

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OTTO SMITH · VICTOR HERMANSEN

RIBE BYS HISTORIE

1730—1820

I

*BYGGET HOVEDSAGELIG PAA SAMLINGER AF
J. KINCH, V. BLOCH OG C. N. TERMANSEN*

NYT NORDISK FORLAG · ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN MCMXXXVI

OTTO SMITH
RIBE BY OG DENS BORGERLIGE LIV

INDHOLD

	Side
Forord	9
By og Bystyre	11
»Byens Betjente«	35
»Byens Tjenere« og dens »privilegerede«	64
Haandværk og Industri	88
Søhandel og Havneforhold	118
Ribes Landhandel	146
Ager og Eng	164
Garnisonen	204
Som By saa Borger	232
Kilder og Bevissteder	251
Billedliste	265
Register	269

FORORD

I 1929 udkom Ribe Bys Historie 1660—1730. Skildringen af Byen i denne Periode fortsættes nu med Perioden fra 1730—1820, men af redaktionelle Grunde har man ønsket at dele Udsendelsen af Stoffet, saaledes at undertegnede i det foreliggende Bind behandler Byens Administration og hele det borgerlige Liv, medens Victor Hermansen i et følgende Bind tager sig af alt hvad der knytter sig til Kirker, Skoler og Fattigvæsen.

Grundlaget for Arbejdet er det samme som for det tidligere udkomne Bind, der tilstræbte at danne en Fortsættelse af J. Kinchs fortjenstfulde Arbejde, men i en Form, der var mere i Overensstemmelse med Nutidens Krav til et topografisk Arbejde. Det er saaledes ogsaa i dette Bind Kinchs righoldige Ekscerpter til Byens Historie, der i Forbindelse med Lektor V. Blochs personalhistoriske Studier og Byarkivar C. N. Termansens fyldige Uddrag af Byens Regnskabssager danner Grundlaget for Fremstillingen. Saaledes er det ønsket af det Ribe-Udvalg, der staar bag Udgivelsen, men Forfatteren ønsker i egen Interesse at fremhæve, at den saaledes »bundne Opgave« i ikke ringe Grad virker hæmmende paa Fremstillingen, idet hans personlige Uddrag af Byens Arkivalier vilde have lagt Vægten paa en Del andre Oplysninger end dem, der i sin Tid har haft Kinchs Interesse. Dette kan dog ikke anføres, uden at Forfatteren samtidig ytrer sin Taknemlighed og udelte Beundring for det Arbejde, C. N. Termansen har udført ved sine Uddrag af Byens Regnskaber. Han har heri været i nøje Pagt med den moderne Forsknings Ønsker, og hans Ekscerpter er derved blevet den sociale og økonomiske Hovedhjørnesten, hvorpaa det foreliggende Arbejde er bygget op.

Den økonomiske Baggrund for Bogen er ved Redaktør C. Willemoës Energi og utrættelige Arbejde skabt ved Tilskud fra den grevelige *Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse*, *Carlsen-Langes Legatstiftelse paa Gammelkjøgegaard*, *Ribe Byraad*, *Spare- og Laanekassen for Ribe By og Omegn* samt *Undervisningsministeriet*. Til den Tak, som herved rettes til de nævnte Institutioner, maa føjes en Tak dels til *Nationalmuseet* og Museumsinspektør *Hugo Matthiessen* for Hjælpen ved Fremskaffelsen af en Del af Billedstoffet, dels til Redaktør *Carl Willemoës* for hans aldrig svigtende Interesse for Sagen, der sidst har dokumenteret sig ved Fremskaffelse af en Række morsomme Billeder.

København i Oktober 1936.

OTTO SMITH

BY OG BYSTYRE

Ved Kongeaaen, ca. 8 Kilometer nord for Ribe og lidt vest for Gredsted Bro ligger en lille Landsby paa nogle hundrede Indbyggere. De gamle i denne By vidste tidligere at berette om en Spaadom, der sagde, at Ribe engang skulde blive Landsby, medens deres egen By, Vilslev, skulde blive Købstad.¹⁾

Hvis denne Spaadom er fremkommet en Gang omkring Aar 1700, kan Beboerne i Vilslev have haft nogen Grund til at tro paa i hvert Fald den første Del af Spaadommen og at haabe paa dens sidste Del. Ribe var nemlig paa denne Tid i rivende Tilbagegang, og denne fortsattes et godt Stykke ind i Aarhundredet og standsede først saa nogenlunde omkring 1730.

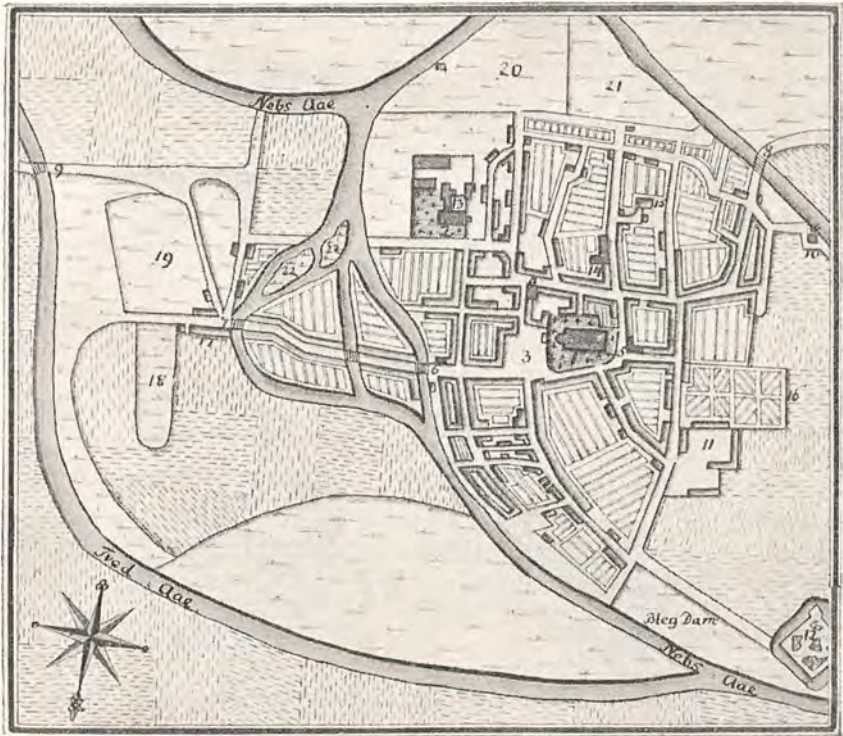
Et ondt Herrens Vejr var gaaet over den fordum saa stolte Købstad, der i Middelalderen havde haft sin Plads blandt Rigets betydeligste. Krige, Stormfloder, Aaens Til-sanding og dens Handels Indskrænkning ved Konkurrence udefra havde bragt Ribe til Tiggerstaven. Indbyggerne havde maattet vende Ryggen til Uvejret og prøve paa at ride Stormen af paa bedste Maade, og Byen havde nu af-fundet sig med sin Skæbne og søgte at faa det mest mulige ud af det, der var levnet den. Den drømte ikke mere om, at de gyldne Tider kunde vende tilbage, og Minder om Forfaldet havde den stadig for Øje i de øde Pladser og faldefærdige Bygninger rundt om. Nu og da dukkede der ogsaa fra det skjulte Minder op om Tider, da fremmede Krigsfolk plyndrede og udsugede den. Da man i 1735 vilde foretage nogle nødvendige Reparationer i Huse, der til-hørte to af Byens mest fremstaaende Mænd, Købmændene Peder Madsen Fridsch og Chr. S. Eenholm, fandtes der

skjult bag Paneler eller under Gulvbrædder henholdsvis 46 Dukater og 499 Rigsdaler Specier, som var blevet gemt bort i Ufredstider og derefter glemte. Nu tilfaldt det fundne Landets Konge som Danefæ.²⁾

I 1739 bestod Byen af 282 Huse og den havde ialt 1268 Indbyggere fordelt paa 287 Familier.³⁾ Dette er det laveste Indbyggerantal, der paa nogen Tid kan paavises i Ribe. Gaar man tilbage til 1650 havde den mere end dobbelt saa mange, nemlig 3500 Indbyggere, og ser man hen over de følgende Aar, kan der ses en temmelig kraftig Stigning, nemlig til 1827 Indbyggere i 1769, medens Tilgangen indtil 1801 kun var ca. 150. Antallet af Gaarde og Huse laa i 1700'ernes sidste Aartier omkring 350 og svarer nogenlunde til Familiernes Antal, der kun laa ca. 20 højere.

Førøgelsen af Indbyggerantallet skyldtes navnlig Tilflytning, idet Forholdet mellem Antallet af fødte og døde gennem 1700'erne næppe balancerede. Kun i Tiaaret 1781—90 var der en nogenlunde betydende Overvægt paa Fødslernes Side, medens det næste Tiaar paa Grund af heftige Epidemier af Børnesygdomme gav det almindelige Antal Dødsfald en Overvægt paa ca. 100, eller over 25 pCt.⁴⁾

Forstaden uden for Nøreport var før 1730 gaaet helt til Grunde, og det gamle Byonraade var ogsaa stort nok til at rumme alle. I en lang Aarrække fandtes der kun Stalde og lignende uden for Porten, indtil Avlsbruger Jens Jensen i 1765 byggede derude og tog fast Bopæl der.⁵⁾ Da Begyndelsen først var gjort, fulgte der snart andre efter, og i 1778 stod der 17 nye Huse. Aarsagen hertil kan kun søges i, at disse Avlsbrugere ønskede bekvemmere Adgang til deres Jorder og andre Lettelser, end en Bopæl i Byen kunde yde dem, thi om Pladsmangel i Byen kunde der ikke være Tale. Antallet af Gader og Stræder var fra ca. 44 i 1600'erne sunket til 30 i 1700'ernes Slutning,⁶⁾ og selv om der i det første Tal, som stammer fra en Optælling af Gadenavne, er sluppet nogle Smøger med eller muligvis nogle »Gengangere«, taler Forskellen i Indbyggertallet jo sit tydelige Sprog. Paa de Tider, hvor Byen ikke havde Garnison — og denne er intetsteds medregnet i Indbygger-

Kort over Ribe, tegnet af J. F. Wecker den 16. December 1782.

1. Domkirken. 2. Sct. Cathrine Kirke. 3. Torvet. 4. Raadstuen. 5. Latinskolen. 6. Toldboden. 7. Nørreport. 8. Sønderports Bro. 9. Nybro. 10. Stampemøllen. 11. Korsbrødregaard. 12. Rudera af Slottet. 13. Hospitalets Bygninger. 14. Bispegården. 15. Puggaard. 16. Korsbrødregaards Have. 17. Stalde. 18. Sct. Peders Kirkegaard, nu Toft. 19. Gamle Ladegaard, nu Toft. 20. Blegdammene. 21. Sct. Hans Holm. 22. To Holme.

Kortet er som de fleste gamle Kort tegnet med Nord »nedad«.

tallet — stod adskillige Huse tomme. I 1792 havde Ribe 5—6 Gaarde af Grundmur, medens Resten var Bindingsværk.

Paa Stiftamtmandens Tilskyndelse samledes i 1734 Byens Magistrat, Byfogden og 6 af de bedste Mænd af hver Fjerding paa Raadhuset for at drøfte en ny Brandordning og for at faa oprettet en Brandkasse.⁷⁾ Byens Præsident, Justitsraad Carsten Worm, paatog sig efter Drøftelsen at lave Udkast til begge Dele, og to Aar senere forelaa der en Brandtaksation, som paa sin Vis ogsaa er med til at fast-

slaa Byens Fattigdom. De offentlige Bygninger er ikke optaget i Taksationen, der kun udviste et Beløb paa 25321 Rigsdaler, og det højest takserede Hus var Byfoged Lunds, der var ansat til 800 Rdlr.⁸⁾ Til Sammenligning kan anføres, at Brandtaksationen for Aaret 1774 lød paa 146170 Rdlr. og der svarede efter Forordningen af 1768 10 Skilling af 100 Rdlr.'s Ansættelse.⁹⁾

Paa Torvets Sydside knejsede stadig *Porsborg* med sine røde Mure som Bolig for skiftende Amtsforvaltere. Dog flyttedes selve Amtsstuen i 1753 til en anden Ejendom, som i den Anledning af Amtmanden fritoges for Indkvarteringsskat.¹⁰⁾ Foran Porsborgs Facade laa et Haveanlæg, som imidlertid 1812 inddroges ved Udvidelsen af Torvet, og i Stedet blev Bygningen afspærret fra dette ved Nedsætning af tilhugne Sten med Jernkæder imellem. Samtidig skulde der paa Facaden have været lavet en Altan for Byens Regning, men denne blev i sidste Øjeblik konverteret i et stort Vindue.¹¹⁾

Ribes skiftende Præsidenter i 1700'erne boede lige saa fornemt paa Torvets Østside i en to Stokværk høj Renæssancegaard, grundmuret og af røde Sten (nuværende Hotel Dagmar), men Resten af Byens borgerlige Huse, der endnu holdtes ved Magt, var af Bindingsværk, ofte med rigt Snitværk i Træet, og undertiden skjulende Rester af gotiske Stenhuse med svære Munkestensmure.

De Bygninger, som virkede særlig karakteristiske i Bybilledet, var enten, som de allerede nævnte, Boliger for Embedsmændene eller offentlige Bygninger.

I 1742 tog man Beslutning om at sælge den gamle *Bisperesidens*, som allerede længe havde været saa brøstfældig, at den ikke kunde udbedres. Der skulde ved Købet af den skattes af Grundtaksten 41 Rdlr. eller $\frac{1}{8}$ af Taksationssummen, og til Gengæld skulde Bispen fritages for at skatte af et lignende Beløb af Grundtaksten af det Sted, som han kom til at bebo.¹²⁾ Bygningerne erhvervedes for 423 Rdlr. af et Konsortium paa otte Borgere, der oprindeligt havde tænkt paa at indrette Fouragemagasin for Militæret i Bagbygningerne og Munderingskamre i

Forbygningerne samt Beboelse. Denne Plan røg dog i Lyset, da Stiftamtmanden fandt, at Fourageoplaget vilde komme til at rumme en Fare for Domkirken. Efter en nødtørftig Istandsættelse lejede Byen Kvarter i Gaarden for Søkaptajn Bille, der var Chef for Sønroulleringen, og senere nedreves en Del af Bygningerne i flere Hold. Biskop H. A. Brorson havde imidlertid lejet sig ind i Taarnborg, som Hans Hansen Pickmand i 1737 havde købt af Boet efter Læge Omeises Enke. 1742 solgte han den til Hospitalsforstander Hans Kragh, og 1761 købte det offentlige Gaarden til Bisperesidens.

Da Spørgsmaalet om en ny Bispebolig blev aktuelt, havde Brorson alternativt foreslaaet *Korsbrødregaard*, som ejedes af Grev Schacks Arvinger, og han boede der ogsaa en Tid, før han flyttede ind i Taarnborg. Da C. C. Gabel i 1725 overtog Amtmandsposten i Ribe, havde Anne Sophie Rantzau, Enke efter hans Forgænger i Embedet, Hans Schack, indrettet Korsbrødregaard til ham og havde ogsaa ordnet hans Husholdning, medens han til Gengæld havde bestyret Gram for hende.¹³⁾ Skønt Gaarden endnu længe blev i Slægten Grev Schacks Eje, vedblev den at være Amtmandsbolig, ligesom Amtskontoret med alle dets Forretninger havde tilhuse her.

Den 21. Januar 1754 holdt Frederik V under et kort Ophold i Ribe Taffel paa Korsbrødregaard,¹⁴⁾ hvorefter han aflagde et kort Besøg i Domkirken og derpaa kørte videre til Kolding. I 1769 konfirmeredes et af Geheimeraad Hans Schack oprettet Testamente, i Følge hvilket hans Gemalinde, Caroline Lovisa Sophie v. Moltke skulde have Korsbrødregaard som Enkesæde, d. v. s. som fri Beboelse, men ikke som Ejendom.¹⁵⁾ Det er ikke helt klart, om hun virkelig tog Bolig her. I hvert Fald vedblev Gaarden at være Amtmandsbolig, og da Administratorerne af Grevskabet Schackenborg i 1786 satte Korsbrødregaard til Auktion, erhvervedes den af den daværende Stiftamtmand Christian Urne for de 3600 Rdlr., hvortil den i mange Aar havde været vurderet,¹⁶⁾ men han maatte prioritere den meget stærkt.

Det i 1709 erhvervede *Raadhus*, der anvendes som saadant den Dag i Dag, fik i 1727 Længen ned langs Sønderportgade erstattet med en Nybygning, som vist oprindeligt var projekteret til ogsaa at indeholde Bytinget. Dette blev dog ikke til noget.¹¹⁾ Ved denne Tilbygning faar man af et Syn, der optoges, et Indtryk af baade Raadhusets Indre og af dets Inventar.

I Magistratens Sal stod det store runde Bord betrukket med Ruslæder, som var købt af Jørgen Stub i 1709, og som stadig anvendes. Dertil 20 Ruslæderstole og et firkantet Bord. I et stort grønt malet Skab med forgyldte Lister fandtes bl. a. en Sølvplade med Byens Vaaben indgrave-ret og en Raadmandsstob (Drikkekande) af norsk Valbirk med Sølvbeslag. Endelig var der en Jernvindovn med Kobbertud og Tromle samt et Skrin med 3 Laase, hvori Brandkassens Midler opbevaredes.

I de 16 Mænds Sal (senere de eligerede Borgeres) var Udstyret ikke nær saa fornemt. Stole fandtes ikke, man maatte nøjes med to lange Bænke og to Borde. Endelig fandtes i Bytingshuset et Bord, to Ruslæderstole, en lang Laagebænk med to Rum samt to Skamler til Stokkemændene (Tingsvidnerne). Over de to Sale i Raadhuset fandtes i et Kammer de justerede Maal: En Korntønde, 1 Skæppe, 1 gammel Kobberskæppe, et Pottemaal af Malm, en Vægt og en Jernalen.

Til Raadhuset var ogsaa knyttet forskellige Arrestlokaler. Oprindeligt havde der kun været et Par Kælderarrester samt ud til Forstuen en »Civilarrest«. I 1700'ernes Midte viste dette sig at være for lidt, og man tænkte derfor paa at indrette et Par Arrester i den sydlige Ende af Loftet over Raadhussalen, men disse vilde blive mindre sikre, da der ude paa Loftet var »Huller med Trælaager« for. Stiftamtmanden gik vel med til, at der paa Loftet indrettedes en Arrest uden Kakkellovn, men det tidligere Arkivkammer i underste Etage inddroges til almindelig Arrest tillige med Civilarresten. I 1791 skred man under Indflydelse af en større Humanitet og under Devisen »Mennesker bør ikke holdes som Dyr«, til en Forbedring af Arresterne.

navnlig i Retning af Sengestederne. I Lofts- og Civilarresterne, som skulde anvendes til de ringeste og svageligste Forbrydere, opsattes Senge med Straasække i, og i Kældrene, som kun burde anvendes til Forbrydere, som krævede den strengeste Varetægt, opstilledes Brikse, hævet op fra Gulvet og — Urenligheden maatte ikke længere blive i Rummene!¹⁸⁾

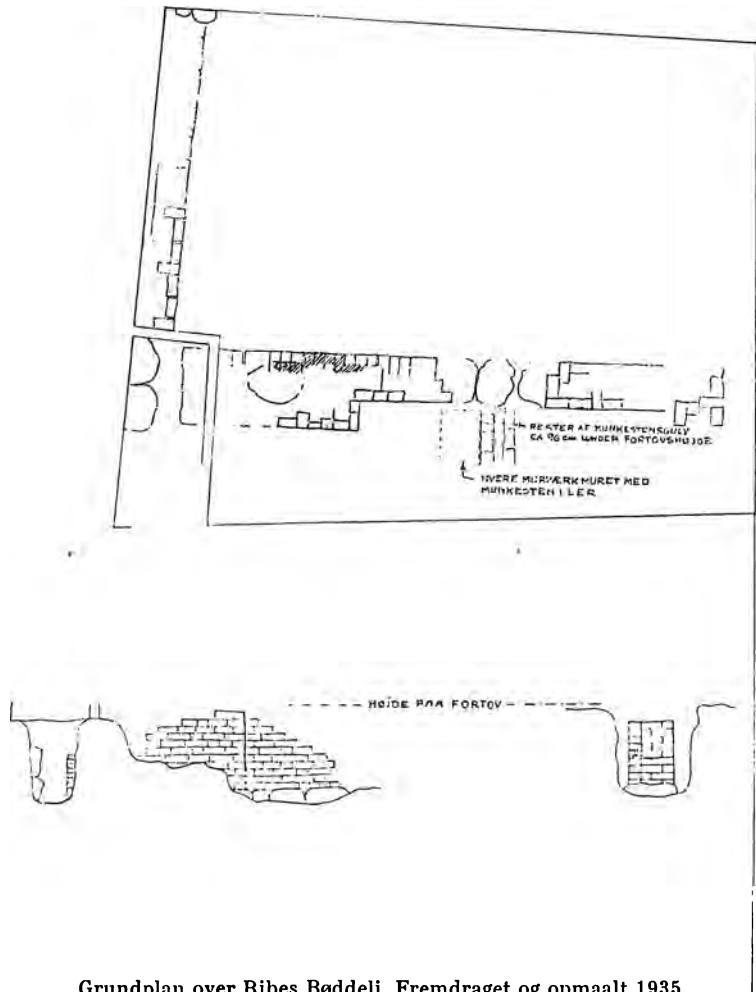
Men Arresterne havde ogsaa et andet Inventar end Sengestederne og af en ret uhyggelig Karakter set med Nutidsøjne. Endnu i 1808 fandtes: To komplette Kæder fra Haand til Fod, to Springbolte med Laase, en Stang med fire Haandskilte, en Fiddel og en Jernpineskrue.¹⁹⁾

Vi vil vende os fra dette uhyggelige Billede og betragte Ribes Raadhus i Festdragt. Den 14. September 1790 af lagde Kronprins Frederik og hans Gemalinde Besøg i Ribe, og Magistraten ønskede at bidrage til Festlighederne ved at lade Raadhuset fremtræde i særlig Udsmykning. Man bestilte derfor hos en Tysker Johann Peter Hartman hele 200 Illuminationslamper af Blik og anvendte en efter Tidens Forhold betydelig Sum af 9 Rdlr. 2 Mark dertil.²⁰⁾

Paa Torvet stod *Byens Vagthus*, der oftest gik under Navnet Cortegallen eller Cortegaren ved en Fordrejning af det franske Corps-de-garde. Det anvendtes dels af Militæret, naar Byen havde Indkvartering, dels af Borger-skabet, naar dette selv maatte besørge Vagtholdet. Tidligere Tidens militære Strafferedskab »Pælen«, som stod i Vagthusets Nærhed, var fra 1730 blevet erstattet af et Halsjern med to Kramper, som blev slaaet fast paa en af Stolperne i Bygningens Bindingsværk.²¹⁾

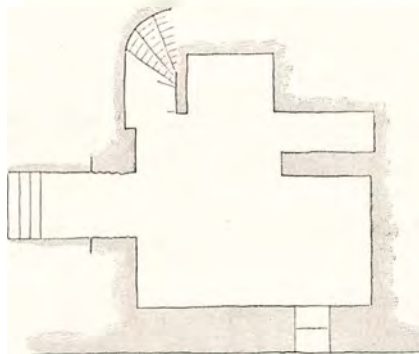
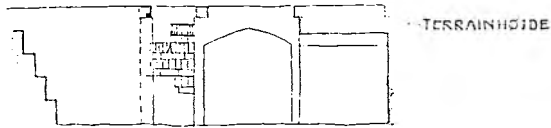
Men Træhesten stod der stadig og blev i 1747 fornyet for 1 Rdlr. 5 Mark til Brug for Soldaterne, medens den borgerlige Kag endnu i 1777 gennemgik en kraftig Reparation.²²⁾

Vagthbygningen var skrøbelig og svær at vedligeholde. 1732 var den ved at styrte sammen, og i 1766 maatte den helt fornyes. Tyve Aar senere blev den forlænget med tre Fags Tilbygning i samme Stil som det gamle og for en Pris af 187 Rdlr.²³⁾ I 1791 udnyttede man Bygningen paa

en ret ejendommelig Maade ved at indrette en Slagterbod deri. Heri skulde enhver af Byens Slagtere den Dag, han slagtede, være forpligtet til at udhænge mindst 6 Lispund Kød til Salg.²⁴⁾

Foruden de allerede nævnte havde Byen en Række mindre »Tjenestemandsboliger«, som skulde vedligeholdes. Nogle var dog allerede under Afvikling, saaledes den gamle *Residens for Instrumentisten* eller Stadsmusikanten.

Plan af Kældrene under Ribes Bøddeli.

Denne Bygning var i 1728 saa ødelagt, at den blev erklæret for ubeboelig, og Instrumentisten fik i Stedet en aarlig Godtgørelse paa 10 Sletdaler. Et Par Aar senere ryddede man op i Husets Ruiner og kørte ikke mindre end 35 Læs Grus og Jord bort, som var blevet »udskaaret« i Tomten. Alligevel foretog man i 1731 en ret gennemgribende Reparation af denne Bolig, men Resultatet blev dog, at man faa Aar senere solgte den.²⁵⁾

Det stod ikke bedre til med *Natmandens Hus*. Det var den gamle Bolig for Skarpretteren, Bøddeliet, som man altid havde haft Ubehageligheder af, fordi Haandværkerne af gammel Aversion mod denne Embedsmand aldrig var til at formaa til godvillig at udbedre, naar der var noget ødelagt derved. Endnu saa sent som i 1742, da Skorstenen faldt ned, nægtede samtlige Murmestre at genopbygge den, og man lejede da to Arbejdskarle til at nedbryde den. Hvorledes Bødlen vilde klare sig uden Skorsten, er ikke let at sige, men kort Tid efter faldt hele Over-

delen paa Huset ned.²⁶⁾ Da Bøddelknægten havde sit Værelse ovenpaa, er det forstaaeligt, at Bødlen over for Magistraten udtalte sin Frygt for, at Knægten vilde løbe sin Vej, hvis der ikke skete en Udbedring, og nu fik man virkelig Murmester Jens Hansen og Jørgen Tømmermand til at »lægge Skjul over Knægtens Værelse«. Kæmneren undlod ikke at beklage sig over den Umage, han havde haft med at holde de to Haandværkere til Ilden, og desuden maatte han under Reparationen have Knægten boende i sin Portstald.²⁷⁾

Fire Aar efter døde Skarpretteren, og man undlod at antage en ny og overdrog i Stedet det Arbejde, han havde haft med Skorstensfejning og Natmandstjeneste til en Natmand, som rykkede ind i den forfaldne Bolig, der holdt til 1756.²⁸⁾ Den blev da solgt til Nedbrydning, men det er ikke muligt at se, om han i Stedet fik en anden Embedsbolig eller om han fremtidig selv skulde sørge for at skaffe sig Tag over Hovedet. Derimod paatog Magistraten sig samme Aar at skaffe nye Boliger for de tre Vægttere, til hvilket Formaal man købte og indrettede et Hus, der i over hundrede Aar opfyldte denne Mission.

Den eneste af Byens Ejendomme, der gav en Indtægt, om den end var ringe, var *Teglgaarden*. Der betaltes i Fæste af denne 12 Rdlr. aarlig, og Fæsteren var forpligtet til hver Sommer at brænde to Ovnfulde Mursten efter den Prøveform, som opbevarede paa Byens Raadhus. Der hørte til Gaarden en Del Jord paa Sønderports Overdrev, og paa denne maatte Fæsteren om Sommeren holde Kvæg, men dog ikke mere, end han om Vinteren havde haft paa Stald paa Gaarden.²⁹⁾

I 1763 overgik Fæstet fra Jens Knudsen til en Peder Nielsen af Lustrup, men Fæsteforholdene blev efterhaanden temmelig svævende. I 1810 besluttede Byen sig til at sælge Teglgaardens Bygninger til Nedbrydning og fandt en Køber til den, som betalte 589 Rdlr. Heri var dog ikke indbefattet Syldstenene og Brolægningen, som senere solgtes for 43 Rdlr. Jorderne blev nu bortlejet som Byens øvrige, men den sidste Fæster, Iver Outzen, som havde over-

taget den efter sin Svigerfader, blev temmelig forundret, da Gaarden blev udbudt til Salg. Han var af den Formening, at Gaarden var hans, og han godtgjorde, at baade Svigerfaderen og han selv stadig havde saavel repareret den som betalt Udbedringerne, og han beviste tillige, at de begge, saalænge de havde haft den, havde betalt Brandskatten. Sagen maatte tilsidst indsendes til Kancelliets Afgørelse, der faldt ud til Fordel for Iver Outzen, som fik udbetalt Halvdelen af, hvad Auktionen havde indbragt.³⁰⁾

Til Ribes offentlige Bygninger hørte ogsaa *de to Porte*. I 1778 var Ziraterne paa Nørreport blevet opmalet, og Kongens Navnechiffer og de tre Knapper var blevet forgyldt.³¹⁾ Men Portene var dyre at vedligeholde, og i 1801 besluttede Magistraten at lade Sønderport nedbryde,³²⁾ medens Nørreport fik Lov at staa endnu en Række Aar.

I 1700'ernes Slutning rejstes rundt om i Købstæderne Spørgsmaalet om Ophævelsen af de tidligere Kirkegaarde omkring Kirkerne. I Ribe drøftede man i 1797 Anlægget af en Kirkegaard uden for Nørreport, som skulde være fælles for begge Menigheder, og man indhentede Udtalelser bl. a. fra de to Ligbærerlaug. Tanken blev dog først realiseret i 1806, og man havde da en Del Besvær med at ordne Adgangsforholdene til den nye Kirkegaard, der var blevet anlagt ved Aaens sydlige Arm ved den saakaldte Lisbeth Doktors Toft. En ny Vej førtes fra Gravgade over et Stykke Havejord, som maatte købes, og derefter maatte der bygges en Bro over den Grøft, som mellem Reberbanen og nogle Havejorder modtog alt Spildevandet fra Puggaardsgade.³³⁾

Byens Indkvartering gav ogsaa en Del Forpligtelser med Hensyn til Boliger, Magasiner o. l. Disse vil blive nærmere omtalt i det særlige militære Afsnit. Ogsaa Forpligtelserne over for Skibbroen med dens Kran og Vejerbød vil faa en særlig Omtale under Havneforholdene.

De største økonomiske Forpligtelser havde Ribe paa Grund af den Mængde *Broer*, som maatte vedligeholdes over større eller mindre Vandløb, der forgrenede sig inden for dens Omraader. Bekostningerne kunde stige til det

næsten katastrofale, naar Stormfloder satte Vandet udefra højt op i Landet, eller naar Efteraarets Regnskyl eller Foraaarets Tøbrud pressede Vandmasserne mod Broernes ikke alt for solide Konstruktioner, for hvilke tilfældige Haandværkere uden særlig Fagkundskab bar Ansvaret. Og holdt Broerne Stand, saa skyldedes ofte Jorden i deres nærmeste Omgivelser bort.

Det var ikke med Urette, at Engelstoft i sine Rejseskildringer fra 1830 skrev om Ribe, at den med Rette var »en By for Ænder«. Hans Ankomst til Byen var virkelig farefuld, idet Vandet paa Vejene gik Hestene for hans Vogn til Bringen, og han slap derfra igen en Dag ved Ebbetid og noterede sig, at havde han biet nogle Timer længere, var han ikke sluppet ud, da en Nordveststorm pludselig satte ind.³⁴⁾

Det havde naturligvis ikke været bedre i ældre Tider, og ikke mindst, naar man som i 1742 anvendte gammelt Tømmer fra Skarpretterens ødelagte Residens til at udbedre Nybro uden for Nørreport.³⁵⁾ Naar omfattende Reparationer skulde foretages, som i 1750 paa Midtmøllebroen, eller naar den som i 1810 maatte erstattes med et helt nyt Anlæg, maatte Byen naturligvis optage Laan for at kunne klare det.³⁶⁾

I 1772 havde Ribe ialt 13 Broer at vedligeholde. Fem af dem var af Træ, men med Grundmur for begge Ender, nemlig: Sønderportsbro, Overmøllebroen ved Toldboden, Midtmøllebroen, Ydermøllebroen og den høje Træbro paa Pæle over Aaen, »hvor Vejen nord for Byen gaar over«, d. v. s. Nybro. Desuden var der følgende almindelige Træbroer: to paa Kolding Landevej over en lille Bæk paa Sorgsig Mark, en i Riber Kær, en i Galgemarken, en over Bækken i Byens tidligere Fælle mellem Gammelagre og Vesterforte, en temmelig lang Bro over en Aa mellem Sønder- og Nørreforte, en uden for Sønderport paa Vejen til Bjerrum og endelig en lille Bro paa Holmevejen.³⁷⁾

Det er under disse Forhold maaske mere forstaaeligt, at man — selvfølgelig med Stiftamtmandens Tilladelse — forgreb sig paa Slotsbanken med de dejlige store Kampe-

sten og det gode Grus, som man kunde faa ganske gratis og uden særlig lange Transporter. Under Reparationerne af Broerne i 1763—65 holdt man til Stadighed Arbejdsfolk paa Slotsbanken til at bryde løs paa de sidste Rester af det stolte Riberhus.

Byens Brolægning var Magistraten paa en behagelig Maade uvedkommende. Endnu ved Aar 1800 sørgede hver Husejer for Brolægningen uden for sin Ejendom. Den var ogsaa derefter! Men der var andre Vedligeholdelsespligter, f. Eks. med Hensyn til *de offentlige Brønde*. Ganske vist var »Torvekilden« eller Kagskilde den eneste virkelig offentlige Brønd, men Magistraten maatte sammen med Domkirken paatage sig Vedligeholdelsen af Brønden i Raadstuegaarden, som benyttedes dels af Raadstuen, dels af Konrektor, til hvis Residens den fra gammel Tid hørte.³⁹⁾ I 1807 maatte Byen desuden overtage Brønden i Præstegade, hvis fattige Beboere ikke formaaede at holde den vedlige, og man turde af Ildebrandshensyn ikke lade den forfalde. Fire Aar senere paatog Byen sig desuden Reparationen af Brønden uden for Madam Høeghs Hus i Korsbrødregade, som forsynedes med Pumpeværk, men den fremtidige Vedligeholdelse skulde Interessenterne deltage i.³⁹⁾ Foruden Reparationer af selve Brøndene maatte ogsaa Spandene vedligeholdes. De var af Træ og stærkt beslaaet med Jern. Torvekildens Lænke til Ophejsningen havde ikke mindre end 88 Led.⁴⁰⁾

Byens *Brandvæsen* ordnedes i 1736 af Magistraten, som i Tønder lod trykke den Brandordning i 6 Artikler, som Stiftsbefalingsmanden havde stadfæstet den 17. September.⁴¹⁾ I Stedet for at holde en fast Brandvagt som tidligere, en Foranstaltning, som den forarmede Bys Borgere ikke længer kunde bære, forøgede man Vægternes Antal fra to til fire. Den faste Løn, som disse nød, var ikke stor, men der skaffedes dem fri Bolig, og desuden fik de ved Julehøjtiden nogle Drikkepenge af Borgerne. Endelig overdrog man dem Prakkerfogedtjenesten, saa at de skulde forhindre Betleri af baade inden- og udenbys Tiggere, og for dette lønnedes hver af dem med 1 Mark ugentlig.

Brandredskaberne, som hidtil kun havde bestaaet af en Sprøjte, 2 Stiger og 24 Spande, forøgedes nu til at omfatte en stor Kobbersprøjte, en lille Sprøjte af Træ (den gamle), 12 Læderspande, 3 Brandstiger og 3 Brandhager foruden de Brandspande, som hver Husejer var pligtig til at holde. Ved Torvekilde opsattes et Kar, der rummede 4 Tønder, med tilhørende Sluffe, og ved Brønden i Graabrødregaard et Kar paa 2 Tønder, ligeledes med Sluffe. Enhver, i hvis Hus der opstod Ildebrand, var forpligtet til straks at underrette Magistraten og den udpegede Branddirektør derom. Tillige skulde han lade Stormklokken klemte og Trommen røre. Der udsattes en Belønning paa 1 Rigsdaler for den, der kunde melde en saadan Brand før Ejeren. Brandstigerne var ophængt paa Niels Bagers Hus i Fiskergade.⁴²⁾

Det siger sig selv, at var end Alarmeringen besværlig, var dette dog for intet at regne mod Vandforsyningen i Ildebrandstilfælde, hvor man udover den første Forsyning fra Karrene var henvist til at hejse Vandet op spandevis af Brøndene. En lille Forbedring heri indtraadte i 1777, da man fra Pumpemester Sievert Jacobsen i Haderslev anskaffede to Pumper af Egetræ, som blev sat ned i Brønden paa Torvet. Samme Aar modtog Michel Christensen det sædvanlige Gratiale paa 4 Mark »for hans Fyrrighed med at møde med Vand paa Brandstedet«, idet han ved en Ildebrand naaede først frem med sine Heste til Vandkarret paa Torvet og fik det transporteret hen til det brændende Hus.⁴³⁾

Brandredskaberne, som opbevaredes i Sprøjtehuset, blev vedligeholdt og stadig udbedret paa Byens Bekostning. I 1780 bestod de af en stor Kobbersprøjte paa 4 Hjul og med en 31 Alen lang Slange, to mindre Sprøjter, som to Karle kunde bære, og med Slinger paa 16 og 13 Alen, 24 Pundtlæders Spande, 4 Brandhager paa 3 Alens Længde med Kæder, 2 Haandsprøjter, 2 store Økser samt 4 store og 1 mindre Brandstige. De omtalte Kar ved Brøndene kunde nu tage henholdsvis 6 og 4 Tønder.

I 1700'ernes Slutning dukkede en ny Opgave op, som

Gravmælet over Stiftamtmand C. C. v. Gabel.

man ikke tidligere havde tænkt paa, nemlig Byens *Belysning*.

Hidtil havde Byen efter Mørkets Frembrud ligget hen uden Vejledning for dem, der gjorde sig Ærinder uden for deres Hjem. Ved Hjælp af Haandlygter, som man selv bar eller lod sine Tjenestefolk bære, snublede man sig frem over de toppede Brosten og søgte at undgaa Rendestenenes Farer. Nu opstod den Tanke, at Magistraten havde Forpligtelse til at lette disse ugunstige Forhold, og da man først var begyndt, voksede Opgaven stadig, selv om det ikke gik alt for hurtigt dermed.

Begyndelsen gjordes i 1779 — efter Henstilling fra Stiftamtmanden — med en Lygte, som opsattes paa en i Jorden nedrammet Pæl paa Torvet.⁴⁴⁾ To Aar senere blev der af Hensyn til Konsumtionskontrollen opsat Lanterner ved de to Porte.⁴⁵⁾ Saa fulgte der nogle Aar i 1780'erne, hvor Belysnings sagen forsømtes i den Grad, at de allerede opsatte Lygter fjernedes, men 1790 opsattes der to nye Lygter til 2 Rdlr. Stykket paa Torvet, og 1799 var der i hvert Fald fem Lygter i Byen, hvoraf et Par sad paa Jernarme paa Murene, de andre paa Pæle.⁴⁶⁾

Samme Aar fremkom Stiftamtmanden med et Forslag til en systematisk Oplysning af Hovedgaderne fra Sønderport til Nørreport. Magistraten gik ind paa Tanken og lod fremstille en Prøvelygte, der skulde være Norm for dem, som Byens Blikkenslagere derefter skulde levere. Man drøftede ved samme Lejlighed en almindelig Oplysning af Byen, men da der hertil vilde medgaa 40—50 Lygter, og da baade Anskaffelse og »Drift« maatte lignedes paa Borgerne efter Grundtaksten, frygtede man for, at det vilde blive for dyrt. Derimod lod man opsætte 11 Lygter mellem Nørreport og Sønderport, og den 1. November 1799 tændtes disse for første Gang⁴⁷⁾ og kastede over Gaden et beskedent, men i Datidens Øjne sikkert ganske eventyrligt Skær.

Uden for Byen, i Galgemarken, laa endnu en Bygning, som sorterede under Magistraten, nemlig den gamle murede *Galge*, paa hvilken der i 1735 ofredes en ret betyde-

lig Istandsættelse. Samtlige Byens fire Murmestre samt to Kalkslagere arbejdede paa den i længere Tid, og samtidig byggedes der et Hus ved Galgen. Det er ikke let at sige, hvad dette Hus skulde anvendes til, da Bødlen jo havde sin Residens inde i Byen og havde sin »Knægt« boende hos sig. Af Regnskaberne fremgaar det, at der rundt om Galgen eller under denne var en Mur med en Dør i, og op til Platformen under selve Galgen førte en Trappe, saa det har været et anseligt Bygningsværk. 1793 solgtes den og indbragte kun 5 Rdlr.⁴⁸⁾

Til Afholdelse af de almindelige Udgifter, hvoraf en Del er nævnt foran, havde Byen en Række Indtægter, som under forskellige Navne opkrævedes som Afgifter, dels hos Borgerne, dels hos Fremmede, som i et eller andet Ærinde besøgte Byen.

En egentlig og samlet Kommuneskat kendtes ikke. Derimod betaltes en Statsskat (Byskat), hvis Størrelse aarlig meddeltes Magistraten, som derefter lod Beløbet ligne paa Borgerne af de saakaldte, af Borgerskabet selv valgte, Takserborgere. Hertil kom en Del særlige Skatter, som nu og da paalagdes Borgerne til nærmere angivne Formaal, der baade kunde angaa Byens egne Sager og Formaal, der laa uden for dens snævre Omraade. Saaledes paalignedes der i 1738 Byen en Skat paa 660 Rdlr. til Domkirkens Istandsættelse. Første Halvdel skulde betales 21. December, anden Halvdel 21. Marts 1739.⁴⁹⁾ Samme Aar maatte Byen udrede 70 Rdlr. til Istandsættelsen af Frue Kirke i København. Indkvarteringskatten, hvis Størrelse ahang af, om Byen havde Indkvartering eller ikke, bliver nærmere omtalt i Bogens militære Afsnit.

Delinkventskatten, som udrededes baade af Købstæderne og Landkommunerne, betales direkte til Straffeanstalten i Viborg. Den paalignedes Jyllands forskellige Stifter som Helhed, og det er muligt, at den indbetaltes til Stiftamtet, men det fremgaar ikke klart af de bevarede Ligninger eller af det øvrige Magistratsarkiv. I 1739 beløb den sig for Ribes Vedkommende til 68 Rdlr. (410 Rdlr. for hele Stiftet) og i 1759 til 43 Rdlr.

Fra 1746 maatte Borgerne gennem en særlig Ligning deltage i Udredningen af Præsternes Lønninger, som hidtil var blevet afholdt af Byens almindelige offentlige Indtægter, og ogsaa til de fattiges Underhold foretoges en særlig Ligning.

Det var altid vanskeligt at faa Takserborgerne udnævnt. Det var oprindelig saaledes, at begge Kæmnerne var selvskrevne Medlemmer, medens »de 16 Mænd« valgte 2 af deres Midte og det øvrige Borgerskab 4, en af hver Fjerding. Men alt for ofte udeblev baade de 16 Mænd og Borgerskabet, naar de var indkaldt til dette Valg. Undertiden lykkedes det efter fornyet Indkaldelse at faa Valget gennemført, men naar der som i 1794 kun mødte een Borger, fandt Magistraten sig beføjet til selv at udnævne det nødvendige Antal Ligningsmænd. Hverken i 1796 eller 1797 mødte der een eneste Vælger, men da Magistraten Aaret efter paany selv foretog Valget, klagede de eligerede Borgere (det nye Navn for »de 16 Mænd«) over, at der ingen Indkaldelse var sket til Valget, og da dette saa fandt Sted, mødte der 40 af Borgerskabet.⁵⁰⁾

Byens Skatteregnskab revideredes af 4 blandt de 16 Mænd udpegede Revisorer og indsendtes derefter til Rentekamret som en Art Hovedrevisorat.

Den Gæld, som Byen navnlig i Aarene fra 1730—70 var blevet nødt til at stifte, faldt paa Laan, som udelukkende var optaget blandt Midler inden for Købstadens eget Omraade, som Regel Latinskolens, de offentlige Legaters eller Børnepengenes (d. v. s. Overformynderiets, som den Gang bestod inden for hver enkelt Købstad). Undertiden laantes dog ogsaa hos de velhavende Borgere, som f. Eks. Konferentsraad Eenholm, Jomfru Mette Marie Mahler, en Datter af Købmand Anders Hansen Mahler, og hos Dr. med. Anchersen.⁵¹⁾

Hvad Byens Regnskab angaar, var det fra gammel Tid temmelig indviklet. Det omfattede dels *Kæmnerregnskaberne* »til de to Porte«, dels *Delefogedregnskaberne* og *Pengemesterregnskaberne*. Kæmnerregnskaberne, der kun omfattede Udgifter, indgik paa en vis Maade i Pengeme-

sterregnskabet, saa vist som dette afholdt disse Udgifter gennem Forskud, men de førtes selvstændigt. Ogsaa Delefogedregnskaberne udviste, saalænge de bestod selvstændigt, stadig Underskud, og som sammenfattende Regnskabschef eller Myndighed inden for Magistraten fungerede Pengemesteren, der senere kaldtes Kæmner.

Kæmnerregnskaberne omfattede Vedligeholdelsen af Broerne, Porthusene, Hyrdehusene, Havnen, Sluserne og Tyreholdet. Til Nørreport laa desuden Galgen, til Sønderport Cortegaren og Raadhuset.

Delefogedregnskaberne Indtægter hidrørte fra Afgiften for Holmekvæget, Lejen af Galgemarksagrene, Markedsafgifterne, Tønde- og Kabepengene og enkelte andre Afgifter. Udgifterne hidrørte fra Vedligeholdelsen af det, der gav de nævnte Indtægter, samt fra alt, hvad der angik Holmevæsnet: Baaden og Huset derude, Vogterløn o. s. v.

Pengemesterregnskaberne udviste følgende Indtægter: Lejeindtægten af Byjorderne, Bropenge af det Kvæg, der førtes gennem Byen til Eksport, Havneafgift af de Skibe, som anløb Skibbroen (Bropenge), Borgerskabspenge og Byens Andel i Accisen. Paa dette Regnskab afholdtes Lønninger til verdslige og gejstlige Embedsmænd og Tjenestemænd, Fangers Bispisning, Byens Administration, Afskrivning paa Gæld samt Renter af Gæld og flere mindre Udgifter.

En ret betydelig Indtægt havde Byen af Klynegravningen i Riber Kær, som aarligt stilledes til Auktion, og som kunde indbringe fra 80—100 Rdlr. aarlig.

I 1772 blev Regnskabet lagt helt om og blev lettere at overse end tidligere.

Som nævnt udviste Pengemesterregnskabet, som efter 1760 fik Navnet Kæmnerregnskab, en Sammenfatning af Byens Økonomi i de enkelte Aar. Aarene fra 1730 til 1750 udviste stadig Underskud paa et enkelt Aar nær (1733). Underskudet fra det enkelte Aar er ikke overført til det næste, og det fremgaar hverken af Regnskaberne eller af Magistratens Forhandlinger, hvorledes det er blevet dækket. Underskudet var stærkt varierende, fra 15 Rdlr.

(1730) og 22 Rdlr. (1738) til 413 Rdlr. (1744) og 501 Rdlr. (1740), men laa for det meste mellem 200 og 300 Rdlr. I 1751 skete der et betydeligt Omslag, hvis Aarsager nedenfor skal blive belyst, og der noteredes et Overskud paa 73 Rdlr. I Modsætning til Underskudet overførtes Overskudet fra Aar til Aar. Det følgende Aar sluttede med et Overskud paa hele 434 Rdlr. for derefter at synke noget de følgende Aar, ja i 1756 og 1757 fremkom endog et mindre Underskud paa 26 Rdlr. hvert af de to Aar. Det var en større Reparation af Nørreport, der slog dette Saar paa en Tid, hvor den forbedrede Økonomi endnu ikke var tilstrækkelig godt funderet.

1760'erne viser pæne Overskud varierende fra 220 til 607 Rdlr., og det samme gælder 1770'erne, dog med afgjort Tendens til Stigning. I 1780'erne og 90'erne er de bogførte Overskud steget til mellem 1000 og 2000 Rdlr. aarlig, ja i 1780'ernes sidste Aar ligger de endda over de 2000 Rdlr., men samtidig er man begyndt at laane ud af de opsparede Midler. Da Regnskaberne ikke udviser nogen Statusopgørelse, er det dog ikke muligt at følge Formuens Stigning, men af 1794-Regnskabet fremgaar det dog, at de udlaante Midler dette Aar beløber sig til 6803 Rdlr., og Renten heraf er bogført med 255 Rdlr. De følgende Aars temmelig mangelfulde Regnskaber lader ane nye Opsparinger og nye Midler udsat paa Rente — i 1800 f. Eks. 830 Rdlr. —, som fortsættes indtil Krigen 1807—14.

I 1812 forekommer det første Underskud paa 2345 Rdlr. Borgmester Heilmann lagde denne Sum ud, og endnu i 1815 havde han ikke faaet den godtgjort. Efter Afskrivning blev Gælden opgjort til 496 Rbdlr. Sølvværdi og 879 Rbdlr. Navneværdi, og det ses, at Heilmann ikke har forlangt Renter af sine Penge. Da Underskudet fortsattes de følgende Aar, maatte man opsigte udestaaende Midler, og 1814 var den udestaaende Formue reduceret til 5721 Rdlr. fordelt over 21 Laan. Med Statsbankerotten brød Økonomien sammen i den almindelig økonomiske Ødelæggelse af Landet.

Kort over Ribe 1858.

I foranstaaende Udredning af Ribes Økonomi er der ikke taget særlige Hensyn til de Beløb, der afgang af *Indkvarteringen*. Byen modtog i de Aar, hvor den havde militær Belægning, en Indkvarteringshjælp fra andre Byer. Denne er, ligesaavel som Udgifterne ved Indkvartering, i nogle Aar medtaget i Kæmnerregnskabet, i andre ikke, uden Specifikation for Indtægt og Udgift paa denne Konto. Om Byen direkte har tjent eller sat Penge til paa Indkvarteringen, er derfor ikke til at afgøre, men det ses, at Kæmneren efter Aarene 1790—92 har opført en Restance paa 2530 Rdlr. som Hjælpeskat fra de andre Købstæder for disse tre Aar. Først i 1804 kom Kancelliets Resolution paa dette Forhold, som var blevet indbragt for dette, og den lød paa, at den opførte Restance skulde slettes, da Ribe faktisk ikke havde haft Indkvartering i disse Aar.

Foruden den allerede omtalte Udlejning af Klynegravningen bestod Byens fornemste Indtægter af Udlejningen af Byens Jorder samt af de saakaldte Bropenge. Borger­skabspengene gav ikke store Indtægter. De varierede mellem 5 og 35 Sldr. aarlig og kunde et enkelt Aar være helt nede paa 1 Sldr.

Byjorderne udlejedes ved en Auktion, der afholdtes paa Sct. Peders Dag. I 1730'erne indbragte Auktionen mellem 750 og 790 Rdlr. aarlig, medens Beløbene i 1740'erne varierede stærkere til begge Sider. 1751 steg Beløbet til 1350 Rdlr. for derefter at falde tilbage til de tidligere Summer, men fra 1758 steg det til noget over 1000 Rdlr. for saa at holde sig der til 1770, hvor de steg til omkring 1400 Rdlr., en Stigning, der fortsattes i 1880'erne, hvor Gennemsnittet laa omkring 1600 Rdlr. 90'ernes varierede mellem 1459 og 2470 Rdlr., medens Tiaaret 1800—1809 i Gennemsnit viste ca. 2000 Rdlr. Aarene fra 1814—20 med ny Møntenhed og synkende Kurser maa staa uden for Sammenligningerne, og det skal kun som Kuriosum anføres, at Aarene 1819—20 omsætter Regnskabets Rigsbankdaler-Angivelser til slesvig-holstensk Kourant.

Bropengene var en Afgift, der betaltes af alle Heste og alt Kvæg, der førtes gennem Ribe til Eksport. Afgiftens

Navn stammede fra, at den var paabudt som en Hjælp til Bven til Vedligeholdelse af dens mange Broer. Der betaltes 2 Skilling pr. Hoved, ogsaa af Byens Borgere, medens Bønderne i Farup, Hjortlund og Kalvslund Sogne kun betalte 1 Sk. Det sidstnævnte Kvæg førtes naturligvis særskilt i Regnskaberne under Betegnelsen Frihedskvæg eller »den lille Told«, ligesom Heste og Øksne førtes hver for sig. Bropengene førtes ligesom Lejen af Byjorderne oprindelig paa Pengemesterregnskaberne, der imidlertid i 1750'erne gled ind i Kæmnerregnskaberne.

Bropengeregnskaberne viser mere end noget andet Ribes handelsmæssige Tilbagegang. Medens Ribes Købmænd i 1600'erne havde været Storeksportører af Kvæg til Nordtyskland og Holland, var der nu til Tider ikke een af dem, der deltog i denne Handel. Udførslen af Heste over Ribe var yderst ringe. Den laa som oftest under et Antal af hundrede, og det er et Særsyn, naar den i 1741 steg til 922 Stykker.

Hvad Kvæget angaar, laa Antallet i 1730'erne under 3500. I 1740 steg det til et Gennemsnit af 5000, for atter at synke en Del i 1750'erne til 1770'erne. Derefter steg det i 1780—90'erne til et Gennemsnit af 7000.

Fra 1797 gik Opkrævningen af denne Afgift over til Ribe Toldsted. Den Indtægt, Byen kunde godskrive sig af disse Bropenge, varierede mellem 50 og 250 Sldr., hvortil kom »den lille Told«, der gennemsnitlig indbragte 10 Sldr.

Samtidig med at Ribe Toldsted overtog den omtalte Opkrævning, overtog det ogsaa den Afgift, som de Fartøjer betalte, der besøgte Ribe eller andre Toldsteder inden for det Omraade, hvor Byen fra gammel Tid sørgede for Søtønde og Kabevæset.⁵²⁾ Denne Fartøjsafgift var sammen med Markedsregnskabet det sidste, der figurerede paa Delefogedregnskabet. Nu som før var Udgifterne og Besværlighederne ved denne Farvands-Afmærkning store, og Bekostningerne dækkedes aldrig noget Aar af Afgifterne. I 1780 nægtede imidlertid Rømskipperne at betale Tønde- og Kabepenge til Ribe, idet de paaberaabte sig, at de benyttede Listerdyb og ikke det afmærkede Riberdyb. Dette

førte til, at Spørgsmaalet blev taget op til alvorlig Drøftelse og forelagt Regeringen, som bestemte, at Sõtønde- og Kabepengene fremtidig ogsaa skulde opkræves i Søndehø. 1784 indbetalte Tolderen her for første Gang det opkrævede til Ribes Delefoged, og i 1786 indløb det ogsaa fra Nordby, saa at Indtægterne for Ribe steg ganske betydeligt. Men som allerede sagt, varede Herligheden ikke længe, men gled over paa andre Hænder.⁵⁵⁾

Oprindeligt figurerede ogsaa *Markedsafgifterne* sammen med »Accise-, Vejer- og Kranpenge« paa Delefogedregnskabet. Størrelsen af Markedsafgifterne varierede naturligvis en Del, men var dog trods Udgifter af forskellig Art en fast, om end ikke særlig stor Indtægtskilde. Medens Indtægterne fra Accisen og fra Vejer- og Kranpenge, som opkrævedes af henholdsvis Tolderen og af Kran- og Vejermesteren, allerede i 1730'erne gik over til Penge- mesterregnskabet, vedblev Markedsregnskabet helt ind i 1800'erne at figurere paa et Delefogedregnskab, hvor det til sidst var det eneste, som dette rummede.⁵⁴⁾

»BYENS BETJENTE«

Listerne over de Lønninger, som i 1700'erne udbetaltes af Byens Kasse, delte det offentlige Livs Personer i to Grupper: Byens Betjente og Byens Tjenere.

Byens Betjente, som fra 1772 fik Betegnelsen Embedsmænd, samtidig med at Byens Tjenere kaldtes Bestillingsmænd, var Præsidenten, de to Borgmestre, Vejermesteren, Stadsmusikanten, den privilegerede Jordemoder og senere hen Kæmneren, Organisten og Stadskirurgen. Men sværende over Vandene i Bystyret som værende baade Kongens Mand og Byens Mand stod Stiftamtmanden.

Det vil af de følgende Afsnit af Byens Historie fremgaa, i hvor høj Grad Stiftamtmanden havde et Ord med i Laget, hvad Byens indre Anliggender angik. Ikke blot betragtes han som en Overinstans i Afgørelsen af alle vanskelige Spørgsmaal, men i en lang Række mere interne Sager var det ikke blot hans Raad deri, man ønskede, men ligefrem hans Afgørelse. Nogen fast Regel for, hvilke Sager, der skulde henskydes til hans Afgørelse, synes der ikke at have foreligget. Medens Ribe i 1700'ernes Begyndelse havde følt en ikke ringe Fortrydelse over denne Indgriben i de indre Anliggender, vendtes Forholdet snart om, saa at man i Stiftamtmanden saa en naturlig Beskytter, som vilde det bedste for Købstaden.

Herfor bar ikke mindst Stiftamtmand *Christian Carl Gabel* Æren, idet han Gang paa Gang satte ind for enten at dæmme op for eller befri Ribe for den Uret, som Borgerne led under ved de Lettelser og Friheder, som Bønderne i de tæt til Købstaden grænsende haderslevhusiske Omraader stadig var i Besiddelse af. I 1734 benyttede

han Regeringens Forbud mod utilladeligt Krohold som Paaskud til et Forsøg paa at rive Ribe bort fra Tyranniet fra Hertugdømmerne. Kampen kom til at vare i otte Aar, og selv om den ikke førte til Sejr i selve Sagen, naaedes der dog en betydelig Bedring i Forholdene. I 1735 blev Riberhus Birk oprettet, omfattende Landsbyerne Tved og Tange samt Ladegaardens Tjenere og de af Amtets Indbyggere, som svarede Kontribution til Ribe Amtsstue, og 1742 fik Birket Retsbetjente fælles med Ribe By.¹⁾

I et Forhold, der angik selve Byens Raad, kom senere hen Stiftamtmand *Christian Urne* til at spille en betydelig Rolle, idet det var paa hans Indstilling, at der 1784 foretoges en radikal Ændring i Byens Raad. Dette rummede fra gammel Tid noget saa fornemt som en Præsident foruden en Borgmester og tre Raadmænd, et alt for stort Hoved til den lille Krop, som Byen i over hundrede Aar havde frembudt. Urne indstillede, at der fremtidig kun skulde være en Borgmester og to Raadmænd. I Virkeligheden var Præsidentværdigheden kun en finere Titel, thi dens Bærer oppebar af Byen kun en aarlig Løn paa 270 Rdlr. Borgmesterembedet, der var aflagt med 110 Rdlr. aarlig, var netop nu blevet ledigt, og det bestemtes derfor, at der ingen Nybesættelse fandt Sted, og at der ved Præsidentens Død kun skulde udnævnes en Borgmester, som skulde lønnes med begge Embeders hidtidige Indtægter, dog undtaget de 100 Rdlr., som hidtil var ydet Præsidenten af Kongens Kasse. Ved Vacance blandt Raadmændene skulde en af disse udgaa og hans Indtægter deles mellem de to andre.²⁾ Seks Aar senere faldt det i Urnes Lod at skabe faste Rammer for Borgerrepræsentanternes Deltagelse i Bystyret.

Ved Amternes Omlægning i 1791 flyttede den nyudnævnte *Karl Frederik Hellfried* til Vejle, men hans Efterfølger, *Verner Jasper Andreas Moltke*, fik i 1796 atter Bolig i Ribe, hvor han — oprindeligt for egen Regning — byggede en Bolig, som fra December 1801 overtoges af Staten som Stiftamtsgaard.³⁾

Stiftamtmand Hans Greve af Schack.

Som Kuriosum skal nævnes en Sag, hvormed Byens Raad henvendte sig til Stiftamtmand *Theodosius v. Levetzau*, ikke fordi man jo tvivlede om dens Karakter, men fordi det altid var godt at høre en højere Instans i saa mærkelig en Affære.

En Dag i 1772 ankom der fra Tyskland et Brev adresseret til »Raadherrerne i Ribe«. Man vovede naturligvis ikke at lade være med at indløse Brevet, da man jo ikke,

før det var aabnet, kunde vide, om f. Eks. en eller anden i det fremmede kunde have testamenteret Byen en Kapital eller lignende. Skrivelsen var dateret Wetzler den 14. November 1772 og skrev sig fra en Dr. de Ruland, som paa Latin meddelte, at den af Byen mod Biskoppen af Trident førte Sag nu var ført frem til en Resolution. Den gode Doktor udbad sig i Salær 100 Dukater og bad sig yderligere omgaaende tilsendt 25 Dukater til Indløsning af Resolutionen.

Byen sparede selvfølgelig med Stiftamtmandens Tilslutning sine Dukater, da ingen kendte noget til, at deres gode By havde haft noget udestaaende med Biskoppen af Trident, hvis Eksistens man end ikke anede. Sagen var sikkert gaaet helt i Glemmebogen, om ikke Rentekamret ved sin Revision af Byens Regnskab var stødt paa Udgiftsposten til Brevets Indløsning og havde gjort Ophævelser derover. Saa maatte Byens vise Raad frem med den samme Beretning, som det havde forelagt for Stiftamtmanden.⁴⁾

I Løbet af 88 Aar havde Ribe kun to Præsidenter. *Casten Worm*⁵⁾ afløste sin Fader i Embedet i Aar 1700, og da han trofast havde røgtet det i 48 Aar og kun med Møje kunde forestaa det alene, lykkedes det Stiftamtmand Gabel at faa sin Protegé *Peder Ussing* ansat som hans Medhjælper med Løfte om at arve Embedet, som denne ogsaa tiltraadte ved Worms Død i November 1750.

Peder Ussing havde tjent Gabel i 5½ Aar og havde friistet en Fuldmægtigs trange Kaar. Han var Søn af Præsten i Lyngby, tidligere Hører ved Latinskolen, Bagge Nielsen Ussing, og Broder til Hospitalsforstanderen i Ribe Niels Ussing og Thomas Nielsen Ussing, som beklædte Embederne som By-, Raadstue- og Birkeskriver i samme By, hvor han ogsaa senere blev Raadmand. Først tre Aar efter, at Peder Ussing havde tiltraadt Embedet som Præsident, fik han Raad til at gifte sig med en Broderdatter til Falsters Hustru Susanne Bagge. Embedet var kun daarligt aflagt og forenedes ikke med andre Stillinger inden for Embedsmandskredsen, saa man forstaar, at Ussing tog heftigt paa Vej, da Magistraten i 1751 vilde bortleje Riber

Stiftamtmand Holger Scheel til Birkelse.

Kær, som altid havde været tillagt Præsidentembedet, og han kom derved i et ret skarpt Modsætningsforhold til den øvrige Magistrat med Borgmester Peder Madsen Fridsch i Spidsen.

Løvrigt arbejdede han udmærket sammen med den øvrige Magistrat, under hvis Styre Byen fik en Periode af økonomisk Fremgang. Navnlig viste Ussing stor Interesse for Byens Markvæsen og for det vanskelige Spørgsmaal om Vejvæsnet, som under ham bedredes betydeligt. Han

var efter Worm rykket ind i Gaarden paa Torvet (det nuværende Hotel Dagmar) og ejede desuden en Have ved Vægtergade. Han døde barnløs i 1788.

Borgmester og Raadmænd udnævntes af Kongen efter Indstilling fra den siddende Magistrat og efter Ansøgning. Den gamle Skik med at vælge disse Embedsmænd blandt Byens mere velstaaende Købmænd forsvandt efterhaanden i 1700'ernes sidste Del. Peder Madsen Fridsch som Borgmester og Jens Rasmussen Rahr som Raadmand hørte endnu til denne Gruppe, men derefter blev det en embedsmandsmæssig Klasse, der besatte Embederne. Den Løn, Byen kunde yde, var dog for ringe til, at det kunde være rene Levebrød for Indehaverne, og saavel Borgmestre som Raadmænd beklædte derfor en Række andre Embeder.

I 1789 blev Auditor *Emanuel Balle* Borgmester samtidig med at Præsidentembedet inddroges, og fire Aar senere blev han Stiftsrevisor. Allerede 1804 forlod han dog Byen for at blive Sorenskriver i Norge og derefter forenedes Borgmesterembedet med Byfogedembedet. I 1783 blev den tidligere Byskriver i Skive og Herredsskriver i Salling *Jens Nielsen Brasch* udnævnt til By- og Raadstueskriver i Ribe og samtidig til Raadmand, men han forflyttedes allerede til andet Embede i 1786 og afløst i alle disse Embeder af Prokurator *Knud Simonsen*. Stillingen som Byfoged i Ribe og Birkedommer i Riberhus Birk var allerede fra 1758 blevet forenet med et Raadmandsembede for *Niels Christensen Lund*, som i 1787 efterfulgtes i alle Embederne af sin Brodersøn *Jacob Jensen Lund*. Der maatte dog gøres den Indskrænkning, at de ikke maatte møde i Raadstuen, naar Bytingsdomme appelleredes hertil.⁶⁾

Efter Balles Afgang fra Borgmesterembedet fastlagdes der i 1805 nøjagtige Regler for Sammenlægningen af de forskellige Embeder⁷⁾ i Forbindelse med Ophævelsen af Landstings- og Raadstueretterne ved Forordningen af 25. Februar samme Aar.

Fremtidig skulde som hidtil Borgmester- og Byfogedembederne være forenet, men hertil skulde yderligere føjes

Birkedommerembedet ved Riberhus Birk. Saalænge By- og Raadstueskriver Knud Simonsen levede, skulde begge Raadmandsstillinger og -lønninger være forenet hos ham, og derefter maatte der tages ny Bestemmelse om den 2. Raadmandsløn. Dertil kom, at Birkeskriverembedet i Hunderup Birk for bestandig forenedes med By- og Raadstueskrivertjenesten i Ribe. Som det vil ses, var det en temmelig radikal Sammenlægning af Embeder.

Blandt Ribes Raadmænd indtager — heldigvis — kun een en særpræget Stilling. Det var *Ole (eller Oluf) Schultz*, en meget ejendommelig Mand, der ikke havde Betingelser for at kunne begaa sig i et snævert Samfund, stridbar og rethaverisk som han var, kolerisk og oppositionslysten som faa.

I 1734 fik Schultz Bestalling som By- og Raadstueskriver efter afdøde Søren Nielsen, og Aaret efter udnævntes han til Raadmand i Ribe og Birkeskriver i Riberhus Birk. Hertil knyttedes ogsaa Stillingen som Notarius publicus. Han kom næsten øjeblikkelig i Modsætningsforhold til sine Kolleger inden for Bystyret. Under den Strid mellem Magistraten og »de 16 Mænd«, som udbrød i 1736, og som omtales andetsteds, stillede han sig paa de opsætsige Borgeres Side mod den øvrige Magistrat og deltog endogsaa i et af de indledende Protestmøder, som Borgerne afholdt paa et af Byens Værtshuse.⁸⁾

Dette var dog kun et Spørgsmaal om Sympati eller Antipati eller — om man vil — om Loyalitet eller Mangel paa saadan over for Embedsbrødre. Værre var det, at han to Aar senere paa Stiftamtmandens og Biskoppens Foranledning blev tiltalt for forargeligt Levned, Forseelser i sine Embeder og »anden utilbørlig Omgang og Opførsel«. Enkelthederne i Anklagen kendes ikke, og Maalestokken for det forargelige Levned og den utilbørlige Omgang og Opførsel kan muligvis have været større end en humanere Tidsaand vilde have anvendt over for en Mand af Schultz's særlige Indstilling; men Embedsforseelserne var Realiteter, man ikke kommer udenom, og Gabel fandt sig foranlediget til at suspendere Schultz fra hans Embeder. Kan-

cellieraad, Højesteretsprokurator Laurits Munk beordredes af Regeringen til i Generalfiskalens Sted at føre Sagen, og Jørgen Tranberg udnævntes til Sættedommer.⁹⁾

Sagen trak ud i to Aar, og medens den stod paa, rejstes der en ny Sag mod Schultz. Maren Jensdatter sal. Terman Mortensens havde forgæves krævet ham for en Gæld paa 37 Rdlr., som fremgik af hendes Mands Bøger, og Schultz anvendte her en Metode, som han med Forkærlighed brugte Gang paa Gang ogsaa i andre Sager — han trak Sagen i Langdrag, i dette Tilfælde ved at paastaa, at han havde Kvittering for Beløbet. Kvitteringen kom dog aldrig frem, og tilslut dømtes han til enten at fremlægge den eller at betale Pengene.¹⁰⁾

I den af Regeringen anlagte Sag frikendtes han delvist ved Højesteretsdom af 22. Juni 1740 og tiltraadte i Juli sine Skriverembeder. Han startede øjeblikkelig med at indstævne dem, der var blevet sat til at forvalte disse Embeder, til at gøre Regnskab for de Sportler, de havde oppebaaret i hans Suspensionstid.

To Aar senere anlagde Magistraten Sag mod ham, fordi han rundt om i Byen over for adskillige Mennesker havde omtalt Bystyrets Mænd paa en meget usømmelig Maade. Sagen maa dog være løbet ud i Sandet, thi det kan neppe antages, at Schultz kan have gjort Afbigt over for sine arge Modstandere.¹¹⁾ Men det var stadig galt med hans Embedsforretninger. I 1744 gav Gabel ham en alvorlig Advarsel, idet han ved Eftersyn af de førte Protokoller fandt adskillige Raderinger deri foruden andre Makulationer.¹²⁾

I 1745 faldt der Dom over ham til Betaling af en Veksel paa 300 Rdlr. udstedt til Corfits Braem i København. Schultz havde i lang Tid søgt at trække Sagen ud ved intetsigende Udflugter og ved stadig at søge Udsættelser. Tilsidst tabte Citantens Fuldmægtig Johan Jacob Frausing Taalmodigheden og nægtede yderligere Udsættelse under Paaberaabelse af, at Schultz var uvederhæftig og kun paa denne Maade søgte Lejlighed til at dække sig.¹³⁾ Schultz søgte endnu en Udvej. Han prøvede paa at faa

tinglæst en Obligation fra ham selv til Herredsfoged Peder Warming paa de omhandlede 300 Rdlr., men Frausing forlangte Protokollen tilført en Protest mod, at denne Obligation kunde komme hans Klient til Skade. Schultz modsatte sig i meget skarpe Vendinger, at dette tilførtes »hans Protokol«. Byfogden gav Frausing Ret og følte sig fornærmet over Schultz's Optræden, ligesom han nægtede at give Obligationen Paategning om at være læst. Schultz havde imidlertid som Skriver allerede tilført Protokollen, at Dokumentet *var* læst og erklærede, at han med dette som Baggrund selv vilde give den omtvistede Paategning. — Dette afgjorte Embedsmisbrug til egen Fordel fik sit Eftersmæk den 23. September, da Udslettelsen af Obligationen højtideligt blev tinglæst.

Men Schultz var ikke slaaet af Marken af den Grund. Gennem sine med latinske Vendinger og Gloser spækkede Indlæg lykkedes det ham endnu i tre Aar at holde sig klar af Braems Sag mod ham, men saa faldt der ogsaa en saadan Dom i Sagen, at en mindre halsstarrig Mand vilde have følt, at alt var tabt. Den 8. Marts opsloges der en Plakat paa Raadhuset, i Følge hvilken Raadmand Schultz's Effekter vilde være at bortsælge efter den ham overgaaede Dom. Samme Dag mødte Schultz J. J. Frausing, og hans Temperament løb i den Grad af med ham, at han ikke alene skældte Frausing ud for en Filur, men endogsaa slog ham oven i Hovedet, saa at hans Paryk faldt af. Da han derefter blev ført for Retten, fortsatte han ogsaa her sine Angreb paa Frausing, skældte ham ud for en Løgner samt opnaaede at fornærme den samlede Magistrat ved at kalde en af dens udgivne Ordre for noget Narreri.

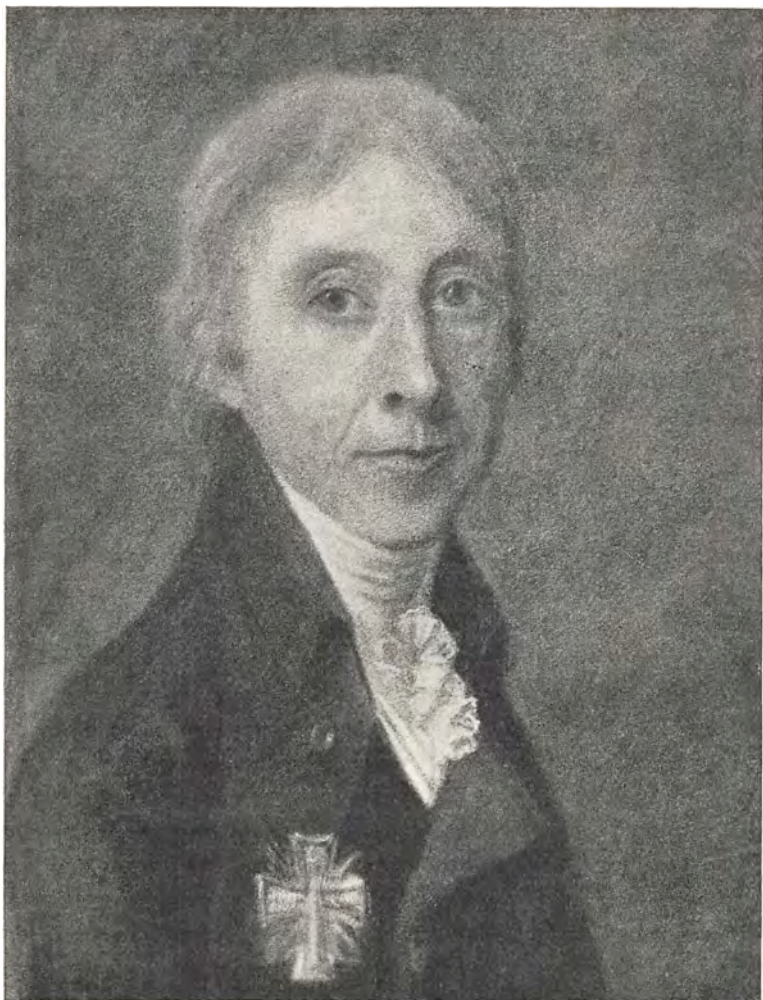
Naturligvis blev der ny Retssag af det, og lige saa naturligt forlangte Schultz Udsættelse, denne Gang dog med den gyldige Aarsag, at hans Kone var død. Da han i Forhøret udtalte sig om sin store Fredsommelighed, tillod Frausing sig med ikke ringe Malice at oplæse i Retten samtlige de fiskale Aktioner, Schultz hidtil havde paadraget sig og derigennem ogsaa alle de mange Gange, han havde maattet gøre Afbigt. Saa længe til der var faldet

Dom i Sagen, suspenderedes Schultz nu fra sine Embeder, og da Jørgen Tranberg konstitueredes i hans Sted, undlod Schultz ikke i selve Retten at bede denne drage Omsorg for, »at ikke andre Mennesker og Satans Øgleunger skulde faa deres Glæde.« Han idømtes senere 3 Gange 6 Lod Sølv — »og selv at være Løgner«. Efter denne Dom kunde han ikke genindtage sine Embedsstillinger, med mindre han frikendtes ved Overretten eller fik kgl. Oprejsning, og han maa sikkert — for efter sin Sædvane at trække Tiden ud — have søgt Appel, thi først i 1748 ramtes han virkelig saaledes, at han blev slaaet ud.

Den 24. Januar faldt der paany en Bytingsdom over ham, hvorved han blev »fældet paa sin Ære«, efter at han Aaret forinden var blevet idømt forskellige Bøder for sin ubeherskede Optræden. I April samme Aar konstitueredes Thomas Nielsen Ussing i hans Sted som By- og Raadstueskriver og med Succession efter ham, og det tilføjedes, at Schultz i længere Tid havde været for svag til at passe sine Embeder, samt at han i nogen Tid ganske havde været betaget sin Forstand, og at han ikke kunde ventes at blive rask igen.

Og saa hændte der det mærkelige, at denne Mand, hvis mange Affærer, Misbrug og Transaktioner forlængst vilde have berøvet ham hans Embeder, om det havde fundet Sted i vor Tid, virkelig blev dømt til at have sine Embeder forbrudt — efter sin Død. Den 18. Juli faldt denne Dom for Forsømmelser med at tinglæse Dokumenter, men da Schultz var baade død og begravet, bortfaldt Sagen naturligvis.¹⁴⁾

I Byens Styrelse stod ved Siden af Magistraten den Institution, som kaldtes »de 16 Mænd«. Dette var en fra gammel Tid udvalgt Skare af Byens Borgere, som samledes til visse Tider paa Raadhuset, hvor de havde deres eget Forsamlingslokale, og som havde en raadgivende Myndighed i saadanne indre Anliggender, som Magistraten forelagde dem, ligesom Borgerskabets Ønsker angaaende Bystyret skulde give sig Udtryk gennem denne Forsamling. Antallet var i de fleste andre Købstæder 24,

Stiftamtmand Christian Urne.

12 eller 6, eftersom man mente at have Brug derfor, og som Regel aftagende op gennem 1700-Tallet.

I Ribe fastsattes Tallet i 1719 til 16, og dette bibeholdtes længe trods Byens Lidenhed og daarlige økonomiske Tilstand. Formerne for disse Mænds Valg skiftede stærkt gennem Tiderne. Undertiden valgtes de af Magistraten i Forbindelse med den siddende Forsamling, undertiden af

Magistraten alene, og i Slutningen af 1700'erne indstillede de selv om Nybesættelser til Stiftamtmanden. De to førstnævnte Metoder skiftede stærkt, eftersom Borgerne var interesserede i Bystyret eller ej. Til Tider var det endogsaa meget svært at faa de 16 Mænd til at møde efter Tilsigelse, og undertiden greb man til at idømme dem Bøder for Udeblivelse.

I 1730'erne var Interesserne for Bystyret saa levende blandt Borgerskabet, at der rejste sig en stærk Kritik ogsaa af de 16 Mænds Deltagelse deri. En Del af Borgerne forsamledes og gav Udtryk for den Opfattelse, at »Byens Privilegier blev iagttaget og passet saa forsømmeligt af dem, der havde dette til Pligt, at Byen slet ingen Nytte havde af dem«. De mente derfor, at de selv maatte tage Haand i Hanke dermed, hvis det ikke skulde blive helt galt, og de udvalgte fire Mænd, nemlig Terman Mortensen, Wedel, Jens Termansen og Peder Mouritzen til at »beslutte, handle og sollicitere i deres Navn«. De Udgifter, som vilde komme til at flyde heraf, vedtog de skulde paa-lignes dem alle, og de, der ikke frivilligt betalte, skulde være udelukket fra »den Trøst og Undsætning, som han i Modgangstilfælde kunde forvente af sine Medborgere.«

De fire udvalgte begyndte straks at optræde paa Borgerskabets Vegne, udstyret som de var med en Fuldmagt hertil, og naturligvis slog de først ned paa det, som rimeligvis laa bag hele Aktionen, nemlig »Inkquisitioner paa Landet«, det vil sige en Undersøgelse dels af, at ingen Haandværkere arbejdede ulovligt i Landsbyerne, da deres Arbejde var forbeholdt Købstæderne, dels af Bøndernes Handel med Fremmede, idet al Handel efter Privilegierne hørte hjemme paa Byens Torv. Til Brug for denne Inkquisition ønskede man Indkvarterings- og Hjælpeskat-ten anvendt, fordi denne Skat efter Bestemmelserne alligevel skulde fordeles blandt Indbyggerne.¹⁵⁾

Her var et af de Tilfælde, hvor Magistraten var glad for at have Stiftamtmanden at henvende sig til som en overordnet Myndighed, der tilmed var lige ved Haanden. Gabel slog straks ned paa Valget af de fire Mænd og kas-

serede dette, idet den lovlige Øvrighed jo havde »de 16 Mænd« til at udtrykke saadanne Ønsker fra Borgerskabet, og man kunde ikke finde sig i, at der udvalgtes andre Repræsentanter for Borgerne end dem, som Lov og hævdvunden Skik foreskrev. Hvad selve Ønsket om at anvende de omtalte Skatter til Inkquisitionen angik, maatte han bestemt modsætte sig dette. Uddelingen skulde ske til *samtlig*e Borgere, men ved Inkquisitionen maatte *de* betale, som havde Interesse deraf, og ingen andre. For at understrege Aktionens Ulovlighed sluttede han med at erklære, at han ikke vilde straffe de fire, da de maatte betragtes som forledt dertil af andre, som dækkede sig.¹⁶⁾

Uroen bredte sig til de 16 Mænds Kreds, hvor man ønskede tre Mand fjernet. Ogsaa denne Sag overgaves til Gabels Afgørelse, der lød paa, at da ingen af de 3 Mænd var blevet overbevist om nogen Forbrydelse, var Andragendet om deres Fjernelse ulovligt, og det tilkom alene Magistraten at ind- og afsætte de 16 Mænd. Derimod skulde de to Hovedmænd, nemlig Terman Mortensen og Skomager Peder Mouritzen, som ogsaa havde været indblandet i den tidligere omtalte Affære, fjernes fra de 16 Mænds Kreds, og Magistraten havde at vælge to andre i deres Sted.

Følgen heraf blev, at »de 16 Mænd« holdt et uofficielt Møde paa et af Byens Værtshuse, men dog i Overværelse af By- og Raadstueskriver Schultz, og her »fremturede de i deres Opsætsighed« og skrev et nyt Forlangende om at faa de tre Mænd fjernet og tre andre navngivne indsat i Stedet. Nu truede Stiftamtmanden med kraftige Straffe, og efterhaanden faldt Gemytterne til Ro.¹⁷⁾

Der er ikke bevaret nogen Protokol over Institutionen »de 16 Mænds« Deltagelse i Bystyret, og der har neppe heller været ført en saadan. Deres Virksomhed giver sig kun yderst sjældent synligt Udslag i bevarede Dokumenter fra Tiden, men det skal som et enkelt Eksempel anføres, at Stiftamtmanden i 1732 befalede, at en navngivne Borger næste Raadstuedag skulde tildeles en Reprimande i de 16 Mænds Nærværelse, fordi han var frem-

kommet med en uberettiget Klage over Indkvarteringspengene.¹⁸⁾

Fra 1786 begyndte man at anvende det nye Navn »de eligerede Borgere« om »de 16 Mænd«, men endnu i 1790'erne benyttedes den gamle Betegnelse selv i officielle Dokumenter,¹⁹⁾ ligesom man i Tiden før 1786 kan se Betegnelsen »de autoriserede 16 Mænd« anvendt.²⁰⁾

Havde der i 1730'erne været Uro om de 16 Mænd og deres Deltagelse i Bystyret, hvilede Institutionen tilsyneladende i et Dødvande i hele den mellemliggende Tid, indtil der paany i 1780'erne blev livligt om deres Virksomhed. Det skal indrømmes, at Uroen navnlig stammede fra en enkelt Mand, Apoteker Eilschou, hvis Forhold vil blive nærmere omtalt i et senere Kapitel, men dette affødte, at man dog faar et lille Indblik i denne Institutions Arbejde og dens eget Syn paa dette Arbejde.

I 1789 klagede de eligerede Borgere til Stiftamtmand Urne over, at de i et Par Aar var blevet generet af Apotekeren, som var faldet over dem, saa snart de paa Opfordring havde afgivet Erklæring i en Sag. Nu havde de en kort Tid haft Ro fra denne Side, men da de i Oktober havde afgivet Erklæring over et fra Birket indkommet Forslag om en Vej over Raadmandsvejle, var Indholdet deraf paa en eller anden Maade blevet røbet for Apotekeren, saa at han med sine Hjælpere havde faaet opsat en »Erindring« i 11 Punkter, hvori han paa en haanlig Maade dadlede de eligeredes Forhold, og nu forlangte han ganske uberettiget Forklaringer af dem. De havde alle i mange Aar haft Sæde blandt de eligerede Borgere, men de havde aldrig været ude for saadanne Ophævelser som nu. Saa snart de skulde afgive Erklæring om et eller andet, var der straks nogle, som saaede Mistanke og Disharmoni iblandt dem. Snart hed det sig, at de ikke kunde skrive, snart blev det til, at de — naar de lod det skrive af en mere kyndig — blev beskyldt for, at de ikke formaaede at overlægge Sagen. De var ganske klar over, at ingen af dem var saa højlærde som Apotekeren og hans Tilhængere, men det behøvedes efter deres Mening heller ikke, naar

Stiftamtmand V. J. A. Moltke.

de blot kendte Byens Forhold og som gode Patrioter fremkom med deres sande Mening.

For at imødegaa den Kritik, som de fandt ganske uberettiget, anmodede de nu om, at Hans Kalhauge maatte blive valgt ind i deres Kreds, da der netop var nogle Pladser ubesat.²¹⁾ Han var barnefødt i Ribe og kendte Byens Forfatning saa godt som nogen, og da han tilmed

var en Mand, »der udelukkende havde erhvervet sit Brød ved Pennen«, mente de, at han maatte være særlig egnet til at indtræde i deres Kreds. Magistraten anbefalede Forslaget, og Stiftamtmanden beordrede Kalhauge til at tiltræde.²²⁾ Han havde forøvrigt tidligere været eligeret Borger, men havde nedlagt sit Hverv som saadan i 1779, samtidig med at han frasagde sig Delefogedbestillingen. Fra 1767 havde han været Tolder, og han nød et særdeles godt Omdømme blandt sine Medborgere, ligesom han var agtet for sin gode juridiske Indsigt. F. Eks. havde han i 1771 ført den fordrukne Præst Morten Herløvs Sag for Landemodet.

Medens det i Aarhundredets Midte ofte havde knebet med at holde Interessen for Byens Sager oppe hos de 16 Mænd, saa at de mødte til de Forsamlinger, hvortil de indkaldtes af Magistraten, syntes det i Stiftamtmand Urnes Tid at have været svært for dem at faa færdigbehandlet de Sager, som sendtes dem til Erklæring,²³⁾ saa at de endog maatte trues med Mulkter. Urne indsaa, at dette i første Plan skyldtes, at de eligerede Borgeres Antal var urimelig stort, saa at det i den lille By var vanskeligt at faa alle Pladser besat saa godt, som det var ønskeligt.

Han foreslog derfor i Juni 1790 Regeringen,²⁴⁾ at Antallet blev nedsat til 8, og at dette opnaedes ved, at de Pladser, som efterhaanden blev ledige, ikke besattes, før det foreslaaede Antal naaedes. Dog skulde der gives Repræsentanterne Lejlighed til at supplere sig med en tilstrækkelig dygtig og skrivekyndig Formand, hvis en saadan savnedes, men et saadant Valg skulde have Tilslutning af Stiftamtmanden. Angaaende Valg til eligerede Borgere, skulde dette foretages af Magistraten i Forbindelse med den siddende Repræsentation for Borgerne og ved almindelig Stemmeflerhed. Fik to Kandidater lige mange Stemmer, skulde *den* foretrækkes, som havde faaet flest Stemmer af Magistraten, men samtlige Valg skulde approberes af Stiftamtmanden.

Afgang med gyldig Grund skulde ansøges skriftligt ved Magistraten, hvis Betænkning skulde indgaa til Stiftamt-

mandens Resolution. Yderligere foresloges følgende Instruks for de eligerede Borgere:

Udeblivelse fra et af Magistraten indkaldt Møde uden lovlig Grund straffedes med Mulkt efter Stiftamtmandens Kendelse. En af Magistraten eller Stiftamtmanden fordret Erklæring i en Sag skulde under Trudsel om Mulkt afgives inden 8, højst 14 Dage. Til de eligeredes Pligter hørte Eftersyn af den aarlige Ligning, indkomne Regninger paa Byens Kasse samt det aarlige Hovedregnskab, alt efter Reskriptet af 2. Marts 1787. De skulde i alle Forhold handle til Byens sande Gavn og Bedste, og de skulde selv vælge deres Formand. Deres Erklæringer og Korrespondance skulde indføres i en af Stiftamtmanden autoriseret Protokol, og heri skulde Mindretallene anføre deres Grunde til Afvigelserne fra de øvrige. Var Magistraten og de eligerede uenige i en Sag, henstilledes denne til Stiftamtmandens Afgørelse. Da der intet særligt Mødelokale fandtes til deres Brug, skulde de benytte enten den inderste Stue paa Raadhuset eller Bytingsstuen tæt ved Raadhuset.

Dette Forslag til Organisation og Forretningsgang fik Regeringens Samtykke, og selv om de eligeredes Forhandlingsprotokol ikke mere findes, ses det dog af Magistratens Arkivalier for de følgende Aar, at de eligerede, som i 1792 havde udpeget en af Byens Overformyndere, Peder Høeg, til deres Formand, tog levende Del i Byens Anliggender. De udarbejdede Forslag til Betalingen for Brug af Kranen og for Oplag i Kranhuset,²⁵⁾ og de slog ned paa formodede Misligheder, som da de i 1795 erklærede, at det neppe kunde være gaaet rigtigt til med Afleveringen af »Portklynen«, d.v.s. den Afgift til Byen paa 4 Tørv af hvert Læs, som passerede Portene. Disse Tørv havde hidtil været tilstrækkelige til baade Vagtens, Sygehusets og Raad- og Tingstuernes Opvarmning, men forrige Aar var der efter Toldvæsnets Opgørelse passeret 860 Læs Træ og 7105 Læs Klyne, og der var kun blevet afgivet 36 Læs, som langt fra slog til.

Skønt *Kæmneren* først i Aarhundredets Slutning indtraadte blandt »Byens Betjente«, vil det være naturligt

Stiftamtmandsgaarden i Puggaardsstræde.

paa dette Sted at omtale baade ham og hans nærmeste Medarbejdere, Pengemesteren og Delefogeden. Fra gammel Tid havde Ribe en Kæmner til hver Port samt en Delefoged,²⁶⁾ som hver for sig administrerede en Del af den daglige Forvaltning af Byens Ejendomme, Jorder o. s. v. samt førte Regnskab derover. En Del af deres Virksomhed fremgaar af den tidligere Omtale af Byens Økonomi. Pengemesteren var nærmest Byens Hovedkasserer. Alle Posterne var oprindeligt borgerlige Ombud med en mindre Aflønning, men mod 1700'ernes Midte gik man over til at bortlicitere Bestillingerne. Paa denne Vis blev Udrider *Søren Nielsen Quong* i 1750 Kæmner til Nørreport, og da den tidligere Pengemester *Eskild Simonsen* døde i 1752, overtog Quong ogsaa denne Bestilling og forenede den Aaret efter med Kæmneriet til Sønderport. Fra nu af fandtes der kun een Kæmner og eet Regnskab, hvori Delefogedregnskabet stadig indgik som et særligt Afsnit. Quong

Stiftamtmandsboligen set fra Haven.

blev saaledes Ribes første egentlige Kæmner²⁷⁾ med alle til denne Post hørende særlige Funktioner, som de kendes fra Landets øvrige Købstæder.

Selv om Kæmneren undertiden overtog Delefogedforretningerne, opretholdtes denne Stilling dog et godt Stykke ind i 1800'erne,²⁸⁾ men Virksomheden indskrænkedes betydeligt og omfattede til Slut kun Opsynet med Markederne og Regnskabet for Afgifterne paa disse. Tidligere var det anderledes. I de i indre Anliggender saa urolige Aar i 1730'ernes Begyndelse blev Delefoged Hans Poulsen benyttet som en Art Prokurator af Magistraten. 8 navngivne Borgere havde vist en meget egenraadig Opførsel mod deres Øvrighed og havde paa forskellige Møder lagt Raad op mod den og ophidset Borgerskabet, saa at der var blevet indsendt en Erklæring til Magistraten, hvori der kla-

gedes over Indkvarteringen. Delefogden gennemgik nu paa Opfordring denne og beviste, at der helt igennem var benyttet en meget retsindig Fremgangsmaade derved.²⁹⁾

Fra 1742 findes en Instruks for Delefogden,³⁰⁾ hvoraf det fremgaar, at han skulde oppebære Byens Agerleje, Afgifterne for Holmekvæget, Stadepengene paa Markederne, Baadpengene af Skipperne, der lagde til ved Bolværket samt den Afgift af Byens Møddingssteder uden for Portene, som udenbys Folk benyttede. Desuden skulde han have Indseende med Damskifterne, Markerne og Engjorderne samt med Forte, Hede og Kær, saaledes at alt gik efter de af Magistraten udgivne Befalinger. Han var Foresat for Holmevogteren og for Hyrderne, og han opbevarede og førte Byens Ager- og Engbog. Yderligere paa hvilede der ham al Inddrivning af Restancer ved Dom og Eksekution. Af Udbetalinger sorterede Udgifterne til Søtønde- og Kabevæsnet under ham, tillige Vedligeholdelsen af Holmehuset og Holmebaaden, ligesom det var ham, der udbetalte Holmevogteren hans Løn. Regnskabsmæssigt stod han under Pengemesteren.

Denne Instruks var vist tænkt som Grundlag for Ansættelsen af Christoffer Larsen i 1782, men der var da allerede forandret saa meget i Delefogedbestillingen, at den blev henlagt. Da Niels Hansen i 1795, efter hidtil at have været Fuldmægtig paa Toldkontoret, ansattes som baade Kæmner, Delefoged og Billettør, nævntes som hans Delefogedbestilling kun den at afgøre Trætter mellem Borgerne om Markskel.³¹⁾ Lønnen som Delefoged var kun 24 Rdlr. aarlig, og af hver af de andre nævnte Bestillinger oppebar han 20 Rdlr., saa der skulde mange af den Slags Smaaembeder til, før en Familie kunde leve deraf.

Til Byens Betjente hørte fra gammel Tid *Vejermesteren* eller som den oprindelige Bestilling lød: Accise-, Kran- og Vejermester, der senere ændredes til Vejer og Maaler, da sidstnævnte Bestilling, der oprindelig ikke hørte sammen med den første, forenedes med denne.³²⁾ Købmand og Raadmand Nicolaj Villumsen, som i Aarene 1738—40 var konstitueret som Raadstueskriver, blev 1742 Accise-

og Vejermester og afløstes ved sin Død i 1751 af Jens Jensen Kølholt. Denne afløstes i 1775 af Ludvig Christian Holm, der fungerede til sin Død i 1796, hvorpaa Raadmand og Byskriver Knud Simonsen, som i disse Embeder kun kunde opvise en aarlig Indkomst paa 220 Rdlr., overtog den. Jens Kølholt havde som Vejermester kun haft en aarlig Indtægt paa 4 Rdlr. 3 Sk., medens Lønnen, som udbetaltes af Byen, i 1790'erne androg 30 Rdlr. aarlig.

Embedet som *Stadsmusikant* eller som det oftest kaldtes Instrumentist, domineredes gennem hele 1700-Tallet af Navnet Krospe. *Johan Frederik Krospe* afløste i 1726 den tidligere Instrumentist Garløv Kinast, og saa betydningsfuldt var Embedet, at der paa Bestallingen fordredes kongelig Konfirmation. Da Krospe traadte til, var den tidligere Embedsbolig for Instrumentisten saa forfalden, at Byen maatte give ham en Huslejhjælp, saa at han kunde søge Bolig andetsteds.

Det var Instrumentistens Pligt at holde en eller flere Svende, som han oplærte og benyttede i et lille Orkester. Dette brugtes dels i Kirkerne paa særlige Højtidsdage og dels ved borgerlige Fester, ikke mindst Bryllupper, ligesom det kunde udlejes til Herregaardene i Omegnen eller til de mere velhavende Bønder, dog saaledes, at ønsket Assistance i Byen gik forud for det øvrige. Da Byen ikke var stor nok til, at Instrumentisten kunde lønne flere Svende, indgik der i hans Orkester ogsaa musikalske Borgere, ikke mindst fra Haandværkerstanden. Den faste Løn, som udbetaltes af Byen, beløb sig ikke til mere end 10 Rdlr. aarlig, og Instrumentisten maatte derfor være om sig for at kunne opretholde Livet. Ganske vist havde han Lov til at foretage en Indsamling ved Juletid blandt Borgerne, men det var dog de borgerlige Fester, der skulde give ham den største Indtægt. I trange Aar søgte man dog ofte udenom og lod ham slet ikke musicere, og Krospe indsendte derfor i 1742 en Ansøgning til Kongen om, at der maatte ydes ham Betaling for Trolovelser og Bryllupper, hvad enten han blev brugt eller ikke. Dette blev dog allernaadigst afslaaet, men alligevel indstævnedes han Aaret efter

14 Personer, som havde holdt Bryllup uden Musik, naturligvis uden Resultat.³³⁾

En Ændring i dette Forhold opnaaedes dog senere. I 1752 var Krospe blevet saa gammel og svagelig, at der ansattes en Medhjælp for ham, nemlig *Bartholomæus Philip Schreiber*, som fik Løfte om at blive Krospes Efterfølger. Ved denne Lejlighed fastlagdes et »Reglement« for Ribes Instrumentist,³⁴⁾ som foruden de tidligere omtalte Bestemmelser for Virksomheden understregede, at vedkommende skulde føre et skikkeligt Levned og ikke lade sig og Geseller bruge til usømmelig Grasaten- og Nattegang. Yderligere omtaltes hans Løn af Byen og en Fribolig samt »den sædvanlige Omgang i Byen Juleaften« og desuden den Frihed for borgerlig Tyngde og for Indkvartering, som almindeligvis var et Privilegium for Byens Betjente. Hertil kom saa den Bestemmelse, at uformuende Borgere, der ikke vilde have musikalsk Opvartning til Bryllupper, dog skulde betale 1 à 2 Rdlr., »da Bestillingen er ringe«.

Den gamle Krospe narrede dem imidlertid alle. Han levede lige til 1768, og i Mellemtiden blev Mester Schreiber kaldet som Instrumentist til Roskilde.³⁵⁾ Det blev der ved Krospes egen Søn *Jacob Krospe*, som kom til at afløse Faderen, og ved hans Ansættelse faar man den Oplysning om hans Juleindtægter, at han ved Juleoffret kunde have 14 à 16 Rdlr. og ved »Omgangen i Byen« 10 à 12 Rdlr.

Man kan sige, at Byens *Tambour* var »noget ved Musikken«, idet han sikkert er blevet anvendt som Trommeslager i Instrumentistens Orkester. Men iøvrigt var hans Opgave som Tambour den, at han, efter at have anmeldt sin Tilstedeværelse i Gaden ved Trommehvirvler, udraabte offentlige Bekendtgørelser. Om disses Art og om Bestemmelserne for Tambourens Anvendelse gives der Oplysning gennem en Affære i 1770, som indbragte Magistraten en ganske alvorlig »Næse« fra Stiftamtmanden.

Den tidligere Sognepræst i Farup, Hr. Volquartz, havde ønsket at benytte Byens Tromme til Bekendtgørelse af Auktionen over hans Bohave. Af en eller anden Aarsag havde dette givet Anledning til en Strid blandt Magistrats-

Bispegaarden i Graabrødregade.

medlemmerne for aabent Tæppe, saa at Stiftamtmanden betegnede Sagen som noget af en Skandale. Hvis de ikke skriftligt kunde blive enige om en Sag, burde de uden at vække Almuens Opmærksomhed forhandle om den mundtligt, og kunde de heller ikke herved finde hinanden, kunde hvert Parti særskilt fremsætte sin Mening. Hvis en Erklæring til ham (Stiftamtmanden) ikke var underskrevet af dem alle, ventede han derfor fremtidig de manglendes særskilte Erklæring. Men i disse Erklæringer havde de at afholde sig fra Personaliteter og Animositet — saa det synes at være gaaet livligt til i den omhandlede Debat med saa uskyldig en Aarsag som Faruppræstens Auktion.

For Trommens Brug fastslog Stiftamtmanden, at Publikationer af sømmeligt Indhold ikke burde nægtes nogen, hvad enten han saa var inden- eller udenbys. Tilladelse til

at bruge Tambouren skulde indhentes hos Præsidenten eller i hans Forfald hos den øverste af Magistraten. Fandt disse noget betænkeligt derved, burde de dog ikke afslaa det, uden at de først havde raadført sig med Magistratens øvrige Medlemmer. Byfogden kunde dog paa eget Ansvar lade bekendtgøre, hvad han i sin Egenskab af Politidirektør, Auktionsdirektør og Brandinspektør fandt fornødent, dog ikke hvad der angik Birket. En vis Korrespondance skulde der dog være, idet Præsidentens Ordre altid forud burde anmeldes af Tambouren for Politimesteren, og Politimesterens for Præsidenten.³⁶⁾

Det maa bemærkes, at Tambouren ikke hørte til Byens Betjente, men til Byens Tjenere, og at den Løn, der udbetaltes ham af Byen, gennem hele 1700-Tallet beløb sig til 2 Rdlr. 4 Sk., som udbetaltes ham kvartalsvis.

Til Byens Betjente (altsaa Embedsmandsklassen) hørte derimod *Byens privilegerede Jordemoder*.

Hvornaar Ribe ansatte sin første eksaminerede Jordemoder, kan ikke ses, men hun fandtes i hvert Fald i 1749, da Anna Beate Henckel blev advaret om ikke at betjene nogen Barselkvinde der i Byen uden i Nødstilfælde og i den eksaminerede Jordemoders Forfald.³⁷⁾ Det er muligt, at denne Jordemoder var den i 1757 afdøde Anne Kjerstine Nicolai Mouritzens, som efterfulgtes af *Anne Marie Støyer*. Denne sidstes Ansættelse skete efter et kongeligt Reskript, der fastslog saavel hendes Løn som det Reglement, hvorefter hun skulde tjene Byens Borgere. Af Byens Kasse betaltes aarlig 20 Rdlr., af Byens Fattigkasse 10 Rdlr. og af Gjording og Skads Herreder endnu 10 Rdlr. Desuden skulde hun have fri Bolig eller 10 Rdlr. aarlig i Husleje-godtgørelse. Yderligere fik hun paa Byens Marker Græsning til to Høveder, og hun fritoges for Indkvartering. Var hun gift, fritoges ogsaa hendes Mand for personlige Tynger.

De Forpligtelser, hun til Gengæld havde, var at antage og oplære to Svøbekoner eller Underjordemødre, at betjene fattige fødende først samt ikke at rejse fra Byen uden Magistratens Samtykke, som dog ikke maatte nægtes hen-

de uden i særlig nødvendige Tilfælde. Viste hun sig for sømmelig eller blev hun uskikket til sin Bestilling, skulde hun afstaa Halvdelen af sin Løn til at antage en anden for. Til Gengæld fik hun Eneret paa Bestillingen, men maatte forpligte sig til ikke at forlange mere end 4 à 6 Mark for Betjening af en almindelig Borgerkvinde, dog maatte hun gerne modtage mere, hvis det blev tilbudt hende. Magistraten stod inde for hendes Betaling, idet denne vilde blive inddrevet ved Udpantning, hvis den ikke afgaves straks.³⁸⁾

Anne Marie Støyer ansattes paa Stadsfysikus Dr. Anchersens Anbefaling, men undgik trods Bestemmelserne i det kgl. Reskript ikke at faa Konkurrenter. Blandt disse var den omtalte *Anna Beate Henckel* den mest nærgaaende. Hun var Datter af den tidligere Kirurg i Ribe Johan Friederich Henckel.³⁹⁾ Hun maa være født omkring Aar 1700, og baade hun og Søsteren Sophie var temmelig vidtløftige, saa at Faderen flere Gange maatte betale Lejermaalsbøder for dem. Endnu i 1744 dømtes hun for to Gange begaaet Lejermaal til enten at betale 12 Rdlr. eller til at straffes paa Kagen. Hun paastod at begge Gange var sket efter Ægteskabsløfte.⁴⁰⁾ Senere giftede hun sig med en afdanket Rytter, som vistnok hed Nikolaj Diderichsen, og blev i 1751 i Stand til at købe et lille Hus i Graabrødregade.⁴¹⁾ Nogle Aar senere idømtes hun en Straf paa nogle Dages Vand og Brød i Byens Arrest, fordi hun uberettiget blev ved med at udøve Jordemoderprofessionen.⁴²⁾

I 1768 fik hun imidlertid paa en vis Maade Oprejsning, idet hun paa den nye Stadsfysikus Levin Andreas Werneckes Anbefaling ansattes som 2. Jordemoder i Byen, da een Jordemoder var for lidt, naar der ogsaa skulde øves Landpraksis.⁴³⁾ Hun havde da været i København og var blevet eksamineret med godt Resultat, og desuden opdrog hun en Datter i sin Kunst, som i Fremtiden kunde blive Byen til Nytte. Der var dog gaaet en Række Aar siden Dr. Werneckes Anbefaling var indgaaet til Magistraten, og det skyldtes navnlig Anna Marie Støyers Efterladenhed, at denne nu maatte se en anden ved Siden af sig i sin Ger-

ning. Trods gentagne Klager gennem adskillige Aar undlod denne nemlig at holde de to Svøbekoner,⁴⁴⁾ som hun havde Pligt til, og nu gav dette Bagslag.

Efter at disse to Kvinder var døde, var der i lang Tid kun een Jordemoder i Ribe, men fra 1806 ansattes der paa ny to, og Magistraten ydede bl. a. Andreas Hansen Bagers Enke et Tilskud til hendes Uddannelse i København med Ansættelse for Øje.⁴⁵⁾

Som den sidste blandt Byens Betjente skal *Stadslægen* nævnes. I 1729 blev Dr. *Ancher Anchersen* beskikket til Landfysikus og Provincialmedicus i Ribe Stift samt til Medicus og Stadsfysikus i Ribe By efter afdøde Dr. Johannes Fischer.⁴⁶⁾ Den Embedsbolig, som han overtog, var imidlertid saa forfalden, at man afhændede den og overlod til ham selv at søge sig en passende Bolig. Doktorresidensen, som laa paa Stenbogade, saa at den ved en enkelt Nabejendom var skilt fra Corps de Garden, indbragte ved Auktion kun 47 Rdlr. I 1670 havde Christian V skænket 100 Rdlr. til dens Vedligeholdelse, og disse var tilligemed 47 Rdlr. i Renter (fordi der ikke i Fischers Tid var blevet udført nogen Reparationer) blevet udbetalt Anchersen af Fischers Enke. Disse Summer blev nu lagt sammen og suppleret til 200 Rdlr. af Anchersen, hvorefter de med Stiftamtmandens Billigelse blev udlaant i et Hus i Grønne-gade.⁴⁷⁾

Der blev paa anden Maade sørget for Bolig til Dr. Anchersen. Han var gift med Ingeborg Christine Fridsch, en Datter af Raadmand Mads Pedersen Fridsch, hvis Enke giftede sig tredie Gang med Ribes største Grundejer, Købmand Christen Siegfred Eenholm. Denne sidste overdrog ham i 1732 som Gave en Gaard i Sortebrødregade, hvis Jord strakte sig i Nord til »Byens Slippe« og til Talkes Vandbro, og som gik under Navn af Borgmester Castensens Gaard.⁴⁸⁾ Anchersen var en meget kendt Læge, som endog af Samtiden omtaltes som »den vidt berømte Doktor«, ligesom han var kendt for sine historiske Skrifter.⁴⁹⁾ Han døde i 1760, og baade han og hans Hustru, som over-

Dr. med. Ancher Anchersen.

levede ham i mange Aar, oprettede flere Legater af deres store Formue.

Allerede i 1746 udpegedes Dr. med. *Levin Andreas Wernecke* fra Altona til Anchersens Efterfølger og med fore-

løbige Bopæl i Fredericia.⁵⁰⁾ Efter Werneckes Død i 1772 ansattes *Andreas Frausing Fridsch*, en Søn af Peder Madsen Fridsch d. y., i Embedet.⁵¹⁾ Han var Student fra Ribe i 1759, studerede nogle Aar i Udlandet, blev medicinsk Kandidat 1771 og Aaret efter Dr. med og Stadslæge i sin Fødeby. Han døde i 1807 og kaldes paa Ligstenen: Dydens Ven, Hyæas Yndling.⁵²⁾ Hans Efterfølger, *Daniel Højding*, døde allerede i 1810, og i hans Sted udnævntes praktiserende Læge i Randers, *Hans Palle Hansen*, til Stadsfysikus i Ribe.⁵³⁾

Af en ganske anden Karakter var *Kirurgerne*. Disse betragtedes nærmest som Haandværkere, hvad en Del af deres Gerning, Barberingen, ogsaa berettigede til, men en af dem ansattes dog af Magistraten som Stadskirurg, ligesom de øvrige skulde have Magistratens Tilladelse til at praktisere, selv om ingen af dem oppebar nogen Løn af Byen. Der kom en Tid, hvor der endog fordredes kgl. Approbation paa Stadskirurgens Ansættelse.

Kirurg *H. H. Schütte*, som i en Del Aar havde virket i Ribe jævnsides Johan Friederich Henckel, havde efterfulgt denne som Stadskirurg, og da han døde i 1740, fik Magistraten vel Tilladelse til at beskikke en Kirurg for Ribe samt for de omliggende Herreder, men det fastsloges, at Efterfølgeren skulde vælges blandt de fire Reservekirurger i København samt at Valget skulde have kongelig Approbation. Ingen af Reservekirurgerne ønskede dog Ansættelse uden at der sikredes dem en vis aarlig Løn.⁵⁴⁾

I 1754 ansattes *Johan Joseph Wenzel* som Stadskirurg med kgl. Approbation.⁵⁵⁾ Fra 1767 var han tillige ansat som Feltskær ved den i Ribe garnisonerende Eskadron, og i 1772 lykkedes det at faa gennemført, at han fik en mindre, fast aarlig Løn, som fordeltes paa Byens Kasse og paa Hospitalet. Han havde da allerede i 1757 opnaaet at blive fritaget for Indkvartering og anden borgerlig Tyngelse.⁵⁶⁾

I 1773 henvendte Magistraten i Ribe sig til den i Varde bosiddende Kirurg *Johan Gotfried Petri* og spurgte ham, om han kunde tænke sig at modtage Bestillingen som Stadskirurg i Ribe,⁵⁷⁾ naar man sørgede for at sikre ham

20 Rdlr. aarlig af Byens og Hospitalets Kasser, saaledes som Wenzel havde haft det, samt gjorde hvad man kunde for, at han ogsaa blev Amtskirurg. Efter at han havde modtaget Bestillingen som Stadskirurg og var flyttet til Ribe, blev der noget Vrøvl med den kongelige Approbation.⁵⁸⁾ Denne indløb ogsaa først i 1775, og det viste sig, at Regeringen havde benyttet Lejligheden til at organisere Kirurgtjenesten i hele Ribe Amt, hvor der ialt ansattes fem Kirurger. Petri skulde foruden i Købstaden praktisere i Grevskabet Schackenburg, Lø Herred, Lustrup og Ribarhus Birker samt i Gjørding og Malt Herreder med det underliggende Hunderup Birk. Hans Løn fastsattes til 150 Rdlr. aarlig, hvoraf Ribe By udredede de 30 Rdlr. og Hospitalet de 20.⁵⁹⁾

Denne Ansættelse gav Petri det Indtryk, at han havde faaet Eneretten til Barbering, og han for derfor flere Gange kraftigt frem mod dem, der vilde gaa ham i Næringen, bl. a. en Barbersvend Balzer Køllner, som ogsaa gjorde Indgreb i hans Lægevirksomhed. Men da Petri i 1791 mod Betaling overdrog en anden sin Eneret paa Barberingen, fastslog en Kancelliresolution, at en saadan Eneret ikke eksisterede og derfor heller ikke kunde overdrages nogen anden.⁶⁰⁾ Fire Aar senere tog afskediget Kompagnifeltkær *Gotfried Henrich Coch* Borgerskab i Ribe »for at udøve Rasering«.

»BYENS TJENERE« OG DENS »PRIVILEGEREDE«

Almindeligvis betegnede »Byens Tjenere« i tidligere Tid de Mænd, som ogsaa under Navn af Stadsbude besørgede Raadhusets »Opvartning«, bragte Tilsigelser ud, var Arrestforvarere o. l. Men under samme Navn gik indtil 1772, hvor dette ændredes til Byens »Bestillingsmænd«, ogsaa de to Portnere, Vægterne, den allerede omtalte Tambour og endelig Bødlen.

Portnerne skulde naturligvis først og fremmest sørge for, at Portene aabnedes og lukkedes til rette Tid. Søn- og Helligdage var Portene lukket, »indtil Aftensang er ude«. Den almindelige Instruktion lød paa, at ingen maatte passere uden Magistratens Samtykke, undtagen de Præster, som rejste til deres Sogn, samt de udenbys Folk, som søgte til Byens Markeder. Desuden førte Portneren Tilsyn med, at der betaltes Told af de Varer, der passerede, samt Bropenge af Kreaturer og Heste. Men foruden dette havde de en Række mindre Hverv, som ikke præciseredes nøjere i deres Instruktion, men som betragtedes som ganske naturlige. F. Eks. skulde Portneren ved Sønderport have Tilsyn med Damskifterne og med Sønderportsbroerne, og hans Kollega ved Nørreport havde lignende Pligter. Begge boede ved eller i selve Portbygningerne, han ved Nørreport i en Lejlighed, der var indrettet oven over Porten, medens Sønderport, der ganske vist ogsaa var af Grundmur med Tegltag, ikke rummede en saadan Bolig. Her boede Portneren i et Bindingsværkshus lige op til Porten.

Fra gammel Tid havde Ribe haft to *Vægttere*, som om Natten vaagede over Byen, sørgede for Roens Opretholdelse og alarmerede, hvis den røde Hane galede over Sta-

den. De gik i 1700'erne klædt i en brun Kjortel over en Klædes Vest. Kjortlen havde blaa Opslag og var forsynet med 3 Dusin Knapper.¹⁾ Hertil kom det sædvanlige Vægterudstyr med Kabuds, Lygte og Morgenstjerne. Lønnen var ikke stor, knap 20 Rdlr. aarlig og nu og da et Par Sko, men hertil kom fri Bolig i et Hus ved Gravene, hvor de boede Side om Side med Hyrderne og senere hen med Natmanden.

I 1760'erne forøgedes deres Antal til tre, og i 70'erne til fire. I 1789 indsendte Jacob Jensen Lund til Magistraten en Erklæring, hvori han udtalte, at han i sin korte Tjeneste som Byfoged og Politimester havde savnet et Par gode *Politibetjente*, og han indstillede, at Byen anskaffede sig saadanne til Opretholdelse af Ordenen i Byen om Dagen samt til en Række andre Hverv. Baade Stiftamtmand, Magistrat og de eligerede Borgere gik straks ind paa Tanken, og der ansattes nu to Politibetjente under Magistraten, der lønnede dem med 2 Mk. ugentlig samt fri Uniform.

Af deres mange forskellige Pligter skal nævnes, at de skulde paase, at der ikke blev drevet Forprang, d. v. s. Handel uden for Byens Torv, at Gaderne blev ordentlig renholdt, at ingen kørte eller red særlig hurtigt paa Gaderne, saa at Folk kom til Ulykke, at der ingen Skydning fandt Sted paa Gaderne og ved Husene, at Ordenen blev overholdt ved Bryllupper og andre Højtideligheder, at ingen kom i Slagsmaal og Klammeri, at Værtshusene blev lukket Klokken 10, og at der ikke fandt Værtshusuorden Sted, at alle, der drev Næring i Byen, havde Borgerskab, og at løsagtige Kvinder blev paagrebet. Desuden blev de brugt til Stævnings- og Vitterligheds mænd.²⁾

Fra gammel Tid havde en Del af Vægternes Indtægter bestaaet af deres »Omgang« i Byen, hvorved Borgerne betalte dem en mindre Sum, fordi de passede paa deres Ejen dele om Natten, naar de selv sov. Nye Tider og nye Mænd i Administrationen syntes imidlertid ikke om denne Form for Indtægter, og efter Aar 1800 udtalte Borgmester Johan Ernst Heilmann offentlig, at »Omgangen«, der i sig selv

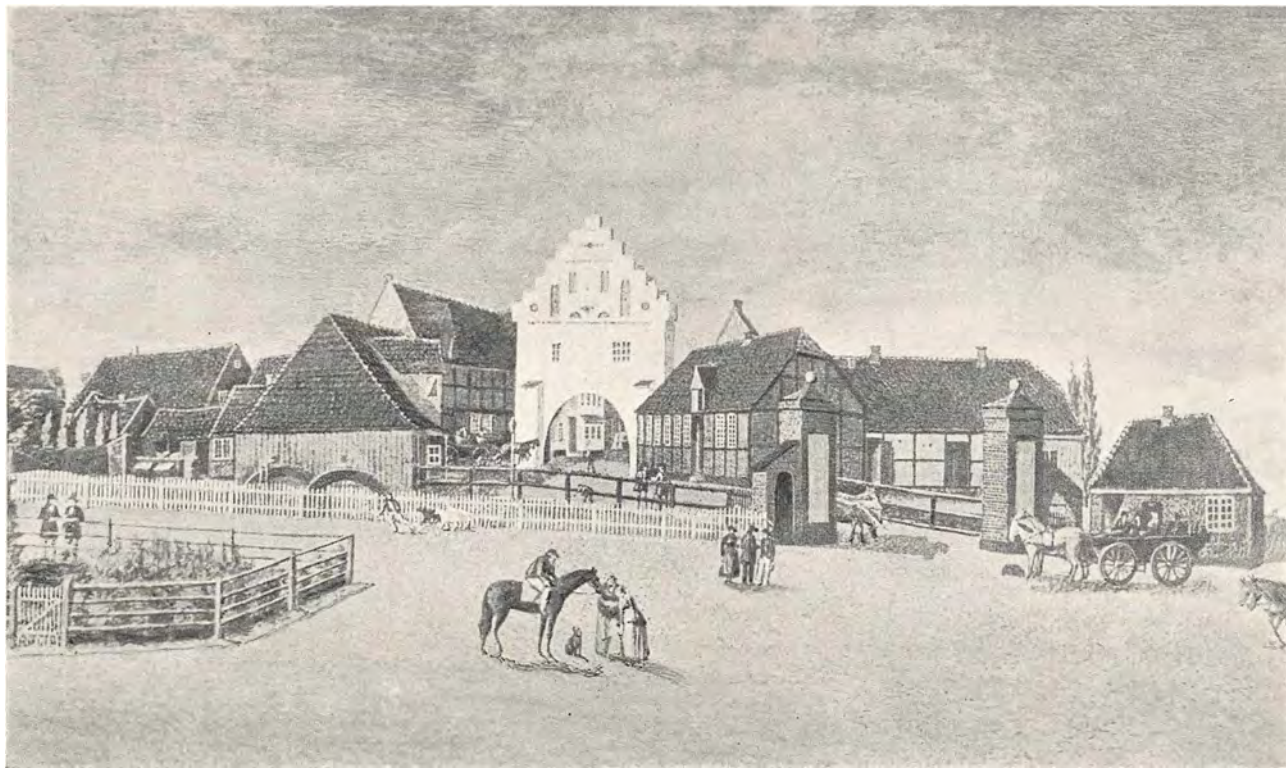
var en Slagt Betleri, burde ophøre. Men Forslaget kom frem paa en daarlig Tid, da Landets Finanser var bragt i en sørgelig Forfatning, medens Englænderne spærrede alle vore Kyster; og da alle Embedsmænd fik deres Lønninger forhøjet, fik Vægterne ogsaa en Ansøgning om Lønforhøjelse bevilget i 1812, uden at deres »Omgang i Byen« ved Sct. Hansdagstide, Jul og Nytaar blev forbudt.³⁾

Da Papirpengenes »immer synkende Værdi« blev mere og mere katastrofal, var det efterhaanden ikke Byen muligt at levere Vægtere og Politibetjente de Klæder, som de kontraktligt havde Krav paa, og man maatte affinde sig med disse Tjenestemænd ved indtil videre at tilbyde dem en aarlig Godtgørelse, saa at de selv sørgede for at fremskaffe Klæder og Uniformer.

I 1746 døde Ribes sidste *Bøddel, Gotfried Gutschlag*. Stiftamtmanden var ganske enig med Magistraten i dens Betragtning, at det meste af hans Tjeneste kunde overtages af *Natmanden*. Skulde der finde en Henrettelse Sted, kunde man engagere en Skarpretter fra en af de andre Købstæder dertil.

Der var jo ogsaa den Hage ved det, at Skarpretteren med Aarene var blevet noget fin paa det. Naar det, som f. Eks. i 1731, hændte, at et stakkels udslidt Øg segnede om i Sønderport og døde, blev det Magistraten en bekostelig Historie paa en hel Rigsdaler at faa den fjernet, for Skarpretterens Knægt var løbet bort, og der maatte hentes en anden fra Haderslev dertil.⁴⁾ Imedens laa Hesten og spærrede Passagen og udsendte ilde Stank, medens Skarpretteren og hele Borgerskabet saa til med korslagte Arme. Ingen af dem rørte ved et selvdødt Dyr, de andre som Følge af gammel Tradition og Overtro, Skarpretteren fordi han følte sig hævet over noget saadant, der dog før i Tiden havde været hans Pligt.

Nu ansattes *Hans Thomsen* som Skorstensfejer og Natmand. Hans Lønning af Byen fastsattes til 15 Rdlr. aarlig, men i sin Skorstensfejergerning lønnedes han af Husejerne, idet Magistraten paalagde disse at lade Skorstenene feje mindst to Gange aarlig, ved Paaske- og ved Mik-

Nørreport i Ribe.

kelsdagstide, og undlod de dette, skulde Skorstensfejeren indmelde dem. Som Natmand skulde han skaffe selv-dødt Kvæg af Vejen og nedgrave det. For Bortfjernelsen betalttes der ham 1 Mk. 8 Sk. for en Hest, en Okse eller en Ko, 8 Sk. for en Kalv eller et Svin og 4 Sk. for Faar, Lam, Hunde og Katte. Huden eller Skindet af Dyrene tilfaldt ham, undtagen naar Kvægpesten rasede. Svin, som gik løse om paa Gaderne, havde Natmanden Ret til at »optage«, og Ejerne maatte indløse dem hos ham mod en Afgift af 4 Sk. pr. Stk. Endelig sorterede Renholdelsen af Torvet og Skibbroen under ham, uden at han fik nogen særlig Godtgørelse derfor.⁵⁾

I 1792 udvidedes Natmandens Arbejde til ogsaa at omfatte Landet, idet han fik Tilladelse til i 3 à 4 Miles Omkreds fra Byen at tage Huden af de Kreaturer, som var døde, og som Ejerne ikke selv ønskede at flaa. Ligeledes maatte han tage Huden af Kreaturer, som fandtes døde paa Markerne, men han skulde under en Mulkt af 2 Rdlr. til Sognets Fattige nedgrave Aadslet to Alen under Jorden. Han havde desuden Pligt til at indfinde sig inden 24 Timer, naar han blev tilkaldt for at flaa Heste og Kvæg. Som Betaling skulde han have Huden eller $\frac{1}{2}$ Rdlr.⁶⁾

Med en Del af Skarpretterens Pligter overtog Natmanden for sin Person ogsaa hele den Modvilje, som Bødlen havde maattet taale fra sine Medborgere, fra hvis Kreds han var ganske forvist. For at komme dette tillivs udstedte Regeringen undertiden forskellige Ordre, som da den i 1758 paabød Magistraten i Ribe at tilsige samtlige Lavsoldermænd i Byen til at bære Natmandens Barn til Graven.⁷⁾ Magistraten lod under Trudsel om Straf Ordren gaa videre og medtog foruden de egentlige Haandværkslaug ogsaa Skyttelaug og Kompagni- og Kasselaug.

Men ligemeget hjalp det! I 1792 var to Natmandsbørn fra Lemvig, hvis Forældre var blevet idømt Tugthusstraf, foreløbig blevet anbragt af Stiftamtet hos Natmanden i Ribe. Derefter søgte man gennem Kancelliet at faa den ældste Dreng anbragt i Haandværkerlære i København,

Vægterboligen.

men fik fra Kancelliet det mistrøstige Svar, at der var lige saa stor Fordom mod saadanne Børn i Haandværkerkredse i København som ude i Provinsen. Konferentsraad, Generalprokurør Colbjørnsen tilbød da at tage den ældste Dreng i Huset, medens Stiftamtmand Hellfried lovede at ville tage sig af den anden, naar han var fyldt 8 Aar.⁸⁾

I nær Slægt med Natmændene stod *Hesteskærerne* (Kastratorerne), der ligesom de første betragtedes som urene, hvorfor man da ogsaa ser et hyppigt Indgifte i de Slægter, som særlig drev dette Haandværk. I Ribe Amt var Bestillingen som Hestesnider i over hundrede Aar i Familien Orlofs eller Orlufs Eje. Det var Mænd med uslebne Vaner og hidsigt Temperament, der ikke veg tilbage for blodige Slagsmaal og Overfald. Da den ældste Orlofs Søn,

Peder Orlof, døde i 1695, gik Bestillingen midlertidigt over til hans Enkes Broder *Henrik Bruer*, som dog skulde afstaa den paany, naar en af Sønnerne voksede til.

I 1730 fik *Henrik Bruer* imidlertid Fornylesløfte paa Hesteskæreriet i Tønder- og Riberhus Amter, hvorover *Peder Orlofs Søn, Niels Orlof*, blev rasende og søgte at formaa en Landsoldat til at overfalde Onklen. Da dette ikke lykkedes, lagde han sig selv i Baghold, og da *Bruer* kom ridende, skød han Hesten under ham, hvorpaa han gik løs paa Onklen med dragen *Kaarde* og saarede ham i venstre Haand, hvis Fingre mentes at ville blive stive.⁹⁾

Under Forhørene for *Ribe Byting* blev *Orlof* truet med store Bøder, og hvis han ikke inden 6 Uger rettede for sig, »skulde han betale Kongen hans Falsmaal og dømmes fredløs«. At han skulde have kunnet klare disse Forpligtelser, er lidet troligt, saa det maa sikkert være kommet til et Forlig, saa at han kun har afsonet den Straf, han blev idømt for selve Overfaldet; thi skønt man intet kender til hans senere Virksomhed, vides det, at der i 1735 i *Ribe* fødtes en *Peder Nielsen Orlof*, som ogsaa blev Hesteskærer. Da der i 1794 kom en Forordning om, at Personer, som havde særligt Kendskab til visse Sygdomme og fortrinlig Duelighed i at kurere disse, kunde faa en Slags Autorisation som Kvaksalvere, søgte denne *Peder Orlof* om en saadan Autorisation under Paaberaabelse af, at han mange Aar i Forvejen havde været Tjener hos *Dr. Anchersen* og havde erhvervet en Del Kundskaber dér, saa at han med Held havde benyttet disse i lang Tid. Ansøgningen blev afslaaet, og i 1810 blev han anmeldt af *Distriktskirurgen* for uberettiget Kvaksalveri.¹⁰⁾

I 1755 løste en anden Mand af Slægten, *Andreas Peder sen Orlof*, som var født i *Ribe*, Borgerskab i denne By med Angivelse af, at han foruden at ville ernære sig som Hesteskærer i *Ribe* og *Haderslev* Amter, agtede at drive Avling og Kroeri.¹¹⁾ Hans Datter blev gift med *Hans Nielsen Orlof*, der var født i *Rindum Sogn*, og som sikkert var Broder til den omtalte *Peder Nielsen Orlof*. Forholdet mellem *Svigerfader* og *Svigersøn* var ikke det bedste,

men i 1767 sluttede de en Overenskomst, hvorefter de gamle Stridigheder skulde bortfalde, og Heste- og Kvægskæreriet i Ribe Amt deles imellem dem. Senere søgte de ogsaa om, at Eneretten for Haderslevhus Amt kunde gaa i Arv til Svigersønnen, men dette blev nægtet, da man havde besluttet, at Embedet senere skulde deles mellem flere.¹²⁾

Til Byens offentlige Personer hørte *Apotekeren*. Skønt han ikke var Embedsmand, var hans Stilling i Bysamfundet gennem hans privilegerede Erhverv dog af en saadan Karakter, at han mere kunde regnes til Embedsmændenes Kreds end til Handelens Mænd, som han paa saa mange Maader skilte sig ud fra.

Johan Henrik Ostermann overtog Apoteket i Ribe i 1726 og flyttede det to Aar efter over paa den anden Side af Storegade, hvor han købte en Ejendom paa 15 Fag mellem Christian Siegfred Eenholms Gaard og et Hus, som Ejerinden, Anthoni Barchmanns Enke, Aaret efter solgte til Organist Niels Bjørnsen. Paa adskillige Maader adskilte Apotekergerningen sig dengang fra Nutidens, men navnlig derved, at Apoteket gennem Apotekerens Ret til at udskænke Vin og spirituøse Drikke betragtedes som en Art Vinstue. Fra Ostermanns Tid kendes saaledes en Affære, hvor Byfogden maatte beordre to Borgere til Apoteket for at holde Styr paa Niels Jørring, som sammen med en anden havde nydt saa rigeligt af Apotekerens Rhinskvin og gode Kornbrændevin, at han var blevet fuld og optraadte meget højroestet og anmassende.¹³⁾

To Aar før sin Død solgte Ostermann i 1746 Apoteket til *Hieronymus Castensen* af den bekendte Ribeslæggt. Denne synes at have været en daarlig Økonom, thi i 1771 maatte han »paa Grund af trange Omstændigheder og Uformuenhed« overgive sit Bo til Øvrighedens Behandling, og efter Konkursforretningens Afslutning i December Aaret efter tog han Ophold paa Lustrupholm i Sct. Cathrine Landsogn. Denne ejedes af hans anden Kones

Fader, den tidligere Raadmand i Ribe Thomas Clausen, og her døde Castensen to Aar efter.¹⁴⁾

Apoteket købtes i Juni 1771 af den velhavende Apoteker i Kolding *Christian Cornelius Eilschou*.¹⁵⁾ Denne lod det første Aar Apoteket bestyre af en Provisor, og det var hans Mening selv at overtage det, naar Sønnen var blevet færdig med sine Eksaminer, saa at han kunde overtage Kolding Løveapotek. Det blev imidlertid Sønnen, der kom til at overtage Ribeapoteket.

Andreas Michael Eilschou var født 1747 og havde staaet i Lære hos Faderen og senere i Hamborg og Aabenraa. I 1772 tog han sin Eksamen i København og overtog derefter Apoteket i Ribe med store Planer for dets Fremtid, naar nødvendige Ombygninger og Udvidelser var foretaget. Hans privilegerede Stilling fastsloges med Bestemmelsen om, at han ikke behøvede at tage Borgerskab i Byen, og heller ikke forlangtes der Næringsskat af ham for den Handel med Vine, Urter og Specerier, som siden 1672 havde hørt med til Apotekets Privilegier. I 1790 kom der imidlertid en Kancelliordre, hvorefter han skulde tage Borgerskab, men fritoges for Indkvartering in naturam, hvilket sidste var Udløber af en mangeaarig Strid mellem ham og Magistraten i Ribe.¹⁶⁾

Strid og borgerlige Trætter er det, som mest gør Apoteker *Elischous* Navn kendt i Ribes Historie. Han var en Mand med glødende Interesser for den By, hvori han kom til at leve sit Liv, men hans Tro paa, at hans Mening om Sagerne var den eneste rigtige, gjorde ham til Kværlulant, og hans Retfærdighedssans pustede Smaating op til store Begivenheder.

Allerede i 1776 kom det til den første alvorlige Strid mellem ham og Magistraten, og det blev ikke den sidste. Generalmajor Lehmann med Adjutant ankom til Ribe, og da det var umuligt at skaffe et passende Kvarter til dem andetsteds, blev Apotekeren udpeget med udtrykkelig Bemærkning om, at det kun var i yderste Nødsfald, man tyede til denne Udvej. *Eilschou* blev imidlertid rasende og stængede sin Dør for Generalen, saa at den danske Sko-

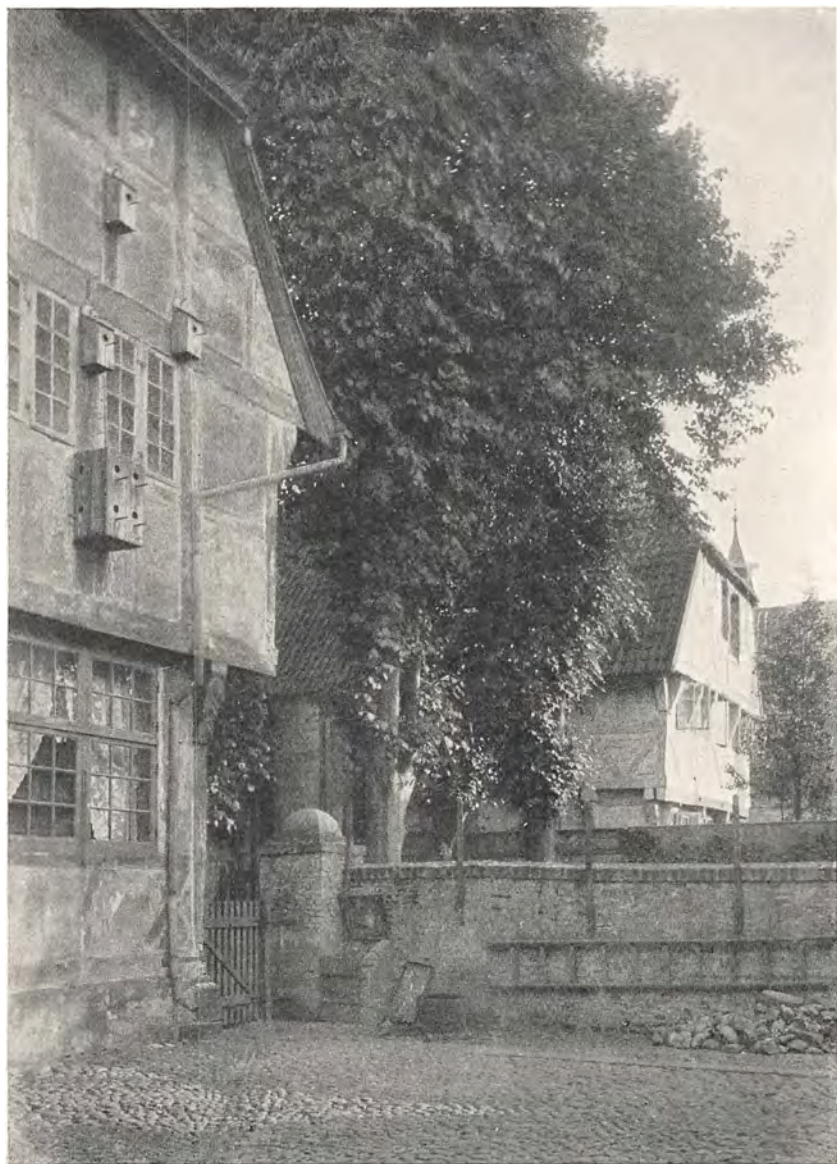
Gravsten over Apoteker A. M. Eilschou.

leholder Christian Cramer tilslut maatte rykke ud af sin Dagligstue og sit Sovekammer, for at Generalen kunde faa Tag over Hovedet. Da Sagen indbragtes for Kancelliet, gav dette Magistraten Medhold i, at Apotekeren gik forud for baade kongelige og gejstlige Betjente til ekstraordinære Indkvarteringer.

Fra dette Øjeblik var den stridbare og diskussionslystne Mand vakt til en evig Opposition mod Magistratens Handlinger, og blandt andet fulgte han de eligerede Borgeres Indsats i Bystyret med en saa vaagen Kritik, at disse i 1789 som tidligere omtalt indsendte en kraftig Klage over ham og de Mænd, som han samlede om sig. Nogle Aar senere maatte Magistraten bede ham om ikke at forstyrre Enigheden og Tilliden mellem Øvrighed og Borgere, en Tilrettevisning, som Eilschou karakteriserede som »upassende om ikke fornærmelig«, hvorpaa han sadlede om og søgte at paavirke de eligerede Borgere »mine Venner« til at gennemføre en Række offentlige Foranstaltninger, hvortil han havde udkastet Planerne.

Da Magistraten i 1790 greb til Offensiven over for ham og hævdede, at han maatte tage Borgerskab, da han vitterlig drev borgerlig Næring ud over sit Privilegium, gik Sagen til Kancelliets Afgørelse, der lød paa, at Apotekeren maatte give Møde paa Raadhuset til sædvanlig Borgereds Aflæggelse. Dette var Eilschou naturligtvis meget imod, og han trak derfor Sagen i Langdrag, forlangte at se, hvad de eligerede Borgere havde udtalt i denne Sag o. s. v.¹⁷⁾ Til sidst maatte han dog falde til Føje.

De følgende Aar viser en Regn af Klager og Skrifter fra Eilschous Haand, navnlig koncentrerende sig om Domkirken og om Delinkventskatten, men ogsaa medtagende mere periferer Emner som Byens Møddingssteder og Maleafgiften til Byens Møller. Den ildfulde Apoteker forstod altid at interessere andre Borgere for sine Idéer, saa at han ofte havde flere med sig, naar han drog i Leding. Der var saaledes tre Medunderskrivere paa den Forestilling, han i Oktober 1793 indgav til Stiftøvrigheden om Nødvendigheden af en ny Synsforretning over Domkir-

Gaardspladsen i Ribe Apotek.

kens Brøstfældighed, idet de betegnede den tidligere forretagne som utilstrækkelig. Da der intet Svar kom herpaa, indgav de et Promemoria til Kancelliet om Sagen, paa hvilken Stiftsovrigheden erklærede, at Sagen var Eilschou ganske uvedkommende; men denne fortsatte ufortrødent, og indsendte i August 1794 en ny Forestilling til Kancelliet.¹⁸⁾

Men Eilschou havde paa samme Tid andre Jern i Ilden. Johan Carl Frederik Hellfried var i 1791 blevet Stiftamtmand over Ribe Amt, men med Tilladelse til at bo i Vejle. Eilschou fik paa en eller anden Maade Klarhed over, at nogle af Hellfrieds Rejser i Amtet blev betalt af den saakaldte Delinkventkasse, hvori bl. a. indgik visse Afgifter fra Byen til Viborg Tugthus. I første Omgang klagede Eilschou til Magistraten over, at han ikke kunde faa nogle ønskede Oplysninger om Delinkventskatten udleveret, men Byens vise Fædre raadede ham til at passe sig selv.¹⁹⁾ Senere lykkedes det ham imidlertid at faa Kæmner Koch til at vise sig Regnskaberne, og nu lod han i Haderslev trykke en Klage til Kongen, hvori han bl. a. anførte, at han, efter hvad der var sket, sikkert fremtidig maatte raade sine Medborgere til, at de hellere maatte betale en urigtig paalagt Skat end — saaledes som *han* havde gjort — at give sig til at undersøge, om der var Hjemmel for denne i de kongelige Paabud.²⁰⁾ Pjecen foranledigede en kongelig Resolution af 11. April 1794, hvori det bl. a. hed, at Eilschou »denne urolige Mand« skulde for sine Skrifter tilkendegives Kongens Mishag.²¹⁾ Kæmner Koch fik en kraftig Næse af Stiftamtmanden for sin Nævenyttighed.

Slog nu dette kongelige Mishag den iltre Apoteker ned? Nej, tværtimod, han gravede en gammel Sag frem, som gentagende Gange var blevet afvist af Kancelliet, og udgav nu ogsaa om denne et stort Klageskrift, som han denne Gang rettede til Kronprinsen.²²⁾ Fortalen var rettet direkte til denne: »Jeg har saaledes brugt Skrivefriheden til at sige Dem, Prinds! hvorledes De kan vorde retfærdigere og gjøre mange Mennesker meere lykkelige«. Har man ikke

i disse Ord i een Sum hele den oppositionslystne Apoteker med hans Tyrkertro paa Rigtigheden af hans egne Meninger og Retfærdigheden af den Sag, han kæmpede for?

Anledningen var, at Magistraten i 1788 ved Trommeslag havde bekendtgjort, at Borgerne ikke mere maatte benytte den Møddingsplads uden for Nørreport, som de gennem mange Aar havde været henvist til, naar de skulde af med Gødningen fra deres Gaarde. 16 Borgere havde straks sendt en Ansøgning til Stiftamtmanden om at maatte fortsætte dermed, da det var det eneste Sted, hvor Møgbunkerne kunde ligge sikkert ved de hyppige Oversvømmelser, og den Plads, kaldet Rakkerkulen, som var blevet anvist dem i Stedet, var desuden for lille. Da de eligerede Borgere skulde udtale sig i Sagen, anførte de, at denne Sag slet ikke angik Byen, men at enhver Avlsbruger selv maatte skaffe sig den Møddingsplads, som han havde Brug for. Sagen stod paa gennem flere Aar, og Magistraten gik hver Gang imod Avlsbrugernes Ønsker, ligesom Kancelliet baade i 1790 og i 1792 afviste de Ansøgninger, som indsendtes hertil.

Eilschou, der gennem Diskussionerne i det borgerlige Selskab var blevet interesseret i det for Byen saa vigtige Vejspørgsmaal, kædede nu dette sammen med Møddings-spørgsmaalet, og Resultatet blev det 161 Tryksider store Klageskrift, som vel ikke synes at have forskaffet ham noget kronprinseligt Mishag, men som heller ikke førte til nogen Ændring af Forholdene.

1802 var han paa Færde igen. Han klagede da til Magistraten over, at Borgerne ikke efter hans Henstilling var blevet indkaldt til Raadstuesamling i Anledning af, at Borgerløjtnant og Møller Hans H. Müller havde forhøjet Maleafgiften paa sin Mølle. Klagen var meget patetisk: »Den foreliggende Sag angaar Byens Borgere lige fra Aarsbarnet til den sengeliggende Olding, thi hvis Møllerne nægter at male, gør de hele Befolkningen til deres Slaver!«²³) I 1804 indkaldte Eilschou og 5 andre Borgere ialt 33 Mænd eller Institutioner for Forligskommissionen,

fordi de ved Rentekamret havde søgt at gøre Nørreports Fællesdrift Eftergræsningen paa Galgemarken, Sorgsig og Gammelhede stridig.²⁴⁾

I 1809 ramtes han af en Overrettsdom. Aaret forud havde der i »Hr. Iversens Fynske Avis« staaet en rosende Omtale af den Vejforbedring, der nogle Aar i Forvejen var foretaget ved Ribe. Eilschou, der som nævnt havde taget ivrigt Del i Diskussionerne om Ribes vanskelige Vejspørgsmaal, fo'r straks ud i Ribe Stiftstidende²⁵⁾ med et Svar paa dette Indlæg, og dette Svar indeholdt saadanne Udtalelser, at Stiftamtmand, Kammerherre Moltke, Borgmester og Byfoged Lund og Raadmand og Byskriver Simonsen i Forening anlagde Sag imod ham. Underretten, hvortil der var blevet beskikket Sættedommer, dømte, at Apotekerens upassende og utilbørlige Udtalelser skulde mortificeres og at de ikke burde komme Citanterne til Forklejnelse. Af Bøder idømtes han 50 Rdlr. til Ribe Fattigkasse og for Sagens ulovlige Ophold 20 Rdlr. Sagens Omkostninger, deriblandt 93 Rdlr. til Sættedommerne, skulde han ligeledes udrede.

Det er interessant at se, hvad Embedsmænd under Enevælden kunde føle sig fornærmede over i offentlige Udtalelser. Nutiden er mere haardhudet. Det, som Eilschou blev dømt paa, var følgende:

»Naar ethvert Anlæg i Almindelighed og især et saa betydeligt som den nye Vej uden Ribe Bys nordre Port foranstaltes af en Bys offentlige Kasses Regning og ikke sker saaledes, at den mest mulige Fordel kommer i Betragtning og forskaffes Byen, da fortjener et saadant Anlæg ligesaavel Dadel som Ros, om det endog kan siges at være til Nytte. Det i Iversens Fynske Avis No. 12 d. Aa. anpriste Vejanlæg her ved Byen er af en saadan Beskaffenhed og fortjener ikke mindre Dadel end Ros, det Første, fordi Vejen kunde have været mere fornuftig og paa et bekvemmere Sted anlagt, til langt større Fordel og med langt mindre Bekostning for Byen, og det Sidste fordi, saa forkert end Anlægget er i Henseende til den unaturlige Omvej, den

Apotekets Gavl.

uden mindste Nødvendighed har faaet, dog er til stor Nytte for Byen mod den forrige gamle Vej eller Vejle var.«

Ogsaa Overretten fandt disse Ytringer fremsat paa en ubeskeden og uærbødig Maade, uden at det kunde antages, at de var fremsat i den Hensigt at gavne, da Vejen jo var anlagt for saa mange Aar siden. Derfor stadfæstedes Underrettens Dom, dog med Ophævelse af Bøden for at have uddraget Sagen. Omkostningerne for Overretten ophævedes.²⁶⁾

Det synes, som om den Dom, der overgik Apotekeren, standsede ham i hans Oppositionslyst og Interesse for Byens offentlige Sager. Der var nu stille om hans Navn lige til hans Død i 1824. Det kan diskuteres, om hans ophidsende Skrifter og Tale var Aarsagen til eller blot medvirkende til de Skandskrifter, der som andetsteds omtalt opsloges paa Byens Kag paa Torvet. At hans Optræden oftest var dikteret af ren Idealisme, kan neppe bestrides, og om hans alsidige Interesser vidner Anlægget af en Have paa Sct. Nikolai Kirkeplads, som udformedes i Aarene mellem 1780 og 90, samt hans Virksomhed i det borgerlige Selskab. Hans Dygtighed som Apoteker er ubestridt. Sammen med Sønnen *Christian Cornelius Eilschou*, der fødtes 1777 og som tog farmaceutisk Eksamen i 1801, drev han Apoteket op til at være et af de allerbedste i Landet, hvad selv hans svorne Modstander Stiftamtmanden maatte indrømme.²⁷⁾

Til Byens »privilegerede«, d. v. s. dem, der havde deres Næring i Følge et kongeligt Privilegium, hørte ogsaa Farveren eller Farverne, idet der til Tider var flere om at dele Privilegiet. Da *Peder Christiansen*, efter sin Bestilling oftest kaldet *Farber* døde i 1723, overdrog man Privilegiet til hans Enke, efter hvem det i 1734 gik i Arv til hendes Broderdatter *Sidsel Pedersdatter Schade*. Denne havde sikkert ogsaa arvet nogle Penge efter Tanten,²⁸⁾ og sad lunt inden Døre.

I 1748 blev Farverprivilegiet delt mellem *Christian Johansen Bjerrum* og *Lawrids Brülouw*.²⁹⁾ Førstnævnte var født paa Ribe Teglgård, men boede, da han fik Bevillin-

Epitafium over Farver Peter Christiansen Farber.

gen, i Sdr. Farup, og det er tvivlsomt, om han personlig har kendt noget til selve Haandværket. Det samme gælder Brüløw, som allerede 1751 trak sig ud af Foretagendet til Fordel for en vis *Peder Ovesen Møller*. Heller ikke denne holdt længe ved. Allerede i 1753 trak han sig tilbage, og

af Indførelsen i Raadstueprotokollen ser det ud, som om de to Indehavere af Privilegiet drev hver sin Forretning, idet det udtrykkeligt angives, at Møller solgte sit Farveriet til *Michel Pedersen Basballe* (eller Barsballe). Denne var født i Kolding i 1726 og havde giftet sig med Jeppe Foersoms Datter Maren.³⁰⁾

I 1762 døde Christian Bjerrum, og da han med stor Bekostning »til publicii Nytte« havde bragt Farveriet i særdeles god Stand, indstillede Magistraten til Kancelliet, at det blev Børnene, en Søn og en Datter, der kom til at nyde godt heraf ved at faa det ledigtblevne Privilegium. Om Sønnen vides der intet (der var en Del Borgere i Byen af dette Navn), og det blev Datteren Annicke, som førte Farveriet videre,³¹⁾ indtil hun i 1768 solgte det til *Lorentz Muusmann*, da denne havde faaet kongelig Bevilling til at drive det. Denne Gang ser det dog af Bevillingen ud til, at der stadig har været et Kompagniskab om Farveriet, idet han faar Bevilling som Farver i Ribe i Annicke Bjerrums Sted »tillige med Michael Basballe«. ³²⁾

I 1778 solgte Muusmann Farvergaarden til *Andreas Madsen* (eller Matzen) af Foldingbro, der samme Dag lod læse kgl. Bevilling paa Raadhuset til foruden Farveriet at drive et Trykkeri for alle Slags uldne og linnede Tøjer.³³⁾ Dette var en af Tidens Mode dikteret og temmelig stor Udvidelse af Virksomheden. Alene Maskinen til Lærredstrykkeriet stod ham i 210 Rdlr. Basballe døde i 1797, og efter denne Tid nævnes kun een Farver i Ribe, idet Borgerløjtnanten *Mathias Christian Frederik Matzen*, sandsynligvis Andreas Madsens Søn, fik Borgerskab som Farver og Trykker i 1812.³⁴⁾

Endnu en privilegeret Virksomhed var *Byens Avis*. Denne startedes i Fredericia, idet Justitsraad og Tolder *v. Westen* i denne By i 1783 fik Bevilling til, at han alene maatte anlægge og holde Adressekontor og Bogtrykkeri for Ribe Stift.³⁵⁾ Fredericia Adresseblad var saaledes Stiftets offentlige Avis, men da man i Ribe fandt, at Byens mere interne Anliggender ikke behandlede tilstrækkelig udtømmende heri, udsendte Borgmester, Justitsraad *Emanuel*

Bogtrykker Niels Siersted Hyphoff og Hustru Christine.

Balle og Stiftsprovst Grundahl i 1797 Indbydelse til at abonnere paa *Ribe Byes Ugeblad*. Skønt Tilslutningen kun var ringe, begyndtes Udgivelsen dog Aaret efter. Ugebladet var et lille Hefte i Oktav paa 16 Sider, og de første 8 Numre — ialt 112 Sider — anvendtes til en Behandling af Byens Fattigvæsen, dets historiske Udvikling og øjeblikkelige Tilstand, hvorefter de ønskede Forbedringer fremsattes.

Nægtes kan det ikke, at man skulde være endogsaa meget lidt kræsen for at finde Ugebladet morsomt. Enkelte Indsendere begyndte da ogsaa at komme frem med det intrikate Spørgsmaal, hvorfor man overhovedet udgav Bladet, som de to Udgivere naturligvis i meget højtidelige Vendinger tog i Forsvar. En Artikkel om Øl dukkede frem, hvorpaa man begyndte en indgaaende Artikkelseerie om Byens Jorder og Markvæsen. En anonym Indsender kom med et Forslag til Oprettelsen af en Kvægassu-

rance, og se — nogle Numre senere bekendtgjordes den nylig oprettede Løsøreforsikrings, Phoenix-Societys, Regler for Forsikring, og det opklaredes, at det var Balle selv, der var Kommitteret for Ribe Amt med Eneret til at udstede disse Forsikringer.

Efter 16 Numre standsede Bladet for en Tid, da den ene Redaktør fik en Øjensvaghed og den anden paa Grund af Sygdom og Alder maatte indskrænke sig til sin Kaldsforretning. I Løbet af 1799 lykkedes det at faa nogle Hefter ud med Fortsættelse af Artikkelsen om Markjorderne, men i 1800 udkom der kun eet Hefte — saa afgik Ugebladet for stedse ved Døden.

Til Gengæld har *Ribe Stifts Adresse-Contoirs Efterretninger* fortsat sin Tilværelse lige til vore Dage. Ganske vist varede det nogle Aar, inden Peter v. Westen fik Lejlighed til at udnytte det omtalte Privilegium, men den 6. Januar 1786 saa det første Nummer af Bladet Lyset.

Stifteren af det nu halvandet hundrede Aar gamle Blad var en temmelig ualmindelig Mand. Han fødtes i Odense den 20. Marts 1731 som Søn af Apoteker Johan Kristoffer v. Westen og uddannedes efter at være blevet Student ligesom Bedstefaderen og Faderen til Apoteker saavel herhjemme som i Udlandet. Det var dog Lægegerningen, som tiltalte ham mest. I 1759 erhvervede han i Rostock den medicinske Doktorgrad, hvorefter han i fem Aar praktiserede i Odense. Senere overtog han, temmelig modvil- lig ganske vist, Faderens Apotek, men baade som Apoteker og Godsejer var han forfulgt af en Række Uheld, som i Forbindelse med en Familiestrid ganske forarmede ham.

Allerede i 1760 var han blevet designeret Professor i Filosofi ved Odense Gymnasium, og efter at have mistet baade Apoteket og et Par Herregaarde søgte han flere Gange forgæves at blive Professor ved Gymnasiet. I 1779 fik han rejst Penge til at købe Odense Adressekontor og tog nu fat som Bladudgiver og Redaktør. Hans Tanker og Idéer som Redaktør er egentlig ganske i vor egen Tids Stil, selv om Udførelsen var vidt forskellig derfra, og i alle Tilfælde var det et Brud med Fortiden, idet han hævdede, at der

Ribe Stiftstidendes Bygning paa Hjørnet af Grønnegade og Korsbrødregade.

nu skulde søges et Publikum, man ikke hidtil havde faaet i Tale paa denne Maade gennem en Avis paa dette Publikums egne Enemærker. Samtidig med sin Redaktionsvirksomhed udgav han en lang Række Bøger om de mest forskellige Emner.

I 1783 solgte Peter v. Westen Adressekontoret og Trykkeriet i Odense, da han var »blevet befordret« og udnævnt til Tolder i Fredericia. Samtidig opnaaede han det anførte Privilegium til at oprette et Adressekontor for Ribe Amt og købte en Gaard i Prinsessegade (Nr. 237), hvor han indrettede Trykkeriet, og i 1786 udkom det første Nummer af Ribe Stiftstidende.

Det er allerede antydet, at Bladet ikke bragte Lokalstof fra Stiftets Hovedby, Ribe, ja endda uhyre lidt, der overhovedet kunde interessere denne Stads Indbyggere. Nyhedsstoffet var ringe og meget tilfældigt, Annoncestoffet vil for Nutiden rumme en udsøgt Samling Kuriosa.

Da Peter v. Westen døde i 1789, fortsatte hans Enke Udgivelsen af Bladet. Flere Gange havde hun anmodet om, at Stiftets Øvrigheder maatte blive befalet til at indrykke deres Bekendtgørelser i Avisen, men da den kun udkom en Gang om Maaneden og derfor havde ringe Udbredelse, var dette ikke blevet bevilget. I 1791 meddelte hun imidlertid, at Bladet nu blev ændret, saa at det blev baade nyttigere og interessantere, og Stiftamtmanden opfordrede derfor Ribes Magistrat til at lade offentlige Bekendtgørelser, der betaltes, indrykke i Bladet, samt henstillede, at man meddelte Adressekontoret, d. v. s. Redaktionen, alt, hvad der af særlig Interesse maatte indtræffe under dens Jurisdiktion. Yderligere skulde Magistraten subscribere paa et Eksemplar af Bladet til Brug for de eligerede Borgere.³⁶⁾

Noget Nyhedsblad i moderne Forstand blev Bladet dog ikke, selv om mange ejendommelige Træk fra Tiden nu lader sig udrede af den, der forstaar at læse mellem Linierne. Virkeligt Kildestof til Stiftets Hovedbys Historie gav den endnu ikke paa dette Tidspunkt, og gjorde det knap de første Aar efter, at Trykkeri og Redaktion var blevet flyttet til Ribe.

Efter Fru v. Westens Død i 1795 overtoges Bladet af *Søren Wissing Elmenhoff*, der var uddannet som Typograf, derefter i 1809 af *Niels Siersted Hyphoff*.³⁷⁾ som flyt-

tede Virksomheden til Ribe, hvor der den 23. Januar 1810 udkom et Nummer af Bladet som det første der paa Stedet. Det blev trange Kaar, den nye Bladudgiver kom til at friste under Landets fortvivlede økonomiske Forhold ved og efter Statsbankerotten. Men han holdt stædigt fast ved det Kald, han havde valgt sig, og efter hans Død i 1835 fortsattes Udgivelsen af Enken og den ældste Søn.³⁸⁾

HAANDVÆRK OG INDUSTRI

Medens Ribes Købmandsstand i 1735 kunde opgøres til et i Forhold til Fortiden saa beskedent Antal som 13, omfattede Haandværkerstanden omkring 120, hvortil der kom 30 Daglejere.

Selv om der eksisterer en Vurdering af disse Haandværkeres økonomiske Stilling,¹⁾ er en Sammenligning med Fortiden ikke mulig, men det kan dog siges, at i en Købstad, der gennem Aarene var blevet saa reduceret som Ribe, var Levevilkaarene for en forholdsvis talrig Haandværkerstand absolut blevet ringere. Hertil kom den gennem utallige Klager kendte Omstændighed, at Oplandets Bønder, til hvem Haandværkerne i høj Grad var henvist, som oftest svigtede dem. Det maa dog anføres, at i det nævnte Tal paa Haandværkere er ogsaa medregnet 26 Kroholdere og Høkere, som alle ved Siden af deres Handel havde Brændevinsbrænderi.

Der fandtes ialt 5 Laug i Byen. Til Landets almindelige Laugshistorie yder disse intet Bidrag, knap nok til Byens. I Byens offentlige Liv spillede de ingen Rolle, og kun nu og da træffer man enkelte Notitser om dem i de offentlige Dokumenter, desværre oftest fra dem, der angaar Retsager.

Skomagerlauget omfattede ikke mindre end 20 Mestre og var saaledes som ogsaa i Fortiden langt det største. Kun fem af Mestrene sad nogenlunde i det, medens Resten førte en temmelig kummerlig Tilværelse. I Lauget var ogsaa optaget 5 Skoflikkere. Skræderlauget omfattede — med Enker — 12 Mestre, der alle ligesom Smedelaugets 11 og Bundtmager- og Handskemagerlaugets 11 sad ret haardt i det. Snedkerlaugets 3 Mestre klarede sig nogenlunde.

De privilegerede — Farveren og de to Guldsmede — var alle velsituerede, ikke mindst Guldsmeden Jens Kølholt, der tillige havde Ølhandel. Blandt de Haandværkere, der ikke havde Laug, var 3 Feldberedere, 1 Garver, 2 Drejere, 2 Hjulmænd og 1 Møller »i god Stand«, medens 6 Bødkere, 2 Glarmestre og 2 af de 4 Gartnere klarede sig nogenlunde. Resten betegnes med »maadelig eller slet Tilstand«, og 1 Parykmager og samtlige 15 Linnedvævere, hvoraf 3 var enlige Kvinder, erklæredes rent ud for fattige.

Naar Haandværkerlisten omfatter ikke mindre end 21 Vognmænd, er dette naturligvis ikke Udtryk for, at disse havde Vognmandskørsel som Erhverv, men blot en Tilkendegivelse af, at disse, der sikkert alle har været større eller mindre Landbrugere og Høkere, ejede Hest og Vogn og derfor var indskrevet hos Magistraten for i givet Tilfælde at kunne udføre Kørsel i offentlige Ærinder. Hele dette Forhold skal senere gøres til Genstand for nærmere Omtale.

Samtlige Dokumenter, der har tilhørt Laugene i Ribe, er gaaet tabt, og det er derfor ikke muligt at faa Oplysninger om disses indre Liv og om de Laugsskikke, der har været i Brug. Det kan dog siges, at i een Retning har de gjort fælles Sag med Haandværkerne i det øvrige Land, nemlig i Modstanden mod at faa deres Laug besmittet af »uærlige«, d. v. s. Bødler, Rakkere, Natmænd og Skorstensfejere og disses Familier. Hidtil havde Regering og Magistrat delt eller i hvert Fald tolereret denne Opfattelse. I 1700'ernes Midte holdt en humanere Tankegang sit Indtog i de højere Stænder, og man søgte ogsaa at indpode denne i Haandværkerkredse, selv om man her strittede imod, saa godt man kunde.

I Tilslutning hertil traf Ribes Magistrat i 1758 en drastisk Bestemmelse, idet den den 4. December beordrede samtlige Haandværkslaugs Oldermænd til sammen med Oldermændene for de borgerlige Selskaber: Kompagni-, Skytte- og Kasselaugene at møde et Par Dage efter i Natmandens Hus for at bortbære og følge dennes døde Barn til Graven. De blev yderligere truet med strenge Straffe,

hvis de udeblev.²⁾) Ved saaledes at beordre Borgerskabets Tillidsmænd til dette Hverv haabede man paa at faa Bugt med den gennem Tiderne nedarvede Afsky for de uærlige, men selv om de udpegede, om end modvilligt, mødte ved denne Lejlighed, skulde der mere til for at faa Fordommen udryddet.

Det synes som om Laugene i Ribe for det meste har levet fredeligt ved hinandens Side uden at det er kommet til de Skærmydsler, som er temmelig hyppige i Landets øvrige Købstæder. Men i 1773 gik det galt.

Helt tilbage fra Christian V's Tid, nærmere bestemt fra 1675, havde det efter fælles Aftale været Skik, at Ribes Laug mødte op i Domkirken til Froprædiken ved de forskellige Højtider for at ofre til Froprædikepræsten. I Fastelavnen dette Aar udeblev imidlertid baade Smedene og Handskemagerne, og da saa Skomagerne, som var Byens fornemste Laug, bebrejdede dem dette, svarede de, at de vilde samles hver Højtidsmorgen i deres Laugshus og afsende Ofret derfra. Dette fandt Skomagerne stridende mod god, gammel Laugsskik og gik derfor til Magistraten med en Klage.

Der kom imidlertid ikke noget ud af dette, og da Laugene nu en Gang var kommet paa Kant med hinanden, skulde der ikke meget til, før Ufreden greb om sig. Da der 1. Paaskedag skulde ofres til Froprædiken i Domkirken, kom Laugene i Totterne paa hinanden om den Rækkefølge, hvorefter de skulde gaa frem til Ofringen. Atter bad man Magistraten om at gribe ind, og efter at have studeret de gamle Forordninger om Laugene fastslog den, at de havde at gaa frem med deres Svende efter den Rangfølge, som tidligere var blevet fastsat, nemlig først Skomagerne, derefter Skræderne, saa Smedene og Handskemagerne og endelig Snedkerne,³⁾) som jo tilmed var det mindste Laug. Skete der i Fremtiden noget usømmeligt, vilde de, der ikke rettede sig efter dette Paabud, blive straffet derfor.

I 1791 forlangte Magistraten en Indberetning fra Laugene om, hvor meget der maatte betales for at blive opta-

Empiredør.

get i de enkelte Laug samt om, hvor mange Mestre, der stod i Laugene, og endelig om, hvem der i Øjeblikket var Oldermænd for Laugene.⁴⁾

Dette Ønske fra Magistratens Side viser, at denne ikke mere havde den Opsigt med Laugenes indre Anliggender, som var blevet endelig fastsat ved Christian V's Forordninger om Laugene. Ved disse var det blevet paabudt, at en Magistratsperson skulde fungere som Bisidder i alle Laugssamlinger, og det tilstræbtes paa denne Maade at øve Kontrol med, at Haandværkerne ikke gennem deres Sammenslutninger tiltog sig større Magt, end Regeringen vilde give dem. Denne Kontrol havde aabenbart manglet nogen Tid, og Følgen deraf var blevet, at der var blevet indført højere Satser navnlig for at blive Mestre i Laugene, der nu maatte staa Skoleret for Øvrigheden. Indberetningerne giver et ganske godt Overblik over de sidste Udløbere af det gamle Laugsvælde, hvor det for Mestrene gjaldt om at begrænse Tilgangen til Faget ved at gøre Mesterafgiften saa stor som mulig.

En kraftig Tilgang af *Feldberedere* til Borgerskabet havde i 1770'erne fremkaldt et nyt, sjette Laug. Feldberedelauguet indberettede, at hos dem betalte en Mester 3 Rdlr. for at blive indskrevet i Lauget, hvilket ikke kunde siges at være ubilligt. Endvidere indberettedes det, at naar der fandt Svendeindvielser Sted, mødte samtlige Mestre og Svende op, og ved en lille Ceremoni indprentedes det Udlærlingen, hvorledes han havde at optræde paa fremmede Steder for at man kunde se, at han var rigtig udlært. Efter Ceremonien trakterede den unge Svend med Spisning og Drikkevarer, og naar flere Svende indviedes paa samme Dag, var Omkostningerne ikke store. En Dreng toges i Lære efter en med hans Værge oprettet Kontrakt, hvori det fastsattes, hvor mange Aar han skulde staa i Lære. Saavel ved Antagelsen som ved Løsgivelsen betaltes der 4 Mark til Laugets Kasse. I Øjeblikket fandtes der kun fire Mestre i Lauget, og det var Skik, at det altid var den ældste, der var Oldermænd, i Øjeblikket *Jens Christian Feldbereder*.

Empiredør.

Det ses straks, at *Skræderlauget* var et langt ældre Laug, hvori Traditioner med Aarhundreders Baggrund havde sat sine Spor. Naar en Dreng blev indskrevet, betaltes der 2 Rdlr. til Lauget, men naar han var udlært, maatte han betale 3 Mk. 8 Sk. til »Udskrivning til Bors«, og desuden maatte han bidrage med 4 Mk. til et Sølvskilt til Velkomsten og yderligere betale nogle mindre Afgifter. Overgangen fra Svend til Mester var adskillig dyrere. Først maatte han for »Æskningen«, d. v. s. Anmodningen om at blive Mester, betale 2 Rdlr., derefter hele 28 Rdlr. for selve Optagelsen. Lauget havde aabenbart en Følelse af, at det var her, at Skoen trykkede, for det anførtes med det samme, at man ikke vidste, hvorfra denne Anordning stammede, man gjorde blot saaledes, som deres gamle Forfædre og Formænd altid havde gjort. I Øjeblikket var der 16 Mestre i Lauget, og C. Munck var Oldermænd.

Optagelsen i *Smedelauget* var knap saa dyr, men dog dyr nok. Den kostede 21 Rdlr. 3 Mk. For at blive indskrevet som Svend maatte der udredes 2 Rdlr., medens der for en Drengs Antagelse betaltes 4 Mk. Man var her saa forsigtig at anføre, at disse Afgifter var fastsat dels i Laugsartiklerne, dels efter gammel Sædvane, uden at man dog specificerede, hvilke Afgifter, der havde Rod i de af Magistraten i tidligere Tid approberede Laugsartikler og hvilke man henførte til gammel Sædvane. Lauget havde 11 Mestre, og T. M. Falck var Oldermænd.

Naar det af det foregaaende fremgaar, at der nok kunde være Grund til at se Laugene lidt paa Fingrene, hvad Afgifternes Størrelse angaar, forstærkes dette i betydelig Grad, naar man ser paa det sjette og ældste Laug, *Sko-magernes*.

For at blive Mester her maatte der betales hele 34 Rdlr., deraf 2 Rdlr. for »Æskesedlen«, 8 Rdlr. til Ligkassen, 3 Rdlr. til »en liden Frokost« og atter 4 Rdlr., naar han fremviste sit Mesterstykke. Til Gengæld kostede det kun 2 Mk. at blive indskrevet som Svend, medens der betaltes 1 Rdlr. for en Drengs Indskrivning. Der var 21 Mestre i Lauget, som havde Peder Johansen til Oldermænd.

I *Handskemagerlauget* var der kun to Mestre, hvoraf C. A. Støyer var Oldemand. Der betaltes heri 10 Rdlr. for at blive optaget som Mester.

Snedkerlauget, endelig, havde et større Regulativ for Optagelsen af en Mester. Samtlige Recipienter betalte 2 Rdlr., men derefter betaltes forskelligt efter Tilknytningen til Faget. En »som ingen Arvepart havde i Lauget«, d. v. s. som paa Forhaand ingen Forbindelse havde med det ved Slægtskab o. l., maatte bløde 26 Rdlr. 4 Mk., hvorimod en Mestersøn eller Mestersvigerson kun betalte 13 Rdlr. 2 Mk. Derefter fulgte en Række mindre Udgifter. En Udlærling maatte betale 1 Rdlr. 4 Mk. til Behøvlings-svendene, d. v. s. dem, der foretog Behøvlingsceremonien efter de gamle Skikke ved hans Indvielse. Desuden maatte han betale et Sølvskilt til Velkomsten med 1 Rdlr. 2 Mk. samt 8 Sk. for den Drik, han maatte tømme af Velkomsten, og flere mindre Afgifter. Lauget bestod af 7 Mestre, der havde F. P. Mørck til Oldemand.

Som det vil ses, omtales der ikke ved noget af Laugene en særlig Svendesammenslutning. At der ikke i tidligere Tid skulde have eksisteret Svendelaug hos f. Eks. Skomagere og Smede, er lidet tænkeligt, men paa et eller andet Tidspunkt maa de være blevet opløst, og Ribes Laug staaer derved paa lige Trin med adskillige af de andre mindre jydsk Byer, hvor Svendelaug er Sjældenheder, og hvor Mestersammenslutningerne varetog Svendenes Interesser.

Det er givet, at Ribes Magistrat efter disse Indberetninger foretog en kraftig Nedskrivning af alle disse selvanordnede Udgiftsposter. At der ogsaa blev vaaget over, at de ny Bestemmelser blev overholdt, fik Snedkernes Oldemand, F. P. Mørck, at føle. Han opkrævede nemlig Aaret efter 9 Rdlr. 1 Mk. hos en Svend, der var blevet optaget, skønt Magistraten havde fastsat Afgiften til 4 Mk. Mørck undskyldte sig med, at det var af gammel Vane, han havde gjort den forkerte Beregning og lovede, at Paabudet nok skulde blive overholdt i Fremtiden.

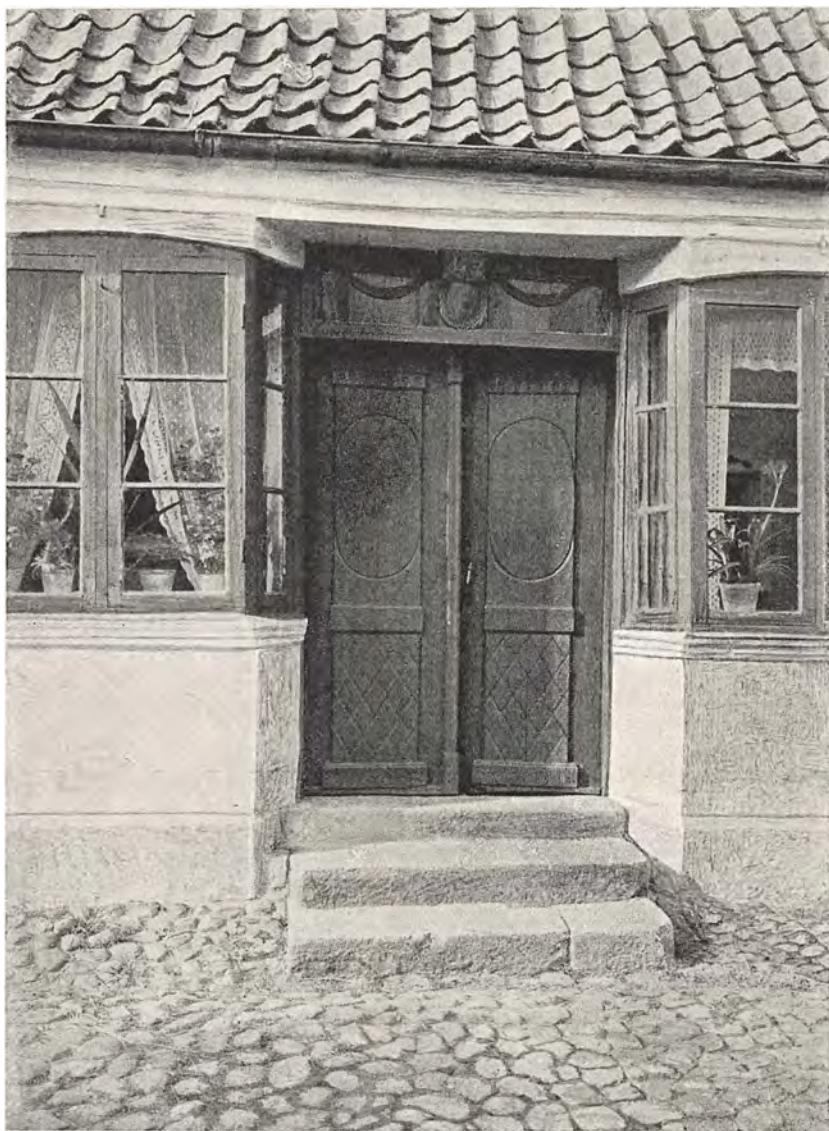
Som det fremgaar af det foregaaende, var det naturligvis de Fag, der havde de fleste Udøvere, som havde dan-

net Laug, og navnlig Skomager- og Skræderlauget var overordentlig vel besat af saa lille en By som Ribe at være. I de fleste af Laugene og for saa vidt ogsaa i de laugløse Fag holdt Antallet af Mestre sig saa nogenlunde uforandret gennem hele Aarhundredet. En Undtagelse herfra danner Handskemagerne (og Bundtmagerne), som i Tiden fra 1735 til 1791 sank fra 11 Udøvere til 2, samt Murmestrene, hvis Antal i 1735 opgjordes til 10, men som i Aarhundredets Slutning var saa godt som uddøde.

Af nye Huse opførtes der saa godt som ingen i 1700'erne, og et Par Smaamestre kunde knap nok tjene Føden ved de Reparationer, der udførtes paa de gamle Bygninger. Hen mod Slutningen af Aarhundredet blev man imidlertid klar over, at Reparationerne paa de smukke gamle Huse fordrede noget mere, end en almindelig Murer kunde yde. Magistraten, paa hvem Vedligeholdelsen af alle de offentlige Bygninger hvilede, og som ikke følte sig tilstrækkelig godt betjent af de for Haanden værende Mestre, bestemte sig derfor til at sende den bedste af disse, Murermester Lauritz Skade, til København for at dygtiggøre sig. Der bevilgedes ham 100 Rdlr. af Byens Kasse til dette Studieophold, og man bad Kancelliet hjælpe med til, at Professor Harsdorff tog sig af ham og lod ham undervise paa Akademiet, saa at man ikke skulde behøve at indkalde fremmede Mestre for at faa Arbejderne i Byen udført.⁵⁾

I en By af Ribes Størrelse var der naturligvis Haandværk, som kun kunde føde en enkelt Udøver. Dette gjaldt f. Eks. *Bogbinderhaandværket*, som til Tider overhovedet ikke var repræsenteret.⁶⁾ Af *Gartnere* forekommer der kun i Ny og næ en enkelt, som f. Eks. den Gartner, som Eskild Simonsen i 1744 indstævnedes for resterende Leje af Liljebjergets Have, der tilhørte Raadmanden.⁷⁾ Selv *Malerprofessionen* var yderst sparsomt repræsenteret. I 1758 klagede Christen Woltersen, som nogle Aar i Forvejen havde slaaet sig ned i Byen, over, at bl. a. Snedkerne gik ham i Næringen, og disse henskød sig under, at der før i Tiden ingen havde været til at udføre Arbejdet.⁸⁾ En

Empiredør.

Parykmager, Henrik Peter Rosenbom fra Lybeck, der slog sig ned i Byen i 1752, ernærede sig kun kummerligt, og fra de slesvigske Omraader gik *Rebslagere* Byens egne to saa kraftigt i Næringen, at disse kun klarede sig maadeligt, skønt der altid var et godt Marked for Reb i denne By.⁹⁾ Af *Urmagere* var der i 1760'erne to i Ribe, Jochum Schultz og Christen Foersom. Sidstnævnte blev i 1780 Overformynder og opgav i 1794 paa Grund af Svaghed sin Profession, som han trak sig ud af med en pæn Formue, men denne har han dog neppe erhvervet sig ved sit Urmageri.¹⁰⁾

Af *Brændevinsbrændere* fandtes et betydeligt Antal i Ribe, men Udøverne heraf skjuler sig ofte under andre Næringsveje som Krohold, Høkeri o. l. Tidligere havde der været Forbud mod, at Bønderne selv brændte Brændevin (dog ikke de nærboende slesvigske Bønder, som fra gammel Tid havde denne Rettighed), men fra 1773 fik de kongerigske Bønder samme Rettighed, hvilket naturligvis var et haardt Slag for Ribes Borgere.

I 1790 blev Forholdet ganske vendt om, idet det nu blev Bønderne, som frit kunde have deres Brændevinstøj, medens det i Købstæderne kun blev tilladt dem, der havde taget Borgerskab som Brændevinsbrændere og som vel at mærke ikke drev anden Næring. For yderligere at have Kontrol hermed blev det ikke længere tilstrækkeligt at søge saadant Borgerskab hos Magistraten, men denne fik til Pligt at gøre Anmeldelse derom til Told- og Konsumtionsforvaltningen, hvortil Afgiften for hver Pot, der fremstilledes, skulde betales.¹¹⁾

I Ribe spillede naturligvis *Garveriet* en betydelig Rolle, men det var dog i 1700'erne for det meste samlet paa en enkelt Haand. Det største Garveri var knyttet til Brejninggaard, hvis Ejer, Oberst Lauritz Munch, i 1699 havde indrettet en Stampemølle ved Gaarden og faaet særlige Bevillinger paa Haandværket. I 1731 overførtes disse Bevillinger paa den nye Ejer, Købmand i Ribe Christen Siegfred Eenholm, som bl. a. fik Lov til at lade sine Feldberedere opkøbe raa Skind paa alle offentlige Torve og

Empireport.

Markeder i Jylland samt Ret til at sælge de paa Gaarden beredte Skind paa samtlige Markeder, noget, der ikke gik stille af, da forskellige Købstæder søgte at lægge ham Hindringer i Vejen derfor.¹²⁾

I 1761 fik Byens Feldberedere en kraftig Tilgang, idet ikke mindre end syv Personer paa en Gang tog Borgerskab i denne Næring,¹³⁾ hvilket blandt andet førte til det allerede omtalte Laugs Oprettelse. Den driftige Hospitalsforstander Niels Ussing oprettede i 1791 et Garveri¹⁴⁾ i en Gaard uden for Nørreport, hvor Barkekar og Kalkhuler blev sat ned i Jorden i Haven. Af Kancelliet opnaaede han Tilladelse til at maatte holde en handelsrejsende til Opkøb af Huder og Skind,¹⁵⁾ men allerede i 1795 afhændede han saavel dette Garveri som den andet Steds omtalte Tobaksfabrik.

Af *Guldsmede* maatte Ribe have to, og Professionen ses ogsaa at have ernæret dem begge, saa at Pladserne stadig var besat. Bøtcher'ne, Fader og Søn, havde dog som Bindtægt Forhandlingen af Stempelpapir. Jens Kølholt afløste i 1715 Johan Hansen Buch, med hvis Enke han giftede sig. Han synes dog for en Tid at have trukket sig tilbage fra Haandværket, da han blev Fattigforstander, men opnaaede igen 1747 Eneret paa Professionen sammen med Jochum Bøtcher, der arvtog sin Fader Henrik Bøtcher. Denne havde i 1724 opnaaet den for en Haandværker sjældne Ære at blive Raadmand, i hvilken Stilling han afløste J. J. Neumann. Da Jochum Bøtcher døde i 1767, gik Bevillingen over paa Oluf Nielsen Bytzow, der var født i Vejen Præstegaard i 1732 som Søn af Provst Niels Jochum Bytzow. Guldsmeden døde i 1811 og afløstes af sin Søn, der i 1828 var eligeret Borger.

Hvad *Møllebruget* angaar, havde Aernes rigelige Drivkraft i Byens gode Tid skabt en Række Møller, som imidlertid altid var stærkt udsat under Stormfloderne og hyppigt maatte repareres eller genopbygges. I 1700'ernes fattige Tider var deres Stilling yderst ringe. Alle tre Møller ved Hovedstrømmen: Overmøllen, Midtmøllen og Ydermøllen havde alle i deres Velmagtsdage haft hver tre Hjul.

Til Midtmøllen høres der i 1700'erne kun lidt, der kendes egentlig kun et Par Ejernavne,¹⁶⁾ og den synes slet ikke at have været anvendt som Mølle.

Overmøllen, der ogsaa kaldtes Slottets Mølle og Kongens Mølle, havde ligget øde hen siden tre Uger før Mikselsdag 1682. I 1737 forsøgte man at sælge den ved Auktion, men opnaaede intet Bud. Forsøget gentoges Aaret efter med nogenlunde samme Resultat.¹⁷⁾ Der faldt vel et Bud paa 44 Rdlr. fra Møller Johan Hansen, som ogsaa fik kongeligt Skøde paa den, men først gennem Forhandlinger i 1740 og 1741 kom man tilrette med de Betingelser, der knyttede sig til Salget.

Sagen var, at Møllen, der laa mellem Toldboden og Overmøllestrømmen med en smal Gang mellem den og Toldboden, skulde erstattes med en Vejrmølle paa Ladegaardsmarken eller et andet bekvemt Sted, og til denne nye Mølle skulde alle den gamle Møllens »Møllegæster« henlægges. Men Spørgsmaalet om, hvem disse »Møllegæster« var, var slet ikke saa let at klare, da disse ved Overmøllens Ødelæggelse var blevet givet fri, hvorefter de havde søgt hen, hvor det passede dem bedst. Først i 1694 havde en kongelig Ordre henlagt Ribe Ladegaards »Tjenere« til Ydermøllen, indtil Overmøllen var blevet istandsat, men da dette var trukket saa længe ud, var dette Paa-bud ikke blevet blevet fulgt efter Ordlyden.

Da Købet af Møllen forpligtede den nye Ejer til stadig at holde Strømslusen ved den gamle Mølle i Stand, selv om det blev en Vejrmølle, han kom til at drive, og da der fulgte andre Forpligtelser med, var Johan Hansen naturligvis interesseret i at faa en nøjagtig Redegørelse for, hvilke Bønder, der havde Pligt til at søge ham, og det eneste, han foreløbig fik klarlagt, var, at Skallebæk Møllens Malegæster *ikke* maatte drages til den nye Mølle.

Det blev Landmaalingskonduktøren, som blev sat til at finde ud af Forholdet med Møllegæsterne, og efterhaanden fik han opklaret, at foruden Kongens Bønder til Ladegaarden havde ogsaa de i Karlslunds Herred haft Pligt til at søge til Overmøllen. Ogsaa Beboerne paa Fanø,

Sønderho og Mandø havde til Dels ladet male i Ribe, men om de gamle Forhold nu lod sig genoprette, var vanskeligt at sige, da baade Nordby og Sønderho i længere Tid havde haft Møller, som var fæstet af Kongen. Møllen paa Fanø var mindst 100 Aar gammel, den paa Sønderho var opsat af Hr. Chr. Engelstoft, og hvad Mandø angik, havde den afgjort tidligere hørt ind under Skallebæk Mølle og var saaledes efter Auktionsbetingelserne urørlig. Alligevel stævnedes den nye Møller i Maj 1741 Landfogederne paa begge Øer til at være møllepligtige hos ham, men Resultatet heraf kendes ikke.¹⁸⁾

Til den nye Vejrmølle afsattes en Plads paa Ladegaardsmarken, 152 Alen i Øst—Vest og 168 Alen i Nord—Syd.

De resterende to Vandmøller blev i 1761 købt af Hans Jensen, der var født i Brøns, og som samme Aar tog Borgerskab i Ribe som Møller. Han kom øjeblikkelig i Strid med Borgerne, som klagede over, at han ikke vilde male deres Korn til de Takster, som var blevet fastsat af Magistraten i 1725. Vilde man ikke forud forpligte sig til at betale, hvad han forlangte, lod han ganske roligt Kornet staa.¹⁹⁾ I Ydermøllen indrettede han et »Pille- og Gruberværk«, og i 1765 forpligtede han sig til inden Mikkelsdag Aaret efter at bygge en Købstadsbygning paa en Grund ved Midtmøllen.²⁰⁾ Nu som før var der ofte Stridigheder angaaende Vandstandshøjden, og der udmeldtes i 1767 tre Mænd, der skulde afsætte Mærker ved alle de Møller, der dreves ved Vandkraft, for at det kunde godtgøres, hvor højt Vandet i det mindste maatte staa, for at de kunde bruges til Kornmaling eller til Stampning.²¹⁾

Stampemøllen uden for Sønderport var i 1730 blevet saa brøstfældig, at Ejeren Terman Mortensen blev beordret af Magistraten til at indsende et Forslag til dens Reparation. Da Forliget ikke blev accepteret, havde Mortensen standset Møllen og delvist ladet den nedbryde, og Byens Feldberedere havde derfor maattet søge langt bort med deres Skind. Da Terman Mortensen døde og hans Stedsøn, Raadmand Jens Rahr, havde arvet Møllen, overtalte Feldberederne ham til at opføre den paany. Han til-

Empiredør.

bød derefter Magistraten at opføre den paa Aaens Nordside, men at fæste den paa Byens Grund paa Sydsiden. Han betingede sig endvidere, at Tømmeret i og ved den nuværende Møllesluse skulde tilhøre ham, mod at han vedligeholdt saavel Sluse som Bolværk og blev fritaget for Strømpengene. Magistraten gik saa meget des hellere ind paa denne Ordning, som den pligtige Vedligeholdelse hidtil havde kostet Byens Kasse en Hoben Penge.²²⁾

Saa rejste da Rahr den nye Stampemølle i 1748 og drev den om end uden særlig Fortjeneste i mange Aar. Det, der voldte ham de fleste Bryderier og de største Omkostninger, var Sluseværket, som Gang paa Gang blev brudt igennem. 1780 blev Dæmningen saaledes ødelagt, at de andre Møller kom til at mangle Vand, da Strømmen fik frit Forløb gennem Sønderports Bro.²³⁾ 1790 blev der anlagt Sag mod ham, fordi Stampemøllens Bagvand ødelagde forskellige Damskifter, idet det Pæleværk med Bræddevæge, som Rahr havde opsat netop med Beskyttelsen af Damskifterne for Øje, ikke kunde holde.²⁴⁾

Efter Rahrs Død blev Stampemøllen omdannet til Kornmølle, og Feldberederne og Farverne maatte nu paany søge helt over til Christiansdals Stampemølle ved Haderslev eller endog helt ned til Flensborg. 1804 søgte Borgerløjtnant Hans Møller (eller Müller) at afhjælpe dette Savn. Han ansøgte Magistraten om Tilladelse til at opføre en Stampemølle med Slibeværk paa den Grund overfor Midtmøllen, som han ejede, en Grund, som i daglig Tale almindeligvis kaldtes for Knud Sadelmagers Plads. Stiftamtmanden anbefalede dette, og det samme gjorde de elige-rede Borgere, men disse gjorde dog opmærksom paa, at en saadan Mølles Buldren og Spektakel let vilde kunne skræmme Heste, som passerede Broen, og man var heller ikke helt sikker paa, at Midtmøllens Murværk kunde holde til Stampningens Rystelser.²⁵⁾

Paa Vejrmøllen paa Ladegaardsmarken var Johan Hansen blevet afløst af Christen Andersen, og i 1785 havde Knud Svernicksen købt den. Flere af hans Møllegæster svigtede ham imidlertid, navnlig Bønderne fra Hillerup

og Jedsted, der omkring 1790 udeblev et helt Aar, saa at han maatte anlægge Sag mod dem,²⁶⁾ ikke mindst, da flere andre truede med at blive borte derfra. Da Bøndernes Hovedargument var, at Møllen laa dem for afsides, ansøgte Svensnicksen om Tilladelse til at flytte til Galgebakken og om at faa en Grund der mod en billig Afgift, et Andragende, som dog blev afslaaet i første Omgang.²⁷⁾

Mølleafgiften for Kornmaling var vedblivende beregnet efter Magistratsforordningen af 1725, og Møllernes Forsøg paa at faa den ændret og mere tidssvarende, var hver Gang blevet afvist. I 1800'ernes første Aar forhøjede Hans Müller egenmægtig sine Priser. Pastor Lindberg var den første, der klagede derover, og Apoteker Eilschou geraadede som sædvanlig i den højeste Ophidselse og forlangte et Borgermøde afholdt paa Raadhuset. Magistraten turde ikke afgøre Sagen og lod den gaa videre opefter, hvorpaa det endte med en mindre Forhøjelse.

Om Ribes *Skrædere*²⁸⁾ er der mærkværdig tavst, og det samme gælder *Smedene*.²⁹⁾ Til Gengæld var der i 1700'ernes Slutning Røre om Slagterne og Slagtingen i Byen. Oprindelig havde de fleste Borgere selv slagtet til Husets Behov, hvilket var særdeles naturligt i en By, hvor Kvægholdet var saa udbredt som i Ribe. De faa Slagtere havde derfor vanskeligt ved at klare sig, og det ses f. Eks., at Præsten Peder Højer i Aadum i 1757 klagede til Ribes Magistrat over, at en vis Korporal Silber gik hans gamle Fader, Herman Bertelsen, i Næringen som Slagter.³⁰⁾

Til Støtte for de professionelle *Slagtere*, hvoraf Byen da havde fem, blev der i 1791 truffet den Ordning, at ingen uden de i Fremtiden maatte sælge Kød. Der indrettedes en Slagterbod i Vagthuset paa Torvet, og her skulde Slagterne være forpligtet til den Dag, de slagtede, at udhænge mindst 6 Lispund Kød til Salg efter Takster, som Magistraten fastsatte.³¹⁾ Hvad der ikke blev solgt straks, maatte gerne sælges de følgende Dage. Det varede dog ikke længe, før Slagterne selv klagede over denne Ordning,³²⁾ og Aaret efter begyndte Klager over, at Slagterne ikke overholdt den fastsatte Takst for Kødet, saa at et Pund

Kød ikke kunde faas under 5 Sletdaler. Slagterne indrømmede, at de paa Grund af den ringe Afsætning ikke havde holdt de aftalte Priser, men paa Magistratens Forespørgsel, om de ønskede Ordningen ophævet, saa at det atter stod enhver frit for at slagte og sælge Kød, svarede de nej. Det blev dog bestemt, at Slagtningen gaves fri i Oktober og November, saa at Slagterne i disse Maaneder ikke skulde have et bestemt Kvantum Kød i Slagterboderne.³³⁾

Der gik dog kun nogle faa Maaneder, før man maatte skride til Forordningens Ophævelse. Den direkte Ophavsmand hertil var den altid om sig værende Hospitalsforstander Ussing. Han havde 12 à 16 slagtefærdige Øksne staaende paa Stald, og da han ikke kunde faa deres Værdi ind ved at sælge dem til Byens Slagtere, ansøgte han Magistraten om Tilladelse til at sælge det Kød, han ikke kunde anvende i sin Husholdning, til Priser, som han ansatte til 4 Sk. pr. Pund af det bedste eller, naar der købtes over et Lispund, 3½ Sk., det ringere til 3 og det ringeste til 1½ Sk. Pundet.

De fem Slagtere blev nu kaldt op paa Raadhuset og blev gjort bekendt med, at adskillige havde klaget over, at den nuværende Kødtakst var for høj. Slagterne erklærede imidlertid, at det ikke var dem muligt at sælge Kødet billigere og navnlig ikke til de af Ussing opgivne Priser, og de gik derefter ind paa, at Ordningen af 1791 ophævedes.³⁴⁾

I 1726 havde Ribes *Snedkere* sluttet sig sammen og dannet Laug. Skal man dømme efter det lidet, der er blevet bevaret om Haandværkernes Forhold, var Snedkerne absolut de mest temperamentsfulde. I 1733 havde de »inkvireret« over for en indkvarteret Rytter, der var gaaet dem i Næringen ved som Fusker at arbejde for Borgerne. Da de greb ham deri, fratog de ham hans Værktøj, saaledes som det var brugeligt blandt Haandværkerne i slige Tilfælde, om end ikke helt lovligt, men da Laugets Bisidder, Raadmand og Guldsmed Henrik Bøtcher gav dem Paalæg om at give Værktøjet tilbage, nægtede Oldermænd og de to Snedkere, der havde histaaet ham, pure at

gøre det, og saa gik Sagen til Forhør og Dom, hvorved de alle tre blev idømt 4 Mk. i Bøde for Ulydighed mod Magistraten.³⁵⁾

Hvad der laa til Grund for den næste større Forseelse, vides ikke, men denne Gang var det aabenbart Lauget som Helhed, der havde været opsætsig og ikke villet rette sig efter, hvad Bisidderen, Raadmand Thomas Clausen, bød dem at gøre. En skønne Dag i 1757 maatte hele Lauget møde paa Raadstuen, hvor ikke alene hele Magistraten, men ogsaa Oldermændene fra Byens øvrige Laug var til Stede, og i disse sidstes Nærværelse fik Snedkerlauget tildelt en alvorlig Reprimande.³⁶⁾ Man kan vist roligt gaa ud fra, at der ikke blev nogen Laugsdrik efter den Sammenkomst.

Kun tre Aar efter kom der en højtidelig Skrivelse til Magistraten fra 6 Snedkersvende, der klagede over, at en af deres Kammerater var blevet overfaldet af sin Mester med ærerørige Skældsord. De havde forebragt Sagen ved et almindeligt Laugsmøde, men Bisidderen havde nægtet at mægle i Striden, og de truede nu med at besvære sig paa højere Steder.³⁷⁾ Det lykkedes dog Magistraten at dæmpe Gemytterne, inden det kom saa vidt.

I een Henseende gik Snedkerne i Forrettighed frem for de andre Laug. Indvielsesceremonierne ved Udlærlingenes Optagelse i Svendenes Kreds var blevet forbudt af Regeringen, fordi disse fra Tyskland stammende Skikke havde udviklet sig til Raaheder og Urimeligheder, og i de fleste Laug skabte det ingen Vanskeligheder, at de danske Svende ikke blev indviet ved de rigtige, zünftige Ceremonier. Anderledes med Snedkerne. Ingen var som Snedkersvendene afhængige af det store internationale Broderskab, idet mange tyske Svende paa deres pligtige Vandringer i fremmede Lande kom til Danmark, hvor der som oftest var god Brug for dem. De nægtede dog alle at arbejde paa Værksted hos en Mester, der ikke som de selv var blevet behøvet, eller sammen med Svende, der ikke havde gennemgaaet de Ceremonier, der kaldtes Behøveling.

Denne Tilstand blev efterhaanden uudholdelig, og mange af Landets Snedkerlaug bombarderede Regeringen med Ansøgninger om at faa Behøvlingen genindført. Til sidst gav Regeringen efter og gav ved kongelig Forordning af 1749 Laugene Behøvlingsret. Et godt halvt Aar efter fandt den første Behøvling Sted paa Ribes Raadhus i Overværelse af den samlede Magistrat og mange særlig inviterede fornemme Personer, efter at Dokumentet om Behøvlingsretten først var blevet overrakt Lauget og højtideligt nedlagt i dettes Laugslade.³⁸⁾ Af Ribe-Snedkernes Arbejder kendes navnlig en Række udskaarne Porte og Døre, som endnu er bevaret i de mange nye Smaabygninger, der rejstes i Byen omkring Aar 1800.

Allerede i 1600'erne havde der været drevet en *Del Tobaksspinderi* i Ribe,³⁹⁾ men først i 1700'erne kom man ind paa Tanken om ogsaa at avle Tobakken, der hidtil var blevet indført fra Holland eller var blevet opkøbt i Fredericia, som, hvad Tobaksspinderi og -avl angaar, var blevet stærkt begunstiget af Regeringen. I 1731 dyrkede Jacob Collin Tobak i Ribe, men havde næppe rigtig Held med sig, eftersom han flere Gange blev stævnet, fordi han ikke havde betalt Leje af den Jord, hvorpaa han dyrkede Tobakken. Fra omtrent samme Tid kendes i Ribe en Tobaksspinder Vilhelm Brockmann⁴⁰⁾

Imidlertid var Regeringen stærkt interesseret i at faa den hjemlige Tobaksavl fremmet for at undgaa de store Indførsler fra Udlandet, efterhaanden som Brugen af Tobak steg til hidtil ukendte Højder. Ogsaa Ribe fik en Opfordring til at tage sig af Sagen og at tilskynde Borgerne til at tage sig af Avlen, men de 16 Mænd, som i 1742 fik Spørgsmaalet til Undersøgelse, erklærede, at det lige saa lidt kunde lade sig gøre at plante Tobak som at saa Hampe- og Hørfrø ved Ribe paa Grund af Jordernes store Vandindhold og de hyppige Oversvømmelser.⁴¹⁾ ·

I 1778 kom der en ny Opfordring fra Regeringen, og Magistraten lod forespørge, om ingen af Borgerne kunde tænke sig at dyrke Tobak. Der meldte sig flere, bl. a. den

Gavl af en Empirebygning paa Nedendammen.

velhavende Organist Frederik Nissen. En enkelt vilde prøve derpaa endnu samme Aar, medens andre vilde vente, til de havde fundet passende Jord dertil.⁴²⁾

Baggrunden herfor var, at Landøkonomi- og Kommerce-Kollegiet havde meddelt, at det vilde lade trykke en Lærebog i Tobaksavl samt at det vilde give gratis Undervisning deri til en Mand, naar han kunde komme til København. Under Opholdet her vilde der yderligere blive tilstaaet ham 1 Rdlr. ugentlig til Underhold. En Mand ved Navn

Christen Grummesen blev udvalgt, og med Understøttelse af saavel Byens offentlige Midler som af private drog han af Sted for at faa Undervisning i Tobaksavl og Tobaksspinderi hos de kongelige Tobaksplantører. Han vendte tilbage med gode Attester fra Plantørerne og medbragte desuden en Del Tobaksfrø til Fordeling blandt dem, der havde bekostet hans Rejse,⁴³⁾ og kunde nu begynde at undervise dem, der var blevet »annimeret til befordre dette nyttige Værk«.

Aaret efter tog Christen Grummesen, der var født paa Greengaard i Aastrup Sogn, Borgerskab i Ribe som Tobaksplantør,⁴⁴⁾ men der kom aldrig noget rigtig ud af det, sandsynligvis fordi den avlede Tobak ikke kunde staa for den paabudte Vragning, da Ribes Jord nu engang ikke var egnet for denne Dyrkning.

Det eneste Resultat af hele Aktionen var den Tobaksfabrik, som Forstander Niels Ussing oprettede i 1780 efter at have opnaaet Privilegium derpaa, dog maatte Fabrikken de første Aar baseres paa udenlandske Tobakker. Til at forestaa Fabrikken engagerede han i Begyndelsen en særligt uddannet Mester, og yderligere anlagde han en Tobaksplantage paa 10 Tdr. Land, hvoraf Størstedelen indtoges fra Korsbrødregaards Haver.⁴⁵⁾ Det lykkedes ham dog kun at faa beplantet de 6 Tdr. Land, og Forsøget slog lige saa lidt an som de andres, saa at han i de følgende Aar blev fast Aftager af den Tobak, der avledes ved Fredericia.

Ussings Tobaksfabrik kulminerede i 1789. Han holdt da en Mestersvend, som ledede Arbejdet, og 20—30 Arbejdere. Aarets Produktion beløb sig til 100,000 Pund, og der var god Afsætning om Vinteren og i det tidlige Foraar, hvor den der paa Egnen i saa udstrakt Grad indsmuglede udenlandske Tobak ikke havde saa gode Betingelser for at komme frem eller var blevet forbrugt. Aaret efter kom han imidlertid i økonomiske Vanskeligheder. Han havde en Gæld paa ikke mindre end 20,116 Gylden (11,176 Rdlr.) til Handelshuset v. d. Bergh i Amsterdam og maatte pantsætte en Gaard i Ribe, sit Fartøj »Geduld« paa 4 Læster, sin Tobaksfabrik og forskellige Jorder. Tobaksfabrikkens

Produktion sank i 1791 til 70,000 Pund og i 1792 til 38,000 Pund.⁴⁶⁾ Maaske har hans i 1791 oprettede Garveri i Forbindelse med Øksnehandel hjulpet ham paa Fode igen, thi det var ham selv, ikke Likvidatorer, som i 1795 afhændede en Del af hans Virksomheder, bl. a. Tobaksfabrikken, hvis yderligere Skæbne er ukendt. Det er dog rimeligt at antage, at den fortsattes af andre, thi o. 1820 fandtes der to Tobaksfabrikker i Byen.⁴⁷⁾

Paa et andet Omraade oparbejdede Ribe igennem 1700'erne en Industri, nemlig *Lærredsvævningen*, som efterhaanden skabte den et vist Ry rundtom.

Begyndelsen var allerede blevet gjort i det foregaaende Aarhundrede, men under beskedne Former. Nu udvikledes denne Hjemmeindustri betydeligt, der nedsatte sig efterhaanden en Række Lærredshandlere i Byen, som bragte Varerne ud over Landet, og da de kunde afsætte alt, hvad der blev tilbudt dem, udvidedes Fabrikationsomraadet efterhaanden til at omfatte Bønderne rundt om Ribe, hos hvem Ribes Opkøbere mødte, hvis de da ikke selv afleverede Lærrederne i Byen paa Torvedagen til deres faste Aftagere.

I 1730'erne fandtes der i Ribe 15 mandlige Linnedvævere foruden 3 gifte Koner, som i deres Hjem holdt Væven i Gang. 4—5 af Byens Købmænd eller særlige Lærredshandlere aftog deres Produkter, som for Størstedelen sendtes til København. I 1740 opstod Tanken om at oprette et »Manufaktur-Tugthus« i Viborg, men under Hensyn til Ribes allerede da gode Navn som Væveby og den Omstændighed, at en Kreds af Mennesker dér var indarbejdet i Lærredshandelen, indberettede Stiftsbefalingsmanden, at den paataenkte Anstalt langt bekvemmere kunde lægges i Ribe. Han opfordrede Magistraten til at lade udarbejde et Projekt dertil, da Kongen var bestemt paa at ville oprette en Collekt i Stiftet til Fordel for Anstalten, og Forslaget burde være fremme hos Regeringen forinden dette skete.⁴⁸⁾ Magistraten lod det imidlertid skorte paa Initiativ i denne Sag, og det blev Viborg, som løb af med Profiten.⁴⁹⁾

Et Overblik over, hvem og hvor mange i Byen og nærmeste Omegn, der gav sig af med Linnedvævning, er umuligt at opnaa, men af Ansøgningerne om Borgerskab fremgaar det, at Antallet af Lærredshandlere var i stadig Fremgang.⁵⁰⁾ Da en af disse, Søren Møller, døde i 1766, findes der i Boet en Opregning af hjemmegjorte Lærreder og en Mængde baade spundet og uspundet Hør. En Del af dette Hør laa ude hos Bondeindersterne, ligesom en Del anføres at være ude paa Landet paa Vævene.⁵¹⁾ Det fremgaar heraf, at Lærredshandlerne opkøbte Hørrer og fordelte det til Vævning hos de Bønder, som de sluttede Aftale med om Leverancen af de færdige Lærreder. Boet efter Søren Møller blev overdraget hans Datter, som havde været ham behjælpelig, saaledes at hun kunde fortsætte Handlen, da en Realisation, som Forholdene laa, vilde være til Ruin for Boet og de øvrige Børn.

Medens det meste af Lærredsproduktionen hidtil var gaaet til København og andre større Købstæder til faste Aftagere, saa en Del af Ribes Lærredskræmmere efter 1750 deres Fordel i at afhænde Størsteparten af deres Lagre paa Markederne rundt om i Landet, hvor Ribelærredet snart fik et godt Navn paa sig. I Aarene fra 1788 til 1802 vides 6—8 Lærredshandlere regelmæssigt at være draget ud til navnlig de jydske Markeder med deres Varer. Om Ribes gode Navn i denne Industri vidner ogsaa det Paabud, som Stiftsbefalingsmanden fik i 1774 fra Generalland- og Kommercekollegiet om at sørge for Assistance til en Mand, der med Kollegiets Anbefaling kom til Ribe for at indkøbe hjemmegjorte Lærreder.⁵²⁾

Denne Fremgang fremkaldte ganske naturligt hos Magistraten Tanken om at afhjælpe en Del af Nøden hos dens fattige Borgere ved at oprette et Spinderi eller en Spindeskole. Byen satte ialt 1000 Rdlr. i dette Foretagende, som startedes af Justitsraad Emanuel Balle. Hovedvægten lagdes paa Børn i Alderen 12—16 Aar, og disse fritoges for Udredning af Ekstraskatten, hvis det ikke var Forældrene muligt at betale denne.⁵³⁾ Selv om Foretagendet havde en privat Karakter, var det dog Inspektørerne

Gaardparti fra Mellemdammen Nr. 11-13.

for Fattigkassen, der afholdt Auktionerne i Balles Hus over Hør- og Blaargarn fra Spindeskolen; men denne betalte sig ikke, efter Myndighedernes Mening fordi Lærredshandlerne ikke forstod at gøre Brug af den ved Spinneriet anskaffede Vævelade og tilhørende Hegler.⁵⁴⁾

I 1803 kom man paany ind paa Tanken om at knytte Spinneriet til en Arbejdsanstalt. Regeringen havde tænkt sig Oprettelsen af en saadan for hele Amtet og liggende i Ribe, men det kunde Byen ikke gaa ind paa. Ribe burde efter Magistratens Mening have sin egen Arbejdsanstalt, og en saadan blev indrettet i to Værelser i Hospitalet, som dette gratis opvarmede om Vinteren.⁵⁵⁾

Uberørt af disse Forsøg gik den private Lærredsvævning og Lærredshandel støt fremad, og det vakte f. Eks. S. M. Wedels største Forundring i Begyndelsen af 1800'erne at finde Lærredshandelen langt større, end han havde formodet.⁵⁶⁾ Han noterede, at denne Handel indbragte 50,000 Rdlr. aarlig, da alle i Omegnen, som lavede Lærreder, sribede Tøjer, Tørklæder o. l., altid var sikre paa at kunne afsætte det hos Kræmmerne i Ribe, som derefter forhandlede det videre. Wedel købte selv paa Stedet fine graa Lærreder i hele Stykker til billige Priser, men han fandt, at det var et Minus, at Byen selv ikke avlede den Hør, der skulde bruges, navnlig da Jorden syntes særdeles bekvem til en saadan Avl.

I 1813 fik hele denne Industri gennem en enkelt af dens Udøvere sat et officielt anerkendende Stempel paa sig. Den 4. Marts mødte Drejlsvæveren Frederik Samuel Ebbert efter Tilsigelse paa Raadhuset, hvor Stiftamtmanden overleverede ham Dannebrogsmændenes Sølvkors til Belønning for Flid og Kundskab i hans Profession.⁵⁷⁾

Jævnside med Lærredshandelen gik en livlig Knipplingshandel. Ogsaa her fremstilledes Produkterne af Knipplersker ude paa Landet, medens en Del Personer navnlig i 1770—1800 tog Borgerskab i Byen som specielt Knipplingskræmmere.⁵⁸⁾

Udover Tobaks- og Lærredsindustrien var der ingen andre »Manufakturer«, der havde Fremgang i Ribe. Et Sæ-

besyderi, som Raadmand Jens Rasmussen Rahr paatænkte at oprette, blev forhindret, fordi Fredericia fik tildelt Privilegium inden for Amtet paa denne Industri. I 1800'ernes Begyndelse oprettedes en Fabrik for lakerede Blikvarer, som dog aldrig fik særlig Betydning.⁵⁹⁾

Uden for Haandværkernes Kreds, men til Tider organiseret i Laug ligesom disse, stod *Vognmændene*. Der havde flere Gange i Løbet af 1600'erne og i 1700'ernes Begyndelse været Forsøg paa at faa en fast Ordning med Hensyn til offentlige Kørsler og faste Takster for al Lejekørsel gennem Oprettelsen af Laug, men naar det undertiden lykkedes at faa dannet et saadant, varede det kun faa Aar. Der bestod f. Eks. et fra 1724 til 1735, saa var det ikke muligt at holde sammen paa det mere.

Savnet af en Organisation var dog følelig, og i 1758 blev alle de Borgere, der holdt Heste og Vogne, kaldt op paa Raadstuen, hvor Magistraten paalagde dem at faa oprettet et nyt Vognmandslaug efter de almindelige Regler for Haandværkerlaug, som Regeringen havde udstedt i 1683. Samtidig udpegedes Niels Nielsen Closter til Oldermann for to Aar.⁶⁰⁾ Men dermed var Sagen langt fra afgjort. Vognejerne nægtede simpelthen at indtræde i et saadant Laug, medmindre der blev tilstaaet dem Eneret paa at køre for Byens Indbyggere. De, der i særlig Grad kunde tænkes at faa Brug for Vognleje, var Ribes Haandværkere, naar de skulde til Markeder i andre Byer, men disse var vant til at kunne akkordere om en adskillig billigere Vognleje hos Omegnens Bønder, og de strittede naturligtvis imod, da der blev Tale om en Eneret for Lauget, da de i saa Fald vilde være dettes Priser fuldstændig underkastet.

Stiftamtmanden greb da ind og fremsatte Forslag om, at alle de Borgere, som vilde udleje Heste og Vogne til Rejser, *skulde* være i Vognmandslauget og have Eneret paa at befordre fremmede, samt Eneret paa Byens offentlige Kørsler, medens Borgerne skulde have Lov til at leje udenbys til at køre for sig.⁶¹⁾ Paa Grundlag af disse salomoniske Bestemmelser blev saa Vognmandslauget oprettet

og fik ogsaa Regeringens Approbation, men hvorledes det kom til at virke i de kommende Aar, er umuligt at sige. Sandsynligheden taler for, at det enten sygnede hen eller gik helt i Stykker. F. Eks. vides det, at to Borgere i 1791 tilbød Magistraten at holde nogle Hyrekareter, naar de Takster, de foreslog, kunde approberes. Dette gik Magistraten ind paa,⁶²⁾ og dette viser tydeligt, at Lauget ikke har bestaaet paa denne Tid.

I 1800'ernes Begyndelse fandtes en Organisation af Vognmændene, d. v. s. af alle, der ejede Heste og Vogne, og som derfor var pligtige til at udføre Kørsler, men noget Laug bestod der ikke. Vognmændene var inddelt i Ruller, og ved en Mønstring af deres Befordringer i 1808 udtalte de Ønske om at maatte faa Vittenberg Eng i Leje for den almindelige Afgift, saaledes at de om Sommeren altid kunde have deres Heste nær ved Haanden i paakommende Tilfælde.⁶³⁾ Dette gik ogsaa igennem, og fem Aar senere fik Vognmændene ved Stiftamtmandens Indgriben i Sagen yderligere overladt 12 Tdr. Land af Jernskærmarkerne paa Kontrakt, medens det øvrige udlejedes paa Livstid. Delefoged Ølgaard fik Ordre til at lade de udpegede Arealer inddele i Lodder à 2 Tdr. Land, idet Sammenslutningen omfattede 6 Ruller.⁶⁴⁾ Efterhaanden blev det saaledes, at enkelte overtog flere Ruller, saa at det hele mere fik Karakter af almindelig Vognmandskørsel, men hvad Rettigheder og Takster angik under offentlig Kontrol.

I April 1814 fik Byen en alvorlig Regning fra Vognmændene, som havde maattet stille 10 Vogne til det hamburgske Blokadekorps. Den lød paa 2593 Rdlr. og blev lignet halvt paa Grundtaksten og halvt paa Næringskatten.⁶⁵⁾

To af Vognmændene, som hidtil tilsammen havde bestridt 4½ Rulle, frasagde sig i 1815 Bestillingen. Der var nok andre, som vilde træde i deres Sted, men de forlangte Fritagelse for at befordre indenbys til de for disse gældende Takster. Dette modsatte Magistraten sig dog, men da der fra Vognmændenes Kreds klagedes over, at Afgiften for Jorderne i Jernskærmarken var for høj, gik Magi-

straten ind paa yderligere at tildele dem 12 Tdr. Land i Gjødes Mark, saaledes at Halvdelen af Afgiften overgik paa disse. Efter nogen Snakken frem og tilbage gik Vognmændene ind paa dette, men kun paa den Betingelse, at de fritoges for at køre for de Borgere, som selv havde Heste og Vogne. Vognmændenes Antal var paa denne Tid fem. Da der nogle Uger senere indkaldtes til et Møde af alle Byens befordringspligtige, meldte der sig imidlertid en sjettede, og Overenskomsten afsluttedes nu paa 10 Aar.⁶⁰⁾

SØHANDEL OG HAVNEFORHOLD

At Ribe en Gang havde været en stor Handelsstad i Riget, var omkring 1730 kun en Saga, hvorom de gamle i Byen kunde berette. Enkelte af dem kunde fortælle om, hvorledes de i deres yngste Aar havde set 40—50 hollandske Skuder ligge paa Reden for at indskibe de paa Halvøen indkøbte Øksne; men hvad disse gamle havde oplevet, var kun en ringe Afglans af svundne Aarhundreders Handelsliv, som havde gjort Ribe til en af de førende Byer i Landet.

Endnu de sidste Aartier af 1600'erne havde kendte, driftige Købmænd, som handlede paa Udlandet, udført Kvæg og hjemtaget Klæde, Krydderier, Silketøjer og Salt.¹⁾ Deres Skuder havde gjort Afstikkere til Spanien og ført fyrige Vine og Salt med tilbage i Lasten. Men den store nordiske Krig udslettede de sidste Spor af Handel i lidt større Stil. Som en sidste Afglans heraf fortæller Ribes Raadstueprotokol for 1735 om tre Ripensere, der var døde i hollandsk Koffarditjeneste, hvorhen mangan ung Mand med Eventyrblod i Aarerne var søgt i fordums Tider. Nu søgte man i Ribe efter Arvinger til disse, som i Tidens Løb havde givet deres Navne et mere hollandsk Præg.²⁾

Den Kvægudførsel, som fordum gav Ribes Købmænd saa gode Indtægter, og som ved de hyppige Besøg af hollandske Skibe satte større Sving over Ribes Handel, var nu praktisk talt standset, og Byens Handel paa Udlandet indskrænkede sig i 1730'erne til, at der indførtes lidt Tømmer og Jern fra Norge samt enkelte Partier Kalk og Sten fra Holland, hvorfra der ogsaa hjemtoges lidt Kramvarer og Stykgods. Over Land kom der fra Flensborg Hør

og Hamp, Vin, Jern og Tjære, fra Lüneburg og Brandenburg noget Humle. Ligeledes ad Landevejen udførtes der Flæsk, Smør, Rug, Honning og Voks.³⁾ Men alt dette var i saa ringe Partier, at det ganske blegnede ved Siden af de Kvanta, som en enkelt Ribekøbmand blot et Par Menneskealdre tidligere havde taget paa sin Kappe.

Det var saa vist ikke sin Handel, Byen skulde leve fedt af!

Der fandtes i 1735 fire Købmænd, der var nogenlunde velsituerede. Bedst sad *Christen Siegfred Eenholm* i det. Han var født der i Byen i 1698 som Søn af Tolderen Jep Pedersen Eenholm. Efter nogle Aars Ophold i København vendte han i 1720'ernes Begyndelse tilbage til Ribe, hvor han giftede sig med den velhavende Enke efter to af Byens mest fremstaaende Købmænd, nemlig Sophie Dorothea Brun, som først havde været gift med Mads Pedersen Fridsch og senere med Peder Jensen Baggesen. Eenholm var i en Aarrække Byens Pengemester, og efterhaanden blev han Byens største Grundejer. I 1728, Aaret efter at han var blevet udnævnt til Kommerceraad, købte han af Mathias Valentiner i Flensborg to Ejendomme paa Storegade, nemlig de to Gavlhuse, der strakte sig fra hans egen Gaard, der i sin Tid havde været M. P. Fridschs, og langs Fiskergade. En af sine Gaarde i Sortebrødregade skænkede han til Lægen, Dr. Anchersen. I 1736 opsgav han sit Borgerskab i Ribe og flyttede til Brejninggaard, hvor han oprettede et Feldberederi. Efter at han var blevet udnævnt til Justitsraad flyttede han med sin anden Hustru til Holstebro.⁴⁾

Som det vil ses, spillede den egentlige Købmandshandel kun en ringe Rolle for Eenholm. Derimod var den Købmandshandel, som *Anders Hansen Mahler* havde overtaget efter sin Stedfader Niels Knudsen, blevet ført frem til en af de bedste i Byen, og da Mahler døde i 1734, førte hans Enke Vibeke Jensdatter Bagge Forretningen videre. *Eskild Simonsen*, der ligesom Eenholm i en Række Aar var Byens Pengemester, var ogsaa stor Grundejer og vel situeret. Han var gift med en Datter af Lars Hansen Mah-

ler, som ved Aarhundredeskiftet havde været en velhavende Købmand, men som ved sin Død i 1740 var en fattig Mand. Endelig var der Byens Overformynder, Købmand *Terman Mortensen*, der i 1728 ejede ikke mindre end 38 Ejendomme i Byen, et betydeligt Antal, selv om de 29 kun betegnedes som Boder.

For alle disses Vedkommende gælder det dog, at deres økonomisk forholdsvis gode Situation snarere skyldtes deres ved Arv eller Giftermaal erhvervede Formuer end driftigt Købmandsskab. Foruden dem fandtes der i Byen ni Kræmmere, men kun faa af disse kunde siges at sidde nogenlunde i det.⁵⁾

Tiden indtil Aarhundredets Midte var saa absolut handelsmæssigt set den ringeste i Byens Historie, ikke mindst hvad dens Søhandel angaar. Det synes som om Byens Købmænd ganske havde opgivet denne. Kun een Baad paa 11 Læster var hjemmehørende i Ribe. Den ejedes af Skipper Hans Mandø, som foretog 2—4 aarlige Rejser med den og havde lidt Fragtfart for enkelte af Byens Købmænd. De øvrige Baade, som anløb Ribe, var hjemmehørende i Hjerting, Riisbøl, Romø og Ho. Den samlede Drægtighed beløb sig gennemsnitlig til 170 Læster, og flere af Baadene var »Gengangere«, som flere Gange i Sommerens Løb kom tilbage til Ribe efter deres korte Rejser ned langs Vestkysten. Skibsfarten tog som Regel sin Begyndelse i Marts Maaned og sluttede i September eller Oktober.⁶⁾

I Slutningen af 1740 begyndte en Stigning i Antallet af de Skuder, som anløb Ribe. Et Skib paa 31 Læster var, da det et enkelt Aar laa paa Reden, det største, der i mange Aar havde været der, og enkelte begyndte som i tidligere Tider at søge Vinterhavn i Ribe. Et Aar ankom der et Skib ladet med Stenkul fra Hull og anførtes som noget ganske usædvanligt, men af hjemlige Baade var der stadig kun den ene, som nu førtes af Hans Mandøs Søn, Søren Hansen Mandø, der foretog 3—4 Rejser i Sommerens Løb.

Parti af Ribe Havn (Skibbroen).

Paa samme Tid havde Byen paany faaet en Købmand, der gav sig af med udenrigsk Handel. Det var *Jens Rasmussen Rahr*, en Søn af Rasmus Hansen Roager, og altsaa af god gammel ripensisk Købmandsslægt. Han tog Borgerskab i 1740 for at handle med »Gewürtz, Vine og andre grove Vahrer«, og samme Aar udnævntes han til Vice-Raadmand. Det er muligt, at en pludselig Opgang i Skibsfarten paa Ribe i 1751—54 har givet ham Blod paa Tanden til at udstrække sine Handelsforbindelser til Holland og Spanien. I 1752, da forøvrigt Søren Hansen Mandø Skude foretog sin sidste Rejse, begyndte en Del hollandske og frisiske Baade efter mange Aars Fraværelse paany at anløbe Ribe, rimeligvis fordi der var kommet fornyet Fart i Studehandlen. Antallet af anløbende Baade

steg til over 60, endnu flere end i de foregaaende Aar søgte Vinterhavn ved Ribe, og Delefogden fik det Særsyn, at der blev Overskud paa denne Afdeling af hans Regnskaber.

I 1756 blev Hollænderne lige saa pludselig borte, som de nogle Aar i Forvejen var dukket op, og Antallet af besøgende Skuder sank et Par Aar helt ned paa 13. Men samtidig tog Jens Rahr fat paa sin Udenrigshandel, idet han lod Hukkerten »De junge Pieter« paa 35 Læster afgaa til Lissabon for derfra at hjemtage en Ladning Salt. Tre Aar senere fragtede han Gallioten »Cathrine Lucia« af Hamburg for en Rejse til Bilbao sandsynligvis i samme Ærinde,⁷⁾ thi i de følgende Aar var det stadig Salthan-delen, der havde hans Opmærksomhed. Efter i en Aar-række at have fragtet forskellige Baade, købte han i 1770'erne Hukkertgaleasen »Dorothea Cathrina« paa 36 Kommercelæster. En Del af dennes Rejser gik til Libau, hvor den indladede Hør, hvorefter den sejlede med Hørren til Figueria i Portugal og tog Salt med tilbage herfra.

Et nyt Interesseomraade dukkede paa denne Tid op, nemlig de grønlandske Farvande, hvor ikke saa faa danske Købmænd og Skippere paa Smaaøerne i Vesterhavet lod drive Hval- og Sælfangst. Ogsaa Rahr vilde forsøge sig med dette og dirigerede sin Skude derop i 1781 med saa godt et Resultat, at den ogsaa Aaret efter skulde have været paa en lignende Rejse, men mere paatrængende Forretninger gjorde, at han i Stedet maatte dirigere den fra Hamburg til Malaga. Regeringen var saa interesseret i Hvalfangsten, at den endog lovede en Art Præmieudbetaling paa 15 Rdlr. pr. Kommercelæst til Udrustningen af Baade, der sendtes til Nordishavet,⁸⁾ og Rahr tog denne Chance med og dirigerede »Dorothea Cathrina« paa Hvalfangst ved Spitzbergen.⁹⁾ I 1781 købte han en Galliot paa 31 Læster, der opkaldtes efter hans anden Hustru »Sophie Caroline«.

Da Rahr døde i 1787, fortsatte hans Enke Sophie Caroline født Goldt en Del af hans Forretninger og havde til Stadighed Skibe snart ved Island og Grønland, snart ved

Spitzbergen. Kramboden solgte hun og handlede udelukkende en gros med de Produkter, som hendes Mand særlig havde lagt Vægt paa: Hør, Salt og Kalk. Rahr var død som en formuende Mand, og hans Enke var i 1794 den højest beskattede i Byen, men Ligningen forekom hende saa uretfærdig, at hun klagede over den. 1790 havde hun laant Stiftamtmand Urne 2353 Rdlr. mod 2. Prioritet i Korsbrødregaard.

Som Købmænd i større Stil var Rahr og hans Enke dog enlige Fugle i Ribe. Efter en Stilstand i 1760'erne var der paany kommet en betydelig Stigning i Skibsfarten paa Byen, men de Skuder, der løb ind, var næsten alle hjemmehørende i Hjerting og paa Vesterhavsøerne, og yderst faa synes at have sejlet for Ribes Købmænd. Bemærkelsesværdigt er det, at Udførslen af Stude ad Søvejen kom i Gang igen i 1772 og standsede lige saa brat i 1779. I disse Aar løb 7—10 Skuder aarlig ind til Indladningsstederne ved Aaen Vest for Ribe. Skibsbesøget kulminerede i 1775, da ikke mindre end 102 Fartøjer anmeldtes til Ribes Tolddistrikt, og af disse var 10 Øksneskibe. Som tidligere var en Del af Smaaskuderne dog »Gengangere«, der foretog Smaarejser til Hamburg og de holstenske Byer.

I 1780'erne og 90'erne varierede Antallet af Skibe, der anløb Ribe, fra 40 til 70.¹⁰⁾ Da deres Handel imidlertid blev for generende for Byen, gennemtvang Magistraten, at disse Skippere fra Øerne skulde tage Borgerskab i Ribe, og dette faldt godt i Traad med, at Regeringen forlangte, at alle Skippere inden for Ribes Tolddistrikt skulde søge Rejsepas eller Certifikat ved Raadstuen i Ribe. Raadstueprotokollerne vidner derfor ogsaa om den livlige Virksomhed, som Øboerne udfoldede, og viser, at ogsaa de nu paabegyndte længere Togter og tog Del i Robbefangsten i Nordishavet.

Ribes egne Købmænd, hvis Virksomhed hæmmedes paa saa mange Maader, havde som oftest ikke Kræfter og Mod til større Foretagender. *Hans Berthelsen Gerdes*, der havde overtaget en gammel Købmandshandel, som havde været i Slægten Mahlers Eje, gik fallit i 1769. Samme Skæb-

ne ramte *Mathias Lange Thun* i 1787. *Søren Lyhne*, der havde staaet i Lære hos Rahr og tog Borgerskab i 1768, og *Peder Madsen Fridsch* paa Hjørnet af Storegade og Skibbroen, klarede sig derimod begge godt. Sidstnævnte, der udnævntes til Justitsraad, og som i en Aarrække var Byens dygtige og sparsommelige Borgmester, skænkede sammen med sin Søster, Dr. Anchersens Hustru, et Rækværk til Sct. Cathrinekirken med Evangelisternes Billeder, ligesom han gav Byens fattige 1000 Rdlr.

Vanskeligst er det at faa Bund i Hospitalsforstander *Niels Ussings Købmandsskab*. Han var en Mand med Idéer og havde altid mange Jern i Ilden. Ogsaa han ejede en Skude, der ganske vist kun var paa 4 Læster, men dog den eneste i Ribe ud over Rahrs Baade. Hans Tobaksfabrik og Garveri, hans Opkøb af Kreaturer til Slagtning og andet mere er omtalt andetsteds. I 1790'erne handlede han med Havesager, men han har neppe haft nogen Krambod.

I Begyndelsen af det følgende Aarhundrede nedsatte et Par islandske Købmænd sig i Ribe. *Adser Knudsen*, der var født i Rejsby, havde i 11 Aar været bosat i Reykjavik, men tog i 1809 Borgerskab i Ribe. To Aar senere gik han i Kompagni med Jørgen Enevoldsen, der ogsaa var kommet hjem fra Island, og de drev nu i en Række Aar Handel paa den Ø, hvis Forhold de kendte saa godt. Senere gik de i Kompagni med en tredje Ribe-Købmand, *Frederik Kolvig*, og udrustede Briggen Sct. Peder til Hval- og Robbefangst, og Kolvig havde yderligere en Slup løbende paa Island.¹¹⁾

Antallet af de Skuder, som hørte ind under Ribes Told-distrikt og derfor skulde søge Søpas hos Magistraten i Ribe, laa i de første Aar af det nye Aarhundrede mellem 24 og 28 og havde et samlet Antal Kommercelæster paa 396 til 467.¹²⁾

I første Række var det naturligvis de daarlige Havneforhold, der var Skyld i den ringe Sejlads paa Ribe. Aen sandede mere og mere til, og selve Havneanlægget langs Skibbroen var kun beregnet paa Smaabaade og Pramme, som førte Varerne ind fra Skibene, der laa paa Reden el-

Den Rahrsk Ejdendom i Sønderportsgade.

ler ved Skøgum, trekvart Mil fra Byen, en baade omstændelig og kostbar Maade at faa Varerne i Havn paa. Byens Fattigdom indvirkede naturligvis paa Skibbroens Vedligeholdelse. Dens Tilstand var ved 1730 elendig, og Naturmagterne var den ikke gunstig. Der skulde et ualmindelig vel vedligeholdt Havneanlæg til at trodse en Stormflod som den, der i Vinteren 1734 skyllede saadan ind over Broen, at den næsten nedbrød Kranhuset, som stod paa Skibbroen, rev Gulvet væk i det og al Jorden udenom med Brosten og det hele.¹³⁾

Efter en nødtørfdig Udbedring maatte man i 1738 tage fat paa en saa grundig Reparation af hele Broen, som Midlerne tillod det. Man begyndte med Strækningen fra Overmøllebroen til Kranen. Her var i Aarenes Løb adskillige Kampesten faldet ud af Stensætningen, og disse var naturligvis ikke hyggelige at have liggende ude i den

i Forvejen altfor lavvandede Havn. En »Stenkraft« maatte anbringes ude i Vandet, og ved Hjælp af denne hejse- des Stenene op, efterhaanden som Christian Fisker og Jens Murmester fik løsnet dem.

Efter at dette grundlæggende Arbejde var udført, maatte man i længere Tid have fem Mand, som var lejet dertil ved det Rytterregiment, der var indkvarteret i Byen, til at kaste Sand og Mudder op fra Aaen. For at benytte Ebben ved dette Arbejde, maatte Folkene allerede begynde ved Totiden i de kolde Aprilmorgener, saa det kan ikke undre, at der i Regnskabet staa opført et temmelig stort Beløb til Øl og Brændevin. Efter at Stensætningen, som dannede Bolværket, var blevet udbedret, tilkørtes der 500 Læs Murgrus fra Slotsbanken, og oven paa den derved dannede Plads paabegyndtes Brolægningen. Saa forlod Stenpikkeren pludselig Arbejdet! Gode Raad var dyre, thi man var nu naaet hen i Begyndelsen af Juni, og det vilde knibe med at blive færdig med Arbejdet, inden Sejladsen paa Byen tog rigtig fat. Endelig opsporede man en Stenpikker i Vester Vedsted, der vilde paatage sig at lede Arbejdet, og nu viste det rigtige Borgersind sig, idet en Del af Indbyggerne personlig paatog sig Arbejdet, saaledes at dette skred hurtig fra Haanden.¹⁴⁾

Men Hovedskavanken, den fortsatte Tilsanding af visse Partier af Aaen, kunde man ikke faa Bugt med. Da man naaede 1770'erne, var Tilsandingen lige inden for Skøgum steget saa stærkt, at kun Smaaskuder paa ca. 20 Læster kunde glide ind over Bankerne og naa nærmere ind til Byen. Alle andre maatte blive paa Reden og lade Varerne pramme ind, hvad der naturligvis i høj Grad fordyrede disse. Yderligere var der inden for Skøgum paa flere Steder dannet Sandbanker, over hvilke selv Smaabaade og Pramme kun ved Højvande lige netop kunde glide, et Forhold, der ofte kunde bringe flere Dages Afbrydelse af Losning og Ladning. Dertil kom, at der intet Sted i Aaen kunde laves en virkelig sikker Vinterhavn for de Skibe, der ønskede at ligge over her, og de fleste af dem var derfor nødt til at søge over til Fanø.¹⁵⁾

Det ulykkelige var, at Skibbroen ingen Kapital havde, og dens Indtægter slog neppe til til Vedligeholdelsen end-sige til Udbedringer. Fra gammel Tid betalte de Skuder, der lagde sig paa Reden eller ved Skøgum for at losse og lade, de saakaldte Tønde- og Kabepenge, som skulde anvendes til at afmærke Sejlløbet og vejlede under Sejladsen i det snævre Farvand. Denne Bekostning, som Byen altid havde følt som en Byrde, og som under dens daarlige økonomiske Tilstand ogsaa virkelig blev det, var nemlig saa stor, at den paabudte Afgift aldrig dækkede de aarlige Udgifter. De Fiskerbaade, der til Byens Markeder lagde ind til Skibbroen og solgte Fisk derfra, betalte visse Bropenge, der fuldt ud gik med til den allernødtørftigste Vedligeholdelse af Skibbroen samt for det meste til to Søtønder ud for Sønderho og to Kaber paa Bakkerne ved Sønderho. Havde det ikke været saaledes, at en procentvis Afgift af Accisen, der som Regel beløb sig til omkring 30 Rdlr. aarlig, var tillagt Havnevæsnet, havde Byen af dens øvrige offentlige Midler maattet spæde til, og der var Tider, hvor dette virkelig ogsaa skete.

I 1747 var det danske Havnevæsen blevet lagt ind under Rentekamret, men dette skulde kun udøve en kontrollerende Myndighed over for Købstædernes Dispositioner. Det stod derfor til Byerne selv, hvor meget eller hvor lidt de vilde ofre paa deres Havnevæsen, og hvorledes de vilde disponere over de Midler, der stod til Raadighed for dette. Alle Ansøgninger fra Ribe som fra de øvrige Købstæder om Tilskud fra Regeringen til Udbedring af Forholdene blev mødt med Afslag. Der blev dog i Aarhundredets Slutning ansat en Søofficer som en Art Konsulent i Havnesager, men for de fattige Smaakøbstæder kom dette foreløbig ikke til at spille nogen Rolle. Kravet om Indberetninger om de enkelte Havnes Tilstand i 1774 viser dog, at Regeringen søgte at skabe sig et Overblik over, hvorledes Situationen var.

Medens disse Overvejelser fandt Sted i Regeringen, maatte man i Ribe tage fat paa en Oprensning af Aaen fra Kranen og ind til »Vandbroen lige for Jens Madsens«. Det

Syn, der blev foretaget, efter at Arbejdet var endt, viser, hvor ringe Dybde det drejede sig om paa denne Strækning. Som Helhed var Vandstanden kun lidt over en Alen, og ud for Herman Skomagers Hus var der endda under en Alen til Bunden. Synsmændene noterede med Tilfredshed, at der nu ikke fandtes Kampesten paa Bunden paa denne Strækning, men udtalte sig ikke om det Minus, som den ringe Dybde maatte være for den Del af Skibbroen, som laa inden for Kranhuset.¹⁶⁾ I 1776 maatte Byen udrede 300 Rdlr. til en ny Kran og en ny Vejerbod, som blev 15 Alen lang, 7 Alen bred og 6 Alen fra Jorden til Taget, der var lagt med Tegl.¹⁷⁾

Det kan ikke undre, at de mange Skipper-Købmænd fra Øerne, som var nødt til at søge ind til Ribe, var temmelig mistrøstige over disse Forhold, og at de ikke var særlig interesseret i, at Ribe stadig profiterede af sin Værdighed som Købstad, naar den ikke formaaede at yde dem bedre Betingelser for deres Handel. I 1780 fremkom Skipper Peder Poulsen paa List med et Forslag til at anlægge en Havn paa denne Ø, og Forslaget indsendtes til Regeringen. Den udpegede Havnekonsulent, Kommandørkaptajn Lou, fik Projektet overdraget til nærmere Undersøgelse, men det vandt ikke Bifald.¹⁸⁾

I 1781 var man i Rentekamret blevet færdig med at behandle Indberetningerne om Landets Havneforhold 1774, og en Betænkning blev nu udsendt. Den kunde imidlertid ikke blive til særlig Nytte for de enkelte Købstæder, da den var holdt i meget almindelige Vendinger, og for de jyske Havnes Vedkommende udtalte den kun, at der kunde være Grund til at gøre noget for Havnene i Aalborg, Aarhus, Randers og Ribe. Hvad og paa hvilken Maade der kunde gøres noget, stod der intet om, og der fulgte ingen Realiteter efter denne Betænkning. Intet Under, at man i Ribe syntes, at man havde faaet Stene for Brød.

Ved Ribes Havn skete der foreløbig intet af Betydning. Den nye Kran gav forholdsvis gode faste Indtægter, idet man var gaaet over til at ligne Lejen af den paa Købmændene efter den Brug, de overslagsmæssigt gjorde af den.

Hjørnet af Sønderportgade og Sviegade.

Købmand Rahr betalte saaledes aarlig 1 Rdlr. i Leje, Apoteker Eilschou 3 Mk., Søren Lyhne og Palle Hjorth hver 3 Mk. og en Række mindre Handlende 2 Mk.¹⁹⁾

Udgifterne til Sõtønde- og Kabevæsnet var stadig det, der trykkede mest, fordi man var ude af Stand til at skaffe Balance i Regnskabet. I 1780'erne greb man da til den Udvej, som man ogsaa havde brugt i forrige Aarhundrede, nemlig at bortforpagte det hele. Forpagteren skulde paatage sig den forsvarlige Vedligeholdelse af saavel Kaberne paa Land som Tønderne i Søen mod, at han indkasserede Afgiften fra Skibene. Den Mand, som blev antaget, Fuldmægtig Jens Sønnichsen ved Toldvæsnet paa Sønderho, var netop den Mand, der frem for nogen anden havde Betingelser for at faa det mest mulige ud af denne hidtil saa daarlige Forretning. En Del af hans Embede ved Toldvæsnet bestod jo nemlig i at holde Øje med alle de Fartøjer, som passerede Riber-Dyb, og som derfor var pligtig til at yde deres Afgift til dette Farvands Afmærkning. Hidtil havde Magistraten maattet nøjes med at opkræve hos de havnesøgende Fartøjer.

Skibbroen forfaldt mere og mere, og skønt dens Betydning for Skibes Anlæg ved den var mere end minimal, maatte man for Skams Skyld holde den saa nogenlunde vedlige. Belært af Erfaringerne fra tidligere Reparationer, henvendte man sig nu til Generalvejmester, Major v. Rosen, og fik af denne anbefalet en med den Slags Arbejder virkelig kyndig Mand. I tre Maaneder af 1791 ledede denne nu Arbejderne ved saavel Bolværkets Opsætning som ved Brolægningen paa Skibbroen. Nu var det solidt gjort, men det kostede rigtignok ogsaa Byens Kasse 2622 Rdlr.²⁰⁾ Til Gengæld kom dette Arbejde Aaret efter til at staa sin Prøve, idet en Stormflod anrettede betydelige Skader paa de Steder i Byen, hvor man var vant til det, men Skibbroen, der hidtil altid havde hørt til disse, gik denne Gang Ram forbi, skønt Vandet stod i den Grad ind over den, at man maatte redde Vægten ud af Vejerboden og midlertidig oplægge den i Anders Jepsens Hus. Kranhusets store og tunge Port maatte man si-

den hente paa Forstander Ussings Toft, hvor den var strandet.²¹⁾

Derimod ser det ud til, at man havde opgivet Oprensningen af Aaen som noget ganske haabløst. Man holdt sig det allerværste fra Livet ved nu og da at foretage en lettere Bundskrabning, saa at den sædvanlige Dybde paa ca. 3 Fod saa nogenlunde vedligeholdtes paa Strækningen mellem den Bom, der spærrede for Havnen, og Kranen. Lige ud for Kranens nordlige Ende strakte der sig imidlertid tværs over Aaen en Sandbanke, der var meget ubehagelig, men som man ikke tænkte paa at fjerne, og en anden Sandbanke laa kun 35-40 Alen nordligere.²²⁾ Endelig i 1794 blev man dog paa det rene med, at der maatte gøres noget alvorligt ogsaa i denne Retning, og en Dag i Februar Maaned drog Borgmester, Justitsraad Emanuel Balle ud paa en Ekspedition ledsaget af Prammand Jørgen Andersen som særlig sagkyndig i Sejladsen paa Aaen. Man agtede at raadføre sig med Skipperne paa Fanø for at høre, om de kunde tænke sig nogle Midler til at imødegaa Ulemperne ved Tilsandingen.

Nu var Skipperne paa Fanø neppe de rette at søge Raad hos i denne Sag, da deres Interesser for en Forbedring af Toldstedet Ribes Havn neppe var særlig brændende. Men Ekspeditionen vendte alligevel tilbage med et Resultat. Man foreslog nemlig Magistraten at anvende Risfletninger, »Rishoveder«, paa de Steder i Aaen, hvor denne var mest tilbøjelig til at sande til, for paa denne Maade at indsnævre Løbet og derved bringe Aaens Strøm til selv at skære løs i Bunden og saaledes uddybe Løbet.²³⁾

En saadan »Hjælp til Selvhjælp« var god Latin mange Steder i Landet og var blevet forsøgt ved adskillige andre »Aahavne«, men Resultatet svarede sjælden til Forventningerne. Dertil kom, at Idéen for Ribes Vedkommende ikke lod sig anvende over for de Banker i Aaen, som laa lige inde ved Havnen. En god Muddermaskine, brugt hyppigt paa de rigtige Steder, vilde have hjulpet bedre og havde ogsaa tidligere vist sine Evner til at klare Aaløbet.²⁴⁾ Tanken synes dog slet ikke at have været fremme i

Magistratens Overvejelser paa denne Tid, og Aarsagen hertil maa sikkert søges i den relativt store Bekostning, som Anskaffelsen af en Muddermaskine vilde have været. Det første Risgærde blev straks om Foraaret anbragt ved »Provstens Ridesti«²⁵⁾ og flere andre blev i Sommerens Løb sat ved de største Krumninger i Aaen.²⁶⁾

Et gammelt Stridsspørgsmaal blev paa samme Tid afgjort, idet man afmærkede, hvor meget der var Gade, og hvor meget der var Skibbro. Dette spillede naturligvis en vis Rolle, da Skibbroen benyttedes af Købmændene til Oplægning af de Varer, der var blevet indprammet til dem, og ofte fyldte de i den Grad op dermed, at Adgangen til Skibbroens vestligste Del var ganske spærret. Gaden fastsattes nu til en Bredde af 10 Alen, og Grænsen mellem den og Skibbroen skulde angives af de Fortøjningspæle, som nedrammedes til Fartøjernes Landtove.²⁷⁾

Skibbroens største Svaghed, efter at Kampestenssætningen nogle Aar i Forvejen var mere forsvarlig sat end hidtil, var den brolagte Overflade, som altid blev brudt op, naar Stormfloderne satte Vandet ind over Broen, og var Stenene fjernet blot enkelte Steder, sugede Vandet Gruset og Sandet nedenunder med ud. Da man efter Stiftamtmandens Anvisning i 1794 lod Bygmester Langen udarbejde Overslag og Tegninger til en Generalreparation af samtlige Broer i Byen,²⁸⁾ inddroges ogsaa Skibbroen heri og fik en tiltrængt Overfladebehandling, efter at Hullerne var blevet udfyldt med Grus og Sten, der var blevet brudt løs paa Slotsbanken.²⁹⁾

Den tidligere omtalte nødtørftige Oprensning af Aaen mellem Bommen og Kranen var blevet givet i Entreprise til Købmand F. M. Kümmel, men de eligerede Borgere kritiserede Arbejdet stærkt, hvad Kümmel tog meget ilde op og klagede til Magistraten.³⁰⁾ »Besynderligt er det, at da enhver god Mand i de nærværende Tider lægger Vind paa at handle ædelt og godt, maa man endog midt mellem sine egne Medborgere finde at grassere den saakaldte Misundelsessygdome«. Nu var der sikkert ikke mange, der

Den tidligere Gæstgivergaard »Sælhunden« paa Skibbroen.

misundte ham de 100 Daler, han aarlig fik derfor, thi Arbejdet blev ham besværliggjort paa flere Maader, og snart var det da ogsaa ham, der beklagede sig over sine Medborgeres Forhold til dette Problem.

Sagen var, at de Bolværker længere inde ad Aaen, som skulde vedligeholdes af Borgerne og af Magistraten, ofte var i en saa daarlig Forfatning, at der stadig faldt Jord og Sten ud i Aaen og førtes med af Vandet, indtil det lagde sig til Rette paa det lave, rolige Vand ved Skibbroen, som han skulde holde oprenset. Han havde let ved at udpege de kriminelle Steder, som fandtes ved Thuns Bolværk, ved Toldbodgaarden og ved Omeises Plads. Desuden var Ribes Borgere ikke bedre end deres Kolleger i andre Aa-Byer, men benyttede Aaen til paa en bekvem Maade at blive af med den Renovation, som de ikke gad køre hen paa de anviste Steder, og ogsaa denne havnede paa Kümmels Omraader.

Dennes Klage gik videre frem til Regeringen og endte i en af de Kommissioner, hvis Resultater man kan lede forgæves efter lige til Dommedag.³¹⁾

I 1796 kom der et Lyspunkt i de ellers saa begrædelige Besejlingsforhold, idet der indtraf et saa langvarigt Lavvande, at man kunde anvende den dobbelte Tid til Oprensningen i Aaen, og det lykkedes at skaffe saa meget bort af de famøse Banker i selve Havnen, at Kæmnerregnskabet med Stolthed kunde notere, at Skipper Thomas Foged af Sønderho kunde sejle helt ind til Bolværket med sit Skib, der dog stak fire Fod dybt. Men ak, kun to Aar efter var Forholdene lige saa slette som altid forhen.³²⁾

Regeringens »Konsulent i Havnesager«, Kommandørkaptajn Lou, blev i 1796 afløst af den energiske Søofficer Poul Løvenørn, en Sønnesøn af den bekendte Poul Vendelbo Løvenørn. Han udnævntes til Overlods og fik samtidig Landets Havneanliggender lagt ind under sig. Et Resultat heraf var bl. a. de Indberetninger, som hver enkelt Havneby efter den nye Told- og Konsumtionsforordnings § 23 skulde indsende til Generaltoldkamret.

I April 1797 indsendte Magistraten i Ribe sin Indberetning til Generaltoldkamret, og af denne ses det, hvilke Indtægter Ribe Havn havde. Helt korrekt er dette Udtryk nu ikke, da Havnen jo endnu ikke var nogen selvstændig regnskabsførende Institution, og da Indtægterne blev oppebaaret af forskellige og indgik i forskellige Regnskaber. Det ser f. Eks. mærkeligt ud, at denne Indberetning har medtaget *Bropengene*, der beløb sig til 2 Sk. af hvert Hoved, der førtes gennem Byen, undtagen Kvæget fra »Friheden«, d. v. s. Landet mellem Ribea og Kongeaaen, fra hvilket Distrikt der kun betaltes 1 Sk. Som næste Post anførtes *Ringpenge*, en Fortøjningsafgift paa 4 Sk. af hver Pram eller Baad og 16 Sk. af Skuderne, der lagde til ved Bolværket. *Kranpengene* omfattede 1 Sk. af hvert 100 Pund vejet Gods og 10 Sk. af uvejet fremmed Gods.³³⁾ *Liggepenge* var en Oplagsafgift paa 2 Sk. ugentlig af hvert Læs Tømmer, som Købmændene lod ligge paa Skibbroen. Endelig var der de oftere omtalte *Tønde- og Kabepenge*,

der varierede fra 1 Sk. til 1 Rdlr. efter de Skibes Størrelse, som passerede Riber Dyb.³⁴⁾ Dersom man ikke vidste bedre fra Regnskaberne, maatte man antage, at alt dette gav gode Indtægter, men i Virkeligheden var det kun Ringpengene og Liggepengene, der kom Havnen direkte tilgode.

Et Resultat af Løvenørns Virksomhed blev Paabudet af 1798 om Nedsættelsen af en Havnekommission i hver Købstad med Søhavn.

Ribes Havnekommission, som nedsattes samme Aar, kom til at bestaa af Byskriver Simonsen som Formand og Købmændene Christen Koch og Thun. Fra Generaltoldkamret modtog den et Eksemplar af Korsørs Havnereglement, for at den paa Grundlag heraf kunde udarbejde et lignende for Ribe.³⁵⁾

Man kan ikke sige, at de tre Mænd gik med særlig Fortrøstning til deres Opgave. I Virkeligheden saa de uhyre pessimistisk paa hele Spørgsmaalet om Ribes Havn, hvilket tydeligt fremgaar af den første Indberetning, de udfærdigede kort efter deres Sammentræden. Den lød paa, at der ingen Skippere boede i Byen, og at Byens Handel ad Søvejen var lig Nul. Aæns Tilstand var elendig, og Kommissionen var i høj Grad i Tvivl om, hvorvidt den Oprensning ved Havnen, som stadig blev foretaget, var til nogen som helst Nytte. For en Forbedring af Tilstandene var de 150—200 Rdlr., som aarligt kunde afses til Havnen af Byens offentlige Midler, ganske uden Betydning, ja Kommissionen var kommet til det Resultat, at den ligefrem maatte fraraade at ofre noget paa Havnen, da det var vitterligt, at Byens Skibsfart nu havde taget Sæde paa Fanø og Sønderho. Et Projekt, der havde været fremme om at grave en Kanal tværs gennem Engene, »som ikke for en Tønde Guld lader sig udføre«, kunde alligevel ikke bedre Forholdene, da Byens Handel paa Grund af de nærliggende »vendiske« Stæder ikke kunde drage Fordel deraf.

Kulminationen af denne Pessimisme var dog, at Kommissionen erklærede, at den fandt en Havnekommission

ganske overflødig, og af den Grund anbefaledes det, at Magistraten ganske som hidtil havde Administrationen, hvorfor den nedsatte Kommission ganske undlod at udarbejde det Havnereglement, som var blevet paabudt.³⁶⁾

Det maa antages, at dette Sortsyn har været et almindeligt Udtryk for Borgernes Syn paa deres Havns Fremtid, thi Havnekommissionens Skrivelse fremsendtes af Stiftamtmanden, der gav den sin Tilslutning. Men da Løvenørn fik Indberetningen i Hænde, viste det sig, at han var af en ganske anden Mening. Som den handlekraftige Mand, han var, yndede han ikke dem, der lagde Hænderne i Skødet og paa Forhaand opgav en Sag. Paa hans Indstilling beordredes Kommissionen til at fortsætte, og Havnereglementet fordredes indsendt, saaledes som det tidligere var befalet. Løvenørn lovede endvidere, at han selv ved Lejlighed skulde komme og se paa Forholdene, thi nogen Søfart maatte der jo være, eftersom Magistraten stadig vedligeholdte Søtønderne for »Sønderho Løb«.³⁷⁾

Der er ingen Tvivl om, at Løvenørn, uden at være inde i Detaillerne, havde tænkt sig Fanø Havn i udbedret Skikkelse som den egentlige Havn for Ribe, men denne var nu engang Købstaden, hvorfra Distribueringen af Varerne skulde ske, og derfor maatte der paa en eller anden Maade iværksættes en Udbedring af Sejladsen i Aaen. Den besværlige Omladning af Varerne i Pramme, der vel neppe helt kunde undgaas, naar Forholdene i Aaen nu engang var saa vanskelige, forekom ham at være af mindre Betydning, naar man tog Hensyn til, at Byen i Virkeligheden havde en fortrinlig Beliggenhed, som en af de yderst faa Havne, der laa bekvemt for Handelen og Sejladsen paa Vesterhavet.

Havde Borgerskabet været pessimistisk, var Løvenørn til Gengæld sikkert for optimistisk, uden Detailkendskab til Forholdene, som han var. Udviklingen gav ham ikke Ret i hans oprindelige Syn paa Sagen. Desuden var han en stærkt optaget Mand, da Havnene rundt om i Riget alle var i en elendig Forfatning, saa at det var svært at afgøre, hvor der først burde sættes ind. Han var ustand-

Graabødregade.

selig paa Rejser, og der gik Maaneder, ja Aar, inden han paa sine Inspektioner naaede til Ribe.

Havnekommissionen var stadig kontrær. Da Thun rejste fra Byen for at slaa sig ned i Nyborg, valgtes i hans Sted Forstander Ussing, men samtidig med at dette meddeltes Generaltoldkamret, lod man forstaa, at man ikke var klar over, om den gamle Ordning med, at Havnevæset bestyredes af Magistraten, stadig stod ved Magt, eller om den ny Havneordning var traadt i Kraft.³⁸⁾ Der kom et skarpt Svar tilbage herpaa: den nye Ordning var forlængst traadt i Kraft, og man savnede stadig i Generaltoldkamret det forlangte Havnereglement!

Om det nu skyldtes, at en saa energisk Mand som Niels Ussing var blevet Medlem af Havnekommissionen, eller at Generaltoldkamrets sidste Skrivelse virkelig havde rusket dem op, nok er det, at man virkelig fik udarbejdet et Havnereglement.³⁹⁾ Selve Reglementet indeholdt ganske vist kun det allernødtørftigste, men samtidig med at Kommissionen fremsendte det, fik den taget sig sammen til ogsaa at give en Oversigt ikke blot over de daarlige Tilstande, men tillige til at fremsætte nogle Betragtninger over, hvorledes man mente, at de kunde afhjælpes.

De forløsende Ord var Opmudring og Sandbankernes Fjernelse. De Steder, man først og fremmest burde have Opmærksomheden henvendt paa, var ved Seilholmen og ved Ride- og Kørestederne (Vejlerne) over til Riber Holme samt selvfølgelig langs Skibbroen. Derved undgik man de Ulemper, det var, at Fartøjerne som hidtil maatte lade og losse ved »Kværnstenen«. Til at bestride Udgifterne herved foreslog Kommissionen en almindelig Havneafgift paa $\frac{1}{2}$ pCt. af Værdien af alle Varer, der søværts ind- og udskibedes fra Byen, og — da dette neppe vilde strække til — et Tilskud fra Byens Kasse. Mærkeligt er det af denne Skrivelse at se, at den besynderlige Uvilje mod en Havnekommission stadig var levende, idet man endte med at foreslaa, at Bestyrelsen af alle Havneanliggender paany lagdes i Magistratens Hænder.

Kom denne Uvilje maaske af, at man var klar over, at

Havnekommissionen stadig vilde faa Ubehageligheder fra Borgernes Side? Var det Tilfældet, saa fik den Ret deri, thi allerede denne dens første og hidtil eneste Handling mødtes fra flere Sider af en skarp Protest. Ikke saa snart var Skrivelsens Ordlyd blevet kendt, før Købmændene erklærede, at de absolut ikke kunde give mere end $\frac{1}{4}$ pCt. i Afgift af Varerne og foreløbig kun for et Tidsrum af 3 Aar. Dertil kom, at de eligerede Borgere hævdede, at det var umuligt, at Byens Kasse kunde paatage sig Udgifterne ved eller blot give større Tilskud til en Opmudring af Aaen. Det yderste, man kunde strække sig til, var en Vedligeholdelse af Stenbolværket fra Kranen forbi Brede Slippe og derfra til Aaen ud for Slottets Bleghave — og det endda kun efterhaanden. Magistratens Syn paa Sagen var, at Byens Handel ikke vilde høste Fordele af et saa bekosteligt Arbejde, saa længe Øboerne og de omboende Bønder var de egentlige Handlende, men man udtalte Fortrøstning til, at den nedsatte Grænsebesigtigelseskommission maaske kunde raade Bod herpaa.⁴⁰⁾ At lave en Vinterhavn vilde være unyttigt, da Handlen var borte. En Kanal vilde blive for kostbar og vilde let tilsande samt komme til at mangle Vand i tørt Vejr, og desuden vilde et saadant Anlæg paa-virkes alt for meget af Tidevandet. En Muddermaskine kunde maaske anskaffes, hvis Byen kunde rejse et Laan dertil i Kreditkassen.

Dette sidste synes at have været Resultatet af et Besøg, som Digeinspektør Sieverts aflagde i Ribe for at konferere med Havnekommissionen. Da han skulde paa en Rejse til Ringkøbing, var han af Generaltoldkamret blevet dirigeret dertil over Ribe for at lodde Stemningen der,⁴¹⁾ men fik iøvrigt ikke mere ud af det, end at man besluttede at af-vente Løvenørns lovede Besøg.

Det kom man nu til at vente længe paa, saa længe, at Byens Borgere i 1803 samlede sig til en kraftig Protest mod de bestaaende Forhold. Aaen var nu saa tilstoppet, at selv Fartøjer, som kun stak 3 Fod dybt, ikke kunde komme ind, og Indpramningen af Varerne blev yderligere besværliggjort ved, at Byens Prammænd blev udskrevet

ved Sønrulleringen. Prammændene var de eneste, der kendte Sejladsforholdene, og da der intet Lodseri fandtes, var man uden dem ganske i Fanø- og Sønderhoskippernes Vold og maatte betale de ublu Priser, som disse forlangte for Transporten.

Løvenørn var stadig optaget andetsteds, og Generaltoldkamret spurgte derfor Stiftamtmanden,⁴²⁾ om denne ikke kunde udpege en Mand, der havde tilstrækkelig Indsigt til at foretage en Beregning over Udgifterne ved de paa-tænkte Forbedringer af Aaløbet. Der fandtes imidlertid ingen paa Stedet, der turde paatage sig noget saadant, og havde der været en Mand med saadanne Kvalifikationer, var han jo ogsaa nok blevet fundet paa et tidligere Tidspunkt. Der var intet andet at gøre end taalmodigt at afvente Løvenørns Ankomst.

Endelig i Maj 1804 naaede denne da saa langt mod Vest, at han kunde besøge Ribe, og den 15. havde han sin første Møde med den meget mod sin Vilje siddende Havnekommission.

Nogen egentlig Hjælp fra Kommissionen fik han ikke. Den havde ikke rørt en Finger for at lette ham Arbejdet, og han stod uden virkelige Hjælpemidler til at kunne bedømme Situationen. Der var ikke levnet ham Tid til en personlig, indgaaende Undersøgelse af Forholdene, men gennem en Landinspektør skaffede han sig et ganske oplysende Kort over Aaløbet. End ikke et saadant fandtes nemlig ved Kommissionen. Kort før sin Afrejse fik han ogsaa Lejlighed til en flygtig Rekognoscering fra en Pram.

At Vanskelighederne var store, var han ikke blind for, og da han allerede, inden han forlod Byen, satte sig til at skrive en Indberetning, lagde han ikke Skjul paa, at der kun kunde blive Tale om en Forbedring til Gunst for de mindre Skibe. I Virkeligheden var der kun een Vej til Op-hjælpning, nemlig en Gennemskæring af Riber Holme, men hvor store Omkostningerne vilde blive, turde han ikke udtale sig om paa dette Tidspunkt.⁴³⁾

I August Aaret efter kom Løvenørn igen til Ribe. Havnekommissionen havde intet som helst foretaget sig og und-

skyldte sig med, at den hverken havde Instruks eller Midler. Det eneste, der var sket Havnen vedrørende, var, at Magistraten, ikke Havnekommissionen, havde ansøgt Generaltoldkamret om, at Staten vilde overtage Søtønde- og Kabevæsnet, der trods de seneste Aars Auktioner over Forpagtningen altid gav Underskud, men Ansøgningen blev afslaaet.

Løvenørn havde nu udformet sine Planer nøjere og drøftede dem med Kommissionen. Der skulde graves en Kanal tværs gennem Holmen paa 1300 Alens Længde og saa dyb, at Fartøjer paa 7 Fods Dybgaaende kunde passere. Desuden skulde der graves en Forbindelseskanal mellem Aaen og Slotsgrunden for paa denne Maade at skabe en Vinterhavn. Omkostningerne ved disse Arbejder havde han beregnet til ca. 10,000 Rdlr., hvortil vilde komme Anskaffelsen af en Muddermaskine til ca. 500 Rdlr.

Til Bestridelse af disse Omkostninger anviste han Værdien af de ca. 71 Tdr. Land, der vilde blive indvundet ved de udførte Inddæmninger. Desuden vilde Udgifterne til Kabevæsnet blive betydelig nedsat ved denne Ordning, og man maatte jo heller ikke se bort fra, at den Indtægt, som nu gik til Sønderho, vilde tilfalde Ribe.⁴⁴⁾

Den Plan, som Løvenørn her udkastede, var i Virkeligheden ganske den samme, som man havde været inde paa i 1642, men den Gang var Tanken blevet opgivet paa Grund af den Række af Krige, som Landet blev ført ind i.⁴⁵⁾ Saaledes som Løvenørn fremførte den, fik han de to tilstedeværende Medlemmer af Kommissionen til at bifalde Tanken, men Raadmand Simonsen, som til Stadighed var en Modstander af, at man overhovedet beskæftigede sig med Havnevæsnet, var paa Rejse, og neppe var han kommet hjem igen og havde erfaret, hvad der var sker, før han paa den samlede Kommissions Vegne indsendte en Protest til Generaltoldkamret.⁴⁶⁾

Han fandt Løvenørns Projekt alt for svagt underbygget, navnlig i økonomisk Henseende. Man maatte ikke glemme, at Riber Holme bestod af Marskenge, der sikkert

ikke kunde taale en Gennemgravning efter at den store krumme Bugt rundt om Holmen var aflukket med Dæmninger. Transporten af Jord fra Kanalen til disse Dæmninger vilde desuden ødelægge Engene, og saa fik man Vrøvl med Lodsejerne. Dernæst vilde Kvæget derude om Vinteren blive udsat for Havflod, med mindre der blev anlagt en Vindebro, og endelig mente han ikke, at Dæmningerne vilde kunne modstaa Havets Pres under Stormfloder, og blev de gennembrudt, vilde alt det udførte Arbejde være spildt, da Kanalen saa vilde blive fyldt med Sand.

Denne fortsat kontrære Stilling fra Havnekommissionens Side bevirkede, at Regeringen helt opgav Ribe. Løvenørn helligede sig andre Havne i Riget, der var mere end villige til at høste Belæring af hans indsigtfulde Raad til Udbedringer. Regeringens Indgriben i de ripensiske Havneforhold døde ganske stille ud, og man lod Byen sejle sin egen Sø.

I 1810 vaagnede Havnekommissionen op til en ganske uventet Aktion, idet den ved Skrivelser dels til det maturske Legat, dels til Lodsejerne i Vestermaa krævede, at disse skulde opfylde deres Pligter med Oprensning af Aaen, for Legatets Vedkommende fra Bommen til Bjerrum Bæk (Legatets Bleggaard og Slotsengen), for Lodsejernes Vedkommende fra Stampemøllens Udløb i Skibbroaaen (Bjerrum Bæk) til Kobro.

Legatbestyreren, Stiftsrevisor Niels Hansen, svarede,⁴⁷⁾ at fra den Tid, han overtog Bestyrelsen i 1795, var der hvert Aar foretaget Oprensning, ogsaa dette Aar, hvilket klart fremgik af Kwitteringerne i Legatets Regnskaber. Han var ondskafuld nok til at tilføje, at hvis Resultatet ikke svarede til Arbejderne, skyldtes det sikkert Mangel paa en tilsvarende Oprensning ved den modsatte Bred, som skulde foretages af — Magistraten! En fornyet Opfordring til ham efterfulgtes af et endnu skarpere Svar: Legatet havde ikke Pligt til at holde Aaen sejlbare, men kun til at rydde den for Grøde og udfaldende Jord fra de

Sønderportsgade.

tilstødende Marker. Desuden havde Legatets Midler en ganske anden Adresse, nemlig at understøtte trængende.⁴⁸⁾

Aarsagen til dette uventede Livstegn fra Havnekommissionen kan spores i en Aktion, der kort Tid forinden var blevet iværksat af Købmand C. Knudsen. Denne, der støttede sig til fire andre Købmænd, sendte nemlig Havnekommissionen et temmelig ironisk, men iøvrigt meget høfligt Brev, hvori han understregede, at en Betingelse for Byens Handel var, at Aaen blev oprenset. Denne Oprensning var saa vigtig, at han havde ladet sig fortælle, at en Patriot havde skænket et Legat dertil, men Resultatet heraf kunde man ikke faa Øje paa.⁴⁹⁾ Da der stadig intet skete udover det omtalte Angreb paa andre, der havde Oprensningspligt, skrev Knudsen et tilsvarende Brev,⁵⁰⁾ hvori han meddelte, at hvis man savnede en Mand til at have Opsyn med Arbejderne ved Aaen, stillede han sig meget gerne til Raadighed, et Forslag, som de eligerede Borgere gav sin varmeste Tilslutning.

Inden dette skete, havde den konstituerede Borgmester, Prokurator Blume, til en vis Grad taget Sagen om Havnevæsnet i sin Haand, idet han i Magistratens Navn havde skrevet til danske Kancelli og anmodet om, at Kommandør Løvenørn maatte blive beordret til at udarbejde en Plan til Forbedring af Ribes Havneforhold, men han fik naturligvis til Svar, at en saadan jo allerede forlængst var blevet udarbejdet.⁵¹⁾ Da Borgmesteren havde anført, at Forholdene i Byen nu var ændret en Del, at der havde nedsat sig 4—5 driftige Købmænd, og at de handlende nu var mere villige til at søge Udbedringer, stillede man gerne den tidligere Plan til Raadighed.⁵²⁾

Den nye Stiftamtmand, Hans Kœfoed, pressede nu paa for atter at faa Liv i Havnekommissionen. Dette voldte dog en Del Besvær, da Kommissionens Papirer syntes at være forsvundet, og først efter megen Søgen fandtes de i Hospitalsforstander Ussings Eje, men rigtignok med ganske betydelige Mangler deri, bl. a. savnedes ganske de Planer, som Løvenørn havde ladet fremstille, samt de temmelig vigtige Eksposéer, han havde udarbejdet paa Stedet.

Borgmester Blume indkaldte de eligerede til et Møde om Sagen og forelagde her et Tilbud fra tre tyske Mergel- og Grøftegravere, der efter at have undersøgt Forholdene tilbød en Oprensning fra Kranen til Bommen i en Bredde af 20 Alen for 1 Mk. pr. Kvadratalen indtil 3 Fods Dybde ved laveste Ebbe og for vestlig Vind.⁵³⁾ Samtidig drøftede man Muligheden for Oprensning paa de mest ubehagelige Steder i den ydre Del af Aaen, men man enedes dog om, at større Arbejder burde opsættes i Haab om, at Løvenørns Plan til Gennemskæring af Holmen en Gang maatte komme til Udførelse.

I et paafølgende Møde, hvor ogsaa Stiftamtmanden var til Stede, dannedes en ny Havnekommission med Borgmester Blume som Formand og Borgerkaptajn, Gæstgiver Ramsing og Købmand Knudsen som menige Medlemmer. Men heller ikke for denne lykkedes det at bringe bedre Forhold, og dens Energi var ikke større end den forrige. Halvandet Aar efter erklærede Stiftamtmanden, at han si-

den Kommissionens Dannelse intet som helst havde hørt fra den, og ved Aaens Oprensning var der intet sket af Betydning. Fra Regeringen indløb der flere Klager over, at de besværlige Transporter i Aaen virkede i høj Grad hæmmende paa Leverancen af det Korn, som skulde til Norge for at afhjælpe den katastrofale Kornmangel dér paa Grund af Krigen med England.⁵⁴⁾

Aar efter Aar blev den gunstige Tid til at faa Aaen renset forpasset. Den nye Borgmester, Johan Ernst Heilmann, naaede ikke videre end sin Forgænger, og Krigssituationen lammede Købmændenes Handel. Til Slut gik Havnekommissionen fuldstændig i Staa og vaagnede først op paany i 1826.⁵⁵⁾

I 1814 fjernedes den Bom, som fra ældgammel Tid af Hensyn til Opkrævningerne havde spærret for Indløbet til selve Havnen. Desværre kunde dette ikke opfattes som et Symbol paa, at nu blev der aabnet for en ny Tid. Der kom ganske vist Forbedringer, men det var først paa et langt senere Tidspunkt, da endelig alt det, som Løvenørn havde ønsket, blev gennemført.

RIBES LANDHANDEL

Var Ribes Handel til Søs efterhaanden sunket ned til den lavest tænkelige Grænse, stod det ikke stort bedre til med dens Landhandel. Om Aarsagerne hertil kan man ikke være i Tvivl, de findes anført i enhver offentlig Indberetning om Byens Tilstand, de fremdrages ved enhver tænkelig Lejlighed, hvor Byens Økonomi kommer paa Tale. De finder Udtryk hos Ribes samtidige Topograf M. Galthen, som i sin Beskrivelse af Købstaden¹⁾ nævner, at adskillige danske Købstæder er blevet smaa og ringe Flækker, fulde af forarmede og fattige Borgere, men ingen er i den Henseende mere at beklage end netop Ribe.

Det største Minus for Ribe, efter at dens Søhandel var gaaet tabt, var, at den ganske manglede et Opland. For at bevare den tidligere saa blomstrende By for Landet, efter at Slesvig som Hertugdømme mere og mere skiltes ud fra det øvrige Kongerige, havde man trukket en kunstig Grænse i en Firkant fra Kongeaaen syd om Ribe. De haderslevhusiske Bønder havde saa store Friheder i Forhold til Kongerigets, at dette i høj Grad kom til at indvirke paa Ribes Handel i de Omraader, som vilde have været dens naturlige Opland. Medens der i Danmark var almindeligt Forbud baade mod Brændevinsbrænding hos Bønderne og mod Landprang, d. v. s. Handel uden om Købstædernes Torv, gjaldt dette ikke i Hertugdømmet. Da Ribes Handel til Søs gled over paa Øboerne, opkøbte disse Varer i Hamborg og andre Havne sydpaa og solgte dem derefter til de Herregaarde, Præstegaarde og Landsbyer, hvortil de nogenlunde bekvemt kunde afskibe dem fra deres Smaaskuder. Saa længe Øernes Beboere hørte

Tom Petersen: Domkirken i Ribe.

ind under Kronen og ernærede sig af Fiskeri samt drev deres Handel i Ribe, gik det saa nogenlunde, men i 1740'erne købte de sig fri for en ret ringe Sum, og siden da gjorde de, som det lystede dem, og undgik med Lethed Toldvæsnet.

Man var ikke i Tvivl om, hvorledes denne Omgaaelse af Loven fandt Sted. Flere Forfattere opregner med pinlig Nøjagtighed en Række af Udskibningssteder, men at komme Uvæsnet til Livs syntes umuligt. Var Varerne først udskibet, var det let for de slesvigske Bønder at afsætte dem, thi de stod under Beskyttelse af særlige Privilegier. Adskillige Bønder var snarere Kræmmere end Jordbrugere, og til dem søgte de øvrige Bønder naturligvis hellere end til Købstadens Handlende, der tilmed var langt dyrere med Varerne. Naar Bondehandlerne kunde sælge 1 Pot Rhinskvind for 24 Sk., 1 Pund Tobak for fra 1 Mk. og ned til 12 Sk., 1 Alen Klæde for 6—7 Sk., medens den i Byen kostede 14—16 Mk., kunde Ribes Købmænd naturligvis ikke tage Kampen op med disse »toldfri« Varer. Alt var til Salg

i de slesvigske Landsbyer: lybsk og engelsk Øl, Salt, Kaffe, Stenkul, Hør, Blaar o. s. v.²⁾)

Det var en Lækkerbidsken for Købmændene, naar de en sjælden Gang kunde opsnappe en omstrefjende Bissekræmmer paa kongerigsk Omraade, en Jøde, der med sin Krampose havde vovet sig over den usynlige Grænse syd og vest om Byen, eller maaske var kommet der af Vanvare. Hans Varer blev da konfiskeret til Fordel for Købmændene,³⁾ fattige 30—50 Rdlr., men Købmændene maatte betale den Told, han selv havde unddraget Staten, thi Loven nord for Grænsen skulde holdes.

Der blev paa denne Maade ikke stort andet tilbage for Ribes Købmænd end at forsyne Byens Borgere med deres Fornødenheder, og det kunde ikke give Næring til ret mange. Fra Flensborg indførtes over Land noget Hør og Hamp samt lidt Vin, Brændevin, Jern og Tjære. Humle indførtes pr. Karre fra Lüneburg og Brandenburg. Udførslen bestod mest af lidt Rug og desuden af Honning, Voks, Flæsk og Smør til Hamburg og Altona eller de holstenske Byer, mere eller mindre eftersom Markedet var de forskellige Aar.⁴⁾)

Undertiden vovede en Købmand sig ud i den temmelig usikre Kvæghandel, der imidlertid var saa variabel, at den kunde give temmelig alvorlige Tab. Handlen med de Varer, der produceredes i Byen, som f. Eks. Tobak og Lærred, gav som oftest kun ringe Profit, i Markedshandlen maatte man dele Kundekredsen med alle de tilrejsende Kræmmere, og der var Tider, hvor Købmændene saa saa skævt til den saaledes paaførte Konkurrence, at de ansøgte om at faa Markederne ophævet eller i hvert Fald visse Varer udefra forbudt paa disse.

Nu og da hændte det, at en Købmand søgte nogen Erstatning for den trevne Hjemmehandel ved at søge ud til andre Købstæder, stolende paa, at Ribes gamle Privilegium til at handle overalt i de jyske Købstæder for netop at opveje dens vanskelige handelsmæssige Situation, stadig stod ved fuld Magt.

Til Mikkelsdag 1757 drog Terman Jensen til Lemvig,

hvor han lejede en aaben Bod til sit Hør og en Stue til de øvrige Varer. Herfra solgte han nu løs til alle og enhver med det Resultat, at Købmændene i Byen pudsede Byfogden med to Vidner paa ham for at høre, med hvilken Ret han gjorde dette. Terman Jensen fremviste stolt en af Ribe Magistrat bekræftet Kopi af et af deres Bys Privilegier, som tilsagde dens Borgere Ret til at handle i alle Jyllands Købstæder med Borgere, Gæster og Bønder. Lemvigs Købmænd lod dog nedlægge Forbud mod Terman Jensens Handel, og Forbudet stadfæstedes ved en Gæsterechtsdom, der nægtede ham en saadan Rettighed i Fremtiden og idømte ham en Bøde paa 4 Daler og 10 Rdlr. 5 Mk. til Sagens Omkostninger, idet Retten hævdede, at han hverken havde legitimeret sig som Borger i Ribe eller som sin Faders Brødtjener.

Sagen førtes frem til Landstinget, der stadfæstede den afsagte Dom og hævdede, at Privilegiet ikke tillod Ribeborgerne at holde aaben Bod uden paa Markedsdagene eller at bortsælge de Varer, det drejede sig om, i Alenmaal og Vægt, men kun at handle med deres Varer fra de Vogne, de kørte med, saaledes som det ogsaa var tilladt andre Købstæder. Efter denne Dom vilde Terman Jensen have Magistraten til at hjælpe sig med en yderligere Appel, men Byens andre Købmænd fraraadede dette, da de mente, at Ribes Privilegier ikke var blevet underkendt ved denne Dom, og at Byen ikke kunde profitere af en yderligere Forfølgelse af Sagen.⁵⁾

Det er muligt, at en kraftigere Optræden fra Købmændene og derefter fra Byens Magistrat havde ført til et andet Resultat gennem en Retssag eventuelt til højeste Instans. Thi Byens Privilegier med det Afsnit, som Terman Jensen havde holdt sig til, var netop blevet stadfæstet faa Aar i Forvejen, nemlig 1731. Den omhandlede udstrakte Handelsfrihed i de jydsk Købstæder var i Virkeligheden saa gammel som fra Valdemar Sejrs Privilegium til Byen, og den eneste Ændring, der var sket i 1731, var Tilføjelsen »saavidt det ikke strider mod Kongelig Majestæts absolutum dominium«.

Regeringens Bestræbelser for at monopolisere Handlen med visse Varer kom ogsaa ofte til at virke forstyrrende paa de faa Omraader, hvor Ribes Købmænd endnu havde bevaret Rester af tidligere Storleverancer. Dette gjaldt f. Eks. det for alle Husholdninger saa vigtige Salt. Af dette havde Købmændene som en Arv fra Forfædrene været vant til at forsyne baade Borgere og Bønder med Salt fra Dagebøl og Galmsbøl, der betragtedes som særlig godt. I Slutningen af 1738 kom imidlertid Regeringens Forordning om, at alt Salt skulde tages fra det i København oprettede kongelige Saltværk, som forhandlede Salt fra norske Gruber. Købmændene i Ribe sendte nu en saa vel underbygget Henvendelse til Regeringen om at maatte vedblive med at handle med de Varer, som Kunderne var vant til at aftage, at de virkelig opnaaede Tilladelse dertil i Modsætning til Stiftets øvrige Byer, som kun maatte sælge det af Regeringen paabudte Salt. Det bestemtes dog, at Direktionen for det kongelige Saltværk skulde sende Prøver af sit Salt til Ribes Købmænd, saa at Indbyggerne selv kunde erfare, at dette virkelig var bedre navnlig til Saltning af fede Varer.⁶⁾

Regeringens af de merkantilistiske Tanker stærkt prægede Indgriben i Handlen blev naturligvis betragtet med alt andet end blide Øjne af Købmændene, og da Kommerceforordningen af 1744 blev bekendtgjort, kunde den af Ribes Købmænd kun betragtes som en meget alvorlig Hemsko, da disse jo mere end andre Købstæders Handlende maatte prøve at klare sig paa bedste Maade ved at gribe alle de Chancer, der tilbød sig, eftersom de virkede i Grænsedistriktet under overordentlig vanskelige Forhold.

Denne Forordning berøvede dem nemlig den sidste Rest af de Privilegier, som henfarne Konger havde givet Byen for at hjælpe den i dens særlige Situation.⁷⁾ Nu blev den slaaet i Hartkorn med samtlige Rigets øvrige Købstæder, skønt den ikke stod paa lige Fod med disse, og det varede da heller ikke længe, inden Magistraten benyttede sig af en paabudt Indberetning⁸⁾ til at anmode om, at Ribes Handel paa Holland, Lybeck, Altona, Hamborg og Flens-

borg atter maatte blive givet fri, saa at Købmændene ikke skulde være tvunget til at aftage en Række af Varer fra de Magasiner i København, som var blevet oprettet paa Regeringens Initiativ, og som det derfor var blevet forbudt Købmændene selv at forskaffe sig fra deres hidtidige udenlandske Forbindelser.

Over for saadanne Ønsker vendte Regeringen imidlertid det døve Øre til og nøjedes end ikke i de kommende Aar med at opretholde Paabudet om at aftage de saakaldte »Magasinvarer«, men bestemte endda for visse Varers Vedkommende, *hvor* meget der skulde aftages de enkelte Aar.⁹⁾ Om Købmændene saa formaede at faa dem afsat, bekymrede man sig ikke om. For Ribes Vedkommende betød Magasinvarerne f. Eks., at det Fremstød, der var blevet gjort i de nærmest foregaaende Aar paa Lærredsfabrikationens Omraade, og som var resulteret i, at Byens egne Købmænd hentede Hør direkte i Riga, nu blev ødelagt eller i hvert Fald sat i Stampe for en Række Aar.

Konkurrencen fra de haderslevhusiske Bønder og Bønderne under de Rantzauske og Schackenborske Godser blev naturligvis ikke mindre med Aarene. Disse Bønder undslog sig endog ikke for at handle fra aabne Boder, og selv om de havde visse Privilegier paa Handel, stred dette sidste dog ganske givet mod al gammel Sædvane og ogsaa mod endnu eksisterende kongelige Forordninger. Dertil kom, at de kongerigske Bønder fulgte godt med paa disse Omraader.¹⁰⁾ Alle og enhver vidste, at Øboernes Skibe sejlede ind ved »Døde Mænds Bjerger« og udlossede Varer i Baade, som mødte her og sejlede op gennem Kongeaaen til Landsbyerne, hvis Bondehandlere sørgede for den videre Afsætning. Det var ikke Tolderne muligt at komme dette tillivs, og der var adskillige andre Steder — i Hoe Bugt, ved Marsebæk, Selborg, Sædding og Faurfelt — hvor der drevs lignende Trafik, og hvorfra Ribe Stifts Bondehandlere forsynedes.

I Hillerup og Vilslev sad et Par Mænd, der drev en saa omfattende Kvæg- og Hestehandel, at ingen Handelsmand i Ribe kunde maale sig med dem, og Beboerne i Spandet

Kro, i Roager, Sønder Farup, Nygaardsholm og mande andre Steder var mere Handelsmænd end Bønder.¹¹⁾ Det kan ikke undre, at Ripenserne Gang paa Gang spurgte deres Øvrighed, hvor disse Bønder vel havde faaet Privilegium fra til saadan Handel, heller ikke, at de paa bedste Vis tog Repressalier over for Bønderne, hvor de kunde komme til det. Var disse nødt til at drage med deres Varer gennem Ribe, nyttede det dem ikke at erklære, at de blot transporterede dem til nærmeste Herred. Man tvang dem til at falbyde Varerne i Ribe.¹²⁾

Det var galt paa endnu et vigtigt Omraade. De Riberhusiske Bønder hævdede at have faaet Tilladelse til baade Brændevinsbrænding og Ølbrygning til Husbehov. At dette sidste ikke blev overholdt, kunde man let konstatere i Ribe, thi medens dennes Værtshusholdere tidligere havde kunnet sælge baade Brændevin og Øl i Tøndevis til Bønderne, var denne Handel nu fuldstændig ophørt.

Denne paastaaede Brændingsfrihed var i Virkeligheden en Tilsnigelse, som samtlige Bønder, Kroholderne iberegnet, havde gjort sig skyldig i. En Ordre fra Rentekamret havde i 1769 givet de kongerigske, der boede syd for Kongeaaen, de samme Friheder, som Slesvigerne havde med Hensyn til Krohold og Brændevinsbrænding, men Slesvigerne havde i Virkeligheden ikke denne Rettighed gratis, men maatte tilkøbe sig den af Distrikternes Forpagtere. Saadanne Forpagtere fandtes ikke i de kongerigske Distrikter, men samtlige danske Købstæder havde uden om sig et Læbælte i en Omkreds af 2 Mil, inden for hvilket der ikke maatte brændes og brygges til Salg. Kroerne inden for dette Omraade skulde — ligesom forøvrigt i de slesvigske Købstæders saakaldte Frihedsdistrikt — købe deres Brændevin og Øl i Købstæderne.

Under disse Forhold kan det ikke undre, at Ribes Købmænd i 1774 tog dette Spørgsmaal op til nærmere Undersøgelse. Inden for Tomilsgrænsen fra Byen optalte de ikke mindre end 32 Steder, hvor der var Krohold, og kun ganske faa af disse var Kunder hos Ribes Handlende. De konstaterede samtidig, hvad en saadan Trafik kunde føre til.

Grydergade.

Nord for Ribe havde der tidligere ligget et lille Hus, som kaldtes Slukefter, hvor der før 1769 ikke dreves nogen borgerlig Næring. Nu havde en vis Hans Nyholm opført en stor Ejendom paa Stedet, som havde faaet Navnet Nygaardsholm, hvor han ikke blot holdt Kro, men tillige drev en udstrakt Detailhandel. Ogsaa ved Jedsted var en lignende Forretning, Spanghuset, blevet opført fra ny. Begge Ejere hørte ind under det Rantzauske Gods og paaberaabte sig de deraf flydende Friheder.

Baade her og andre Steder konstateredes det samtidig, at Detailhandelen med Alenkram og andre Varer dreves livligt, ja endog med saadanne Varer, som det efter Regeringens Forordninger var Ribes egne Købmænd forbudt at handle med. Disse ulovligt handlende aftog saa sandt ikke deres Varer fra Regeringens Magasiner! En ny Orientering i disse Forhold, som i November samme Aar foretoges af 11 Ribeborgere, gav bl. a. til Resultat, at der i Brøns og Roager, ja paa hele to Steder i Skjærbæk fandtes temmelig store Købmandsforretninger, og Toppunktet naaedes, da

Jep Pedersen i Indre Bjerrum i de samme Dage havde den Frækhed at falbyde Tobak, Sæbe og Tran inde i selve Ribe By.¹³⁾

I 1770 indskærpede Stiftamtmanden ved Udstedelse af en Plakat, at Ribes Torvedag var Lørdag, og at denne skulde overholdes, saa at Land- og Forprang til Skade for Købmændene kunde undgaas.¹⁴⁾ Indtil Klokken 11 skulde Bønderne sælge direkte til Byens Borgere i Almindelighed og derefter havde de Lov til at sælge til de handlende. Efterretningerne om denne Torvehandel er yderst faa, men det kan dog tydelig ses, at den var i rivende Tilbagegang, da mange Bønder jo kunde komme af med deres Varer paa anden Maade.

De Købmænd, som under disse Forhold vovede at slaa sig ned i Ribe, var naturligvis yderst faa. Med Aars Mellemrum ses enkelte, der søger Borgerskab for at drive Handel med Urtekram og »Gewürz«.¹⁵⁾ For at tvinge alle dem, der handlede i Byen, til at blive Borgere, nødte man i 1790'erne ikke blot en Del Skippere, men ogsaa mange Kniplingskræmmere til at tage Borgerskab, men disse benyttede sig kun heraf til i Ly af dette at drive Handel ude paa Landet, og da de ikke tog Bolig i Byen, kunde de derfor ikke bringes til at skatte til denne. De elige-rede Borgere sendte da en Klage til Regeringen over dette Forhold, og opnaede ogsaa at faa Medhold over for Skipperne, men ikke over for Kniplingskræmmerne.¹⁶⁾

Under disse elendige Handelsforhold var der en Del Borgere, der med Held kastede sig over Dyrkningen af Havesager og afsatte adskillige Læs Urter, Løg og Hvidkaal til de nærliggende Købstæder. Her, som paa saa mange andre Omraader, var Hospitalsforstander Ussing en af Foregangsmændene. Han skabte sig efterhaanden en rigtig god Handel med Havefrø, hvoraf han selv avlede Størsteparten. Foruden sin udstrakte Køkkenhave grundlagde han en Planteskole for ægyptisk Kurvepil. Desuden dyrkede han fransk Rajgræs, som han opbandt i Neg ligesom Sæd. Ogsaa Rektor Hansen havde opelsket et Speciale, nemlig Majsdyrkning, hvorom han skrev en Afhand-

ling.¹⁷⁾ I 1792 var ikke mindre end 8 Ripensere til Marked i Varde med Havesager.¹⁸⁾

Kvægghandelen, der i fordums Tid havde spillet saa stor en Rolle for en Mængde af Byens Borgere, uanset hvilken Næringsvej de ellers havde, var fuldstændig ophørt, efter at Udskibningen af Kvæget nødtvunget var bragt til Standsning. Dermed være ikke sagt, at Ripenserne helt havde opgivet at handle med Kvæg, men eftersom Handlen med baade Heste og Kreaturer paa det sydlige Udland var undergivet ret betydelige Svingninger og dermed alt for stor Risiko for et fattigt Borgerskab, vovede man ikke særlig store Beløb paa den og greb, som tidligere omtalt, kun ind, naar Konjunkturerne var stigende.

»Den store Told«, som fra gammel Tid betaltes for Heste og Kvæg, som blev drevet gennem Ribe sydpaa, viser Bevægelserne i denne specielle Handel.¹⁹⁾ Medens Heste eksporteredes hele Aaret igennem, fandt Transporten af Kvæg kun Sted om Foraaret og Efteraaret. Tallet for 1730 var 402 Heste og 4649 Øksne, som gav Byen en Indtægt paa 157 Sletdaler 3 Mark og 8 Skilling. Dette var en ret betydelig Nedgang fra de foregaaende Aar, og Nedgangen fortsattes, saa at Tallet for 1739 kun var 84 Heste og 2530 Øksne. Aarsagen hertil var, at Kvægpesten da var naaet til Tyskland, saa at Hollænderne, der kunde noteres for Halvdelen af det Kvæg, der dreves gennem Ribe, ikke turde løbe Risikoen med at føre det indkøbte Kvæg gennem Nordtyskland.

Angaaende Ripensernes Deltagelse i den landværts Kvægghandel i disse Aar kan for 1730 anføres, at Niels Christian Bjerrum udførte 30 Heste og 30 Øksne, Hospitalsforstander Christian Terchel Hansen 19 Øksne, Terman Mortensen 8 Heste og 44 Øksne, Niels Brasen 170 Heste og 109 Øksne og Vadstedriderne Hans Andersen og Niels Skødt tilsammen 73 Øksne. Bønderne i Distrikterne mellem Kongeaaen og Ribe Aa, der betalte en lavere Told, »den lille Told«, udførte 937 Stk. »Frihedskvæg«.

Medvirkende til den stærke Nedgang i 1730'erne var utvivlsomt ogsaa, at Uds muglingen af Kvæg var blevet

ligefrem systematiseret, dels af en Række Løsgængere, dels af Fæstebønderne omkring Ribe, og det var Toldvæsnets Vadstedridere umuligt at hævde sig i den Legen Kispus, som det hele udartede sig til, da deres Antal var alt for ringe. Ja, det gik saa vidt, at Smuglerne rottede sig sammen 20—40 Mand stærk og med ladt Gevær drev deres Kvæg gennem selve Toldstederne.²⁰⁾

Med Regeringens Tilladelse satte Stiftamtmanden sig nu i Forbindelse med det nærmest indkvarterede Rytterregiment, for at dette ved at trække en effektiv Kordon langs Grænsen kunde medvirke til at komme dette Uvæsen tillivs. Resultatet viste sig omgaaende. I Tiaaret 1740—49 kom der en ret betydelig Stigning i den lovlige Eksport, der kulminerede i 1741 med 922 Heste og 7740 Øksne (Frihedskvæget undtaget) og stod lavest i 1749 med 53 Heste og 3149 Øksne. Blandt Ribes Borgere kan som Eksportører nævnes Niels, Anders og Gregers Bjerrum, Jens Termansen, Hospitalsforstander Hans Kragh, Apoteker Ostermann og først og sidst Raadmand Jens Rahr. Højest naaede Borgerne i 1746, da de udførte ialt 1433 Stk. Kvæg, og der dukkede i dette Aar flere Navne op som Laurids Jensen, Peder Andersen, Gregers Almstock og Gregers Pedersen, der imidlertid kun var for Stjernes kud at regne paa Eksportens Himmel.

I 1750'erne viser Eksporten kun meget smaa Svingninger. Antallet af Heste var kun lille, ca. 50 om Aaret, medens Kvæget gennemsnitlig laa paa ca. 3200 Stk. Eksporten fra Frihedsdistrikterne Farup, Hjortlund og Kalvslund Sogne var betydelig lavere end de foregaaende Aartier. Af Ribes Eksportører var Rahr stadig den største og naaede et enkelt Aar op paa ca. 900 Stk. Kvæg. Fra samme Aar (1754) kan nævnes Birkedommer Fischer med 94 Stk. og Abel Raun med 331.

Det følgende Tiaar viste en Stigning paa gennemsnitlig 1000 Stk. pr. Aar, kulminerede i 1763 med 7030 Øksne, men baade dette og de følgende Aar helt op til 1777 er der forbløffende faa Ripensere med i Eksporten, og kun Raadmand Rahr holdt trofast ved lige til sin Død i 1787, men

Stenbrogade med Raadhuset.

med stærkt skiftende Indsats. 1770'erne er igen de stærke Svingningers Tid med et Lavpunkt paa 2815 Stk. i 1775 og 6361 i 1779. Mest bemærkelsesværdigt er det, at der fra 1776 begynder en Kvægekspport til København, som fortsættes i de følgende Aar, og som synes at være startet af Peder Farber. 1780'ernes Kvægekspport var gennemsnitlig dobbelt saa stor som de foregaaende Aartiers Middeltal og kulminerede i 1781 med 11470 Stk., et Tal, der staar himmelhøjt over hele Periodens. Fra 1789 og indtil Toldafgiften i 1797 lagdes fra Kæmnerregnskabet over under Ribe Toldsted, varierede den aarlige Udførsel mellem 7000 og 9000, men da havde Ripenserne trukket sig helt tilbage fra Deltagelse deri. Fra 1788 var Kvæghandlen og Studedefningen blevet frigivet og Toldafgiften samtidig nedsat til 1 Rdlr. for alt Kvæg.

De Klager, der i over hundrede Aar havde lydt over den syd om Ribe trukne unaturlige Toldgrænse, havde muligvis til Tider givet Regeringen noget at tænke paa, men dette var i hvert Fald ikke resultatet i synlige Vidnesbyrd

om, at man forstod deres Berettigelse. I 1812 fremkom der imidlertid et Forslag til en Regulering af denne Toldgrænse.

Det var Generaltoldkamret, der nu foreslog at henlægge de syd for Kongeaaen liggende Dele af Nørrejylland — og dermed altsaa ogsaa Ribe — til det slesvigske Toldvæsen. At dette dog ikke paatænkte af Hensyn til Ribe og denne Købstads ulykkelige Stilling, fremgik imidlertid tydeligt af Forslagets Ordlyd, der ikke lod nogen Tvivl tilbage om, at Ønsket fremsattes for lettere at forhindre, at forbudne Varer udførtes af Kongeriget, samtidig med at Toldopsynet ved denne Foranstaltning kunde simplificeres og dermed ogsaa skærpes.

Forslaget faldt heldigvis til Jorden, men man kan let tænke sig til, hvorledes Ribes Stilling i national Henseende var blevet under den i den følgende Tid opdukkende Slesvig-Holstenisme og under de Begivenheder, som førte til, at Danmark for en Aarrække mistede Slesvig.

Da Forslaget var blevet fremsat, indkaldtes Ribes Borgere til en almindelig Raadstuesamling²¹⁾ for at afgive deres Mening derom. Tanken blev eenstemmigt forkastet. I Virkeligheden var Ripenserne den Dag stillet mellem Scylla og Carybdis. Gennemførtes Forslaget, vilde Borger-skabet undgaa som hidtil at blive generet i deres Næringsliv af den udstrakte Handelsfrihed, som de slesvigske Bønder havde, og vilde kunne kræve samme Rettigheder, som de øvrige slesvigske Købstæder. Men samtidig vilde de ved Kongeagrænsen blive skilt fra det Opland nordpaa, som havde været det eneste, de hidtil havde kunnet basere deres Handel paa. Der var imidlertid ikke Tvivl i deres Sind. De afgjorde den Dag deres Fremtidsskæbne, ja man har Lov til at sige, at de den Junidag paa Ribe Raadhus stemte sig til Danmark.

I de følgende Aar fortsatte de med deres Andragender om at faa udjævnet Misforholdet mellem de slesvigske Købstæders Privilegier og deres egen Mangel paa saadanne inden for de Omraader, som de maatte betragte som liggende under deres Interessesfære, men de opnaede

stadig ingen Ændringer heri. I November 1822 forsøgte de at faa de Handelsvarer, som det var tilladt at indføre i de slesvigske og holstenske Købstæder, frigivet ogsaa for Ribes Vedkommende samt om at slesvigsk Maal og Vægt maatte benyttes, naar de handlede med Slesvigere. Saa lidt fattede man i Regeringskontorerne af Baggrunden for dette Andragende, at man ved Kancelliplakat af 5. Juni 1823 »imødekom« Ønsket ved at gøre Hertugdømmernes Maal og Vægt obligatorisk for Ribe Købstad. Udrevet af sit Sammenhæng var denne Foranstaltning lige saa ødelæggende som den tidligere paatænkte Forlæggelse af Toldgrænsen og affødte da ogsaa straks de heftigste Protester.²²⁾

En sidste Gren af Byens Handel var dens Markeder. Byens Købmænd holdt ikke af dem, thi kom der end en Del Tilrejsende og navnlig Bønder til disse, maatte Byens Borgere dele Omsætningen med den Skare af udenbys handlende, der mødte op og solgte deres Varer fra opslaaede Boder eller fra Vognene. De fremmede fik anvist deres Stadelpladser af Delefogden, som opkrævede en vis Afgift deraf paa Byens Vegne, og ligeledes krævedes der Græspenge for deres Heste, som de fik Lov til at have gaaende paa Byens Jorder.²³⁾ Af Fiskerbaade, der lagde til ved Skibbroen, opkrævedes ligeledes en Afgift.

Ved 1730 havde Byen tre Markeder, som omfattede Kramvarer, Trævarer, Hør, Hamp og Haandværksarbejder samt tre Heste- og Kvægmarkeder. Af Krammarkederne var Ribemarkedet det ældste, som kan følges helt tilbage til Middelalderen, og som altid havde været holdt den 8. og 9. September, medens det andet, Sct. Hansmarkedet, kun varede en Dag. Det yngste, Voldborgmarkedet, stammede fra 1693, men skønt det aldrig opnaaede nogen særlig Yndest og var meget lidt besøgt, vedblev man dog at opretholde det. Da Stiftamtmand Gabel i 1740 udgav et nyt Regulativ for Ribes Torve- og Markedshandel, bibeholdtes disse tre Markeder og samtidig fastsattes Heste- og Kvægmarkederne til 29. Marts, 28. Juli og 7. Oktober med tre Dage til hvert. Som Byens Torvedag bibeholdtes som hidtil Tirsdagen, der først hen mod Aarhundredets Slut-

ning ændredes til Lørdag.²⁴⁾ Sct. Hansmarkedet udvidedes til to Dage, og Hestemarkederne skulde, hvis de faldt paa en Søndag, afholdtes Sgnedagen lige efter.

Ribermarkedet var med sit gamle Ry langt det største, ja det kunde i visse Aar knibe stærkt med at skaffe Stadelplads til alle, saa at flere maatte leje sig ind hos Borgerne. I 1732 var der saaledes en Hattemager, der havde Stade i selveste Borgmesterens Gadedør, og Aaret efter var det en Skomager, der havde søgt Ly sammesteds, medens en Brødbager havde slaaet sig ned i Hans Karetmagers Forstue. Skomagerne var i overvældende Flertal ved alle Markederne og talte paa de to store op mod 20 Stykker. Derefter kom op mod en halv Snes Feldberedere og et lidt mindre Antal Hattemagere. Ved Skibbroen laa som Regel 40—70 Baade med Fisk fra Nordby og Sønderho, medens tørrede og saltede Aal eller andre Fisk solgtes fra Vogne, der ofte kom helt oppe fra Limfjordsegnene. Af særlige Varer kan nævnes Sølvsmedearbejder fra Tønder, eller en Signetstikker, og fra 1730 begyndte Markederne at blive besøgt af bøhmiske Jøder med Galanterivarer, hvis Antal var i stadig Stigning op gennem Aarhundredet. De første, der kom, havde i flere Aar fast Stade i Organist Niels Bjørnsens Hus.

Om den voksende Læselyst og Læsevne vidner, at der som oftest paa de store Markeder mødte 4—5 Bogførere, ja enkelte Aar kunde der ogsaa møde en saadan paa det lidet besøgte Voldborgmarked. Bogførerne var som oftest Bogbindere, og som de fleste andre udenbys handlende kom de fra de sønderjydske Landsdele, hyppigst fra Tønder, Haderslev og Flensborg. Endnu i 1735 havde en af dem Stade i Kirken, der fra gammel Tid havde været aaben for Bogførerne under Markederne.

Et karakteristisk Træk særlig for Ribermarkedet var det usædvanlig store Antal Snedkerarbejder, hvoriblandt navnlig Kisterne fra Aabenraa var meget søgt. Spinderokker fra Kolding og Træsko fra Ry, der solgtes fra Kranhuset paa Skibbroen, var ogsaa Varer, der havde et godt Navn.

Storegade.

Forlystelsernes Antal var yderst beskedent. Johannes Vogel af Slesvig med et Spilleværk, Johan Pingel af Flensborg med en Lykkepotte (Lotteri) og en Mand fra Haderslev med Viser var alt, hvad der præsteredes i denne Retning. En Kone solgte Poppentøj (Legetøj), og et Par andre solgte brugte Klæder, der gik under det meget sigende Navn Luuskram.

Grundet paa de mange, der ikke lod sig udpege Stadelplads af Delefogden, men lejede sig ind rundt om i Borgernes Huse, var man efterhaanden gaaet over til at opkræve Markedsafgiften i Portene, hvor hver Vogn maatte erlægge 1 Skilling, men da man ogsaa søgte at omgaa dette ved at lade Vognene blive uden for Portene, fik Portnerne Ordre til ogsaa at opkræve Afgiften hos disse.²⁵⁾ Iøvrigt skete der i mange Aar ikke større Ændringer ved Ribes Markeder, hverken i de Varer, der tilførtes, eller i

Antallet af handlende. Som en eneste Afvigelse i Markedstiderne kan anføres, at Sct. Hansmarkedet i 1763 blev udsat fra 28. til 30. Juni, fordi der den førstnævnte Dag var blevet beordret en Taksigelsesfest over hele Landet »for Fredens Slutning udi Europa«. ²⁶⁾

I 1780'erne følte Ribe sig stærkt generet af et ulovligt Marked, der ved Sct. Hansdagstide blev afholdt ved Skads Herreds Ting tre Mil nord for Ribe. Der indsendtes derfor til Regeringen en Klage over dette Marked, som var ret betydeligt, og som omfattede alle Slags Kram- og Trævarer, men efter at Sagen var blevet ventileret i Generallandøkonomi- og Kommercekollegiet, blev tværtimod dette Marked ved Skads Herreds Tinghus autoriseret for »Trævarer og andet som Bonden behøver og ikke andet«, men til Gengæld fik Ribe tildelt et nyt Marked, som fastsattes til 8 Dage efter Mortensdag, medens samtidig det ældgamle Ribemarked, »da Borgerne plejer at købe deres Rug af Bønderne«, blev forlagt til 15. September, hvilket bekendtgjordes i Kolding, Haderslev og paa Fanø. ²⁷⁾

I Aarhundredets sidste Aartier voksede Ribes Markeder ret betydeligt, baade hvad Tilstrømningen af handlende og hvad Varemængderne angaar. ²⁸⁾ Men ogsaa Ripenserne begyndte i stigende Antal at søge ud til fremmede Markeder. I 1788 udstedtes der eksempelvis en lang Række Pas til Haandværkere, der besøgte Markederne i Varde, Horsens, Lundby, Tinneth og Odense. Paa Vardemarkedet i Juni var der saaledes fra Ribe 1 Gørtler, 1 Naadler, 1 Bogbinder, 1 Hattemager, 1 Guldsmed og 1 Lærredshandler, hvilken sidste medførte 6 Stk. Nankin, 3 Stk. Kattun, 1 Stk. Ry, 6 Huer og 200 Alen Lærred. Ved Stykker forstod man et vist Antal Alen varierende noget efter Arten af Tøjerne. Til samme By drog i September 1 Rokkedrejer, 1 Gartner med Haveurter, 1 Hattemager, 2 Gørtlere, 1 Guldsmed, 1 Sadelmager, 1 Bogbinder, 1 Drejer og 1 Naalemager, og paa Vardemarkedet i December var der ialt 9 Ripensere, hvoraf ikke mindre end 6 Lærredshandlere. Et Par af disse havde ogsaa anden borgerlig Næringsvej, f. Eks. Rebslager Dynes Jensen, der medførte 150

Alen blaat og hvidt Lærred. Til Gengæld ses det, at der paa Odensemarkedet i Juli mødte en Lærredshandler, der medførte 1600 Flyndere og 5½ Lispund Torsk, samt en Hattemager, der ingen Hatte havde, men derimod 1200 Flyndere, 28 Lispund Torsk og 1200 Alen Lærred. En anden ripensisk Lærredshandlers Fragt dertil var lige saa blandet, nemlig 4600 Flyndere, 32 Lispund Torsk og 1000 Alen Lærred.²⁹⁾

I 1789 ansøgte Ribe om en Omordning af Byens Kvægmarkeder. Regeringen, der netop var i Færd med en Nyordning af Toldvæsnet, hvorved der oprettedes Toldsteder ved Gredsted og Foldingbro, udskød imidlertid Afgørelsen,³⁰⁾ saa at der først i 1792 kom kongelig Resolution paa en Tilladelse til at holde Kvægmarkeder i Ribe den 29. April, 31. Juli og 27. Oktober,³¹⁾ hvilket maa forstaas som en Fordobling af det hidtidige Antal, idet der i de følgende Aar omtales 6 aarlige Kvægmarkeder. Til disse udpegedes der en Plads uden for Nørreport fra Acciseboden til det Vognskur, der var blevet omdannet til Fouragemagasin for Garnisonen. Da der ogsaa — ganske vist »mod Forventning« — kunde blive tilført Kvæg sydfra, udpegedes der ogsaa en Strækning bag Møddingen her til Markedsbrug.³²⁾

AGER OG ENG

I Ribes Historie efter 1660 spiller Forholdene ved dens Byjorder en afgørende Rolle. Stort set fulgte dens Udvikling de stik modsatte Retningslinier af dem, der kan iagttages for Størsteparten af Landets øvrige Købstæder. Medens disse paa ganske enkelte Undtagelser nær efterhaanden afviklede det meste af den Blanding af Købstad og Landsby, som de havde haft siden Middelalderen, idet det Landbrug, hvoraf en Del af Borgerne ernærede sig i Forbindelse med Haandværk og Handel, trængtes i Baggrunden, saaledes at Byjorderne efterhaanden samledes under enkelte større Gaarde i Byernes Udkanter, gik Ribe, tvunget af Omstændighederne, lige den modsatte Vej.

Allerede de første Tiaar af 1700'erne havde set Bestræbelser for at tilbagevinde fra de omboende Bønder den Del af Byjorderne, som retmæssig tilhørte Borgerne, men som de i de gode Handelstider havde ladet haant om.¹⁾ Resten af Aarhundredet blev en fortsat Kamp ikke blot udadtil men ogsaa indad for at fjerne den Uret og de Uregelmæssigheder, som i mange Aarhundreder var gaaet i Svang. At dette ikke gik af uden mange Retstrætter og megen Ufred, siger sig selv.

Med Bønderne rundt om havde man ved Aar 1730 allerede saa nogenlunde gjort op. De var alle, om end under stor Modstand, blevet drevet tilbage over Grænserne for de ældgamle Rettigheder, som Ribes Borgere havde til de omkring Byen liggende Marker, Enge og Kær. De Kampe, der stod tilbage at udkæmpe og den Modstand, der skulde overvindes, var af en langt mere bitter Art, fordi det nu drejede sig om Oprydning i Borgernes egne Rækker. De følgende Tidens »Borgerkrige« udfægtedes baade mellem

Korsbrødregade.

Borgerne indbyrdes og mellem det menige Borgerskab og Embedsmændene. Striden blev langvarig, men den endte med det Resultat, som set fra et borgerligt Synspunkt var det eneste rigtige og det, hvorm der fra første Færd kæmpedes: al Jord kom i det samlede Borgerskabs Eje ved Udskiftning af alt Tilliggende, som Byen fra den ældste Tid havde haft i Eje.

At dette samtidig maa ses som en kraftig Tilbagegang for Byen som Købstad betragtet, er en ganske anden Sag. En lille Notits i Delefogedregnskabet for 1730 giver saa at sige Devisen for Byen i dens daværende Tilstand: Møddingsstederne ved Sønderport, som hidtil gennem Aarhundreder havde været lejet ud til Øster Vedsteds Bymænd, blev dette Aar alle elleve lejet ud til Byens egne Borgere for 4 Sk. pr. Stk.

Borgerne havde taget Konsekvensen af deres ødelagte Handel og var faldet tilbage paa Landbruget!

Denne voksende Interesse for Byens Jorder gav sig Aaret efter Udslag i en Magistratsbeslutning, som de 16

Mænd stod bag ved, og som fremtidig forbød al Tørvegravning paa Byens Hede, da Fædriften led alt for meget derunder.²⁾ Efter disse indledende Fægtninger aabnedes i 1732 en bitter Broderstrid, som varede i godt to Aar.

Med Hensyn til Markernes Benyttelse var Byen delt i to Halvdele, hvis Borgere henholdsvis »hørte til« Nørreport og til Sønderport. Nu klagede Lodsejerne til Sønderport over, at deres Medborgere til Nørreport var kommet i Vane med at sætte deres Kreaturer paa Græs paa Engene syd for Byen, hvor de ingen Rettigheder havde. At de var »kommet i Vane« dermed vilde faktisk sige, at de i Mands Minde og sikkert langt længere havde gjort dette, uden at der havde rejst sig nogen Indsigelse imod det. Nu var det pludselig blevet et Spørgsmaal af yderste Vigtighed for dem til Sønderport.

Magistraten, der straks var klar over de Vanskeligheder, der kunde opstaa af denne Sag, søgte da ogsaa i første Omgang at slaa det hen med, at man virkelig ikke kunde udstede almindeligt Forbud imod denne Benyttelse, da Engene maatte betragtes som Byens almindelige Græsning, men selvfølgelig skulde enhver, der benyttede Engene, give den sædvanlige Afgift for Græsningen. Hvis det var det, der var i Vejen, maatte altsaa Tilsynet med de Heste og Kreaturer, der sattes ud paa Markerne, skærpes.

Denne Udtalelse var Mændene til Sønderport imidlertid ikke tilfreds med. De hævdede, og med Rette, at Byjorderne fra ældgammel Tid havde været delt i to Dele »efter Portene«, og dette maatte Nørreport'erne af Hensyn til Konsekvenserne ogsaa indrømme, men de understregede, at dette kun gjaldt Fædriften, medens man altid tidligere havde udsat Hestene, hvor det passede en bedst. De førte desuden Krigen over i Fjendens Land og hævdede, at det jo var indlysende, at Marken var fælles, eftersom Sønderportsmændene havde Part i Østermaa og Galgemarken og yderligere havde Tørvegravning og Lyngslet paa Hede og Kær nord for Byen, for slet ikke at tale om, at de drev deres Svinejord uden for Nørreport, naar som helst det behagede dem.

Magistraten var i en yderst pinlig Situation, indeklemmt som den var mellem to Partier af samme Borgerskab og det i en Sag, hvor det vilde være saa godt som umuligt juridisk at udrede Traadene, der i Menneskealdre var blevet stærkt indfiltrede. Efter at have konstateret, at Nørreports Borgere i Øjeblikket holdt 68 Heste paa Sønderports Mærsk, trak den sig tilbage og erklærede, at nu maatte højere Instanser tage Affære. Den vilde blot understrege Fællesskabet derigennem, at Sønderports Borgere naturligvis havde samme Ret til at sætte deres Heste ud paa Nørreports Græsning. Derefter sendte den Sagen til Stiftamtmandens Afgørelse med Bemærkning om, at den naturligvis var villig til, om det ønskedes, at lade foretage en Repartition over, hvor mange Heste enhver Borger havde Ret til at holde.

Sønderports Borgere følte sig tiltalt af Tanken om den foreslaaede Repartition, og endnu inden Stiftamtmandens Indgriben i Sagen forelaa, blev Delefogden og 4 udvalgte Mænd befalet til at gaa i Gang med dette Arbejde. Men ogsaa inden for denne lille Gruppe rasede divergerende Synspunkter, og det eneste, de til Slut kunde enes om, var en Erklæring om, at Repartitionen ikke var gennemførlig, da de ikke kunde tildele de Borgere, der svarede Næringsskat under 1 Skilling aarlig, nogen Hests Græsning, og noget saadant vilde være uretfærdigt over for de fattige Borgere i en By af Ribes særlige »Inklination«.

Derefter var der intet andet at gøre end at afvente Stiftamtmandens Stilling til Spørgsmaalet, men inden denne forelaa, slog de ulmende Gløder ud i lys Lue, og man gik for den ene Parts Vedkommende over fra Diskussion til Handling. Da Sønderports Borgere en skønne Majdag vilde lade deres Faar drive ud til Græsning paa Nørreports Forte, hvad de efter Magistratens Opfattelse af Sagen havde fuld Ret til, smækkedes Nørreport i lige for Næsen af Faarene og deres Hyrde. Hovedmanden for denne Aktion blev efter Stiftamtmandens Ordre sat i Arrest, men forøvrigt begyndte de mere besindige Borgere til Nørreport at faa Overtaget. Maaske havde de en Følelse af, i hvad

Retning Sagen vilde blive afgjort, og selv om de nok yndede Fællesskabet, naar det gjaldt deres egne Hestes Græsning paa Sønderports Mærsk, var de helst fri for den anden Bydels Græsningsret paa Nørremarken.

Da der paa Stiftamtmandens Forslag blev nedsat et Forligsudvalg paa fire Mand fra hver »Port« med Tilslutning af Repræsentanter fra Magistraten, gik de derfor ind paa et Forligsprojekt, som Magistraten opstillede, og som gik ud paa, at Sønderporterne skulde opgive Tørvegrøft og Lyngslet samt Græsning paa Ribe Hede og Forste samt tilstaa Nørreporterne 40 Hestes Græsning paa Sønderports Mærsk i Tiden fra 1. Maj til medio Juni, og afstod derefter fra yderligere Aktion i Sagen.³⁾

I Hovedsagen kom Forliget til at gaa ud paa, at hver Borger fremtidig skulde holde sine Heste, Køer, Faar og Lam til den Ports Omraader, han tilhørte. Man traf dog Bestemmelse om, at hvis »Holmekvæget« af Vandflod blev fordrevet fra Holmen, skulde der gives Tilladelse til, at Sønderports Kreaturer midlertidig maatte græsse paa Forten. Løb derimod Heste og Kvæg ved Uforsigtighed over paa den anden Ports Græsning, skulde der af Ejerne betales Bøde derfor. For at undgaa Misbrug fastsloges det yderligere, at ingen maatte holde udenbys Kvæg eller blot den anden Ports Kvæg paa Græsning under Paaskud af, at det var hans eget. Opdagedes noget saadant, skulde der idømmes den skyldige kraftige Bøder for at hindre Gentagelse. Der sluttedes med en salomonisk Afgørelse angaaende Svinene, der den ene Uge skulde drives af den ene Ports Hyrde, den næste Uge af den anden Ports.⁴⁾

Med denne Fredsslutning endte den første puniske Krig, men da var allerede den anden i fuld Gang, og den strakte sig over en halv Snes Aar. Det var »Krigen om de smaa Østermaaskifter«, og i dens Køl vand dukkede straks den tredje Krig op: Kampen om de Byjorder, som i Tidens Løb med Rette eller Urette var tilfaldet Magistratspersoner og andre.

Hvad »de smaa Østermaaskifter« angaar, havde Borgerne i Virkeligheden givet Afkald paa disse i 1689, da

Skifterne i deres Egenskab af »Husenge« nærmere beset ansaas for at være ganske uden Værdi for dem.⁵⁾

Der havde nu og da i Aarhundredets Begyndelse været enkelte Klager fra nogle af Borgerne over dette Tab, men de havde ikke ført til noget. Nu mødte i 1731 tyve Borgere op for Magistraten med Krav om at faa Engene tilbage. Da Magistraten imidlertid var i fuld juridisk retmæssig Besiddelse af dem, henviste den Klagerne til at søge en Afgørelse ved Domstolene, men dette mente Borgerne vilde blive dem for dyr en Historie. Magistraten, der samtidig havde Græsningssagen løbende, blev til sidst ærgerlig over Borgernes aggressive Holdning og sendte Sagen til Stiftamtmanden, idet den samtidig beklagede sig over for denne over disse unyttige Forsøg, »som skyldtes et uroligt Hoved og en ubetænksom Kopist«, der trængte til en alvorlig Irettesættelse.⁶⁾

Paa hvor sikkert retsligt Grundlag Magistraten end stod,⁷⁾ ikke mindst naar Klagerne hævdede, at den havde »taget disse Skifter til sig«, tog den imidlertid fejl, naar den troede, at det kun var et enkelt Brushoveds Virksomhed, der havde fremkaldt denne Sag. Der stod i Virkeligheden et enigt Borgerskab bag den, og set i Sammenhæng med hele Udviklingen i Spørgsmaalet om Markjorderne, staar den som et nødvendigt Led i Bestræbelserne for at sikre Borgerne den Jord, som med Rette var deres. Udviklingen havde formet sig anderledes, end man et Par Menneskealldre forud maatte formode, og Værdien af Jorderne var steget betydeligt for Borgerskabet, som paa anden Vis hæmmedes saa stærkt i deres Næringsliv.

Stiftamtmand Gabel forlangte, at Borgerne, hvis de fastholdt deres Krav, skulde fremlægge deres Adkomstdokumenter.⁸⁾ Naar dette var sket, maatte Sagen, for at undgaa en dyr Proces, indsendes til kongelig Resolution. Han undlod ikke samtidig at formane Borgerskabet til at vise Magistraten sømmelig Ærbødighed og Lydighed.

Borgerne svarede med at sende et nyt Indlæg i Sagen direkte til Stiftamtmanden, der oversendte det til Magistraten, for at denne kunde overveje, hvorledes Striden

bedst kunde bilægges i Mindelighed. Neppe var Magistraten imidlertid i Besiddelse af dette Dokument, før den benyttede sig af en ikke ukendt og temmelig ufejlbarlig Metode. Underskriverne af Dokumentet blev enkeltvis kaldt op paa Raadhuset og udspurgt, om de fastholdt Klagen, med det Resultat, at de fleste af dem faldt fra af Frygt for Omkostningerne ved en mulig Proces.⁹⁾

Dermed var Sagen faldet til Jorden, men den blev ikke glemt af den Grund. I den følgende halve Snes Aar rørtes der ustandseligt ved den, og det kom saa vidt, at Magistraten, der selv kun havde en aarlig Lejeindtægt af Skifterne paa ca. 10 Rdlr., fik Tilbud fra Borgerne paa en Afstaaelsessum paa 200 Rdlr. Endnu holdt Magistraten Stand, men det var sikkert mere af Stædighed end af Princip, og da den endelig i 1742 gik ind paa at afgive Skifterne, var det ud fra helt andre Aarsager end der hidtil var lagt til Grund — men dem kendte Borgerskabet intet til, og fik dem ogsaa tidsnok at vide.

Som Sagen nu formede sig, blev det Magistraten, som den 13. December 1742 sendte et Andragende til Kongen om Tilladelse til at sælge de smaa Østermaaskifter til Borgerne. De 82 Skifter, hvori Engen var delt, skulde da paany blive »Husenge« mod en Betaling af 2 Rdlr. 3 Mk. pr. Skifte.¹⁰⁾ Da Gabel gav Andragendet sin Anbefaling,¹¹⁾ udløstes den mangeaarige Strid herom, men kun for at fremkalde en ny og endnu bitrere.

I sin Indstilling til Kongen om Salget¹²⁾ havde Magistraten nemlig benyttet Lejligheden til at klage over Byens daarlige Økonomi. Navnlig havde Vinteren 1740—41 været ualmindelig streng og havde bragt en Mængde Ødelæggelser af Byens fem vigtigste Broer, som Magistraten havde Pligt til at vedligeholde. Da Borgerskabet slet intet bidrog til Byens Udgifter, androg man nu om, at det aarlig maatte betale samme Afgift af hvert Kreatur til Byen, som det betalte til Konsumtionsforpagteren. Desuden ansøgte de om, at Præsternes og Kirkebetjentenes Lønninger, som hidtil var blevet afholdt af Magistratens Kasse ligesom Lønnin-

Empirehus i Grønnegade.

gerne til Byens Betjente og Tjenere, maatte blive lignet paa Borgerskabet.

Regeringen gik ganske vist ikke ind paa den foreslaaede Kreaturskat, men den billigede, at de kirkelige Lønninger fremtidig udrededes af Borgerne.¹³⁾ Ikke saa snart erfarede disse det onde Anslag, som var blevet rettet mod dem, før de gjorde det heftigste Udfald mod Magistraten.

Med Underskrift af Peder Mouritsen Ilberg, Niels Stephansen Barfoed og Anders Rasmussen »efter given Fuldmagt« indsendte »de fattige og næsten undertrykte Borgere af Kongens ældgamle Købstad Ribe« en længere Klage direkte til Kongen. Byens Udgifter og Tynge var gennem Aarene stadig vokset, saa at det var de fleste umuligt at udrede dem. Der fandtes imidlertid Udveje til at bringe den bedst mulig Orden i Byens Finanser, hvis blot ikke Magistraten var saa forstokket og satte sig imod enhver Ændring i de bestaaende Forhold.

Blandt de Veje til en Forbedring, som kunde følges, var ikke mindst en Ændring i Udlejningen af Byens Jorder. Den 14. August 1741 var der kommet en kongelig Befaling til, at Byens Jorder kun maatte indavles til Byen. Fulgte man ikke denne Regel, skulde der af Brugerne svares Skat til Byen. Dette holdt Magistraten sig imidlertid ikke efterretteligt. Da den kongelige Ordre var blevet bekendt, havde en Del af Borgerskabet henvendt sig til Magistraten og havde fordret sig de Enge overladt, som Bønderne i mange Aar havde haft i Leje af Byen, naturligvis mod at betale samme Lejeafgift, som der hidtil var ydet. Dette var imidlertid i de fleste Tilfælde blevet nægtet dem.

Yderligere havde Magistraten bortgivet en Del af Byens Enge eller havde selv tilegnet sig dem, saaledes at der svaredes en langt mindre Afgift af dem, end de var værd. Nogle af dem var endog helt afgiftsfri. Disse »gamle Herligheder« var saaledes helt udgaaet af Byens Indtægter, hvor de i modsat Fald vilde have bevirket, at Byen allerede kunde være kommet eller i hvert Fald meget snart vilde komme ud af sin Gæld. Man bad derfor om, at der maatte

blive udvalgt 10 Mand blandt Borgerne, som kunde tage sig af i det mindste den Jord, som Byen i Øjeblikket havde, kunde oppebære Indtægterne deraf og administrere Byens Udgifter.¹⁴⁾

Skrivelsen er ikke mindst interessant derved, at den efter dette Ønske nøjagtig anførte, hvilke Jorder der i Øjeblikket indehaves af Magistratspersoner og andre fornemme Borgere med Angivelse af, hvad de indbragte og hvad de *kunde* indbringe. Da det er første Gang, der i Ribe Byjorders Historie gives et Overblik over disse særlige Agre og Enge, skal de anføres her.¹⁵⁾

Der var først Riber Kær, som fra 1663 var blevet overladt Præsident Mathias Worm og senere Sønnen Casten Worm, der fulgte ham i Embedet. Overdragelsen havde ganske vist faaet kongelig Konfirmation,¹⁶⁾ men der betales kun 100—135 Rdlr. i aarlig Lejeafgift, og disse Kær maatte nu om Stunder kunne udnyttes langt bedre af Byen. Man bad derfor om, at de efter Casten Worms Afgang maatte falde tilbage til Byen.

De smaa Holme i Nebsaa havde Borgmester Frausing i Leje, men han betalte kun 10 Rdlr. aarlig, og de kunde ganske sikkert indbringe 50—60 Rdlr. De to Enge Vittenberg og Hyrdeeng sydøst for Byen var stadig i Familien Skonnings Besiddelse til Trods for, at ingen af dem længer boede i Byen. Ogsaa disse Enge maatte nu kunne give op mod halvthundrede Rdlr. aarlig, og den Vedligeholdelsespligt, som Skonningerne til Gængæld havde paa Dæmningen, beløb sig til højst 1 Mk. om Aaret.¹⁷⁾ Lasseholm syd for Aaens første store Krumning var afgiftsfrit tildelt Byens Delefoged, men den maatte kunne indbringe 12 Rdlr. En Jord og en Haveplads ved Ladegaarden var overladt Stiftamtmanden, og en anden Jord og en Reberbane ved Hovedeng var for en minimal Afgift i Worms Besiddelse, et Holmeskifte var uden Afgift tillagt Kæmneren til Sønderport, men burde give ca. 7 Rdlr. — og saaledes videre. Klagerne regnede med, at det var omtrent 270 Rdlr., som Byen paa denne Maade havde givet fra sig, og disse Penge kunde

efter deres Mening anvendes til Byens Udgifter og til at afvikle dens Gæld, saa at den nye Ligning til Gejstlighedens Lønninger kunde blive undgaaet.

Overhovedet var Forslagsstillerne meget optimistiske med Hensyn til den borgerlige Administration af Byens Pengesager, naar blot deres Plan blev fulgt. Efter deres Mening kunde Bestillingerne som Pengemester, Delefoged og Kæmner varetages ved almindelig borgerligt Ombud uden Sportler af nogen Art. De indrømmede, at det foreslaaede var en radikal Indgriben i gammel Sædvane, men med lidt god Vilje fra baade Embedsmændenes og Borgernes Side kunde den gennemføres og vilde da være til stor Nytte for Byens Økonomi.

Tonen i Skrivelsen var temmelig aggressiv og faldt absolut ikke i god Jord hos Byens Administration, der naturligvis ikke roligt vilde se paa, at man fratog Embedsmændene Forvaltningen af Byens Midler, ikke mindst da Borgerskabet paa Forhaand havde et Ord med i Laget, eller kunde have det, om det vilde, gennem de 16 Mænd.

Forslaget faldt ogsaa Embedsmændene i Centraladministrationen for Brystet, og da det kongelige Reskript i Sagen kom, blev saavel de 16 Mænd som hele Borgerskabet den 5. August Kl. 8 Morgen indkaldt til under Strafansvar at møde paa Raadhuset for at høre det oplæst. Svaret var en skarp Reprimande for denne usømmelige Kritik af Byens Administration og en kongelig Ordre til, at Peder Mauritsen Ilberg straks skulde sættes i Arrest. Desuden skulde de tre Medunderskrivere som Hovedmænd i Sagen sættes 14 Dage paa Vand og Brød samt betale en Bøde paa 10 Rdlr. til Ribe Hospital. De, der havde givet de fire Mænd Fuldmagt til at handle paa deres Vegne, skulde reprimanderes af Byens Præsident og betale en Bøde paa 2 Mk. hver til Hospitalet.¹⁸⁾

For at kunne foretage dette sidste, forlangte Magistraten straks efter at Oplæsningen var endt at faa udleveret den Originalfuldmagt, hvorefter de 4 havde handlet, medens Ilberg paa sin Side fordrede en Afskrift af saavel det kongelige Reskript som af Magistratens Erklæring i Sagen, thi,

Hjørnet af Præstegade og Korsbrødregade.

som han sagde »paa vrang Beretning fulgte vrang Domme«. Denne Udtalelse vakte naturligvis stærk Ophidselse hos Magistraten, som derefter traf Anstalter til efter den kongelige Ordre at indsætte Hovedmændene i Arresten.

Nu brød »Oprøret« ud i lys Lue! En Del af de forsamlede Borgere trængte med Magt ind i Arrestkamret og blev der, saa at Magistraten saa sig nødsaget til at opgive Arrestationen. Derpaa forlangte man at faa Nøglen til Raadhuset udleveret, for at man der kunde drøfte Sagen, men dette blev dem nægtet, hvorefter de holdt Mødet ude i Byen. Paa dette besluttede de at sende en Mand til København for at referere deres Sag over for Kancelliet, og Anders Rasmussen blev udvalgt til denne Sendefærd.

Magistraten sundede sig lidt oven paa denne voldsomme Optræden, og først den 22. August blev Ilberg indstævnet til sammen med Niels Barfoed at møde paa Raadhuset medhavende den Fuldmagt, som de paastod at være i Besiddelse af. Begge udeblev imidlertid, men da de en Uge

senere paany indstævnedes, mødte de begge. Barfoed erklærede, at han ikke kendte nogen Fuldmagt, men efter nogen Talen frem og tilbage afleverede Ilberg noget, han kaldte en Generalfuldmagt, som han sagde, at han havde faaet overleveret af Barfoed. Det viste sig, at Slutningen paa selve Dokumentet var fraklippet og derpaa var der paaklistret en Lap med Underskrifter, der dog kun beløb sig til ni ialt. Der var aabenbart ikke mere det Sammenhold mellem »de oprørske Borgere«, som man havde haft Indtryk af efter det første Møde.

Anders Rasmussens Sendefærd til København mislykkedes komplet. Endnu inden han selv var naaet tilbage derfra, kom der den 13. September en ny kongelig Ordre, hvorefter Hovedmændene øjeblikkelig skulde arresteres. Hvis dette ikke kunde gaa af uden ny Sammenstimlen af Borgerne, bemyndigedes Magistraten til at kalde de to i Byen indkvarterede Kavallerikompanier til Hjælp.¹⁹⁾

Men Gassen var nu gaaet af Ballonen. Borgerskabet svigtede deres Førere. Niels Barfoed var nu den eneste paa Skansen. Han var Prokurator og Fuldmægtig hos Landfiskalen og saa ingen anden Udvej end at falde til Føje og lade sig arrestere. Da Anders Rasmussen i Begyndelsen af Oktober vendte tilbage fra sin Københavnerfærd, var ogsaa han blevet spag og »gik hørsom i Arrest«.

Peder Mauritsen Ilberg var undveget, efter at et Rygte var naaet frem om, at han vilde blive dømt til Strafarbejde i Fredericia Fæstning. Han blev efterlyst, men ikke fundet, og i Marts 1744 ansøgte hans Kone om, at den kongelige Ordre maatte blive taget tilbage, da hendes Mand var 70 Aar og ikke havde Kræfter til at udholde det strenge Fæstningsarbejde. Kancelliet afslog denne Ansøgning, men da den blev fornyet, gik Stiftamtmand Gabel i Forbøn for den arme Mand, og det lykkedes ham i August 1744 at faa Sagen hævet, mod at Ilberg gav en Bøde paa 100 Rdlr. til Sct. Peders Kirke.²⁰⁾ Paa dette Tidspunkt var en anden af Førerne, Niels Barfoed, afgaaet ved Døden.

Den danske Enevoldsmagt tog haardt fat paa slig Ene-raadighed mod den af Kongen indsatte Øvrighed, men som

det senere skal ses, havde Borgernes Kamp ikke været helt forgæves. Magistraten havde lært, at nye Tanker og Synspunkter havde vundet Indpas i Spørgsmaalet om Byens økonomiske Liv, og man vogtede sig i Fremtiden for at gaa alt for haardt imod Borgernes Ønsker. Inden det kom saa vidt, var man imidlertid paa andre Omraader kommet flere Skridt frem i den rigtige Retning for at sikre de gamle Byjorder for Borgerskabet.

Allerede i 1734 havde Lodsejerne under Sønderport udstedt en ny Instruks for fire af Borgernes Midte udvalgte Tilsynsmænd, der skulde overvaage Ager og Eng, og i denne Instruks understregedes det med Nørreport indgaaede Forlig, saaledes at den skarpe Grænse, der var blevet trukket mellem de to Portes Interesseomraade, nu stod begge Parter klar.²¹⁾ Samtidig trængte Sønderports Borgere gennem en Proces med Indre Bjerrums Bønder disse ud af den sidste Rest, som disse endnu havde tilbage af Grænsingen paa Sønderports Omraader.²²⁾

I 1742 ansøgte syv Borgere til Nørreport Magistraten om Tilladelse til at oprette et Schæferi paa Riber Hede. De agtede at opføre et Hus ude paa Heden, men det hele skulde, indtil man saa, hvorledes det gik, kun have Karakter af et Forsøg. Planen fandt dog ikke Bifald hos Magistraten, undtagen hos Raadmændene Lund og Schultz, og de 16 Mænd udtalte som deres sikre Overbevisning, at Heden ikke var egnet til noget saadant, og at Forsøget i alle Tilfælde ikke burde tillades, uden at man opnaaede samtlige Lodsejeres Samtykke dertil.²³⁾

Da Sagen naaede frem til Stiftamtmand Gabel, fandt denne imidlertid Tanken meget god og sund, men skulde noget saadant startes, maatte man passe paa at ordne det saaledes, at saavel fattige som rige kunde blive forholdsvis delagtige deri. For Eksempel skulde de Lodsejere i Heden, der ikke kunde eller ikke vilde være med i Faareholdet, have en vis Godtgørelse i Form af Græspenge fra de andre. Man maatte derfor kalde alle Lodsejerne sammen, saa at man kunde udspørge hver enkelt om hans Mening.²⁴⁾

Der blev intet ud af Tanken, men Jens Termansen gjor-

de for egen Regning og Risiko et Forsøg med en Hjord paa 200—250 Faar. Efter det første Aar blev han imidlertid standset deri, da Forsøget jo stred mod Borgernes Fællesinteresser i Græsningen, og efter disse maatte ingen holde flere Kreaturer paa Fælleden, end der tilkom ham i Forhold til de øvrige. Paa Grund af den korte Tid, det varede, kom der heller ikke til at foreligge praktiske Resultater af Forsøget.²⁵⁾

Et nyt Bevis paa det nyvakte Initiativ fik man i 1748, da Lodsejerne til Nørreport ansøgte Magistraten om at maatte leje den saakaldte Nymark eller Nyhede mellem Koldingvejen og Tved Aa. Den havde hidtil ligget hen i Fælled ligesom den øvrige Hede, men man ønskede nu at pløje den op og saa Korn deri. Tiden var dog endnu ikke moden for den Udskiftningstanke, som til Dels ligger bag dette Ønske. Skønt Magistraten gik ind paa Idéen og udbød Marken ved den sædvanlige Auktion over Byens Jorder baade dette og det følgende Aar,²⁶⁾ meldte der sig ingen Interessenter, der bød højt nok efter Vurderingen. Derimod fik man slaaet fast, at det fremtidig skulde være forbudt at drive Gæs ud paa Forten, da disse var saa talrige, at de om Foraaret helt ødelagde Græsningen.²⁷⁾

I 1750 kom det første synlige Resultat af »Borgeroprøret« i 1743, idet Holmene i Nebsaa efter Borgmester Frausings Død Aaret forud blev inddraget til Byen og udlejet sammen med de andre offentlige Jorder ved Auktion. Derefter fulgte Løsningen af de fleste andre Spørgsmaal, som den Gang havde været Stridsaarsag.

Nu var det Magistraten og de 16 Mænd, der fremkom med Forslag om Inddragningen af Holmene, der havde været tillagt Borgmesterembedet mod en ringe Afgift og siden 1748 endda vederlagsfrit. Første Aar, de udlejedes, indbragte de netop den Sum, som »Oprørerne« i sin Tid havde anslaaet dem til, nemlig lidt over 50 Rdlr., men allerede Aaret efter var Lejesummen 137 Sletdaler.²⁸⁾ De omfattede Flæg og Flydholm, Østerholm, Midtholm, Tyvs-krogholm, Vesterholm, Kragsholm, Blegholm, Smedeholm og Kurveholm samt en Del mindre Holme.²⁹⁾

Kølholdts Slippe.

Helt glat gik det dog ikke, idet Frausings Svigersøn, Peder Madsen Fridsch, der fulgte efter ham i Borgmesterembedet, følte sig skuffet over ikke at kunne arvtage ham ogsaa paa dette Omraade. Han søgte af al Magt, bl. a. ved Henvendelser til Stiftamtmanden, ja endog til Kongen, at sikre sig sin Ret dertil som en Del af Borgmesterlønnen, og da alt glippede, truede han endog med, at hans Bønder i Lustrup kunde tiltvinge sig Holmene fra Byen.³⁰⁾ At dette kun var en tom Trudsel, viste sig ved, at samme Lustrup-Bønder blev gode Lejere af Holmene, saa at det var dem, der i de følgende Aar drev Priserne saa højt i Vejret.

Efter dette vilde det have været interessant at se, hvor Borgmester Fridsch stod i 1751, da man efter at have inddraget Riber Kær ved Præsident Carsten Worms Død Aaret forud nu satte Engen med paa Foraarsauktionen over Byens offentlige Jorder. Der findes imidlertid kun en Anførsel om, at Magistraten (altsaa Flertallet) udlejede Kæret til Kammerjunker Andehardtzy for 243 Rdlr.

Worms Efterfølger, Peder Ussing, skummede naturligvis af Raseri. Hans kongelige Bestalling tillagde ham de samme Indtægter, som hans Forgænger havde haft, og da denne i hele sin Virketid havde haft Kæret inde, mente han, at det nu ogsaa maatte tilkomme ham. Han var dog saa forsigtig at anføre, at hvis Kongen ikke paa denne hans Ansøgning vilde give ham fri Brugsret over Kæret, var han villig til at give den sædvanlige (ringe) Leje, som havde været Magistratspersonernes Privilegium fra gammel Tid. Over for Magistraten som saadan veg han ikke tilbage for at haane den, fordi den skød sig ind under, at Inddragningen skete af Interesse for Byens Bedste. Saa lidt havde han forstaaet af de nye Synspunkter — i hvert Fald naar det gjaldt hans eget — at han stemplede Handlingen som et Udslag af Had og Misundelse.³¹⁾

Man synes af denne Udtalelse at faa et Billede af, hvor Borgmester Fridsch stod i denne Sag. Broderstriden var naaet inden for Magistratens egen snævre Kreds, og man faar en klar Følelse af, hvorledes det fremtidig vilde gaa med de øvrige Ilberg'ske Idéer.

Efter disse skulde Auktionsprisen for Riber Kær have været 100—135 Rdlr. aarlig, saa det var jo en overordentlig høj Leje, Kammerjunkeren havde betalt. For høj aabenbart, saa at den ikke svarede Regning, thi Aaret efter trak han sig tilbage, og Raadmand Jens Rasmussen Rahr gik kun ind paa en aarlig Afgift paa 201 Rdlr., naar Lejemaalet kunde slttes paa 6 Aar. Ved Fornyelsen af Lejemaalet i 1758 (denne Gang paa 10 Aar) betaltes kun 150 Rdlr., men da var ogsaa en Del af Kæret, der ikke egnede sig til Græsning og Høavl, blevet udlagt til Tørveskæring.

Da Magistraten først var begyndt, skal det indrømmes, at den ikke skyede noget Offer for at realisere Tanken om Løsningen af denne Del af Byens Jordspørgsmaal.

I 1754 tog man fat paa Ordningen af det noget prækære Forhold med Vittenberg og Hyrdeeng sydøst for Byen, som imidlertid løstes en Del lettere, end man kunde have ventet det, da man juridisk set ikke kunde komme uden om Skonning-Familiens berettigede Krav paa disse Enge.

Da Claus Skonning døde i 1730, havde Byen reklameret Engene tilbage i Henhold til dens Privilegier og andre Dokumenter, men Arvingerne, Sognepræst Peder Skonning i Nyborg, Rasmus Skonning og deres Søster beviste, at deres Fader i sin Tid havde anvendt 500 Rdlr. paa den Dæmning, som sikrede baade disse og andre tilstødende Enge. Da Byen ikke mente at have Raad til at ofre de 450 Rdlr., som de forlangte, faldt Sagen til Jorden.

Nu indledede Magistraten imidlertid paany Forhandlinger om Overtagelsen, og Peder Skonning, som var den eneste overlevende af Børnene, erklærede sig villig til paa egne og Søskendebørns Vegne at afstaa Engene mod en Udbetaling paa 200 Rdlr., samt mod at Byen tilsikrede hans to gamle Fastre Karen Bjerrum og Dorthea Poulsen 2 Rdlr. aarlig, saa længe de levede. Samtidig skulde Arvingerne naturligvis fritages for den Vedligeholdelse af Dæmningen, som hidtil havde paahvilet dem.

Disse Betingelser gik Magistraten ind paa, og den 13. April opnaaedes Stiftamtmandens Approbation derpaa.

Der blev dog taget det Forbehold, at en Slægtning af Arvingerne, Niels Bjerrum, som hidtil havde haft Engene i Leje, skulde beholde Lejen deraf de første to Aar for en aarlig Afgift paa 31 Rdlr. 2 Mk.³²⁾

Byens økonomiske Forhold var blevet betydelig forbedret i de senere Aar og hertil havde Erhvervelsen af de omtalte Jorder været medvirkende i ikke ringe Grad. Det kan derfor ikke undre, at Magistraten fortsatte ad denne Vej, og at den, Aaret efter at Skonningernes gamle Rettigheder var blevet udkøbt, gav sig i Lag med en endnu større Opgave: Tilbageerobringen af Store Kobro lige øst for Ribber Holm.

Denne betydelige Eng var gledet bort fra Byen, da denne i 1664 maatte betale den saakaldte »flensborgske Gæld«, ³³⁾ og de fem Parter, hvori Engen var delt, ejedes nu af Dr. Ancher Anchersen (der havde 2 Femtedel, Fru Kammerraad Heldvad til Vennergaard 1 Femtedel, Borgmester, Justitsraad Peder Fridsch 1 Femtedel, Kæmner Søren Nielsen Quong 1 Tiendedel og Bodil, salig Niels Spandets 1 Tiendedel. Ved denne Eng havde Magistraten, da den i sin Tid afstod den, forbeholdt sig Tilbagekøbsret for 2020 Rdlr., og nu henholdt den sig til denne Servitut. Slet saa let gik det dog ikke.

Lodsejerne, der nødvendig vilde af med Engen, hævdede, at denne Indløsningsret kun kunde komme til Anvendelse, naar Byens Kasse kunde udrede Beløbet uden at stifte noget nyt Laan, hvilket ikke kunde ske i Øjeblikket. Desuden fordrede de, at Byen ved Tilbagekøbet skulde udrede de Omkostninger, som de i 1737—39 havde haft ved en Proces med Borgerne til Sønderport angaaende Engens Indhegning, en Sag, som var gaaet helt frem til Højesterets Afgørelse. Dette vilde Byen dog ikke gaa med til, og da Parterne ikke kunde blive enige om Sagen, henskød de den til kongelig Afgørelse, men heller ikke dette lykkedes, da Regeringen mente, at Domstolene maatte tage sig af den.

Dette vilde Lodsejerne dog ikke gaa med til, maaske under Indtrykket af, at deres Paastande ikke var saa grundfæstede, at de kunde taale en juridisk Prøvelse. Ved Stift-

amtmandens Mellemkomst enedes man da tilsidst om et Forlig. Efter dette forpligtede Byen sig til at betale Grundsummen, de 2020 Rdlr., til 11. Januar 1756 samt et Aars Rente med 80 Rdlr. Desuden gik den ind paa at betale de 200 Rdlr., som Processen i 1739 havde kostet Lods-ejerne.³⁴⁾

At Byen satte sig i saa store Udgifter viser tydeligt, at Magistraten var slaaet ind paa en maalbevidst Jordpolitik, og at den ikke var bange for at ofre noget for at faa den gennemført. At den sidste Erhvervelse, lige saa lidt som de nærmest foregaaende, var daarlige Finansoperationer, viste sig allerede ved den første Udlejning af Store Kobro i 1756. Denne foretoges paa 6 Aar og for en aarlig Sum af 232 Rdlr., og i 1762 lejedes Engen bort paa 10 Aar for en aarlig Leje af 240 Rdlr.³⁵⁾

I 1759 søgte man at faa gennemført en bedre Ordning af Græsningsforholdene baade paa Sønderports Mærsk og paa Nørreports Forte, saa at den megen Smaakævl mellem Borgerne indbyrdes kunde undgaas, saa snart Talen var om Rettighederne til Græsningen. Der foretoges derfor en Optælling af de Indbyggere, der fra gammel Tid havde Græsningsret paa Mærskens, nemlig 225 plus 4 Beboere af Indre Bjerrum (Teglgaarden), hvoraf de sidste maatte græsse saa mange Kreaturer, som de om Vinteren kunde føde af deres eget indavlede Foder. Til Græsningsretten paa Nørreports Forte var der i Øjeblikket 183 Borgere. For nu at opnaa en retfærdig Fordeling, saa at Borgerne ikke mere behøvede at skændes om, hvor stort et Antal Kvæg hver enkelt maatte holde paa Græsningen, foretoges der i Januar 1759 en Ligning efter Grundtaksten. Der blev derefter tillagt den laveste Grundtakst et Høveds Græsning og derefter yderligere et Høved for hver 56 Rdlr. Paa denne Maade fik man fastslaaet et Antal af 400 Høveder til hver Port. 3 Kalve under 1 Aar, 2 under 2 Aar og 3 Faar med Lam sattes lig et Høved.³⁶⁾

Denne Ligning vakte dog ingen særlig Begejstring hos Borgerskabet, og det lykkedes ikke at gennemføre den — i hvert Fald ikke det første Aar. Medvirkende hertil var

muligvis ogsaa, at Magistraten i Mellemtiden var blevet optaget af at gennemføre en langt videregaaende Plan.

I 1756 var der nemlig udkommet en kongelig Forordning, hvorefter der blev tilstaaet dem, der vilde opbryde og bebygge Landets Heder, Tiendefrihed for de paa denne Maade indvundne Arealer. Denne Forordning havde givet Ribes Magistrat, der netop var saa stærkt optaget af Jord-Ordnningen, noget at spekulere paa, og i Marts 1759 var den kommet saa vidt, at den til Stiftamtmanden kunde indsende en fuldfærdig Plan, hvorefter Halvdelen af Riber Hede kunde opbrydes og omdannes til Kornmarker, saaledes at hver af Nørreports Borgere kunde faa sin Lod efter en Repartition efter Grundtaksten. Man regnede med at kunne faa ca. 200 Tdr. Rugs Udsæd.

Stiftamtmand G. F. Holsteins Begejstring over dette Forslag var stor og hjertelig. Han udtalte sin uforbeholdne Glæde over, at dette Forslag til en Forbedring stammede fra Borgerskabet. Dette tydede jo paa virkeligt Initiativ, og han kunde paa Kongelig Majestæts Vegne forsikre om, at Monarken med særdeles Velbehag erfarede og lod sig indberette alt, hvad der sigtede til en Forbedring af Byens Indkomster, ligesom om alt, der »tjente til udvortes Ziir og Nytte«. Fra hans, Holsteins, Side skulde det ikke mangle paa en Underretning om Sagen til Majestæten ved Tid og Lejlighed enten det nu blev mundtligt eller skriftligt.³⁷⁾

Efter denne Opmuntring gik man trøstigt i Gang med det brydsomme Arbejde, men fik midt under dette en Spand koldt Vand over Hovedet. Den kom Aaret efter i en Skrivelse fra Rentekamret til Stiftamtmanden og forbød indtil videre Borgerne at befatte sig med dette Arbejde.³⁸⁾

Aarsagen hertil var, at Magistraten, saa snart Arbejdet var sat an, indsendte et Andragende om Tiendefrihed for denne Jord, saaledes som det var stillet i Udsigt i Forordningen af 30. Novbr. 1756. Som Svar herpaa havde Rentekamret forlangt at faa Byens Adkomstbreve til Heden indsendt. Man indsendte da Kapitlets Skøde af 1537 over Lusby Mark tillige med et kongeligt Mageskifte af 1543

paa Varboes Mark samt nogle Tingsvidner; men samtidig maatte Konduktør Balle overensstemmende med Markbogen oplyse, at Riber Hede ikke var matrikuleret under Ribe Bys Jorder. Rentekamret maatte derfor gaa ud fra,³⁹⁾ at Heden ligesom andre umatrikulerede Heder i Virkeligheden tilhørte Kongen.

Disse Begivenheder faldt sammen med, at »den til Landvæsnets Fremme nedsatte Kommission« i København havde udbedt sig Oplysninger hos Magistraten om Byens Markforhold i Almindelighed og navnlig om, hvorledes man paa Stedet kunde tænke sig en Udskiftning af Fællederne. Hvad dette sidste angaar, var Magistraten af den bestemte Mening, at en saadan Udskiftning var umulig, idet Mærsken til Sønderport var altfor fugtig, medens Forten til Nørreport dels var for daarlig og dels for langt bortliggende. Yderligere mente man, at Lodderne ved Udskiftningen vilde blive for smaa til at Dyrkningen af dem kunde betale sig, medens den nuværende Græsning under fælles Hyrde var ganske fordelagtig. Naturligvis kunde der være Tale om at udskifte Mærsken, men i saa Fald maatte der nødvendigvis opføres et Sødige ud mod Vesterhavet for at beskytte Agerjorden. Dette vilde blive bekosteligt, men Beløbet kunde maaske afdrages paa ca. 10 Aar.⁴⁰⁾

De Opgaver, som Magistraten hidtil havde sat sig angaaende Ordningen af Byens Jorder, havde den løst ved stædigt at holde sig Maalet for Øje og ved at afpasse det gunstigste Tidspunkt til Indgriben. Naar den i Spørgsmaalet om Riber Hede var stødt sammen med selve Regeringen, kunde den naturligvis vente, at dette vilde blive en haardere Nød at knække, men det viste sig, at den tidligere Fremgangsmaade ogsaa var anvendelig i dette Tilfælde.

Efter at Rentekamret havde nedlagt Paastand om Kongens Ret til denne Hede, skete der foreløbig intet fra nogen af Siderne. Men i Sommeren 1761 gik Magistraten paany angrebsvis tilværks, idet den bad om, at der maatte blive nedsat en Kommission til Undersøgelse af det omstridte Ejendomsforhold. Dette vilde Rentekamret dog ikke ind-

lade sig paa, og det ser næsten ud til, at Regeringen stillende gik ind paa Ribes Ejendomskrav, saa at Magistraten nu foretog Udskiftningen;⁴¹⁾ men da man i 1765 fornyede Andragendet om Tiendefrihed, blev dette atter afslaaet,⁴²⁾ samtidig med at Regeringen indtog det Standpunkt, at Riber Hede ikke kunde betragtes som egentlig Hede. Paa dette Program kunde Byen opgive Tanken om Tiendefrihed og Regeringen Paastanden om at eje Jorderne, og dermed var Æren reddet for begge Parter.

Ved Lodtrækning blev der uddelt 30,600 Roder Jord efter de skattende Grundtakster. Heden blev opmaalt og inddelt i 50 lige store Lodder paa ca. 4 Tdr. Rugs Udsæd. Paa hver 780 Rdlr. Grundtakst faldt en Lod. Interessenterne i hver Lod skiftede og delte straks denne mellem sig, og det fastsloges, at de saaledes fremkomne Andele maatte købes og sælges inden for Interessenterne i samme Lod eller til andre Borgere, men ikke til Bønderne. Ved Udgifter til Indhegning, Bevogtning o. l. skulde Indehaverne deltage proportionaliter.

Da man nu var kommet i Gang med Udskiftningen, gik man rask fremad. Efter Anlægget af den andetsteds omtalte nye Koldingvej tværs gennem Forten og den tidligere Hede, begyndte man i 1766 Udskiftningen af den tidligere Fæled nordvest for denne Vej og nord for Sorgsig Mark og Galgemarken. Ved denne Udskiftning blev der ved Lodtrækning tillagt de ufri Grundtakster 14,017 Roder Jord, inddelt i 16 Lodder, hver omfattende 1340 Rdlr. Grundtakst og iøvrigt med de samme Betingelser som ved Heden Udskiftning.⁴³⁾ Tre Aar senere opnaede man ved frivillig Overenskomst, at det Fællesskab, som hidtil havde eksisteret i Fædrift og Græsning paa Mærskan mellem Lodsejerne til Sønderport og Beboerne i Indre Bjerrum, blev ophævet.⁴⁴⁾ Hvor ringe denne Foranstaltning end kan se ud i Forhold til de øvrige store Opgaver, der enten var løst eller stod for Tur dertil, er den dog bemærkelsesværdig, idet den sidste Forbindelse mellem Borgerne og de omboende Bønder derved ophævedes. Der sattes Skel fra Store Kobro over Nordsiden af Sovebjerg (Sovebank), Al-

Vagtbygningen paa Torvet 1808.

kolsbjerge til Anders Pedersens Gaard i Indre Bjerrum, og Fordelingen af Hegnspligten fastsattes.

Tilbage stod Udskiftningen af de to Overdrev, Mærskén og Fortén. Ikke mindst socialt set blev denne af stor Interesse.

Oprindelig rejstes Sagen af fem Borgere, hvoriblandt var Rasmus Klinge, Andreas Greisen og Urmager Jochum Schultz.⁴⁵⁾ Magistraten gik derpaa i Gang med de betydelige Forarbejder, som krævedes dertil. Der beregnedes en Udskiftning efter Grundtaksten, der beløb sig til 22,105 Rdlr. for Nørreports Vedkommende og 20,774 Rdlr. for Sønderports, og i Februar 1771 kunde man fremsende Opmaalingsforretningerne, Situationskort, Inddelingsforslag osv. til Stiftamtmandens Approbation.⁴⁶⁾ Efter en Del Uro i Borgerskabet under Forarbejderne, var Magistraten imidlertid temmelig klar over, at hvorledes Arbejdet end var gjort, skulde det nok skaffe dem en Masse Vrøvl.

De blev heller ikke skuffet i denne Retning. Stiftamt-

mand Levetzau, der Aaret forud havde maattet give Magistraten en alvorlig Irettesættelse for dens indbyrdes Stridigheder, der var til stor Forargelse for Borgerskabet, nægtede nemlig efter at have gennemgaaet Forslaget at approbere dette, før Byens Borgere havde haft Lejlighed til at tage Standpunkt til det. Noget saadant lod disse sig ikke tilbyde to Gange, og en Kreds af Næringsdrivende fremkom med en Protest mod, at Udskiftningen kun var foretaget efter Grundtaksten og ikke i Forbindelse med Næringstaksten.

Magistraten, der mente, at naar de tidligere Udskiftninger var blevet foretaget efter det Princip, som nu ogsaa var anvendt her, kunde denne vel ogsaa blive det, og den nægtede at gøre Arbejdet om. Stiftamtmanden indsendte derefter Sagen til kongelig Afgørelse, og i September Maaned befalede en kongelig Resolution,⁴⁷⁾ at Kaptajn Thøger Reenberg Teilmann paa Endrupholm sammen med Sv. Wodschou paa Sønderkov skulde undersøge Klagerne.

De to Opmænd indkaldte 1. November Borgerne til et Møde, men deres Mæglingsforsøg strandede paa en Uenighed mellem Hans Kalhauge og Stiftamtmanden angaaende Opfattelsen af en Resolution fra Rentekamret, som var kommet faa Dage i Forvejen og som nu henviste Sagen til retslig Afgørelse.⁴⁸⁾

Efter dette skete der tilsyneladende intet i halvandet Aar, men der maa dog have været arbejdet med den, thi i Maj 1773 modtog Stiftamtmanden en kgl. Resolution, der stadfæstede Udskiftningen, saaledes som den var blevet skitseret og muligvis ogsaa foretaget i 1771.⁴⁹⁾ Dette er dog ikke helt rigtigt, eller ogsaa maa der være blevet udarbejdet et nyt Forslag samme Aar som det tidligere omtalte, maaske efter Opmændenes Forslag. Der var nemlig den Forskel fra det oprindelige Forslag, at Udskiftningen ikke foretoges efter Grundtaksten alene,⁵⁰⁾ idet der var taget Hensyn til, at der fandtes en Del Huse, som ikke var opført for saa stor en Sum i Grundtaksten, at der kunde tilfalde dem et Kreaturs Græsning. Disse blev nu slaaet sammen, og der blev af Overdrevet givet dem saa meget, at der til hvert

saadant Hus kunde gives Græsning til et Kreatur (til Nørreport 59 Huse, til Sønderport 79). Ved Nørreport blev derefter alle de øvrige Gaarde og Huse, hvis Grundtakst var over 64 Rdlr., inddelt i 22 Lodder, saaledes at hvert Lod bestod af et Skifte i Overdrevet og et i Heden. Ved Sønderport blev Loddernes Antal 18, og heri fik hver Grundtakst over 40 Rdlr. Del.

Dermed standsede Udskiftningen for en Tid. Galgemarken var delt i 314 Agre i tre Rader, og Jorderne her havde oprindeligt ikke maattet bortsælges fra de Huse, hvortil de hørte, men i lang Tid havde der været drevet Handel med dem. I 1776 ansøgte fire Borgere om, at Marken maatte blive udskiftet mellem de daværende Ejere, men det blev afslaaet ligesom en ny Ansøgning to Aar senere.

Ved 1798 ejede Byens Kasse endnu følgende Jorder: Vittenberg, Hyrdeeng, Tegleeng, Seegholm, Lasseholm, Lille Kobro, Snebeltang, Stormklokkeeng, Segeberg Toft, Vesterjernskær Mark, Østerjernskær, Kjelds (eller Gødes) Mark, Hovedeng, 7 Galgemarksagre, 14 Fenner i Riber Kær, Tyreng, Hans Hegelunds Mark. Desuden Store Kobro, som ikke var matrikuleret under Byen. Naar undtages denne, samt Lille Kobro og de to Jernskær Marker, var de alle kun paa 1—2 Tdr. Hartkorn. Desuden ejedes nogle Jorder af de to Kirker, af Fattiggassen, Latinskolen og det Maturinske Legat og nogle ganske enkelte var endnu knyttet til de offentlige Embeder.

I privat Eje var foruden de omtalte, udskiftede Jorder og Galgemarken desuden Riber Holm, som bestod af 114 lange Engskifter og 45 af de saakaldte Hvoddum Skifter, og endelig Østermaa paa 22 Skifter og 10 Fenner (mindre Skifter). Yderligere laa der noget Jord til Korsbrødregård, Præsident Ussing ejede Peder Lauridsens Toft, Raadmand Lund Niels Terpagers Toft, Søren Barfod Maren Tolstrups Toft, Assessor Worm og Landkommissær Friis forskellige Tofter og Enge.

1803 fremkom et nyt Forslag til Udskiftning af Galgemarken, og i Forslaget inddroges desuden Sorgsig, Østermaa og den sidste Del af Gammelhede. Stiftamtmand

Moltke gav Tanken sin fulde Tilslutning: »Ligesom jeg er enig med de eligerede Borgere deri, at Ribe Bys Avlings Bedrift er den sikreste og fornemste Næringsvej, saaledes havde jeg ogsaa formodet, at de vilde have været enige med mig deri, at Grundvolden til denne Næringsbedrifts højeste Fuldkommenhed kun ved de endnu i Fællig liggende betydelige Jorders Udskiftning kan lægges til Held og Gavn for Staden«.

Ordlyden viser, at denne Udskiftning ikke passede de eligerede Borgere, vel sagtens af indrepolitiske Grunde. Derimod havde de foreslaaet at udskifte de til Byens Kasse hørende Jorder, saaledes at enhver Borger, der skattede efter Grundtaksten, fik Del deri. Heri kunde Moltke dog ikke give dem Medhold, da han ansaa en saadan Udskiftning som i høj Grad fordærlig for hele Byens Økonomi.⁵¹⁾

Landmaaler Astrup gik derefter i Gang med at opmaale de fire Marker i det første Forslag, og alt blev gjort klar til Udskiftningen. Rentekamrets Sanktion indløb i Oktober 1804 og øjeblikkelig fremkom Protesterne. Apoteker Eilschou og fem andre Borgere indkaldte ialt 33 Mænd og Institutioner for Forligskommissionen under Henvisning til, at man ved denne Plan berøvede Borgerne til Nørreport Eftergræsning paa disse Marker.⁵²⁾ Som saa ofte tidligere fandt Stiftamtmand og Regering ingen anden Udvej end at henvise til Rettens Afgørelse, og som før i Tiden veg man af Bekostningshensyn tilbage herfra. Først i 1811⁵³⁾ blev Sagen optaget paany, og nu fandt Udskiftningen Sted undtagen for Østermaas Vedkommende, da nogle af Damskifternes Vedligeholdelse betaltes af disse Jorder. Udskiftningen af de Jorder, der endnu var henlagt til Byens Kasse, blev udskudt til senere Overvejelse, og først i 1834 og 1848 blev de sidste Rester af Fællesdriften udskiftet.

Den Del af Riber Kær, som Byen tidligere havde ladet udlægge til Tørvegravning, blev i 1772 inddelt i Lodder, og disse udlejedes ved aarlig Auktion og ved Lodtrækning et vist Antal Dage. Stiftamtmand Levetzau stod i det første Aar højest med 24 Dage, Raadmand Rahr med 12, Raad-

mand Ussing med 16, Præsident Ussing med 20, og ialt tegnedes der for 690 Dages Klynegravning, hvilket gav Byen en Indtægt paa 86 Rdlr. 1 Mk.⁵⁴⁾ I de følgende Aar steg Efterspørgslen saa stærkt, at man ved Aar 1800 havde ondt ved at foretage en ordentlig og retfærdig Fordeling af Lodderne.

Paa Riber Hede havde Hans Bevtoft i sin Tid bygget sig en Hytte og brudt et Stykke Hede op til Dyrkning. Da Heden blev udskiftet, maatte han fortrække, og han flyttede sit Hus helt op i Riber Kær, hvor det snart fik Navnet Mosehuset.⁵⁵⁾ Da der jo var noget uretfærdigt i, at han, der som Foregangsmand havde slidt i det med Hedens Opdyrkning, skulde lide under de nye Forhold, overdrog Byen ham Opsynet med Tørvegravningen i Kæret og gav ham desuden Lov til at bryde saa meget Hede i Mosens Udkant, som han kunde overkomme. Det viste sig, at det slet ikke var saa lidt, Hans Bevtoft kunde overkomme, thi da Mosemandsstillingen blev nedlagt i 1804 (Manden hed da Niels Jensen), blev hans Fæste inddelt i 10 Parceller, der udlejedes paa 5 Aar og blev vurderet til 30 Kreaturers Græsning.⁵⁶⁾

At Landbruget efterhaanden var blevet Byens »sikreste og fornemste Næringsvej«, som Stiftamtmand Moltke havde udtrykt sig, har de foran omtalte Begivenheder og Byens stabiliserede Økonomi tydeligt vist. Det understreges desuden yderligere af endnu en Foranstaltning.

I 1793 fremkom der i Borgerselskabet Forslag om, at man skulde opsætte et Vide- og Vedtægtsbrev for Ribe By.⁵⁷⁾ En saadan Samling af Markvedtægter havde Byen ikke haft siden 1563,⁵⁸⁾ og alt vedrørende Markforholdene var gaaet som det bedst kunde, da Interessen derfor kun havde været ringe. Det af Borgerskabet udfærdigede Vide- og Vedtægtsbrev vedtoges i Marts 1794 og blev underskrevet af 36 Lodsejere, der var Medlemmer af Selskabet, og af 17 uden for dette, der erklærede sig tilfreds med dets Paragraffer.⁵⁹⁾

Overopsynet med Byens Marker lagdes paa fire Opsynsmænd til hver Port, der valgtes blandt Lodsejerne for et

Aar ad Gangen i den første Uge af Januar. Disse udtog efter Samraad med Lodsejerne 3 Markvogtere. Den ene af disse fik tildelt Omraadet: Galge- og Sorgsigmarkerne, Hederne og den Jord, som laa mellem Galgemarksdiget og Landevejen nord for Diget ved Lundgaard. Den anden fik Østermaa, Forten og Gammelagre eller Nymark. Den tredie ansattes til Sønderport. Vestermaa skulde staa under Opsigt af den Markmand, som Interessenterne i Jernskærmarkerne og Kjeldsmark ansatte. Iøvrigt fastslog Vedtægten i Detailler disse Opsynsmænds og Markvogteres Pligter.

For Holmevogteren udarbejdedes i 1798 en Instruks,⁶⁰⁾ som fastsatte, at han den 1. Maj skulde lade Holmebaaden og Holmehuset bringe ud til Holmen. Derefter skulde han blive derude i 14 Dage for at hjælpe Borgerne, der kom derud for at rydde i deres Skifte. Sommeren igennem skulde han 1 à 2 Gange ugentlig føre Tilsyn med, at der ikke fandtes Heste og Kvæg derude og i modsat Fald skulde han opbringe dem. Ved Høslæt, Højbjergning og Kreaturerne Eftergræsning maatte han til Stadighed være paa Holmen og paase, at Kreaturerne, der skulde derud, kom dertil gennem Holmeløbet og ikke over Aaen. Som Løn fik han aarlig 17 Rdlr. 2 Mk. samt 2 Høveders fri Græsning, 2 Dages Klynegrøft i Riber Kær og fri Græsning paa Holmeklinterne. Som første Holmevogter antoges Hans Christian Johansen af Farup og som Hjælpere for ham ansattes tre andre Farup-Mænd, for hvem der ogsaa udarbejdedes en Instruks.

Medens Landbruget mere og mere steg i Ripensernes Omdømme, maatte de stadig lide under Angrebet af to ubønhørlige Fjender: Vandfloderne og Kvægpesten. Med de første gik det dog saa nogenlunde. Man havde gennem mange Slægtled vænnet sig til dem som noget uundgaaeligt, og selv Kreaturerne forstod som oftest at redde sig, naar Vandet kom. Værre var det med Kvægpesten!

Naar en saadan var i Fremmarch sydfra, som f. Eks. i 1745, blev der truffet ret omfattende Sikringsforanstaltninger for at hindre dens Udbredelse. Magistraten og de

Weis' Stue.

16 Mænd samledes paa Raadhuset og fastslog som Hovedregel, at Kvæget til begge Porte ikke maatte komme ind i Byen, men skulde blive ude Dag og Nat under Bevogtning af tilstrækkeligt Mandskab, som Borgerne selv maatte udpege eller betale for Tiden fra 7 Aften til 4 Morgen, naar Hyrderne igen overtog Hjorden. Der maatte naturligvis ingen Fædrift finde Sted, og alle Kreaturer, som tilførtes Byen udefra selv fra sunde Steder, skulde straks slagtes eller indgaa i Sønderports Hjord.⁶²⁾ At Byen dog ikke slap fri, fremgaar bl. a. af Kæmnerregnskabet, der anfører, at Byen i Aarene fra 1745—47 mistede 4 gode Tyre af »den bedrøvelige Kvægsyge«.

I Hvidding Sogn lige syd for Ribe boede Præsten Clemend Fog, der lavede sig et Krudthorn af Kohorn, hvori han ridsede følgende Indskrift: »Dette Horn er af de Queg som døde da den Epidemiske Suagthed grasserede iblant Horn Fæet over ald Europa og een Deel af Asia, begyndte først i Tønder Amt, fandt sig siden indi Hvidding Sogn 1745 da der døde i Raahede 218, Hoxbro 213, Enderop 50, Hvidding 221, Lundsmark 144, Summa 840. Samme Aar skal være død i de Danske Provincier 3 Millioner. Clemend Fog, Provst og Sogne Præst.«^{62a)}

I 1770'erne blev det galt igen. 1774 optaltes i Ribe By 535 Stykker Hornkvæg, hvoraf de 118 havde haft Sygdommen, men Dokumentet nævner ikke, hvor mange der blev revet bort af Pesten. I Januar 1779 udbrød Kvægsygen paany i Haderslev Amt. Regeringen beordrede straks de nærmeste Rytterregimenter til at trække en Kordon langs Grænsen til Sønderjylland, og det befaledes, at ingen Personer maatte passere Grænsen uden ved Kolding, Foldingbro og Grestedbro og kun naar de havde lovligt Ærinde og kunde fremvise Sundhedsattest. Straffen for Overtrædelse var meget streng, idet de paagrebne skulde føres til nærmeste Fæstning og idømmes Strafarbejde i Jern i 3—6 Maaneder.⁶³⁾

Faren drev over dette Aar, men i 1780 brød Sygdommen ud i Malt Sogn i Februar, og hen paa Efteraaret ra-

sede den i Sest og Randbøl. I Januar 1781 naaede den Ribe.⁶⁴)

Det var en Ko hos Peder Christensen Hjuler, der først blev syg, men trods de mange alvorlige Paabud undlod Ejeren at anmelde Sygdommen, før Koen døde, og han sattes da ogsaa under Tiltale. Smitten havde allerede bredt sig, og der iværksattes straks en streng Afspærring af alle smittede Besætninger. Magistraten indsaa, at Byen ikke selv kunde overkomme det hele og rekvirerede derfor Hjælp hos det slesvigske Infanteriregiment, der var indkvarteret i Byen, og som i Forvejen deltog i Afspærringen langs Grænsen.

Da Borgerskabet følte sig meget trykket af Husenes Afspærring, tillod Stiftamtmanden efter Konference med den af Regeringen nedsatte Kommission til Sygdommens Bekæmpelse, at der uden for Byen opførtes et stort Skur, hvor de Borgere, hvis Stalde kun daarligt kunde afspærres fra Husene, kunde indsætte deres Kreaturer. Inspektionen med Nedgravningen af de døde Kreaturer blev overdraget Løjtnant Bocatius, medens Kaptajn Bauditz førte Tilsyn med, at ingen af de paa Grund af Kvægsygen forbudne Varer udførtes af Byen.

Fra Regeringens Side blev der gjort alt, hvad der stod i dens Magt for at hindre Sygdommens Udbredelse. Ikke alene nedsattes der i København en Kommission af sagkyndige, der dirigerede hele Aktionens, men paa de mest truede Steder posteredes der en landbrugskyndig Mand, f. Eks. i Ribe Etatsraad Wildenradt, som traf de nødvendige Beslutninger, naar en prekær Situation fordrede hurtig Afgørelse. Der fandtes en almindelig Ordre til, at alle døde Kreaturer straks skulde nedgraves i Ejerenes Have, men da Fysikus i Ribe Andreas Frausing Fridsch, der var barnefødt i Byen som Søn af Borgmester Peder Fridsch, erklærede, at Ribe paa Grund af sin lave og fugtige Beliggenhed næsten aldrig var fri for Forraadelsesfeber, saa at Nedgravningen af Kvæget i selve Byen vilde blive farlig, blev der givet Tilladelse til, at Nedgravningen

maatte finde Sted uden for Byen paa en af Magistraten udpeget Plads.

Da Kvægsygen først havde faaet Indpas i Ribe, rasede den heftigt, og der var næsten ikke en Stald, som ikke var inficeret. Allerede i Marts Maaned kom der Forbud mod Afholdelse af Markedet den 8. Maj, selv om Sygdommen til den Tid var blevet standset. I April blev alt Kvæget i Ribe indpodet mod Sygdommen, men alligevel døde der omtrent 60 pCt. af det inokulerede Kvæg.

I de første Dage af Maj var man kommet saa vidt, at det blev tilladt at drive Kvæget ud paa Markerne, men det maatte ikke tøjres, og foruden af Hyrderne blev det sat under Opsigt af en Underofficer og to Menige af Garnisonen for hver Port, og til disse byggedes der Vagthytter. Inden Uddrivningen blev der afgivet nøjagtige Lister over Kreaturerne til Etatsraad Wildenradt, som var bemyndiget til fra 19. Juni at ophæve alle de lokale Afspærringsforanstaltninger, hvis han fandt Tidspunktet egnet dertil. Kordonen, som Militæret havde trukket langs Grænsen, blev derimod først hævet i April Aaret efter. I Ribe døde der ialt 159 Køer, 22 Stykker Ungkvæg og 29 Kalve. Da det døde Kvæg var blevet nedgravet med Huden paa efter Kommissionens Ordre, udbetalte Regeringen en Erstatning til Ejerne paa 1—4 Mark pr. Hoved.⁶⁵⁾

I 1790 dukkede Kvægsygen paany op i de holstenske Omraader, men denne Gang skaanedes Ribe. Den stadige Trudsel bevirkede imidlertid, at Præsident Ussing i Borgerselskabet fremkom med Forslag til en indbyrdes Forsikring af Køer og Kalve,⁶⁶⁾ men dette strandede paa, at man ikke mente, at Kvæget til de to Porte kunde høre under samme Forsikring paa Grund af den Græssyge, der næsten til Stadighed herskede ved Sønderports Besætninger.

I nær Tilknytning til Ribe Byjorders Historie staar Veje, Dæmninger og Broer paa de udstrakte Arealer. Vedligeholdelsespligten hvilede ganske vist ikke udelukkende paa Byen, men Magistraten havde et vist Overopsyn med det hele. Dette Opsyn var naturligvis temmelig besværligt, og

Den gamle Latinscole, senere Posthus.

navnlig var det vanskeligt at afgøre, hvornaar en Ubedring var nødvendig for at undgaa en fremtidig større Reparation. For at skaffe sig Klarhed over Situationen de enkelte Steder, greb Magistraten i 1794 til den Udvej at opslaa Plakater paa Byens Porte med Opfordring til alle vejfarende om at anmelde selv den mindste Mangel paa Landeveje og Broer for Magistraten eller Kæmneren.⁶⁷⁾ Paa den Tid havde man ofret saa meget paa dem, at de i hvert Fald foreløbig burde være i upaaklagelig Stand. Forbindelsen mellem de udstrakte Marker og Enge maatte meget ofte gaa over de mange Aaløb og havde i ældre Tid for det meste kun bestaaet af Vadesteder og Vejler. I 1700'erne var adskillige af disse blevet erstattet med Smaabroer, og man træffer i Byens Regnskaber en Mængde Navne som Mosehusbroen, Galgemarksbroen, Sorgsigbroen, Broen i Grønnemose, Kobberbroen m. fl., hvis nøjagtige Beliggenhed det er yderst vanskeligt at konstatere.

Oprensningen af Grøfter og Aaløb paahvilede som oftest Magistraten, og selv om Omkostningerne ikke løb op i

store Summer, var det dog en Udgift, der i enkelte Aar kunde være ret ubekvem. Snart var det Grøften ved Vejen, der løb mellem Sorgsig og Galgemarken, som skulde oprensnes i en Længde af næsten 1000 Favne.⁶⁸⁾ Snart var Gammelaa fra Havreland ned til Vejlen saa tilgroet, at Vandet blev raaddent, stinkende og forgiftet, saa at Kreaturerne til Sønderport blev syge og døde.⁶⁹⁾ Saa var der Bidrag til en Gangspang over Aaen til Østervedsteds Kirkevej lige uden for Sønderport,⁶⁶⁾ dernæst lange Forhandlinger om at forlægge Vejen over Raadmansvejle sønden om Østermaa ud mod Tange Hul, hvilket dog blev forkastet til Fordel for en Bro over Raadmansvejle.⁶⁷⁾

Men særlig vigtig var naturligvis — nu som før i Tiden — Damskifterne og deres Vedligeholdelse.

Vedligeholdelsen paahvilede forskellige Lodsejere, men Bekostningerne var ofte saa store, at der maatte kræves Hjælp, og det var da som Regel Bønderne i de nærmeste Landsbyer, der efter Rentekamrets Ordre maatte hjælpe med Tilkørsel af Jord.⁷²⁾ Umiddelbart efter en saadan større Reparation kunde det saa hænde, at en Stormflod en Vinternat ødelagde det hele. Saadan gik det i 1764, hvor Ødelæggelsen fordrede ny Tilkørsel af 18,690 Læs Jord og en yderligere Udgift paa 1587 Rdlr. Paany maatte Bønderne yde Hjælp, saa at en Helgaard skulde paatage sig 40 Læs.⁷³⁾ Ved en Reparation i 1793, hvor Bønderne ogsaa var beordret til Hjælp, toges der ialt 3000 Læs fra Slotsbanken.⁷⁴⁾ Det var denne Gang især gaaet ud over Vejen, der førte over Damskifterne, saa Magistraten maatte sætte Vagter ud, der kunde vejlede de fremmede rejsende, da det var forbundet med Livsfare at passere.⁷⁵⁾

For Riberholms Vedkommende gjorde særlige Forhold sig gældende. Vejene til denne paahvilede det Lodsejerne at vedligeholde, men iøvrigt benyttedes de Indbrændingspenge, som aarlig betaltes, naar Kvæget blev sluppet løs paa Holmen til Eftergræsning.

Der førte to Veje til Holmen, en nordlig over Farup Enge, som var den bedste, men desuden den længste, og en sydlig nord om Store Kobro, som var den bekvemme-

ste men tillige den farligste, da der endnu ingen Trækfærge fandtes til Passagen over Aaen.⁷⁶⁾

I 1807 foretoges en Udskiftning af Farup Sogns Enge, og Lodsejerne i Riberholme opfordredes til at sende befuldmægtigede til Forretningen for at varetage deres Interesser i Vejen til og fra Holmene. Pastor Lindberg mente, at dette var Lodsejerne ganske uvedkommende, da Vejen altid havde været vedligeholdt af Byens Kasse, hvori dog den gode Præst tog meget fejl.⁷⁷⁾ Men Fejltagelsen blev accepteret af saavel de øvrige Lodsejere som af Magistraten, der sandsynligvis fra den Tid maatte overtage hele Vedligeholdelsen.⁷⁸⁾ I 1812 nævnes i Kæmnerregnskabet en Bro mellem Farup Enge og Holmen, som kaldes Kobberbro, og som maaske kan regnes for et Resultat af Begivenhederne i 1807.⁷⁹⁾

Det, som imidlertid i endnu højere Grad end alle øvrige Veje og Broer tog Byens Opmærksomhed fangen i 1700'erne, var dog Nybro uden for Nørreport og Vejforholdene nord for Byen i det hele taget.

Nybro, Nørreports Bro eller Højbro, som den kaldtes i Flæng, havde altid været Byens Smertensbarn. Nogen virkelig Bro havde der aldrig været uden lige over Aaløbet; men til begge Sider af den bredte sig Enge, der var saa side, at Vejen paa en Strækning af 13—1400 Alen gik over en Vejle, der næsten altid stod under Vand og kunde være yderst farlig at passere. Som Følge deraf var Broen ogsaa skrøbelig, og snart sagt enhver Efteraarstorm med Højvande skyllede Jorden væk fra Landfagene, saa at der var idelige Reparationer paa den.

I 1742 blev »Højbro« opbygget »af ny«, men den var dog ikke anlagt med større Kunst, end at den første Efteraarstorm paany skyllede det meste af Jorden bort for Enderne af den,⁸⁰⁾ og saaledes gik det Gang paa Gang. I 1776 blev Lensfoged Thaysen af Tønder tilkaldt for at give Forslag til at anlægge en ophøjet Vej eller Vase i Forbindelse med Broen. Dette tyggede man paa i fire Aar, men saa indledede man ogsaa Aktionen med en kongelig Ordre.⁸¹⁾

Efter denne skulde der lægges en Dæmning med Vejen over Vestermaa, hvorved Vejen vilde blive 500 Alen kortere, og den Præst, hvis Eng det gik ud over, skulde have Erstatning i Byengene. Byen skulde selv bekoste Bro og Rækværk samt en vis Tilkørsel af Jord, medens de omboende Bønder skulde yde Kørsel beregnet efter 4 Dage pr. Halvgaard. Byen kunde faa en Del af sit Udlæg ind igen ved Bropenge, hvorom der senere skulde tages Bestemmelse!

Længere end til den kongelige Ordre kom man dog ikke. Den blev først efterkommet adskillige Aar senere.

Broen blev selvfølgelig ikke bedre i Mellemtiden. Ofte stod Vandet saa højt i Vejlen, at det gik ind i Vognene, og der var til Siderne bløde Huller, som var yderst farlige.⁸²⁾ I 1789 gav Pastor N. Lindberg i et Brev til Apoteker Eilshou en dramatisk Beskrivelse af en Køretur over Vejlen med 13 Vognlæs Korn, hvoraf en Mængde blev ødelagt.⁸³⁾

Straks ved det borgerlige Selskabs Fremkomst var det Vejen uden for Nørreport, som af Hospitalsforstander Niels Ussing blev trukket frem som Diskussionsgrundlag. Han skrev selv et Indlæg derom, og Pastor N. Lindberg førte Tanken videre gennem en historisk Udredning af det, der var gaaet forud. Han underrettede om, at det kongelige Brev af 1780 gav Ordre til, at den nye Vej skulde gaa i lige Linie forbi Ladegaardens nordvestre Hjørne over Soholm, Provstens Eng til Galgebakken, hvor den skulde dele sig i to Grene: Vardevejen, vest for Bakken, Koldingvejen østom. Pastor Lindberg kunde ogsaa meddele Aarsagen til, at Projektet aldrig var blevet udført: Kvægsygen! Denne havde standset næsten al borgerlig Næring, saa at Ejerne af Heste og Vogne ikke kunde paatage sig Kørslerne. Desuden var Stiftamtmand Levetzau blevet forflyttet til Aalborg, og da der fremkom et Forslag til Anlæg af et Havneg, var man kommet i Strid om Midlerne til Vejenes Forbedring.⁸⁴⁾

Nu kunde man ikke undvære Udbedringen mere!

Magistraten tog sig venligt af Forslaget, og da der ved kgl. Forordning af 13. December 1793 blev fastslaaet »en

Stiftamtmand Moltkes Æresstøtte.

vestlig Hovedvej i Jylland« og det omstridte Vejstykke netop udgjorde en Del af denne, lod man Aktstykkerne gaa videre til Generalvejkommisionen.⁸⁵⁾ Da det imidlertid varede Apoteker Eilschou, som stadig laa i Kiv med Magistraten og de eligerede, for længe, indsendte han til »Byens Repræsentanter, mine Venner« en Opfordring til at tage sig af Vejene, særlig den mellem Nørreport og Nybro.⁸⁶⁾

Der gik dog alligevel seks Aar, før man tog fat paa Arbejdet. Den nye Vej lagdes hen over Østermaaskifte Nr. 2, der afkøbtes Købmand Friderich Kümmel for 200 Rdlr., medens det tilgrænsende Stykke, som ejedes af Guldsmed Bützow, mageskiftedes med en anden Eng. Omkostningerne ved Anlægget afholdtes af Byen, men Byens Borgere, der var meget interesseret i at faa det fuldført, tegnede sig med Justitsraad Balle i Spidsen allerede det første Aar for 63 Dages Kørsel, saaledes at de, der ikke selv havde Hest og Vogn, ydede en vis Pengesum, og dette fortsattes i 1801, da man lagde sidste Haand paa Værket.⁸⁷⁾

Samtidig med at Sindene var optaget af dette nye Vej-anlæg, begyndte man i Ribe at interessere sig for Plantningssagen. I 1779 rundsendtes en Subskriptionsplan til at indrette offentlige Alléer, og der tænktes her navnlig paa en Allé fra Nørreport til Nybro. Der tegnedes imidlertid saa store Beløb, at man kunde gaa endnu videre, og C. C. Brorsen foreslog da Vejen, der lige nord for Ladegaards-toften gik i Øst—Vest. For at kunne udnytte Pladsen her paa rette Maade, maatte man imidlertid bede Magistraten om at faa de der anbragte Møddinger fjernet.⁸⁸⁾

Da den nye Vej var fuldført, gik Magistraten videre i Plantningssagen ved at anlægge en Plantage, der hvor den nye Vej delte sig. I 1803 indkøbtes der 2000 Fyrreplanter hertil, og to Aar senere begyndte man at indhegne den.⁸⁹⁾ I de følgende Aar udvidedes Plantagen stadig. Saaledes købtes i 1806 en Del forskellige Træer, dels i Seem Skov, dels af Kæmner N. Hansen. Ligeledes købtes i 1812 en Snes Knipper afskaarne Pilekviste af Kæmner Kattrup.⁹⁰⁾

At det nye Vejanlæg mod Nord blev gennemført, kunde Ribe i ganske særlig Grad takke Stiftamtmand Moltke for, og da denne den 20. Oktober 1802 efter en Tjenesterejse kom kørende hjem ad den nye Vej, blev han standset ved Broen af hele Byens Magistrat og af Borgerkorpset, der paraderede uden at have faaet direkte Ordre dertil. Borgmester Balle afslørede nu den Mindestøtte for Moltke, der var blevet rejst under hans Fraværelse.⁹¹⁾

GARNISONEN

I Aarene fra den store nordiske Krigs Slutning til 1732 havde Ribe ingen Garnison og betalte i Stedet en Indkvarteringshjælp til andre jydsk Købstæder, der havde Regimenter eller Dele af saadanne indkvarteret. Datidens militære Afdelinger laa ikke i faste Garnisoner, men skiftede med Aars Mellemrum mellem forskellige Byer, der udpegedes dertil.

Fra 1732 til 1743 laa to Eskadroner af 1. fynske Rytterregiment indkvarteret i Ribe, der til Gengæld modtog Indkvarteringshjælp fra Varde, Ringkøbing, Holstebro og Lemvig. Hvad der maatte ydes udover dette, blev lignet paa Borgerne, der imidlertid omgaaende klagede over, at denne Ligning var uretfærdig.¹⁾ Byfogden maatte tage sig af Klagen, der var underskrevet af 8 Mænd af Borgerskabet, men Delefoged Hans Poulsen afviste kort og godt Klagen, da Ligningen ikke alene var foretaget af de 6 Borgere, som Magistraten havde udpeget dertil, men endogsaa approberet af de 16 Mænd.

Denne særlige Ligningskommission for Indkvarteringen fortsattes ogsaa i de følgende Aar, idet de 6 Ligningsmænd valgtes af de 16 Mænd, Magistraten og Stiftprovsten i Forening, hvorefter de virkede i 3 Aar.²⁾ Hertil kom saa en »Billetskriver«, som udfærdigede Indkvarteringslisterne og -sedlerne, og som blev lønnet med 2 Rdlr. aarlig.

Rytterne lavede naturligvis op i Bybilledet. De bar rød Kiol med mørkegrønne Opslag samt mørkegrøn Camisol (Vest). Knapperne var af hvidt Metal og Knaphullerne omsyet med hvid Traad. De trekantede Hatte var kantet med Sølvbaand, og paa Siden havde de en sort Hattesløjfe, der kaldtes Kokarde.

Naturligvis medfødte Indkvarteringen en forøget Om-sætning for Byens Handlende, men nogle Ulemper var der jo ogsaa derved. Det var ret sjældent, at det kom til Sammenstød mellem Ryttere og civile, men en enkelt Sag, der drejede sig om »Presning« af en Haandværkssvend kom dog for Retten.

Det var en Aprilaften, at Skomagersvenden Christen Tønder, som havde tjent hos Jens Jensen Falck i 5 Aar, traf en Korporal og 3 Ryttere, da han kom ind paa Laugshuset. Selv paastod han senere hen, at han var ganske uskyldig i det, der skete, men det lyder jo underligt, at Rytterne, da han forlod Laugshuset, skulde have slået ham op paa Torvet til Vagten og her have forført ham til Drukkenskab. Da han vaagnede næste Morgen forlangte han at komme til at tale med sin Mester, men det blev nægtet ham, og i Stedet førte Rytterne ham til Ritmester Schaffalitzky de Muckadels Logi, hvor man gav ham mere at drikke, og hvor Officererne tvang ham til at modtage 5 Daler i Haandpenge og til at underskrive en Kapitulations-seddel, hvorefter han skulde tjene som Rytter i 4 Aar. Historien lød underlig, og helt saa uskyldshvid, som Svenden fremstillede sig selv, har han neppe været. Paa den anden Side ønskede de militære ikke videre Vrøvl i det lille Samfund, hvori de levede, saa da Mester Falck med Vidner mødte op i Vagtmester Borckhusens Logi, hvor Svenden allerede var blevet iført Munderingen, fik de det Løfte, at Svenden nok inden Aften skulde komme tilbage til sin Mester.³⁾

1. fynske Rytterregiments Eskadroner afløstes i 1743 for 4 Aar af et tilsvarende Antal af Neubergs Rytter Regiment. Det var ved denne Lejlighed, at fire Borgere købte den gamle Bisperesidens i den Hensigt at tilbyde Bygningerne bag i Gaarden til Fouragemagasin og Forbygningerne til Munderingskamre o. l. Saavel Militæret, der naturligvis helst saa deres Beholdninger samlet paa eet Sted, som Magistraten, der mente at kunne opnaa Besparelser paa denne Maade, stillede sig velvilligt til Sagen, men Stiftamtmanden, der fandt, at Fourageoplaget laa for

tæt op til Domkirken og derfor kunde være farligt for denne ved Ildsvaade, forbød denne Anvendelse.⁴⁾

Neubergs Kyrasserer adskilte sig i Uniformen fra 1. fynske Rytterregiment kun ved at deres Doublure (Regimentsfarven paa Opslagene, Camisolen og Foret) var lysegrøn. I 1747 forlod de Byen, og 1. fynske Rytterregiment indkvarteredes paany hos Ribes Borgere. Indkvarteringen var paa den Tid mere omfattende end senere hen, idet ikke blot Befalingsmændene medførte deres Familie, men ogsaa en Del af de Menige havde efter et bestemt Regulativ Lov til at være gift, og deres Koner og Børn indgik i den indkvarterede Styrke, for hvilken der ydedes Godtgørelse af det offentlige. I 1752 bestemte Ribes Magistrat og de 16 Mænd at forhøje Godtgørelsen til dem, som havde Indkvartering af Soldater, Koner og Børn enten i deres egne Huse eller i deres Barakker, saaledes at hver »Portion« maanedlig forøgedes med 1 Mark om Vinteren og 8 Skilling om Sommeren, hvorved der ialt ydedes henholdsvis 3 og 2 Mark maanedlig.⁵⁾

Forøvrigt var Indkvarteringen ikke den eneste Forbindelse, Ribe havde med Hæren. Som alle de øvrige Købstæder maatte Byen nu og da levere Artilleriheste og Kuske til Arméen. Der gaves vel nogen Erstatning derfor af Staten, men efter et bestemt Regulativ, som ikke taalte Afvigelser. Derved fik man i 1743, da der skulde leveres 17 Artilleriheste og 5 Kuske, et Underskud paa 390 Rdlr., og hertil havde man, for overhovedet at kunne foretage Købet, maattet laane 480 Rdlr. af Kommerceraad Eenholm. Hestekøbet var kun en Rettighed Arméen sikrede sig til brugelige Heste, thi de tidligere Ejere beholdt dem hos sig og havde Forpligtelse til at holde dem i forsvarlig Stand til den Tid, hvor de gennem Magistraten fordredes udleveret.⁶⁾

Efter at 1. fynske Rytterregiment i 1758 havde forladt Byen, var der i ca. 5 Aar ingen Indkvartering, men i Oktober 1763 holdt paany to Eskadroner af holstensk Rytterregiment under Major Erik Løvenhjelm v. Leth og Ritme-

Menig af Slesvigske Regiment, 1769.

ster v. Gersdorph deres Indtog i Byen. Regimentet skiftede Aaret efter Navn og kom til at hedde holstenske Kyrasserregiment, og da Eskadronerne i Maj 1767 atter forlod Byen, fik de en fin Anbefaling med fra Magistraten, der erklærede, at de i de halvfjerde Aar havde opført sig saaledes, at der ingen som helst Anledning havde været til at klage over dem eller deres Officerer, og disse sidste havde altid skaffet Magistraten god og prompte Justits over de underordnede.⁷⁾

Det var derfor ikke saa underligt, at Byen et Par Aar efter sendte en Ansøgning til Kongen om paany at faa en lignende Indkvartering. At det ikke alene var Øvrighedens, men ogsaa Borgerskabets Ønske, fremgaar af, at ni Borgere lovede at levere det fornødne Mærskhø til Hestene for 4½ Sk. Lispundet, saafremt dette blev aftaget straks efter Indavlingen, hvorimod Prisen maatte sættes til 5 Sk., hvis Overtagelsen først skete ved Mikkelsdagstide.

Byens Ansøgning blev dog ikke straks imødekommet. I 1770 fik den ganske vist Meddelelse om, at den efter Ansøgning paany skulde have sin Indkvartering, men først i November 1772 modtog den to Eskadroner Kyrasserer, og det fremgaar ikke af Dokumenterne, af hvilken Afdeling disse var. I Aarene forud derfor maatte Rlbe udrede Indkvarteringspenge til Fredericia og Kolding.⁸⁾

1774 fik Byen en ny Ryttergarnison, og denne Gang blev denne baade større og mere blandet. 1. Januar ankom en Eskadron af fynske geworbne Dragonregiment under Kommando af Grev Rochus Lynar, som sammen med sin Løjtnant indkvarteredes hos Raadmand Rahr. Lidt senere kom to Eskadroner af Danske Livregiment Rytteri samt Regimentets Chef, Oberst Conrad Mouritz v. Lützow, der indkvarteredes hos Sognepræsten L. Fog. Den forøgede Garnison bevirkede, at man maatte leje ekstra Sygestuer hos Jens Nielsen Tved og hos Bogbinder Claus Hansen, Munderingskamre hos Raadmand Rahr og diverse Magasiner hos forskellige Borgere.¹⁰⁾ Denne Indkvartering varede dog kun til 31. Oktober og bevirkede iøvrigt, at Stiftamtmanden indberettede til Regeringen, at Ribes Grund-

Officer og Vagtmester af Husarregimentet, 1774.

takst ved Byens Tilbagegang var uproportioneret, saa at der faldt større Indkvarteringsbyrde paa den, end der egentlig tilkom den.¹¹⁾

Da der i 1775 paany kom Indkvartering, blev det som tidligere to Eskadroner af holstenske Rytterregiment under Kommando af Major Erik Løvenhjelms Leth og Kaptajn Hauch, men Styrken var meget ringe og beløb sig kun til 4 Officerer, 7 Underofficerer, 16 gifte og 10 ugifte Ryttere med ialt 51 Heste. Majoren indkvarteredes hos Raadmand Rahr og Kaptajnen hos Hospitalsforstander Hjorth, og det blev betydet Apoteker Eilschou, at han fremtidig vilde faa Indkvartering frem for de gejstlige og verdslige Embedsmænd, da han havde bekvem Lejlighed dertil, og ikke mindst fordi han havde Ret til at udskænke Drikkevarer, saa at han ikke kunde skyde sig ind under sin privilegerede Stilling.¹²⁾ I Indkvarteringsrepartition modtog Byen i 1775 3532 Rdlr., men stod stadig i Restance for hvad den skulde yde til Kolding og Fredericia for 1772—74, og disse Penge var det vanskeligt at inddrive hos Borgerne, saa at der mange Steder maatte pantes for Restancer.

I 1777 ændredes Indkvarteringen til at omfatte en Eskadron af holstenske Rytterregiment¹³⁾ under Grev Wedel samt den nyoprettede 4. Husareskadron under Major, Kammerherre Christian Carl v. Pogrell. Tilsammen omfattede de to Eskadroner 23 Befalingsmænd, 93 Ryttere og 109 Heste, hvortil altsaa kom de til Eskadronerne hørende Koner og Børn.

Rytternes væsentligste Opgave var Afspærringen af Grænsen til Sønderjylland paa Grund af Kvægsygen, og da de tilsidst ikke kunde overkomme denne Kordontjeneste, blev Ribes Garnison fra 1779 betydelig forøget. Ryttereskadronen ombyttedes med 3. Husareskadron, og dertil kom et halvt Infanteriregiment med Regimentsstab. Alleerede i 1774 havde Regeringen besluttet, at de nationale Infanteriregimenter skulde forlægges fra de Garnisoner, de da havde, til andre Købstæder, der laa i de Distrikter, hvorfra deres Mandskab blev udskrevet. Som Følge heraf

skulde slesvigske Infanteriregiment i Rendsborg forlægges til Ribe, Varde og Ringkøbing, men først i Slutningen af 1778 kom den kongelige Ordre til Forlæggelse fra næste Foraar.¹⁴⁾ Regeringens Ønske havde været, at der kunde lægges 7 Kompagnier i Ribe, 2 i Ringkøbing og 3 i Varde, men Ribe erklærede, at den absolut ikke kunde tage mere end Staben og 6 Kompagnier.¹⁵⁾

I Marts Maaned kom Ordren til at Regimentet skulde afgaa fra Rendsborg den 23. April med Skib til Fredericia, og at det straks efter Ribegarnisonens Ankomst til Byen skulde deltage i Kordontjenesten.¹⁶⁾ For hver Underofficer og Menig, der transporteredes fra Rendsborg til Jylland, udleveredes der i 5 Dage 6½ Pund blødt Brød eller daglig 1½ Pund hart Brød, $\frac{1}{7}$ Pund Smør, 1 Pot Øl, $\frac{1}{4}$ Pæl Brændevin og paa hele Rejsen $\frac{1}{2}$ Pund Tobak. For hver Kone udleveredes der det samme Kvantum Brød, Smør og Øl, og disse modtog dette gratis, medens Underofficerer og Menige for deres Andel afkortedes 2 Skilling daglig.¹⁷⁾

Den store Fodfolksstyrke, som Ribe nu modtog, bestod af Slesvigske Infanteriregiments 1. og 2. Grenaderkompagni og 1.—4. Musketerkompagni og omfattede 35 Underofficerer, 213 Menige og 44 Soldaterkoner. Der skete dog paa Grund af Kordontjenesten¹⁸⁾ stadig Ændringer i Tallet. Til Hjælp ved denne Indkvartering modtog Byen en aarlig Hjælpeskat fra Store Hedinge, Køge, Svendborg og Viborg. Oberst Christoffer Marquard Lützwow fandt naturligvis mange Mangler ved den nye Garnison og klagede til Danske Kancelli over, at han ikke fandt tilsvarende Forhold til dem, han kendte fra den velordnede Fæstningsby Rendsborg, hvorfra han kom. Kancelliet var naturligvis klar over Vanskelighederne, men vilde nødig gribe ind. Det henviste til Forhandlinger med Byen paa Grundlag af den almindelige Indkvarteringsanordning og udtalte, at den »ikke paatvivlede, at jo Regimentet efter Billighed tager Byens Omstændigheder i Betragtning«.

Blandt de Fordringer, der stilledes til Hovedvagten paa Torvet, var ogsaa, at denne af Byen skulde forsynes med

Lygter og Lys, men da Magistraten i sin Nød lod Fordringen herom gaa videre til Stiftamtmanden, nægtede denne at gaa med hertil, da dette ikke stod anført i Indkvarteringsreglementet.¹⁹⁾ Derimod maatte Byen anskaffe 24 Forketter uden for Vagten til at sætte Geværerne ved, 1 Buk til Trommen sammesteds, 3 Bænke i Mandskabsstuen, 1 i Officersstuen og endelig 7 nye Skilderhuse, hvoraf 2 blev anbragt ved Nørreport og 1 paa Banken ved Stampe-møllen.²⁰⁾ Der har sikkert yderligere staaet 2 ved Sønderport og 2 ved Chefens Bolig.

En adskillig større Udgift fik Byen dog af Garnisons-sygehuset. Til dette Brug havde Byen stillet tre Smaahuse, der ikke var større, end at de tilsammen kun kunde rumme 11 Senge. Paa Grund af, at Borgerskabet fik den store Indkvartering, var det ikke muligt at opdrive det nødvendige Sengetøj i Byen, og man maatte helt til Hamborg for at foretage Indkøbet. Hver Seng var forsynet med 2 Under- og 1 Overdyne samt en lang Hoveddyne og 1 Hovedpude. Indkøbet til 7 Senge beløb sig til 135 Rdlr., og ogsaa en Del af Borgerne, der fik Indkvartering, maatte forsyne sig i Hamborg. Da der var en Del Sygdom blandt Soldaterne, navnlig Skørbug, maatte man kort efter udvide med endnu et Hus med 3 Senge, som blev købt af Hans Kalhauge.

Skønt Indkvarteringen kun omfattede ca. 30 Mand pr. Kompagni og ca. 20 ved Eskadronen, og skønt Borgerskab og Militær i Almindelighed kom fortræffeligt ud af det sammen, kunde der nu og da komme Vanskeligheder. For Eksempel klagedes der engang over, at det Brød, som Mandskabet fik udleveret, var meget slet. Der foretoges derfor et rationelt Eftersyn af den Rug, som fandtes i Regeringens Magasin og som udleveredes til dette Brug, men denne Rug viste sig at være god nok, saa at det kun kunde være Byens Bagere, som havde den militære Brødbagning i Entreprise, der var Skyld i Misèren.²¹⁾ Angaaende Soldaternes Forplejning anmodede Regimentschefen i 1782 Magistraten om at opfordre en af Borgerne til at oprette et Marketenderi, hvor de Menige kunde faa et Maaltid varm Mad til en Pris af ca. 2 Skilling. Hidtil havde det vist sig

Musketer og Officer af Riberske Regiment, 1785.

meget vanskeligt at faa noget saadant i Gang og at føre det igennem for længere Tid, og Følgen var, at Soldaterne ofte kunde gaa i adskillige Dage uden at faa varm Mad.²²⁾

Foruden at deltage i Kordontjenesten langs Grænsen afgav Slesvigske Regiment i et Par Aar omkring 1780 til Stadighed Mandskab med Befalingsmænd til at dæmpe den ved Brande opstaaede Sandflugt, som truede store Arealer af opdyrket Land. Regimentets Mandskab var en Blanding af hvervede og nationale Folk, og her i Grænseegnen var Desertering temmelig udbredt, idet de, der vilde unddrage sig Tjenesten, stjal sig bort i Baade, som trods Paabudene om at holde disse forsvarligt opbevarede, var ret lette at faa fat i. Af denne Grund maatte Regimentet stationere Underofficerer og paalideligt Mandskab paa Fanø og Mandø for at opsnappe Desertørerne.

I Januar 1785 fik Slesvigske Regiment Navneforandring til Riberske Infanteriregiment uden at der skete Forandringer i Personellet. Derimod ændredes Regimentsfarven, d. v. s. Farven paa Opslag, Rabatter og Krave, der hidtil havde været blaa, til lysegrøn, og de hidtidige gule Knapper ombyttedes med hvide. Det var oprindelig Regeringens Mening, at Regimentet fra Paasketide samme Aar som Helhed skulde indkvarteres i Ribe, saaledes at altsaa de i Varde og Ringkøbing liggende Kompagnier samledes med de øvrige, men Stiftamtmanden modsatte sig denne Forøgelse, som Byen slet ikke var i Stand til at tage, og Regimentets Chef, Generalmajor Lehmann, som nu havde indlevet sig i Forholdene paa Stedet, gav ham Medhold. Yderligere lovede Kancelliet at tage Spørgsmaalet om en Forhøjelse af Indkvarteringshjælpekatten fra andre Købstæder under velvillig Overvejelse.²³⁾

Alligevel fandt der i April 1785 en Forøgelse Sted. Medens der hidtil havde været indkvarteret 2 Grenader- og 4 Musketerkompagnier med ialt 26 Korporaler, 250 Menige og 69 Koner, laa der fra April til Oktober 2 Grenader- og 8 Musketerkompagnier med højeste Styrke 47 Korporaler, 335 Menige og 95 Koner,²⁴⁾ og denne Styrke ændredes kun i ringe Grad i de følgende Aar.

Det siger sig selv, at denne Indkvartering, der forøgede Indbyggertallet med næsten en Trediedel, satte sit særlige Præg paa Byen, hvor Oberst v. Lützow var højstbefalende.

Vagtbygningen paa Torvet, der nu var indbygget i Muren rundt om Kirkegaarden, var daglig besat med en temmelig stor Styrke bestaaende af 1 Løjtnant, 2 Underofficerer, 1 Piber, 1 Tambour og 30 Menige. Paa Eksercitsdagene deltog dog Størsteparten af Vagtmandskabet i Øvelserne. Vagtparaden stillede om Hverdagen Kl. 10³/₄, om Søndagen Kl. 11¹/₂, undertiden paa selve Torvet, undertiden paa andre Steder, saa at den med Piber og Trommer marcherede gennem Byen. Om Søndagen afholdtes der med hele Garnisonen Kirkeparade paa Torvet.

Medens Kirkeklokkerne hidtil havde været ene om at inddele Borgernes Tid, kom nu ogsaa hertil Reveillen og Retræten, der dog stadig skiftede noget efter Aarets Maa-ner. Saaledes blæstes Reveillen i Sommermaanederne allerede Kl. 3¹/₂, medens den i September først lød Kl. 4, i Oktober Kl. 5, i November Kl. 6 og i December Kl. 6¹/₂, for derefter atter at blive tidligere og tidligere. Aftenens Tappenstreg (Retræte) lød om Sommeren Kl. 8¹/₂, om Vinteren Kl. 8, hvilket ogsaa paa den Tid var almindelig borgerlig Sengetid.

Da ingen Soldater maatte forlade Byen uden Pas, var der til Stadighed stationeret en Underofficer i hver af Byens Porte, som ogsaa deltog i Opretholdelsen af den almindelige Orden ved Acciseforretningerne. Ogsaa paa Markedsdagene deltog Militæret i Ordenens Opretholdelse ved Patrouiller under Anførsel af en Underofficer. Nytaarsmorgen stillede Musikkorpset (Hoboisterne) ved Hovedvagten og indblæste her det nye Aar. For at imødegaa de ret tøjlesløse Løjer, som endnu paa den Tid var almindelig i Befolkningen ved Jule- og Nytaarstid, udstedte Oberst v. Lützow hvert Aar Befaling til, at ingen Militærpersoner maatte forklæde sig og være med i anden utilbørlig Spøg, ligesom ingen Menige maatte forlade deres Kvarter efter Tappenstreg. Ved disse Højttider musicerede

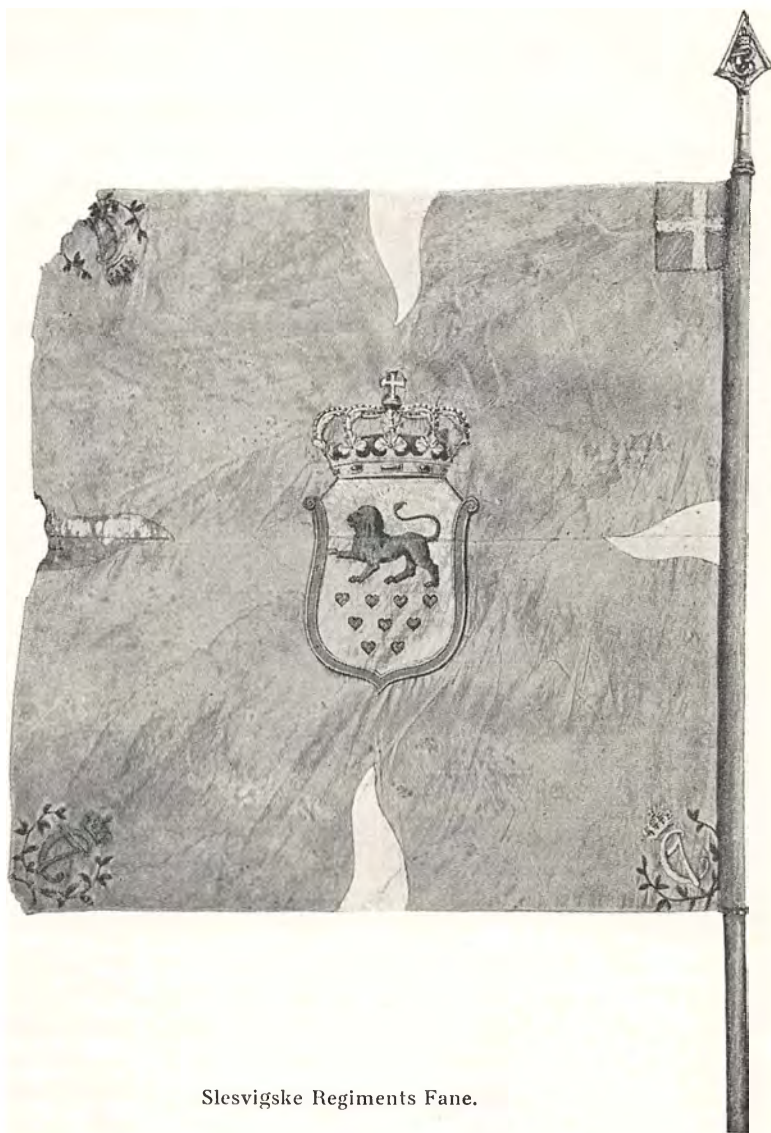
Hoboisterne ofte paa offentlige Steder, medens der i Paa-sken ikke blev rørt andet Spil end ved Reveille, Bøn og Tappenstreg.

Trods den strenge Disciplin kunde det naturligvis ikke undgaas, at uheldige Elementer inden for Soldaterne lavede forskellig Ravage eller endog Forbrydelser, men Befalingsmændene, og navnlig Rettergangschefen, Oberst Lützow, greb altid kraftigt ind for at forhindre dem eller i hvert Fald straffe Forbryderne strengt til Advarsel for andre. Skete der Tyveri i Byen, skred man straks til en Etersøgning i Mandskabets Kvarterer, og kom en Værtshusholder eller Smugkrovært paa den sorte Tavle, blev det Garnisonen forbudt at søge ham, og Straffen for Overtrædelse var da for en Underofficer 25 Slag Fugtel foran Paradens Front, medens den Menige maatte løbe 4 Gange Spidsrod.

Var Disciplinen streng og Straffene haarde, maa det dog hævdes, at netop de Aar, hvor Ribe havde sin store Garnison, var Reformaar i denne Retning, hvor en humanere Tone holdt sit Indtog i Hæren, og hvor man skred kraftigt ind mod Befalingsmænd, der plagede og slog Mandskabet eller paa anden Vis tyranniserede dem. Riberske Regiments Chef, General Lehmann, var blandt dem, der blev udsat for Klage og for en alvorlig Repri-mande fra Regeringen, men en nøjere Undersøgelse godtgjorde, at der var sket ham i hvert Fald nogen Uret i denne Sag.²⁵⁾

Paa flere Punkter høstede Byen direkte Fordel i sit borgerlige Liv af Indkvarteringen. Dette gjaldt ikke mindst over for det kraftigt om sig gribende Smugleri, som de mange Vagter og Patrouiller i Byen og dens nærmeste Omegn satte en delvis Stopper for, og Mandskabet var særlig interesseret i at paagribe Smuglerne, da der faldt gode Ducører af, naar de opbragte Varer blev solgt til Fordel for Byen. I Høslættiden indstilledes al Øvelse ved Regimentet, og Mandskabet fik Lov til mod Betaling at arbejde for Borger-skabet.²⁶⁾

Med dette Mandskab, som gjorde Tjeneste i Aarevis, var det naturligvis ikke nødvendig at holde Øvelse hver Dag.

Slesvigske Regiments Fane.

Kun et Par Gange om Ugen stillede det til Eksercits uden for Nørreport ved Vejrmøllen, og kun naar der var Rekrutstyrker i Garnisonen, var Øvelserne hyppigere. Den øvrige Tid gik med Soignering af Uniformerne og Regimentets Beholdninger, med Vagter og med forskelligt halv-civilt Arbejde. Eksekutionsforretninger i andre Købstæder, der ikke havde betalt Skat eller lignende, eller i Landsbyer, som af en eller anden Grund skulde straffes, var meget hyppige. I Almindelighed var Forholdet mellem Soldaterne og Borgerne godt, og kun sjældent fremkom der Klager som f. Eks. fra Forstander Ussing, da Soldaterne havde fundet paa at holde Aftenkomsammen paa hans Tofter ved Graven, saa at disse blev ødelagt og nedtrampet, eller fra Magistraten, da Underofficerer og Mandskab fandt Vej til Natmandens Hus, hvor denne holdt Smugkro med Dobbelt og anden Usømmelighed.

Soldaterstraffene var temmelig hyppige og bestod som oftest i Spidsrod, hvor den dømte maatte løbe et vist Antal Gange mellem to Rækker Soldater, som med afskaarne Stokke (Spidsrødder) pryglede ham, idet han passerede. Eksekutionspladsen hertil var som oftest uden for Sønderport, men kunde dog ogsaa forlægges til Blegdammen eller til Korsbrødregaard, hvor Obersten boede. En absolut mildere, men for Soldaten som saadan mere vanærende Straf var det, naar han foran Vagten blev sat et Par Timer i Feddelen.²⁷⁾ I 1786 blev Musketer Bruuses Kone dømt til at gaa 3 Dage i Feddelen paa Hovedvagten i Ribe, to Timer om Formiddagen og to om Aftenen. Undertiden samledes Regimentet paa Torvet, naar en uærlig skulde gøres ærlig. Den uærlige kunde være en Stokkedreng, Profossens Hjælper, som ønskede at blive rigtig Soldat, eller det kunde være en undvegen Soldat, der havde faaet sit Navn slaaet paa Galgen, hvorved han var blevet uærlig. Naar en af Regimentets Faner²⁸⁾ var blevet svunget over deres Hoveder, var de gjort ærlige, og Stokkeknægten kunde blive Soldat, og den undvegne, der nu atter var Soldat, kunde blive straffet for sin Desertation, men derefter leve videre i sit Kompagni som en ærlig Soldat.

I 1786 fik Fodfolksregimenterne tildelt Kanoner, og til Riberske Regiment ankom 5 Regimentskanoner, som opstilledes i en Park paa Skibbroen, og her afholdtes der ogsaa daglig Eksercits med dem fra Kl. 9—11 om Formiddagen, hvorefter der stilledes en Vagt ved dem. Senere flyttedes Artilleriparken uden for Nørreport, hvor den anbragtes ved det Hus, der brugtes til Krudtmagasin, saa at man derved sparede den ene Vagtpost.

Da Lützwow, der nu var blevet Chef for Regimentet og udnævnt til Generalmajor, i 1788 vendte tilbage til Garnisonen fra Efteraarsmanøvrerne, ansøgte han Kancelliet om, at kun de hvervede Soldater blev i Byen, medens det nationale Mandskab skulde indkvarteres i de nærliggende Landsbyer, da Kompagnierne nu var paa en saadan Størrelse, at Byen umulig kunde rumme hele Regimentet især om Vinteren.²⁹⁾ Aaret efter opførtes der uden for Nørreport et 18 Fags Bindingsværkshus til Brug som Vognskur, Kanonhus og Krudtmagasin. Hidtil havde Regimentet lejet Plads til alt dette, men nu var det blevet paalignet Byen at stille det til Raadighed, og denne overdrog Arbejdet til Kæmner Christen Koch, der ved en Licitation blev lavestbydende med 788 Rdlr. Bygningen blev ialt 58 Alen lang og 10 Alen dyb. Den havde 6 Porte, og Krudtmagasinet var en Tilbygning i Østenden paa 4 Fag og af Grundmur.³⁰⁾

Imidlertid var Bygningen knap blevet færdig, før Riberske Regiment i Slutningen af August Maaned 1789 rykkede ud til Manøvrer, og Byens Borgervæbning maatte derfor overtage Vagten derude. Borgeradjutanten, Bogbinder Lund og 8 Korporaler, der havde skiftet med Inspiceringen, havde været saa flittige og paapasselige derned, at der blev tilstaaet hver af dem et Gratiale af Byens Kasse.³¹⁾ Den nye Hærordning af 1789 fordrede Styrkerne i Hertugdømmerne betydeligt forøget, og Riberske Regiment, der i Januar 1790 havde faaet Navneforandring til 2. jydsk Regiment, blev derfor i Marts Maaned samme Aar temmelig pludselig forlagt til Rendsborg, og efterlod i Ribe kun et Depot af Udrustning for det nationale Mandskab i Gæstgiver M. L. Thuns Gaard samt en Del »uinfriede Fordrin-

ger« og saa naturligvis Smerten for Byen ved at sidde tilbage med en Række kommunale Foranstaltninger, der udelukkende sigtede paa Indkvartering. Man var ganske vist saa heldig allerede i Juni at faa udlejet Nybygningen uden for Nørreport, men ved adskillige andre Lejemaal, der var indgaaet for hele Aaret, forlangte Regimentet Restbeløbene, regnet fra Flytningen, udbetalt.

En lille Erstatning for sit Tab fik Byen i 1792, da de to i Holsten garnisonerende Husareskadroner paa Grund af den stærke Desertation fra disse, i Oktober Maaned blev trukket op til Ribe, dog med stærke Detachementer staaende i Altona og Ottensee.³²⁾ Den indkvarterede Styrke af 2. Eskadron under Oberstløjtnant Dorrien talte 12 Underofficerer, 62 Menige, 13 Koner og 106 Heste, medens 6. Eskadron under Ritmester Bertouch talte 13 Underofficerer, 65 Menige, 7 Koner og 104 Heste. Der indrettedes Halmdepot paa Raadstueloftet, og Vognhuset uden for Nørreport omdannedes til Stald, men Husarerne var langtfra glade for Indkvarteringsforholdene. Staldene og Kvartererne var kun maadelige, 2. Eskadrons Munderingskamre var slette og 6. Eskadrons maadelige, og Sygehuset erklæredes for meget fugtigt, fuld af Muldvarpeskud og Gulvene kun belagt med Brosten. Ved en Oversvømmelse i August 1793 led Eskadronerne store Tab, bl. a. mistedes 460 Lispund Hø. I April 1795 afmarcherede Eskadronerne til Pinneberg og Wedel og vendte ikke mere tilbage.

Der fulgte nu en Række for Byen meget stilfærdige Aar, hvor den atter selv maatte udrede Hjælpeskat til andre Byer, der havde Indkvartering. Men i 1808 tog Begivenhederne Fart paany, blot var det nu udenlandske Tropper, der blev indkvarteret.

Da Stiftamtmand Moltke den 21. Marts var paa Hjemrejse til Ribe, fik han i Foldingbro Meddelelse om, at de to spanske Regimenter Guadalaxara og Almanza to Dage senere skulde indkvarteres mellem Haderslev og Ribe samt i sidstnævnte Købstad. Baade han selv og Borgmester Lund fik nu travlt med Forberedelserne, og alt var virkelig i Orden, da Dragonregimentet Almanza paa de sorte andalusi-

Tegnet af en Ribeborger under Besættelsen.

ske Hingste holdt deres Indtog i Ribe og de omliggende Landsbyer. Ribe havde ikke glemt, at den en Gang havde været Garnisonsby og forstod sig paa, hvad der hørte til.³³) Chefen, Oberstløjtnant de Beccar, boede hos Kammerraad Jacob Krag i »Porsborg«, Major de Conway hos Madam Rahr paa Hjørnet af Sønderportgade og Sviegade, og der var ved Indkvarteringen, som foretoges af Magistraten i Forbindelse med den udpegede danske Kommandant, Major Lackendorph, ikke taget Hensyn til Privilegier af nogen Art.

Neppe var man blevet færdig med Indkvarteringen, før der kom Ordre til Oprettelsen af et Militærhospital. Borgmester Lund kunde endnu samme Dag, Ordren var modtaget, svare, at Hospitalet vilde blive oprettet i Ribe Hospital, det gamle Sortebrødrekloster, under økonomisk Ledelse af Forstander Niels Ussing. Der manglede alt til Indrettelsen af Sygestuer, men i en forbløffende Fart skaffedes der fra Byen og Omegnen saavel Sengetøj og Haandklæder som Stole, Gryder, Kar og Skaale. Gammelt, forvasket Lærred omdannedes til Charpi og Bandager, og 30. Marts var 28 Senge opredt og belagt. Ialt behandledes i Belægningsperioden 108 syge af Regimentet Guadalaxara og 13 af Almanza. Til at begynde med behandledes de syge udelukkende af Ribekirurg J. L. Hansen, men fra April overtog den spanske Overkirurg Don Lorenzo Pradel og hans Assistent af samme Navn Hospitalet, ligesom Forstander Ussing delvis afløstes af den spanske Krigskommissær Laborda og hans Sekretærer.

Det blev en livlig Tid for Byen. Der var en voldsom Trafik paa alle Veje af Stafetter og af Kalechevogne med fremmede og med danske Officerer. Soldaternes sydlandske Temperament og Ukendskabet til Sproget fremkaldte mange ejendommelige Situationer, men alt forløb paa bedste Maade. En Dag hørte et Par Spaniere Violinspil fra en Bagerbod og gav sig til at danse udenfor paa Gaden. Bageren kom frem i Døren og spillede videre for dem, flere Spaniere kom til, at de fik Bageren op paa et Bord, mens de dansede rundt. Til sidst blev de helt ellevilde,

og da Bageren blev træt og vilde standse, truede de ham med Prygl, og han maatte nu spille videre Time efter Time. Til Slut fik man alarmeret Borgmester Johan Ernst Heilmann, der fik Bageren udfriet og Spanierne beroliget, idet han forklarede dem, at de jo intet Brød kunde faa, naar Bageren skulde spille. Men den gode Bager glemte ikke i Hast denne Oplevelse.³⁴⁾

Mandskabet forplejedes hos Kvarterværterne, og der har sikkert været en Del Rædsel over de mærkelige Retter, de blev stillet overfor, selv om Magistraten paa Forhaand havde søgt at raade Bod herpaa ved at udsende trykte Sedler over, hvad man kunde give Spanierne at spise. Ogsaa en Del Officerer spiste hos Kvarterværterne, men en Del sattes dog af disse i Pension hos Byens Gæstgivere. Den 6. April forlod Regimentet Ribe, men først den 7. Maj var de sidste syge borte, samt de, der havde haft med Administrationen at gøre.

Allerede den 8. April ankom imidlertid en hel ny Tropeafdeling, nemlig 3. lette franske Infanteriregiment, og Magistraten maatte atter, i Forbindelse med den danske Kommandant Kaptajn P. Th. v. d. Hackhe, som havde afløst Major Lackendorph, i Gang med Indkvartering og andre Forholdsregler. Samtidig forlod den franske General Fririon, som et Døgn havde været indkvarteret hos Købmand Bech paa Storegade, paany Byen efter at have rekognosceret Mulighederne for en eventuel og frygtet Landsætning af engelske Tropper ved Yderbjerrum. 28. Maj drog Fransk mændene bort og efterlod i Ribe et lige saa godt Indtryk, som Spanierne før dem, men allerede 22. Juni holdt en Eskadron af det spanske Rytterregiment Algarbe sit Indtog i Byen, hvor den blev til 11. August. Fra nu af var det kun en mere spredt Indkvartering, der fandt Sted. Dog havde Ribe en enkelt Nat i Oktobers Begyndelse hele første Eskadron af 14. franske Jægerregiment i Indkvartering.

Først derefter kunde man atter aande frit og sunde sig efter den noget voldsomme Gæstering, der havde lagt Beslag paa alle Kræfter med Indretning af Magasiner af

enhver Art, Opførelse af særlige Bagerovne, Udskrivning af Køretøjer til Kommissærer og Transporter o. s. v. At Byens Magistrat og Borgere havde anstrængt sig til det yderste, viser de Takkeskrivelser Byen senere modtog fra baade spanske og franske Officerer.

I Januar 1810 fik Ribe igen regulær Indkvartering, idet sjællandske Jægerkorps under Kommando af Oberstløjtnant v. Luchow, som i disse Krigsaar førte en ret omtumlet Tilværelse, kom til at garnisonere her i omtrent et Aar. Indkvarteringen hos Borgerne skabte ingen Vanskelighed lige saa lidt som Tilvejebringelsen af Magasiner, men som sædvanlig var det Sygehuset, det var galt med. Jægerkorpset erklærede de gamle Sygestuer for under al Kritik og aldeles ubrugelige. Garnisonskommandanten og Distriktskirurg Hansen blev enige om, at to Værelser à 3 Senge samt en Opholdsstue for Opvartningskonen og et Køkken vil være passende, men det viste sig, at Indkvarteringskommissionen allerede havde indgaaet Lejemaal med Claus Mørch i Sortebrødregade (Matr. Nr. 24) angaaende to Værelser i hans Hus mellem Porten og Gadedøren, og man maatte da nøjes med det.³⁵⁾

Da der imidlertid i de følgende Aar indkvarteredes andre Styrker baade i selve Byen og i Omegnen, og der derved blev Brug for mere Sengeplads og bedre Forhold, indrettedes der et militært Sygehus i Hospitalet, og Løjtnant Schouby ansattes som inspektionshavende Officer ved dette.³⁶⁾

Udløbere af Krigsbegivenhederne i 1813—14 naaede ogsaa Ribe. Saaledes maatte Byen i April 1814 udrede 10 Vogne til det hamborgske Blokadekorps. Bekostningen, ialt 2593 Rdlr., blev lignet halvt paa Grundtaksten og halvt paa Næringstaksten.³⁷⁾ Men særlig mærkedes Krigen, da en lille Afdeling russiske Kosakker af Tettenborns Brigade den 10. Januar samme Aar holdt deres Indtog i Byen. De 35 Kosakker under Anførsel af Løjtnant Redlich af den hanseatiske Legion vakte naturligvis stor Opstandelse, og Borgerskabet fik i en Fart gemt deres Værdigenstande bort under Klynedyngerne paa Lofterne. Mindre for-

Officer af Ribe borgerlige Jægerkorps.

staaeligt er det, at Udgivelsen af Ribe Stiftstidende stand-
sede i en Uge »paa Grund af den fjendtlige Okkupation«.

Da Troppen ankom, red Stiftamtmand Koefoed den i Møde ved Sønderport. Stiftamtmanden bar sin røde Kjole, som jo ogsaa var almindelig Uniform i den danske Hær, og da Kosakkerne saa denne, troede de, at Byen var besat af danske Tropper og var lige ved at vende om. Da Amtmanden ogsaa var meget bange for de vildt udseende Kosakker, havde de nær gensidigt skræmt hinanden bort.³⁸⁾

Paa Torvet oprettedes der en Bivuak, hvor der brændte Baal Dag og Nat og holdtes Vagt. I Begyndelsen lavede Kosakkerne selv deres Mad her, men de indkvarteredes senere hos Borgerne, der satte dem i Pension hos Niels Larsen, Søren Weis og Fru Holm.

Løjtnant Redlich begyndte straks paa Udskrivninger, som først kun omfattede Klædetøjer og Fodtøj, men som senere til Borgernes store Fortrydelse ogsaa gik ud over deres Heste. Af Tøj leverede Jøden Mogens Dessauer i Storegade for 1427 Rdlr., og Fodtøj, Hestesko og Kolonialvarer bragte Byens Udgifter op paa 4236 Rbd. 23½ Sk. Dertil kom Regninger for Bepising m. m. Den 15. Januar drog Kosakkerne bort mod Seem og medførte bl. a. 31 af Borgerskabets Heste. Dagen forud var en Kosak blevet myrdet i Farup af et Par af Beboerne der, Fader og Søn, og Borgmester Heilmann blev stærkt optaget af Forhør i denne Sag, hvis Afgørelse dog er ukendt.

Ribe aandede lettet op efter dette ubehagelige Besøg, men endnu hundrede Aar efter levede Beretningerne derom i Byen. Den sidste Forbindelse med Militæret havde Ribe, da der i Tiden fra Juli 1815 til Juni 1816 var oplagt et Depot i Byen for Prins Ferdinands Dragonregiment, men endnu i 1828 førstes der Forhandlinger om Godtgørelser for forskellige Udgifter i Krigens Tid. For Indkvartering af danske og fremmede Tropper udbetaltes der Magistraten 601 Rdlr. Sølv af den kongelige Kasse, og for Leverancen af Vogne til det russiske Blokadekorps mod Hamborg 1894 Rdlr.³⁹⁾

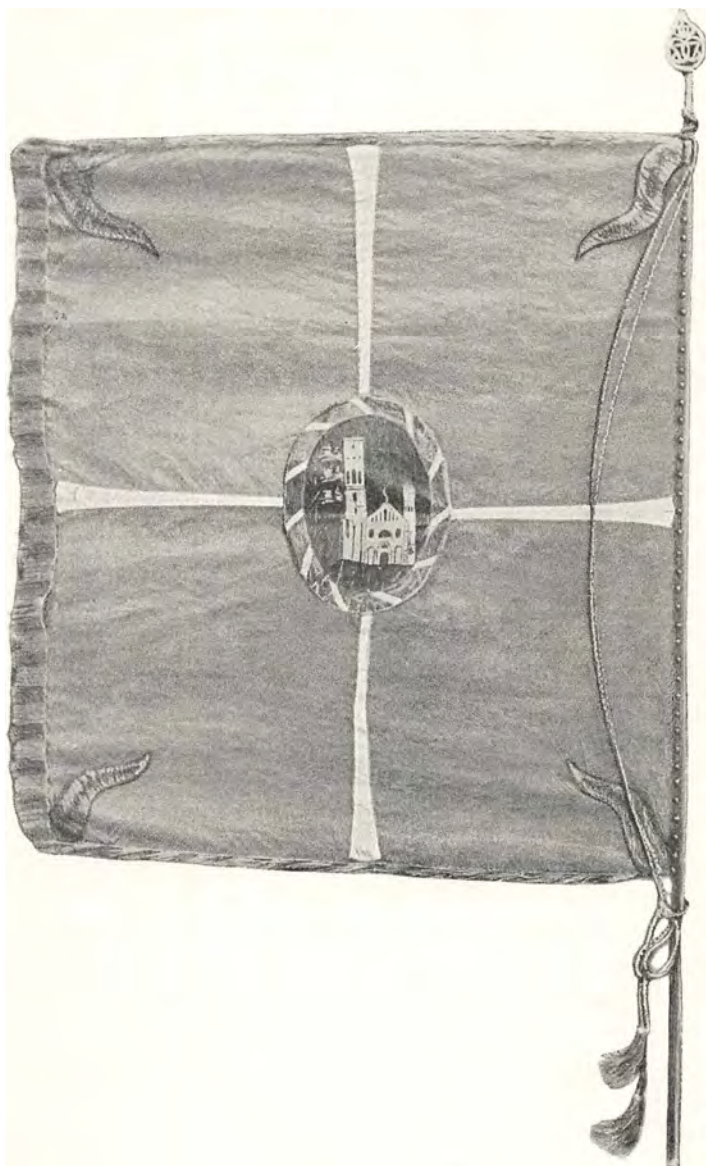
Officer af Ribe Borgervæbning.

Hvad Ribes »egne Soldater«, Borgervæbningen angaar, faar man kun et magert Indtryk gennem en Række spredte Oplysninger.

I 1736 blev en vis M. Wedel af Magistraten beskikket som Kaptajn for Borgervæbningen og samtidig foretoges der Udnævnelse af en Premierløjtnant, en Sekondløjtnant og en Fændrik. Kaptajnen fik Ordre til snarest muligt at indøve Borgerskabet i Eksercits.⁴⁰⁾ Iøvrigt er Oplysningerne fra 1700'erne yderst faa, men det ses dog, at Borgervæbningen besørgede en Del Vagttjeneste, naar der ikke var Garnison i Byen, og at den desuden havde Patrouiller ude paa alle Markedsdagene for at opretholde Ordenen. Fra 1760 kaldtes Borgerne overhovedet ikke under Gevær. Byen var saa fattig, »at Borgerne ikke havde Lyst til at øve sig i det militære Fag, da enhver Tid er kostbar«. ⁴¹⁾ Der fandtes kun en gammel Fane, der laa paa Raadhuset, men hverken Vaaben eller Armatur.

I 1801 genoprettedes Borgerkorpset imidlertid efter kongelig Ordre i tre Afdelinger. Den første af disse bestod af den egentlige Borgervæbning, d. v. s. af Borgere, der ikke var fyldt 50 Aar, men ved Siden af denne opstilledes en Reserveafdeling, der kunde anvendes ved fjendtligt Overfald. Som tredje Afdeling oprettedes af yngre Mennesker, Handelskommis'er og Haandværkssvende et Jægerkorps. Til Chef for det samlede Korps udnævnte Stiftamtmand Moltke Kaptajn v. Mylford, der imidlertid døde Aaret efter, og til Løjtnanter udnævntes Bjerrum, Urmaager Hans Peter Falck og Møller Jes Hansen. Korpset bestod ved Oprettelsen af 203 Mand.⁴²⁾

Til Uniform for Borgervæbningen fastsattes grønne Trøjer og Bukser, medens Befalingsmændene udstyredes med rød Kjole med gule Knapper og blaa Bukser. Aaret efter fik Officererne Lov til i Gala at bære gule Bukser. Det kneb med at fremskaffe Geværer, der da ogsaa blev af højst forskellig Art og betaltes med Priser, der varierede lige fra 1 til 5 Rdlr. Sadelmager Elbert blev sat i Gang med at lave Patrontasker og Bandolerer, som Jacob Mahler malede hvide, og Jens Gørtler lavede Spænder til Gehæn-

Ribe Borgervæbnings Fane, 1803.

gene. Desuden indkøbtes der 8 Underofficerssabler, og Kobbersmed Bodolph Pedersen lavede to nye Messingtrommer til Tambourerne. Alt dette betaltes af Magistraten, der imidlertid senere kom i Tanker om, at Borgerne fremtidig selv skulde holde sig med Vaaben ligesom med Uniformer,⁴³⁾ og at de skulde godtgøre Indkvarteringskassen de Beløb, der allerede var blevet udgivet af denne til Geværerne.

Til Eksercerplads anvistes Knud Heglunds Mark, og for at faa Gang i Eksercitsen engagerede Byen en Løjtnant Nideros som Instruktør for to Maaneder og indkvarterede ham hos en af Borgerløjtnanterne, Gæstgiver Ramsing paa Torvet.

Da man i 1802 ventede Kronprins Frederik paa Besøg i Ribe, kom der ekstra Fart i Borgervæbningen. Musikkorpset blev forøget, og der indsamledes Midler til Uniformer og til en Fane. Kronprinsen kom dog ikke, men i August afholdtes der en to Timer lang Præsentation af Korpset for Stiftamtmanden, der udtalte sin Tilfredshed med, hvad han saa og lod samtlige Deltagere beværte med Drikkevarer, ligesom han gav dem fri for Eksercits i nogen Tid derefter. I 1803 indviede Moltke den nye Fane af grøn Silke og firdelt af et lyseblaat, rødkantet Kors. I Midten fandtes paa den ene Side Ribe Bys Vaaben og paa den anden Indskriften: Ribe Borger Fane 1803.

Urmager Falck havde afløst Mylford som Chef for Korpset, og Øvelserne fortsattes under hans Ledelse. Naar Folk tog Borgerskab i Byen, maatte de møde i Raadhusretten og fremvise det Gevær med Bajonet og den Patrontaske, som de var pligtige til at anskaffe til Brug i Korpset. Senere skulde de dog kun fremvise Borgerkapitajnens Attest for, at de havde afskaffet dem.⁴⁴⁾

I 1810 ansøgte Hans Bondesen om Fritagelse for borgerlig militær Tjeneste mod at betale 10 Rdlr., men dette afslog Rentekamret dog, med mindre han vilde betale en til hans Formue mere passende Sum.⁴⁵⁾ I 1817 blev Købmand Daniel Hjort, Tømmermester Chr. Lund og Bødkermester Iver Baggesen tiltalt for en borgerlig Krigsret, fordi

de ikke var mødt som befaleet den 12. November til en efter Politimesterens Forlangende oprettet Vagt paa Raadstuen. De to sidste slap med at betale de 12 Sk., som det havde kostet at stille en anden i deres Sted, men Hjort, der ligefrem havde nægtet at møde, maatte desuden betale en Bøde paa 4 Mk. Sølv til Fattiggassen. Tømmermester Lunds Undskyldning lød paa, at Tilsigelsen havde truffet ham ved Middagstid, da han sad i et godt Lag, og han havde ikke fundet sig skikket til at møde i præsentabel Tilstand kun to Timer senere.⁴⁶⁾

Der synes det paagældende Aar at have været store Mangler ved Disciplinen i Korpset. De roligere Tilstande efter Krigens Ophør havde aabenbart afslappet de gode Borgeres Interesse. I December Maaned maatte den borgerlige Krigsret adskillige Gange træde sammen.

Skomager Friis mødte beruset til Tjeneste og maatte bøde 2 Mk., og Skomager Duus udeblev fra befaleet Tjeneste paa Markedet den 25. November og maatte betale 4 Mk. i Bøde derfor. Men ogsaa Fornærmelser mod Korpset blev paatalt. En Vagtpatrouille fandt en Aften ved Nørreport adskillige Bønder holdende med deres Vogne og gnavne over, at Konsumtionsbetjent Torbjørn Müller ikke var til at finde, saa at de kunde faa Vognene klareret. Patrouillen fandt ham paa et Værtshus, men da man vilde have ham til at passe sin Tjeneste, blev han fornærmet og udlod sig med upassende Udtalelser om Borgersoldaterne, ja slog endda den ene i Brystet.⁴⁷⁾ I 1819 dømte en borgerlig Krigsret paany en Borger for Udeblivelse fra Vagten paa Markedsdagen i November.

I 1815 normeredes de grønne Kjoler og Bukser for baade Befalingsmænd og Menige, og i 1831 ændredes Uniformen til mørkeblaat med røde Kraver og Opslag.

SOM BY SAA BORGER

At skrive en Købstads Historie kan til en vis Grad sammenlignes med Tegnerens eller Malerens Arbejde, naar denne fremstiller et Portræt. Ogsaa for Byens Vedkommende gælder det om, at man ikke blot opridser de ydre Konturer, man maa ogsaa medtage de Hovedlinier i Trækkene, som Livets Med- og Modgang har furet deri, saaledes at man faar saa meget som muligt med af den Karakter, som særpræger Byen saavel som Individet.

En Del af dette fæstner sig straks, naar man behandler det, som Borgernes Liv og Virke har givet Byen i ydre Struktur, saa vist som dette ogsaa afspejler det indre Liv, der pulserede bag Handlingerne, men man maa arbejde sig dybere ind, om man ret vil forstaa Sammenhængen mellem Byen og dens Borgere. Man kan da strides om, hvorvidt det er Borgeren, der efterhaanden antager sig Byens Mentalitet, saaledes som den nu engang er fastlagt gennem Generationer, eller om det er »Borgeren«, det samlede Udtryk for hele Borgerskabet, der under skiftende Livsvilkaar ændrer Byens Fysiognomi.

Sandheden er vist den, at de to Faktorer gensidig paavirker hinanden. Byen, det vil sige de ydre Rammer for det borgerlige Liv, angiver visse af Naturen og af Regeringsmagten dikterede Retningslinier, og paa disse maa Borgerskabet, alt eftersom det har Initiativ til, eller eftersom det formaar at kaare sig Førere, gode eller daarlige, bygge videre. I stadig Gæld til svundne Slægters Indsats har de fleste danske Købstæder gennemgaaet en jævn Udvikling. De kunde vel hænges i Væksten for en Tid, men fortsatte derefter paa det tidligere Grundlag.

Helt anderledes med Ribe!

Dens Opstaaen og Udvikling berettigede den til en frem-skudt Stilling blandt Rigets Købstæder. Paa en vanskelig tilgængelig Kyst laa den som eneste Indfaldsport til Landet for det europæiske Handelsliv. Da dette i Middelalderens Midte forskød sig en Del mod Øst gennem Nordtyskland, standsedes vel dens Fremgang, men knækkes kunde den ikke. Det skulde der en Sum af Katastrofer til. Da Krigenes Ødelæggelser i 15- og 1600-Tallet kom, da Adgangen til dens Havn sandede til, da en forstaaende Hjælp fra Regeringen udeblev i en kritisk Periode og da en ødelæggende Grænse blev trukket lige uden for dens Porte, kunde ikke selv det dygtigste og mest initiativrige Borgerskab redde den fra Undergangen.

I Ribes Struktur som Købstad var Ændringerne som Følge heraf saa katastrofale, at dens Borgerskab ganske maatte skifte Karakter. Man maatte tilsidst se Kendsgeringerne i Øje, maatte kvittere Drømmene om en stolt Fortid og maatte saa paa smaaborgerlig Vis søge at finde Veje til at faa det mest mulige ud af den foreliggende Situation.

Dette gik ikke af uden svære Kampe, som satte mangan dyb Fure i Byens ædle Gammelmandsaasyn. I Landets Historie spiller disse Kampe ingen Rolle, de udkæmpedes inden for Murene, og de Saar, de slog, satte kun Ar i Byen selv. Dens Borgerskab ligner i disse Kampens Aar slet ikke de øvrige danske Byers. Tilflyttere, ikke mindst Embedsmændene, havde ofte vanskeligt ved at forstaa Byens Børn, og de formaaede kun i ringe Grad at tilføre dem noget andet Præg. Gennem den Periode, som er beskrevet i det foregaaende, tog Borgerne deres Standpunkt, og Byen lukkede sig om dem og om de smukke Rester af Fortiden, som den indeholdt. Derfor er den i Dag saa smuk som kun faa af dens Kolleger blandt danske Købstæder.

I stadig og haard Kamp for sit Udkomme og med en evig Trudsel om Ødelæggelser fra Naturens Side maatte Ribes Borgerskab faa en egen aandelig Rejsning. Det var navnlig i tidligere Tid Kirkens og Skolens Mænd, som var førende i Aandslivet, og i denne Retning tæller Ribe mange

og store Navne. Om disse Mænds Indflydelse paa det Borgerskab, der omgav dem, er Sporene kun faa, hvor stærkt Mændene end straalere i Landets kulturelle Udvikling. Man maa gaa andre Veje for at finde ind til Hovedlinjerne i Borgerskabets almindelige aandelige Indstilling, saaledes som det uden for dets Trosliv prægede dets daglige Liv.

Eet Træk træder stærkt frem og dokumenterer sig ofte i det Afsnit af Byens Historie, som her er behandlet. Efter at Byens Styre ved Enevældens Indførelse var blevet frataget Borgerskabet, saaledes at det mere og mere blev lagt i Hænderne paa Embedsmænd, der ikke behøvede at være udgaaet af deres egen Kreds, fik Oppositionslysten ret ofte saa kraftige Udtryk, at det af Regering og Embedsmænd kunde betegnes som Oprør. Mænd med Førerevner havde let ved at skaffe sig Tilhængere. I Nutidsøjne ser Begivenhederne ikke ud som store Aktioner, men Samtiden saa anderledes derpaa, præget som den var af Enevældens »Vi alene vide«, hvor »Vi« var baade Regeringen og dens ansvarlige Embedsmænd. Begivenheder, som dem, der grupperer sig omkring Raadmand Ole Schultz, Peder Mauritsen Ilberg og Apoteker Eilschou taler deres tydelige Sprog om et Borgerskab, der havde let ved at bruse op og ved at sætte haardt mod haardt.

Man kom heller ikke til at gaa ud af 1700'erne, uden at endnu en Affære, der viste samme Trang til Selvtægt, blev udspillet, og som fandt sin Afslutning lige paa Tærsklen til det nye Aarhundrede.

Da man i Marts 1795 frygtede for, at der skulde blive Mangel paa Rug, besluttede man paa et Møde mellem Stiftamtmanden, Magistraten og de eligerede Borgere, at de sidste skulde tilvejebringe et Reserveoplæg paa 500 Tønder. Man tænkte sig dette opnaaet ved, at Købmændene for hver 100 Tdr. Rug, de udførte, skulde tilbageholde og aflevere 20 Tdr., hvorved der kunde fremskaffes 200 Tdr. De øvrige 300 Tdr. skulde indkøbes. De nødvendige Midler, beregnet efter 4 Rd. pr. Td., skulde laanes i Banken i København paa Obligationer, som Stiftsøvrigheden vilde overlade Byen af de offentlige Midler. Skulde Kornmang-

len saa indtræffe, var det Hensigten at udsælge Oplaget til Byens fattige for Indkøbsprisen, og det Tab, man maatte regne med paa Grund af Svind, skulde bæres af Byen. Samtidig anmodede Forsamlingen Stiftamtmanden om, at denne, hvis Prisen paa Rug skulde stige til 5 Rdlr., vilde søge udvirket et ministerielt Forbud mod Udførsel.¹⁾

Prisen paa Rug steg umiddelbart efter saa stærkt, at den i Hamborg betaltes med 7 Rdlr. Td., og dette indvirkede i den Grad paa den mindre velhavende Del af Borgerne, at de geraadede i den højeste Ophidselse, da nogle af Købmændene den 7. April inladede Korn i Pramme en Fjordingvej oppe ad Aaen. En større Skare Borgere satte sig i Bevægelse og bemægtigede sig Prammene, inden disse passerede Bommen for Havnen. Toldbetjentene, som vilde modsætte sig dette, blev drevet paa Flugt og en særlig Hængelaas blev anbragt paa Bommen. Byens Borgervæbning deltog i Oprøret, og efter Adjutantens Ordre inddelte en Korporal Borgerne i Vagthold ved Bommen, indtil man fik Svar paa en i Hast opsat Ansøgning om, at Kornudførsel maatte blive forbudt. Købmændene søgte at handle sig fri ved at sælge et større Oplag til 4 Rdlr. Td., men de ophidsede Gemytter vilde ikke gaa ind paa dette.²⁾

Forgæves søgte baade Stiftamtmanden og Magistraten at overbevise Borgerne om, at der jo ingen Mangel var, og at man slet ikke havde nødig at frygte Hungersnød. Intet hjalp, selv ikke da man viste dem, hvor lovstridigt de handlede, og hvilke alvorlige Følger, det kunde faa.

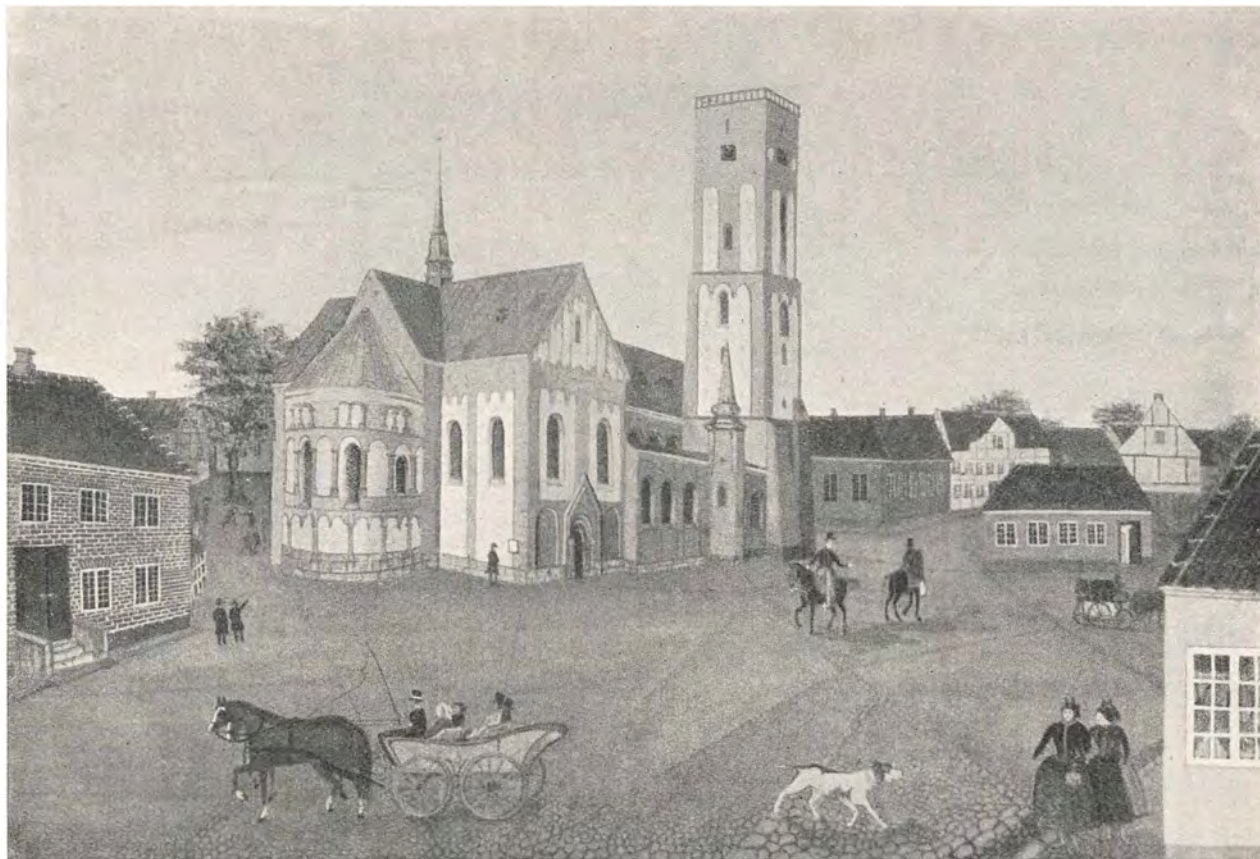
Følgen blev en Retssag, der omfattede ikke mindre end 36 anklagede. Gennem Forhørene fik man temmelig hurtigt udskilt Hovedmændene i Aktionen. Det var alle Smaa-borgere i Byen med ellers ukendte Navne, men blandt de implicerede fandtes dog Birkedommer Niels Outzen og Tobaksfabrikant Chr. Grummesen. Der blev nedsat en Kommissionsdomstol, hvis Afgørelse faldt i 1798, men inden man var naaet saa vidt, opskræmtes Gemytterne paa ny, idet man en Morgen i Marts 1796 fandt et Skandskrift mod Magistraten opslaaet paa Byens Kag paa Torvet. Magistraten bestemte sig til ganske at ignorere dette og mente,

at det var en af Følgerne af Apoteker Eilschaus Agitations-skrifter, som han flittigt uddelte blandt Almuen. Men et Par Dage senere modtog Raadmand Lund et Brev med saadanne Oplysninger, at man skulde kunne komme Ophavsmanden, en vis Clemen Kjeldsen, til Livs. Dette mente de to Raadmænd ikke at kunne sidde overhørig, medens Borgmesteren, Justitsraad Balle, ikke mente at kunne deltage i Forhøret »efter sine Grundsætninger«. Man indstillede, at der maatte blive beskikket en Sættedommer samt at Clemen Kjeldsen maatte blive hæftet.³⁾

Denne Sag synes at være løbet ud i Sandet, hvorimod »Oprøret« naaede frem til Højesteret, hvor Dommen faldt den 25. April 1800. Otte af Borgerne idømtes Strafarbejde i Københavns Fæstning, nemlig Anders Nielsen, Herman Nielsen og Laurits Lund i 6 Maaneder, Clemen Kjeldsen, Terkil Christensen, Jacob Bøhme, Søren Lorentzen og Morten Svendsen i 3 Maaneder. Disse Straffe ændredes senere til at gælde Viborg Tugthus. Jacob Josephsen og Christian Grummesen idømtes Fængsel paa Vand og Brød i 8 Dage og Birkedommer Niels Outzen maatte betale en Bøde paa 100 Rdlr. til de fattige. Tilsammen skulde alle de domfældte betale Sagens Omkostninger. De øvrige frifandtes. Blandt disse var Skomager Nicolai Bernbom og Bogbinder Lund, der begge var blevet idømt Fængselsstraf ved Kommissionsdommen. Efter denne havde de imidlertid indsendt Ansøgning om Benaadning, hvad Magistraten varmt havde anbefalet, da de havde tilstaaet deres Delagtighed og hidtil havde været gode og stræbsomme Profektionister og Borgere. Paa en lignende Ansøgning fra Terkel Christensen maatte man imidlertid erklære, at han var en daarlig Person, men da Opløbet neppe vilde faa betænkelige Følger for Fremtiden, indstillede man ham til Fritagelse for Fængselstraf eller Slaveri, hvilket Højesteretsdommen altsaa ikke tog i Betragtning.⁵⁾

Naar man betragter disse Affærer, er det mærkeligt at se, hvorledes det samme Borgerskab til andre Tider udviste stor Sagtmodighed over for alle Tilskikkelser, en Sagtmodighed, der undertiden kunde grænse til Stupiditet. Hertil

Torvet i 1800'ernes Begyndelse.

kom som Karaktertræk en udpræget Fatalisme over for de Naturkatastrofer, som uafvendeligt og med større eller mindre Mellemrum bragte Tab og Ødelæggelser for de allerfleste af dem.

I Borgerskabets Sammensætning skete der gennem 1700'erne en umærkelig Ændring, som medvirkede til, at det til en vis Grad skiftede Fysiognomi. Før i Tiden besattes saa godt som alle Embedsstillinger af Borgerne selv, og selv om disse udgik af en snævrere Kreds, var det dog af Betydning for hele Borgerskabets Struktur, at det var Byens egne Børn med deres Kendskab til alle indre Forhold, der besatte disse Poster.

Efterhaanden ændredes dette Forhold, saa at flere og flere Embeder og offentlige Stillinger besattes med fremmede. Disse sluttede sig ganske naturligt til Indehaverne af de øvrige Embedsstillinger og kom derved til sammen med disse at danne en mere afgrænset Stand, der bl. a. for en Tid skød Købmandsstanden ned i et lavere Plan. Et helt nyt Befolkningselement begyndte i 1760'erne at udvikle sig, idet mange Præsteenker fra Landet flyttede til Byen for at kunne holde deres Sønner i Latinskolen der;³⁾ og Sporene heraf røber sig paa forskellig Vis.

Fra gammel Tid havde man i Kompagnilaug et borgerlig Sammenslutning med Rødder helt ned i de middelalderlige Gilder, men det selskabelige Moment var efterhaanden gaaet tabt. Af dette Laug, der ogsaa var Begravelseskasse, var Kasse- og Samkvemslaug udskilt, og begge virkede, saa længe de bestod jævnsides, tillige som Laanekasser.⁴⁾ Kasse- og Samkvemslaug synes at være gaaet ind i 1700'ernes Midte, medens Kompagnilaug fortsatte sin Virksomhed. Ogsaa et Skyttelaug fandtes fra gammel Tid, men om dets Fugleskydninger og øvrige Virksomhed vides lige saa lidt som om dets Ophævelse.⁵⁾

I den store franske Revolutions Fodspor groede i de danske Provinser en Række selskabelige Klubber frem, som oprindeligt startedes som Diskussionsklubber, men som efterhaanden tog sig mere af Borgernes Forlystelsesliv.

Ogsaa i Ribe startedes — foruden et Læseselskab — i 1793 »Borgerligt Selskab til økonomisk og moralsk Vels Befordring i Ribe«. Tanken udgik fra Jacob Holst i Hundegade, som den 9. Oktober indbød til Stiftelsen af et Selskab, hvis Medlemmer »forbundne i Venskab skulde virke for Borgervellet«. En god Maaned senere valgtes paa et Møde Borgmester, Justitsraad Emanuel Møller, Amtsforvalter Hjort, Hospitalsforstander Niels Ussing, Pastor Juel og Apoteker Eilschou til at lave Lovudkastet, der fik 37 Paragraffer, som fastslog, at dette Selskab skulde virke for Ribe paa samme Maade som Landhusholdningsselskabet, Efterslægtsselskabet, Borgerdydsselskabet og Naturhistorieselskabet i København virkede for større Kredse.⁶⁾

Det var en stor Mundfuld at gabe over, men som Diskussionsklub opfyldte Selskabet sit Formaal. Det fik straks 50 Medlemmer, og til Direktør valgtes, foruden Balle, Ussing og Eilschou, Købmand Niels Friis og Kæmner Chr. Koch. Det vedtoges, at Statens Konstitution, dens Moral og Religion ikke maatte gøres til Genstand for Diskussion, og forøvrigt opstillede Balle straks følgende Diskussions-emner: 1) Foranstaltninger mod Forprang, 2) Byens Agerbrug, 3) dens Haandværksdrift og 4) Spørgsmaalet om Byens Veje.

Det kan ikke undre, at Selskabets Møder blev livlige, ikke mindst da det rummede en saa lidenskabelig Debat-tør som Apoteker Eilschou. Som Helhed kan det vist siges, at Diskussionerne i Stedet for at afklare Spørgsmaalene ofte var medvirkende til at sætte dybere Skel mellem de forskellige Meninger angaaende de offentlige Sager, der behandlede. Hele det første Aar var Vejsagen det alt overskyggende Emne, men man enedes dog ogsaa om at oprette en Hjælpekasse, der navnlig skulde yde Laan til Haandværkerne til Indkøb af Materialer o. l.

Borgmester Balle traadte ret hurtigt tilbage som Formand og afløstes af den tidligere Hører ved Latinskolen Niels Lindberg, som nu var blevet Kapellan ved Domkirken. Diskussionerne var iøvrigt til Tider saa heftige, at de førte til ret omfattende Udmeldelser, og allerede i 1794

søgte man nyt Mødelokale og fandt et saadant hos Købmand A. Andersen, der samme Aar blev Formand for de eligerede Borgere. Af nye Debatter kan fra 1795 nævnes en, der udgik af Ussings Forslag om en indbyrdes Forsikring af Køer og Kalve, men som ikke naaede frem til Afstemning.

Af selskabelige Sammenkomster havde man oprindelig kun en om Aaret, nemlig paa Kronprins Frederiks Fødselsdag den 28. Januar, hvor man samledes ved »et tarveligt og til borgerlige Vilkaar svarende Maaltid« og foretog en Indsamling til Byens fattige. Fra 1798 fik Damerne Adgang til de selskabelige Sammenkomster, hvor efterhaanden Musik og Dans blev eneherkende, og fra nu af traadte Diskussionsmøderne i Baggrunden for til Slut helt at forsvinde, og Selskabet gik op i den selskabelige Klub.

I 1799 afgav 50 Borgere, som havde haft Part i Læseselskabet, deres Andel deri, for at man i Stedet kunde oprette et offentlig Bibliotek. Fundatsen til dettes Oprettelse forelaa den 1. Juni, og det var Mening, at det skulde aabnes ved Nytaar 1800. Det kom dog først i Gang den 15. Marts, hvor det aabnedes Kl. 2 om Eftermiddagen, og Kataloget forelaa da trykt og blev solgt for 8 Sk. Alle Midler, der havdes til Raadighed, anvendtes til selve Bogbestanden, og Bibliotekaren var ulønnet. Laanerne betalte 2 Sk. ugentlig. Det bestemtes, at Biblioteket aldrig maatte sælges eller splittes. Hvis det ikke paa anden Vis kunde reddes fra Undergang, skulde det skænkes Latinskolen, Raadstuen eller en Person, som vilde forvalte det i Overensstemmelse med Fundatsen.⁹⁾

Det lader sig ikke afgøre, hvornaar den selskabelige Klub oprettedes, men den eksisterede i 1790'erne jævnsides det borgerlige Selskab og havde til Huse hos Gæstgiver M. L. Them. Under Stiftamtmand Moltkes særlige Protektorat udvidedes dens Program i 1798 til ogsaa at omfatte Koncert og Dans om Søndagen fra Kl. 4 til Kl. 10 Aften og den skiftede Navn til »Ribe Klub og Koncert Selskab«. Da Moltke var en saa lidenskabelig dramatisk Udøver, at han undertiden tog til Tønder for at spille paa et Privattheater

der, varede det naturligvis heller ikke længe, før han inden for Klubbens Rammer fik oprettet et dramatisk Selskab. Den første Forestilling, der var berammet til at finde Sted i Marts 1808, blev væltet ved Christian VII's Død og udsattes til Aaret efter, da man opførte to Stykker af Kotzebue »Linnedvæveren« og »De fire Temperamenter«. Foruden de snart aarlige Skuespilaftræner var Moltke en smagfuld Arrangør af andre dramatiske Opføringer, og en Tradition vil vide, at han i den Grad var ivrig for den kære Klub, at de af Byens Damer, som udeblev fra Selskaber og Baller deri, afgjort kunde regne med hans Visit den følgende Dag, hvor han hørte til deres Befindende. Var det noget Under, at man ved hans Forflyttelse i 1811 paa Klubbens Teateraften den 10. Marts som Epilog lod selveste Thalia beklage det Savn, han vilde efterlade sig.¹⁰⁾

Fra samme Aar, hvor Moltke fraflyttede Byen, er bevaaret trykte Love for »Ribe Bys forenede Klubselskab«. ¹¹⁾ Det blev heri slaaet fast, at Selskabets Hensigt var »at fornøje ved Konversation, Koncert, Bal og dramatiske Forestillinger«. Medlemmerne var delt i to Klasser, hvoraf den sidste omfattede mindre bemidlede, nemlig Enker og ukonfirmerede Mandfolk eller Lærlinge. Optagelse i Klubben skete paa en Generalforsamling ved Ballotering med Kugler, og Rammerne var meget vide som iøvrigt for hele det selskabelige Liv i Byen. Ledelsen var i Hænderne paa fem Direktører, hvoraf en var Ordførende, en bestyrede det dramatiske, en Koncerterne, en Ballerne og en havde Regnskabet under sig.

En Søndag i hver Vintermaaned opførtes der saa vidt mulig et større eller to mindre Skuespil, som bekendtgjordes i Avisen. Lovene foreskrev udtrykkeligt, at Damerrollerne skulde besættes med Damer. Fik man Opfordring til at spille en Rolle, var der bestemte Regler for Tilladelsen til at sige nej dertil. Udenbys Embedsmænd var altid fritaget og desuden alle over 50 Aar samt Klubbens musicerende Medlemmer. I Alderen mellem 40 og 50 var man pligtig til at tage i hvert Fald Statistroller, og yngre Medlemmer kunde overhovedet ikke vægre sig ved at modtage

de Roller, som »Teaterdirektøren« tildelte dem. Naturligvis gik det ikke saa strengt til, som Lovene foreskrev, og i de allerfleste Tilfælde forhandlede man sig til et Resultat, der tiltalte alle Parter.

Man mærker i Lovene tydeligt Moltkes Haand og hele Indstilling. Herrerne benævnes stadig ved det franske Ord for en Herrehat »Chapeau«. Ingen Chapeau maatte til Komediernes tage andre Damer med end dem, der hørte til Huset og som han ved Navn havde opgivet for Direktionen. Hvad de ugifte Chapeau'er angik, maatte de kun invitere een Dame med og kun en ugift Dame, og Navnet paa denne skulde opgives for Direktionen, som derefter afgjorde, om vedkommende var »qualificeret til at bi-vaane Selskabet«.

Et Par Bestemmelser vedrørende Skuespillene er ganske interessante. Det var saaledes absolut forbudt Tilskuernes under Spillet at give deres Bifald eller Mishag tilkende, men det maa dog antages, at det ved Tæppefald, naar Forestillingen sluttede, var tilladt at klappe. Desuden indskærpedes det, at hverken Tilskuerne eller de Rollehavende indbyrdes maatte benævne en Skuespiller ved det Navn, vedkommende havde baaret i Stykket, en fortrinlig Regel, som var absolut paakrævet i saa snævert et Samfund, som det her drejede sig om.

Foruden Skuespillene var der i Løbet af Vinterhalvaaret Koncert en Gang om Maaneden af baade vokal og instrumental Art. Der var Tider i Klubbens Historie, hvor man havde virkelig fine Strygerensembler, medens det her som andre Steder undertiden kunde knibe stærkt med Blæsere. Koncerterne begyndte allerede Klokken 6 om Eftermiddagen, men »den borgerlige Sengetid« laa den Gang adskilligt tidligere end nu, ligesom Dagens Gerning begyndtes ikke saa lidt tidligere, end vor Tid kender til.

Ogsaa Ballerne begyndte Klokken 6 og varede til Klokken 2. Før Ballets Begyndelse maatte hver Chapeau melde sig hos den fungerende Baldirektør, hvor han trak et Nummer, som blev heftet synligt paa Kjoleopslaget og som angav den Plads, han med sin Dame skulde indtage i Kvadril-

Parti om Sct. Catharinæ Kirke.

len. Menuetten og Ecossaisen var de mest almindelige Danse, men Wienervalsen holdt sit Indtog paa Ballerne i Aarene umiddelbart før 1820, og skønt de ældre med Forfærdelse saa denne umoralske Dans, hvor man holdt sin Dame tæt omfavnet, bryde med alle Traditioner, vandt den snart Indpas overalt. Som Borddans brugtes som oftest den hvirvlende Tempéte, men de fleste Danse var ret adstadige og udførtes, som Tiden krævede det, med megen Stil og Korrekthed.

Klubben arrangerede i Vinterens Løb ikke mindre end 6 Baller, saa det kan ikke nægtes, at Danselysten var stor, ikke mindst naar Hensyn tages til, at der ogsaa i Hjemmene dansedes en Del. For den ukonfirmerede Ungdom afholdtes der desuden i Klubben ca. 3 Baller aarlig.

Var Selskabeligheden stor saavel inden for Hjemmene som i Klubben, var til Gengæld Omkostningerne temmelig smaa. Kontingentet i Klubben beløb sig ikke til store Summer, og Traktementet, der oftest bestod af Smørrebrød eller Chokolade med Smaakager, løb heller ikke op til store Beløb. Paa Majestæternes Fødselsdage var der ganske vist arrangeret Middag i Klubben, men Retternes Antal var faa og af Vin nøjedes man med et Par Glas Rødvind til de officielle Skaaler.

Den selskabelige Klub bevirkede iøvrigt, at Byen efterhaanden blev ganske fri for Klikevæsen, idet alle honnette og blot nogenlunde velsituerede Borgere kunde blive Medlemmer, og Omgangstonen var god. Da Damerne til Bal og Koncert kunde møde i Muselinskjoler, som vaskedes og derefter var lige fine igen til næste Sammenkomst, og da de hvide Strømper var hjemmestrikkede og som oftest fremstilledes under Sammenkomsterne, hvor ingen blot lidt ældre Dame med Respekt for sig selv mødte uden at have Strikketøjet med i en sirlig Pose over den ene Arm, kan man forstaa, at alle Familier i hele Byen omgikkes uden at lægge alt for megen Vægt paa Toiletterne og Traktementet.

Aandelig set betegner de første Aartier af det 19. Aarhundrede en Brydningstid, som heller ikke undlod at sætte

sig Spor i Ribes borgerlige Liv. Dønningerne fra den store franske Revolution havde vakt Sansen for Politik og for »Almenvellet« samt Trangen til at udveksle Meninger herom. Politisk set var Borgerskabet imidlertid meget umodent, og den danske Enevælde gav ikke stort Spillerum for Diskussioner i denne Retning. Desmere kastede man sig over andre Emner, og derfor havde Jacob Holsts »Selskab til økonomisk og moralsk Vels Befordring« kunnet sætte saadanne Diskussionsemner paa sit Program som Midler mod Land- og Forprang, Opnaaelse af Jorddyrkningens højeste Fuldkommenhed og Ophjælpning af Haandværkerstanden foruden de praktiske Spørgsmaal om Vejforhold, Afvanding af Kær og Enge, Faareavl o. s. v.

Det ny Aarhundrede satte imidlertid ind med helt andre Toner. Det sværmeriske og følsomme traadte i Forgrunden, det romantisk betonedede fik mere og mere Overhaand. Under denne Synsvinkel maa man se den Form, hvorunder Ribe f. Eks. fejrede Frederik VI's Fødselsdag, »den lykkelige Dag, som skænkede vort Norden dets elskede Fyrste«. I Kammerherre Moltkes Iscenesættelse fremførtes Prologen, som Latinskolens Rektor, Professor Hansen, havde forfattet i Dagens Anledning. Et Kor af festklædte Ynglinge og Piger hilste Dagen med Frydesang, hvorefter Repræsentanter for Hans Majestæts Undersaatter: en dansk, en norsk og en holstensk Bonde i Sang takkede hinanden for Brodersind i Nødens Tid og tilsvor Kongen Troskab. En Genius traadte derefter frem og spaaede Tvillingriget Held og Fjenden Undergang, hvorefter Kongens Brystbillede bekransedes, medens de dansende Ynglinge og Piger slyngede Blomsterguirlander om Busten. Derefter opførtes et Skuespil af Kotzebue.

Noget i samme Stil afholdtes nogle Aar i Forvejen en »patriotisk Koncert« i Dømkirken. Hovedaktøren var Skuespiller Hans Christian Knudsen, der paa denne Maade foretog Indsamling til de saarede og de faldnes Efterladte efter Slaget paa Reden. Ogsaa her var det Moltkes dramatiske Sans, der satte sit Præg paa Optrinene. Kirken var smykket med grønne Grene, Blomsterguirlander og Buer.

Paa en Forhøjning stod en Urne paa en Søjle, der bar Indskriften: 2. April 1801 — For Frihed, Fred randt Eders Blod — I døde — Men evigt grønnes Eders Laurbærkrans. Rundt om stod 14 unge hvidklædte og bekransede Piger og ned gennem Kirken paraderede Borgervæbningen. Stiftamtmanden og Borgmesteren førte nu ved Haanden en ung Karl fra Byen, der tappert havde deltaget i Slaget, op til Urnen, hvor han stillede sig med Haanden hvilende paa denne. Knudsens Koncert afvekslede derpaa med en Prædiken, og tilslut affyrede en Afdeling af Borgervæbningen Salver ude paa Kirkegaarden, medens de unge Piger kransede Urnen. Aftenen sluttede med Bal og Optrin hos Gæstgiver Ramsing.

Tidens Stil og Tone er angivet med disse Eksempler. Fra et smaaborgerligt Dagligliv svang man sig hurtigt op til en følelsesfuld Patos, hvori Fædrelandssind, Næstekærlighed og Guds frygt forenedes.

Saavel i litterær som i dramatisk Henseende angaves Tonen sydfra. I Læseselskabets Bogrækker saavel som paa Klubbens Dilettantscene var det Oversættelser af tyske og franske Arbejder, der var fremherskende, og trods Sindenes romantiske Indstilling synes det helt op til 1820'erne mere at have været en rationalistisk Efterklang, der har interesseret, naar denne blot fremtraadte i borgerlige Omgivelser. Hvis den nationalt-romantiske Litteratur vandt Indpas hos ganske enkelte, særlig interesserede, trængte den i hvert Fald meget langsomt ind i videre Kredse af dette lille Samfund, som under Tidens svære økonomiske Pres hagede sig fast i det tilvante og undgik større aandelige Paavirkninger.

Den, man kan næsten sige Moltke'ske Linie, fulgtes trofast efter hans Bortrejse, ivrigt forkættet af Pastor Niels Lindberg, Rationalismens ivrige Tilhænger der i Byen. Hans kære Selskab til det økonomiske og moralske Vels Befordring var blevet opløst til Fordel for en Klub, hvis Hovedformaal var Dans og Skuespil, og det tilgav han aldrig sine Bysbørn og allermindst Stiftamtmand Moltke,

Norsk Ovn fra ca. 1820 fra et gammelt Ribehjem.

der for ham blev det, som Napoleon blev for Gustav IV Adolf af Sverige: Det store Dyr i Aabenbaringen.

Naar Pastor Lindberg kunde tale saa ivrigt om den moralske Fordærv i Ribe paa Moltkes Tid, var det dog ikke udelukkende de uskyldige Dilettantforestillinger og Baller, han tog Sigte paa. Der forefaldt inden for Embedsmændenes Kreds en Række Begivenheder, der i Nutidens Øjne vil aabenbare sig som svære moralske Brist, men som i Datiden ikke kunde ses under samme Synsvinkel, og som først og fremmest bundede i Embedsmændenes katastrofalt ringe Lønninger og i en udstrakt Mangel paa økonomisk Organisation inden for de Forretninger, som de bestred.

Ændringerne i Landets Pengeforhold og Seddelkursen satte de oprindelige Lønninger ned til under det halve, og i den deraf følgende Nødstilstand kan det desværre ikke nægtes, at den danske Embedsstand demoraliseredes, og at Bestikkelser og Besvigelser i en Aarrække kom til at høre saa at sige til Dagens Orden.

Det vakte naturligtvis stor Bestyrtelse i Ribe, da selve Stiftamtmanden, Hans Koefoed, blev suspenderet paa Grund af Besvigelser mod Statskassen. Koefoed, der i 1811 havde afløst den folkekære W Moltke, var af Væsen meget afmaalt og ikke særlig afholdt af Befolkningen. Han havde oprindeligt været velhavende, men de fortvivlede økonomiske Forhold i Landet havde bragt ham Tab efter Tab, med det Resultat, at han forgreb sig paa de betroede Midler. Besvigelserne beløb sig til 38,317 Rdlr. Sedler eller 5030 Rdlr. Sølv, og den da 72-aarige Mand, som allerede i flere Aar havde været svagelig, formaaede ikke at skaffe Midler til at dække ind med. Hans Indbo solgtes ved Auktion og knap et Aar efter døde han.¹²⁾

Blandt dem, der kom til at opgøre Koefoeds Bo, var ogsaa Borgmester Johan Ernst Heilmann, der kun faa Aar efter Stiftamtmanden maatte bukke under for det svære økonomiske Pres, om end ikke saa radikalt som denne.

Ogsaa Heilmann havde, da han i 1812 kom til Ribe fra Nyborg, lidt Formue, som bødede noget paa de næsten værdiløse Sedler, som han snart efter modtog i Gage. Han var en elskværdig og dygtig Embedsmand, men præget af sin Slægts Karaktersvagthed, en vis laden-staa-til i en Række Forhold, hvor en kraftig Indgriben kunde have bragt alt paa rette Plads. Hertil kom, at tre Aarsager, hvori han selv var uden egentlig Skyld, bragte ham lige til Afgrundens Rand. Hans Kone var af en temmelig materiel Natur og af stor praktisk Dygtighed, men med en sygelig Trang til at være den første overalt, hvilket medførte en Ødselhed, som Heilmann ikke havde Kræfter til at standse. Dette skyldtes ogsaa en Sygdom, som plagede ham stærkt, saa at han ofte paa Grund af Stensmerter havde yderst vanskeligt ved at passe de mange Forretninger i sit omfattende Embede.

Som Følge heraf maatte han overlade mere og mere til sin Fuldmægtig uden at ane, at denne var fuldkommen upaalidelig. Et Kasseeftersyn bragte en skønne Dag en uhyggelig Klarhed over den fuldstændige Uorden i hans Pengesager. Han havde vel ikke direkte forgrebet sig paa betroede Midler, hvad Sagens Akter tilfulde viser,¹³⁾ men der behøvedes en kraftig Revision af baade hans Embedes Forretninger og af hans egen Økonomi, og han søgte derfor Kongen om Dispensation fra sine Embeder, hvilket ogsaa paa Kancelliets Anbefaling bevilgedes ham, og ved at sælge sit Indbo, leve sparsommeligt og skaffe sig nye Indtægter, bl. a. ved at tage Skoleelever i Pension, fik han i Løbet af nogle Aar Bund i Sagen og kunde atter overtage sit Embede, men den brave og samvittighedsfulde Mand havde faaet et saadant Knæk, at han faa Aar efter byttede Embede med Herredsskriver Tranberg i Varde.¹⁴⁾

Foruden de daarlige økonomiske Forhold havde Embedsmændene saavel som alle øvrige Tilflyttere en Kamp at bestaa mod det barske Klima. Der var ikke gaaet mange Maaneder, før den fra Rendsborg til Ribe overflyttede Garnison var klar over, at der her var et Pro-

blem, som man ikke havde regnet med. Baade Befalingsmænd og Mandskab plagedes stærkt af Forkølelssygdomme, og efter det første Aars Ophold i Byen kunde Regimentschefen indberette til Kollegiet, at Dødsprocenten var steget ganske betydeligt og at Aarsagen maatte søges i det barske Vejrlig, som Soldaterne slet ikke var vant til.

Da L. M. Wedel paa sin »Indenlandske Rejse« naaede til Ribe noterede han sig, at Byen vel nok var det Sted, hvor der var mange Ting at se »af Oldsager, Naturens Frembringelser« og andet deslige, men dertil udfordredes flere Dage og navnlig blidere Vejr, end han havde ved sit korte Ophold der.

Den skarpe Blæst og den fugtige Luft havde taget svært paa Wedels Slimhinder, men han var dog bedre faren end f. Eks. Stiftamtmand Koefoed, der under hele sit Ribe-Ophold klagede meget over det usunde Klima, der var i høj Grad medvirkende til hans nedbrudte Helbred.

Rent bortset fra de hyppige Stormfloder kunde man selv om Sommeren ikke være sikker paa, at et oprindelig smukt Vejr kunde holde sig med sin Mildhed Dagen ud, idet det ofte hændte, at Havgusen kort før Solnedgang hyllede alt ind i tæt og kold Taage. Dertil kom Blæsten! Da Biskop Hjort tiltraadte sit Embede i Ribe, spurgte Bispinden ængsteligt en af Byens Beboere, om det virkelig altid blæste saadan paa de Egne. Aa nej, lød Svaret, kun ca. 100 Dage om Aaret. — Og saa er der altsaa stille den øvrige Tid, forhørte Bispinden sig. — Nej, saa har vi Storm, lød Svaret.

KILDER OG BEVISSTEDER

BY OG BYSTYRE

Side 11—34.

1) Jydske Saml. 3 Rk. IV, 82. — 2) Tingbog 1735 ²⁰/₁₂. — 3) Opgivelse til Saltforbruget. Magistratens Kopibog for dette Aar. — 4) Kinch har af Dom-sognets Kirkebøger uddraget følgende Statistik:

	Fødte	Viiede Par	Døde
1731—40	310	72	359
1741—50	331	79	348
1751—60	321	82	281
1761—70	345	97	342
1771—80	351	95	347
1781—90	451	70	304
1791—1800	313	101	411

Antallet af uægte Børn laa 1731—70 mellem 12 og 20 pr. Tiaar, 1771—1800 omkring 25 pr. Tiaar. Antal af Tvillingfødsler laa mellem 3 og 4 pr. Tiaar, men var 1781—90 oppe paa 9. I Tiaaret 1761—70 forefaldt en Trillingfødsel. — 5) Kæmnerregnskab. — 1778 stod der 17 nye Huse derude. — 6) Galthen: Beskrivelse over Ribe. Odense 1792. — 7) Raadstueprotokol 1734 ⁶/₁₀. — 8) Magistratens Kopibog 1736. — 9) Kæmnerregnskab 1774. — 10) Raadstue Kopibog 1753. — 11) Kæmnerregnskab 1812. Bilag 3. — 12) Skatteligningen 1742 ⁸/₆. — 13) Tingbog 1735. — 14) Raadstueprotokol 1754 ²⁷/₆. — 15) Jydske Tegnelser 1770 ⁶/₄. — 16) Tingbog 1786 ¹⁴/₁₁, 1787 ²⁶/₇. — 17) Kæmnerregnskab 1775. — 18) Memorialer og Breve til Magistraten 1756. — Magistratens Kopibog 1791 ¹/₂. — 19) Kæmnerregnskab 1808. — En Stang med 4 Haandskilte (nævnes ogsaa Haandskielder) anvendtes til Fængsling af Hænderne alene, idet disse gjordes fast i de paa Stangen siddende Bøjlejern. — En Fiddel var et Bræt med udskaarne Huller for Delinkventens Hals og Haanded. — 20) Kæmnerregnskab. — 21) Kæmnerregnskab til Sønderport 1730. — 22) Raadstueprotokol 1747 og Kæmnerregnskab 1777. — 23) Kæmnerregnskaber 1732, 1766 og 1785. — 24) Raadstue Hovedprotokol 1791 ¹⁷/₂. — 25) Kæmnerregnskaber til Sønderport. — 26) Magistratens Kopibog 1756 ⁶/₁₀. — 27) Kæmnerregnskab til Sønderport 1742. — 28) Kopibog 1756 ⁶/₁₀. — 29) Rentekammerantegnelser til Kæmnerregnskabet for 1763. — 30) Kæmnerregnskab 1810 ¹⁰/₆. — 31) Kæmnerregnskab 1778. — 32) Raadstuebog 1810 ²⁵/₆. — 33) Indkomne Skrivelser 1797 ²⁸/₂. — Kæmnerregnskab 1806, Bilag 74. Lisbeth Doktors Toft skænkedes 1750 af Præsident C. M. Worm til Sct. Kathrinæ Kirke, og 1902 indlemmedes den i Kirkegaarden. — 34) Jydske Samlinger 4 Rk. II 397. C. Th. Engelstofts Rejseoptegnelser. — 35) Pengemesterregnskab 1742 ¹⁶/₆. — 36) Kæmnerregnskab til Nørreport 1750 ²¹/₄. — Raadstue Hovedprotokol 1796 ²¹/₄. — Kæmnerregnskab 1810 — 37) Rentekammerantegnelser til Kæmnerregnskab 1772. — 38) Kæmnerregnskab 1774. — 39) Kæmnerregnskab 1807. — Raadstue Hovedprotokol 1811. — 40) Kæmnerregnskab til Nørreport 1730 og 1733. — 41) Memorialer og

Breve til Magistraten 1736 ¹²/₄. — ⁴²) Kæmnerregnskab til Nørreport 1741. — ⁴³) Kæmnerregnskab 1777. — ⁴⁴) Magistratens Kopibog 1779 ¹⁰/₆. — ⁴⁵) Breve til Magistraten 1781. — ⁴⁶) Kæmnerregnskaber 1791 og 1799. — ⁴⁷) Magistratens Korrespondance 1799 ²⁰/₅. — Indkomne Skrivelser til Magistraten 1799 ²²/₇. — ⁴⁸) Kæmnerregnskab til Nørreport 1735. — Raadstueprotokol 1735 ²⁸/₇. — Dokumenter og Breve til Magistraten 1793 ⁸/₆. — ⁴⁹) Skatteligninger 1738 ¹⁹/₆. — Til denne Skat maatte Stiftammand Gabel betale 50 Rdlr., Kommerceraad Eenholm ligeledes 50, Købmand Andreas Frausing 20 o. s. v. Hos adskillige Smaaborgere var det dog umuligt at inddrive selv ganske smaa Beløb som var paalignet dem. — ⁵⁰) Raadstue Hovedprotokol diverse Aar. — ⁵¹) Diverse Kæmnerregnskaber. — ⁵²) Se Ribe Bys Historie 1660—1730. — ⁵³) Tønde- og Kabepengeregnskabets Oplysninger om Skibsfarten paa Ribe er benyttet i Kapitlet: Skibsfart og Havneforhold. — ⁵⁴) Dets mange Oplysninger til Byens Handelsforhold er anvendt i Kapitlet herom.

BYENS BETJENTE

Side 35—63.

¹) Hans Knudsen: Sonden for Lands Lov og Ret. (Fra Ribe Amt IV 389 ff.). — ²) Raadstue Hovedprotokol 1784. — ³) G. Stemann: Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid. (Fra Ribe Amt V 162). — ⁴) Rentekammerantegnelser til Regnskabet for 1772. — ⁵) Se om ham Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 24 ff. — ⁶) Jydske Tegnelser 1787 ²⁸/₆. — ⁷) Raadstue Kopibog 1805 ²¹/₂. — ⁸) sst. 1736. — ⁹) sst. 1738 ¹⁰/₁₀ og ¹⁶/₁₀. — ¹⁰) Tingbog 1738 ⁷/₆, 1739 ³/₃. — ¹¹) sst. 1742. — ¹²) sst. 1744 ¹⁰/₆. — ¹³) sst. 1745 ²¹/₆. — ¹⁴) Tingbøger 1746, 1747 og 1748. — ¹⁵) Tingbog 1736 ³¹/₁. — ¹⁶) sst. 1736 ²⁸/₂. — ¹⁷) Magistratens Kopibog 1736 ²³/₂. — ¹⁸) sst. 1732 ²⁰/₁₂. — ¹⁹) Memorialer og Breve til Magistraten 1793 og andre Steder. — ²⁰) sst. 1771 ²⁵/₁₀. — ²¹) Dokumenter og Breve 1789 ²⁸/₁₁. — ²²) Magistratens Kopibog 1790 ³/₄. — ²³) Tingbog 1790 ⁸/₄. — ²⁴) Magistratens Korrespondance 1790 ¹⁸/₆ og Kopibogen under samme Dato. — ²⁵) Breve til Magistraten 1792 ³/₄. — ²⁶) Se om disse i Ribe Bys Historie 1660—1730 p. 66 ff. og 84. — ²⁷) Søren Nielsen Quong døde i 1759 og efterfulgtes som Kæmner af sin Stedsøn Nicolai Bech. Gabriel Koch arvtog Stillingen fra denne og lod den gaa i Arv til Sønnen Christian Gabrielsen Koch, der afløstes 1795 af Niels Hansen. — ²⁸) Hans Poulsen var Delefoged 1732—42 og afløstes af Jørgen Tranberg 1742—55. Fra denne gik Bestillingen over til Hans Nielsen Kalhauge 1755—79, hvorefter Organist Frederik Nissen overtog den. Efter ham kom i 1782 Christoffer Larsen og i 1795 Niels Hansen, idet Christen Koch dog en Tid havde varetaget Forretningen ved Siden af sin Kæmnergerning. 1813 indehavdes Posten af C. P. Ølgaard og o. 1828 af Kæmner Guldborg. — ²⁹) Tingbog 1733 ¹⁰/₃. — ³⁰) Raadstuebog 1782 ¹³/₆. — ³¹) Magistratens Korrespondance 1795. — ³²) Nicolai Ries var saaledes kun Accise-, Kran- og Vejermester, medens Jens Jensen Kølholt, som afløste ham i 1752 i denne Stilling, Aaret efter fjøede Maalerstillingen til denne. — ³³) Magistratens Kopibog 1742 ¹⁸/₁. — Tingbog 1743 ¹¹/₆. — ³⁴) Jydske Tegnelser 1752 ¹⁵/₁₂. — ³⁵) Memorialer og Breve til Magistraten 1760 ³⁰/₁. — ³⁶) Magistratens Kopibog 1770 ³¹/₇. — ³⁷) Raadstueprotokol 1749 ¹⁹/₆. — ³⁸) Magistratens Kopibog 1757 ²/₆ og 1758 ³/₂. — ³⁹) Om denne se nærmere i Ribe Bys Historie 1660—1730. — ⁴⁰) Tingbog 1744 ¹⁴/₄. — ⁴¹) sst. 1751 ⁷/₁. — ⁴²) Magistratens Kopibog 1759 ²⁰/₃. ⁴³) Memorialer og Breve 1762 ⁹/₃. — Jydske Tegnelser 1768 ¹¹/₃. — ⁴⁴) Memorialer og Breve ⁹/₆. — Magistratens Kopibog 1768 ¹⁵/₃. — ⁴⁵) Kæmnerregnskab 1806. ⁴⁶) Jydske Tegnelser 1729 ²⁷/₆. — ⁴⁷) Tingbog 1733. — ⁴⁸) Caspar Christopher Castensen var Borgmester fra 1687—89. — ⁴⁹) I Ribe Katedralskoles Haand-

skriftsamling findes en Tale af ham tilligemed hans Levnedbeskrivelse, forfattet af en af hans Brødre. Anchersen var Søn af Præsten Anker Sørensens i Sønder- og Nørre-Bork og Brodersøn af Biskop Anker Anchersen. Af hans tre Brødre er Professor Anchersen i Odense den mest kendte. Biografier over ham findes dels i Personalhistorisk Tidsskrift III 328 og i Ingerslev: Danmarks Læger II 210. — ⁵⁰) Jydske Tegnelser 1746 ²⁰/₈. — ⁵¹) sst. 1772 ¹⁵/₁₀. — ⁵²) Fra Ribe Amt VI 367 n. — ⁵³) R. A. Danske Kancelli. 5te Departement. Registr. 1810. — ⁵⁴) Magistratens Kopibog 1740 ¹²/₈. — ⁵⁵) Raadstueprotokol 1754 ¹⁴/₈. — ⁵⁶) Magistratens Kopibog 1757 ¹⁰/₃. ⁵⁷) Memorialer og Breve til Magistraten 1773 ¹⁰/₁₀. — ⁵⁸) sst. 1774 ⁹/₁₁. — ⁵⁹) Kæmnerregnskab 1775 ²⁰/₄. — Raadstueprotokol 1775 ¹⁷/₈ og Raadstue Kopibog 1775 ³⁰/₈. — ⁶⁰) Magistratens Korrespondance 1791 ³/₅. — Dokumenter og Breve til Magistraten 1792.

BYENS TJENERE

Side 64—87.

¹) Kæmnerregnskab 1759 ²⁰/₁₂. — ²) Sst. 1789 Bilag 4. — ³) Sst. 1812 Bilag 132. — ⁴) Delefogedregnskab 1731. — ⁵) Dokumenter og Breve til Magistraten 1746 ⁹/₈. (Pakke F. 40). — ⁶) Jydske Tegnelser 1792 ²/₂. Nr. 76. — ⁷) Memorialer og Breve til Magistraten 1758. — ⁸) Magistratens Korrespondance 1792 ⁸/₁₂. — ⁹) Tingbog 1730 ²¹/₂. — ¹⁰) Jydske Samlinger 4. Rk. III 452, 483. Peder Nielsen Orloff døde 30. Juni 1816 paa en Rejse som Hesteskærer. — ¹¹) Raadstueprotokol 1755 ²⁴/₄. — ¹²) Sst. 1772 ¹⁷/₁₂. — ¹³) Tingbog 1732 ²⁸/₁₀. — ¹⁴) Castensen, som omtales med megen Hæder af Biskop Brorson, begravedes i Domkirken. Hans første Hustru Elisabeth Fogh, som døde i 1754, var en Præstedatter fra Hvidding. — ¹⁵) Memorialer og Breve til Magistraten 1771. — ¹⁶) Se »De danske Apotekers Historie« I 229 ff. og Jydske Registr. 1771 ²⁷/₈, 1772 ¹⁷/₁₂. — ¹⁷) Kancelli- og Rentekammerskrivelser 1790 ⁹/₁₀. — ¹⁸) P. T. Hansen: Efterretninger angaaende Ribe. 1. Samling pag. 29 ff. — ¹⁹) Breve til Magistraten 1793 ⁹/₁. — ²⁰) En Klage til Kongen med Bielager og den derpaa fulgte Cancellie Resolution m. v. foranlediget ved et Paalæg under Navn af Delinquent-Skat og indgivet af Apotheker Eilschou i Ribe. Haderslev, trykt hos J. J. Seneberg. 1793. — ²¹) De danske Apotekers Historie, I, 229 ff. — ²²) Oplysning om en mærkværdig Tvistighed i Ribe imellem den daværende Stiftamtmand nu Ober-Præsident i Kiöbenhavn, Hr. Kammerherre Urne og Apotheker Eilschou sammesteds. Kiöbenhavn 1795. — ²³) Indkomne Skrivelser til Magistraten 1802 ⁵/₁. — ²⁴) Magistratens Korrespondance 1804 ²²/₁₀. — ²⁵) Nr. 15, 1808. — ²⁶) Dommen afsagt 1809 ²³/₁₀. — ²⁷) De danske Apotekers Historie, I, 233 f. — ²⁸) Denne oprettede i 1731 ¹⁷/₁₀ et Legat, »Fabero-Schadeanum«. — ²⁹) Privilegiet er dateret ⁵/₁ og blev læst paa Ribe Raadstue ⁸/₁₁ (Raadstueprotokol). — ³⁰) En Broder til hende var Præsten Christian Foersom i Hjortlund, senere Hygum. — ³¹) Jydske Tegnelser 1762 ³¹/₁₂. — ³²) Raadstueprotokol 1768 ¹⁵/₁₂. Den kgl. Bevilling er dateret ²¹/₁₁. — ³³) Raadstueprotokol 1778 ²⁰/₁₁. — Andreas Madsen var Søn af Bromand Madsen i Foldingbro og Cathrine Maria Lange, Enke efter Niels Grum i Foldingbro. En Søster til ham var gift med Organisten i Ribe Nissen, og en Søn af ham var Provst Hans Henrik Matzen i Hygum. — ³⁴) Raadstueprotokol 1812 ⁹/₁₂. Privilegiet dateret ²¹/₁₁. — ³⁵) Jydske Tegnelser 1783 ¹⁴/₁₁. — ³⁶) Magistratens Kopibog 1791. — ³⁷) I Danske Kancellie 5. Departement Registr. 1809 anføres under ²²/₁₂, at Niels Siersted Hyphoff af Tyrsted Præstegaard ved Horsens har købt det i Fredericia værende Ribe Stifts Bogtrykkeri med tilhørende Adressekontor, og det tillades ham nu at flytte det hele til Ribe og derfra udgive

Ribe Stifts Avis mod at optage Borgernes Avertissementer efter en bestemt af Magistraten fastsat Takst, medens alle Meddelelser fra Øvrigheden skal trykkes uden Betaling, og Stiftet skal have Indseende med denne Tidendes Indhold. 1811 ¹⁰/₉ fornyes Privilegiet samtidig med at der gives lignende til en Række andre Købstæder, og det lyder paa, at der maa udgives en politisk Tidende under Titel *Ribe Stifts Tidende*. — ³⁸) *Ribe Stifts-Tidende* af 6. Januar 1911 indeholder i Anledning af 125 Aars Jubilæet en detailleret Skildring af Avisens Historie.

HAANDVÆRK OG INDUSTRI

Side 88—117.

¹) Ribes Tilstand 1735 og 1743. Ved V. Hermansen. Fra Ribe Amt. — ²) Memorialer og Breve til Magistraten. Pakke F. 31 under 1758 ⁴/₁₂. — ³) Memorialer og Breve under 1773 Februar og 1773 ¹³/₄. — ⁴) *Jyske Samlinger* 2. Rk., 2. Bd., pag. 18. — ⁵) Kgl. Majestæts og Rentekammerskrivelser 1791 ²²/₂. — ⁶) Da Joachim Simonsen fra Haderslev i 1806 tog Borgerkab som Bogbinder i Ribe, havde der i mange Aar ingen været (Raadstue-Hovedprotokol 1806 ¹¹/₁₂). — ⁷) Tingbog 1744 ¹³/₁₂. — ⁸) Raadstueprotokol 1758 ²³/₅. — ⁹) Magistratens Kopibog 1747 ²⁴/₁₀; Magistratens Forslag til Byens Opkomst. — ¹⁰) Raadstueprotokol 1767 ¹⁷/₁₂ og 1794 ¹¹/₁₂. — ¹¹) Fra 1794 foreligger der en Opgørelse fra Inspektøren for Hovedkonsumtionskontoret i Ribe, L. Nyeland, over hvad der fremstilledes af Brændevin der i Byen. Der forbrændtes aarlig 11—1200 Tdr. Korn, og det største Brændevinstøj var paa 3 Tdr. I Tiden fra 1. Januar til 22. Maj 1794 havde Afgiften udgjort ialt 458 Rdr. (Kgl. Majestæts og Rentekammerskrivelser 1794 ¹⁷/₁₅). — ¹²) *Jydske Tegnelse* 1731 ¹⁷/₈ og 1741 ²¹/₇. — ¹³) Raadstueprotokol 1761 ²⁹/₁₁. — ¹⁴) 1792 betegnes Anlægget som et Forsøg. »Tiden vil opklare, med hvad Held« (Dokumenter og Breve til Magistraten 1792 ⁹/₁). — ¹⁵) Magistratens Kopibog 1792 ²⁰/₄ og Raadstueprotokol 1792 ²⁴/₅. — ¹⁶) 1732 nævnes en Datter af Christopher Castensen i Gram som Midtmøllens Ejer, og i 1734 ejes den af Iver Ravns Kone paa Gjelstoft. — ¹⁷) Raadstueprotokol 1737 ³/₈ og 1738 ³/₁. — ¹⁸) Tingbog 1740 ²⁷/₁, 1740 ³/₁₁, 1741 ¹⁰/₅. — Ved Johan Hansens Stævning af Sandfogderne paa Øerne opgaves Fanø til 226 Steder, Sønderho til 151 og Mandø til 44 Steder. — ¹⁹) Raadstueprotokol 1761 ²⁷/₈, Memorialer og Breve til Magistraten 1761 ²⁰/₈. — Ydermøllen havde siden 1716 været ejet af Niels Christensen, som i 1749 solgte den til sin Søn Søren Nielsen. — ²⁰) Hans Jessen blev senere eligeret Borger og døde som saadan i 1805. — ²¹) Raadstueprotokol 1767 ²⁹/₈. — ²²) Tingbog 1790 ²⁷/₇. — ²³) Breve til Magistraten 1780 ⁷/₈. — ²⁴) Tingbog 1790 ²⁷/₇. — ²⁵) Kongelig Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1804 ⁴/₂. — ²⁶) 1790 ³¹/₁₂ faar han beneficium paupertatis til at føre denne Sag (*Jydske Reg.*). — ²⁷) Dokumenter og Breve til Magistraten 1792 ¹²/₁₁. — Indkomne Skrivelser 1795. — ²⁸) 1763 fik en Kvinde, Margrethe Hansdatter Tong, som var svagelig fra Ungdommen, Tilladelse til at sy Fruentimmerklæder, men ikke Mandsklæder, hvad hun ogsaa havde søgt om. (*Jydske Tegnelse* 1763 Nr. 31). — ²⁹) Kobbersmed Lorents Thun var i mange Aar eneste Kobbersmed i Byen, men ikke saa snart havde han i 1759 ansøgt om Privilegium paa at være eneste Kobbersmed, før der meldte sig en Konkurrent, Hans Ødeberg fra Sundsvall i Sverige. Denne opsagde dog sit Borgerkab i 1762, samme Aar som Thun trak sig tilbage og afløstes af Sønnen Nikolaj, der 1709 ejede et Hus paa Storegade nær Tingslippen. (Raadstueprotokol 1759 ²²/₈, 1762 ¹⁶/₁₂). — ³⁰) Memorialer og Breve til Magistraten 1757 ¹⁴/₆. — ³¹) Raadstueprotokol 1791 ¹⁷/₂ og deraf følgende Plakat. — ³²) I et Brev til Magistraten klagede en Slagter 1791 ²³/₃

over, at den heldige Ordning, Magistraten havde indført, blev misbrugt, idet den berettigede Slagter altid fandt andre foran sig paa Torvet. — ³³) Forhandling efter en Klage fra Oberstløjtnant Dorrien (Raadstue Hovedprotokol 1792 ¹⁵/₁₁). — ³⁴) Raadstueprotokol 1793 ²⁶/₁. Kancelliet biligede paa Indstilling ²³/₂, at Plakaten om Slagteriordningen maatte ophæves. — ³⁵) Tingbog 1733 ¹⁷/₃. — ³⁶) Raadstueprotokol 1757 ¹⁵/₁₂. — ³⁷) Memorialer og Breve til Magistraten 1760 ⁹/₁₂. — ³⁸) Raadstueprotokol 1749 ⁷/₁₀. Det kongelige Reskript var udstedt samme Aar den 10. Februar. — ³⁹) Ribe Bys Historie 1660—1730, pag. 219—223. — ⁴⁰) Tingbog 1731 ⁹/₁₁, 1738 ¹⁸/₃. — ⁴¹) Magistratens Kopibog 1742 ⁹/₃. — ⁴²) Memorialer og Breve til Magistraten 1778 April. — ⁴³) Kæmnerregnskab 1778 og 1780. — ⁴⁴) Raadstueprotokol 1779 ¹⁴/₁₀. — ⁴⁵) Raadstueprotokol 1780 ⁵/₅, Dokumenter og Breve til Magistraten 1780 ²²/₁, 1781, Magistratens Kopibog 1781 ¹⁴/₃, Raadstueprotokol 1787 ¹/₃. — ⁴⁶) En Beretning om Tobaksfabrikens Virksomhed findes i Dokumenter og Breve til Magistraten 1789. — ⁴⁷) Tregder: Haandbog for Rejsende. Kbh. 1824. — ⁴⁸) Jydske Tegnelser 1740. Nr. 72. — Sml. Jydske Tegnelser 1740 Nr. 173. — ⁴⁹) Det ses overhovedet ikke af Byens officielle Papirer, at Magistraten har haft denne Sag under Behandling, og et Projekt er saaledes næppe blevet udarbejdet. Denne Mangel paa Initiativ stemmer godt overens med en vis Slaphed i Byens Styre i disse Aar, hvor man under de trykkede økonomiske Forhold i mange Retninger helt lagde Hænderne i Skødet. — ⁵⁰) Raadstueprotokol 1755 ²⁷/₁₁, 1755 ²⁴/₁₂, 1758 ²¹/₁₂, 1766 ¹¹/₁₂, 1775 ³⁰/₁₁, 1777 ¹/₁₂, 1777 ¹¹/₁₂, 1779 ²⁵/₁₁, 1790 ¹⁴/₁₁, 1790 ²/₁₂. — ⁵¹) Jydske Tegnelser 1766 ¹¹/₇. — ⁵²) Raadstueprotokol 1774 ⁷/₄. — ⁵³) Magistratens Kopibog 1791 ²⁸/₅. — ⁵⁴) Kgl. Majestæts og Rentekammerskrivelser 1803 ¹²/₁₂. — ⁵⁵) Indkomne Skrivelser til Magistraten 1803 ¹²/₁₂. — ⁵⁶) L. M. Wedel: Indenlandske Rejse. Kbh. 1806. — ⁵⁷) Raadstueprotokol 1813 ⁴/₃. — Blandt Lærredshandlerne kan navnlig nævnes Christian Peter Bjerrum og Hans Gerdes Bjerrum, Fader og Søn, som tilsammen i næsten 100 Aar drev Handel med Lærreder overalt i Jylland og paa Fyn. — ⁵⁸) Raadstueprotokol 1775 ²⁷/₄, 1777 ³⁰/₂, 1793 ⁴/₄, 1801 ¹/₇. — ⁵⁹) Grønlands Ribebeskrivelse og Tregders Haandbog for Rejsende, Kbh. 1824. — ⁶⁰) Raadstueprotokol 1758 ²⁸/₁₀. — ⁶¹) Magistratens Kopibog 1759 ²/₃. — Jydske Tegnelser 1759 Nr. 16. — ⁶²) Raadstueprotokol 1791 ²³/₆. — ⁶³) Sst. 1808 ²³/₇. — ⁶⁴) Sst. 1813 ³⁰/₈. — ⁶⁵) Raadstue Hovedprotokol 1814 ¹²/₄. — ⁶⁶) Raadstueprotokol 1815 ³⁰/₈, 1815 ¹/₀. — For Vittenberg Eng betales en Afgift paa 30 Rdlr. aarlig og for de 12 Tdr. Land i Øster Jernskær Mark og 12 Tdr. Land i Gjødes Mark ialt 1½ Skp. Rug og 1½ Skp. Byg af hver Td. Land.

SØHANDEL OG HAVNEFORHOLD

Side 118—145.

¹) Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 149 ff. — ²) Raadstueprotokol 1735 diverse Datoer. — ³) Indberetning til Kommercekollegiet 1735 (V. Hermansen i »Fra Ribe Amt«). — ⁴) 1760 skænkede han Holstebro Kirke et Sølvdøbefad (Hofmans Fundatser IV. Danske Atlas V 799). — ⁵) Indberetningen 1735. Mandtal over Ribe Bys Borgerskab. — ⁶) Antallet af Fartøjer i Tiaaret 1730—39 varierede (med »Gengangere«) fra 16 til 20, et enkelt Aar (1738) kom det op paa 26, ligesom den samlede Tonnage, der ellers laa mellem 157 og 209 Læster, dette Aar kom op paa 317 Læster. (Delefogedregnskaberne). — ⁷) Raadstueprotokol 1756 ¹¹/₆, 1759 ¹¹/₁₀. — ⁸) Plakat af 1784 ¹³/₁₀. — ⁹) Første Gang i 1783 (Dokumenter og Breve til Magistraten 1783 ¹/₂). — ¹⁰) Alle statistiske Oplysninger er fremkommet ved Uddrag af Delefogdens Regnskab, der var Led af Kæmnerregnskabet og

som angav saavel Antal som Drægtighed, Overvintring og Afgift til Sõtønde- og Kabevæsenet. Med 1796 ophørte Delefogedregnskaberne, og Opkrævningen til Sõtønde- og Kabevæsenet foretoges nu ved Ribe Toldsted. — ¹¹⁾ Raadstue Hovedprotokol 1809 $\frac{3}{8}$, 1811 $\frac{7}{2}$, 1816 $\frac{1}{4}$. — ¹²⁾ Historisk Tidsskrift 8 Række VI. — Til Sammenligning tjener, at Vardedistriktet havde 12 Skibe med 211 $\frac{1}{2}$ Kommercelæster, Horsens 20 med 383 Kl., Randers 26 med 798 $\frac{1}{2}$ Kl., medens Sønderborg havde 60 med 1787 Kl. og Aabenraa 35 med 2000 Kl. — ¹³⁾ Delefogedregnskab 1734. — ¹⁴⁾ Sst. 1738 under diverse Datoer fra $\frac{23}{4}$ til $\frac{5}{6}$. — ¹⁵⁾ I Rigsarkivet findes i Generaltoldkamrets Arkiv III C 1 en Række Indberetninger fra Stiftamtmandene i Henhold til Kollegiets Skrivelse af 1774 $\frac{5}{3}$. For Ribes Vedkommende er Stiftamtmand Levetzaus Indberetning meget udførlig. Den er dateret 1774 $\frac{29}{4}$, og danner Grundlaget for det meste af Fremstillingen om Tilstanden paa denne Tid. — ¹⁶⁾ Kæmnerregnskab 1776. — ¹⁷⁾ Sst. 1779. Murmester Laurids Schade udførte Arbejdet. Mod Aaen lavedes et Slyngværk mellem to Rækker nedrammede Egepæle og paa dette opførtes Bindingsværket. — ¹⁸⁾ R. A. Generaltoldkamrets Arkiv. Kgl. Reskripter, Resolutioner og Forestillinger 1781—1811. — ¹⁹⁾ Antegnelser til Ribe Bys Regnskaber 1781—85 under 1786 $\frac{14}{3}$. — ²⁰⁾ Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1791 $\frac{25}{2}$. — ²¹⁾ Kæmnerregnskab 1792 $\frac{10}{12}$ m. fl. Datoer. — ²²⁾ Sst. 1794. — ²³⁾ Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1794 $\frac{27}{2}$. — ²⁴⁾ Dette var med Held blevet udført i Ribe Aa allerede paa Christian IV's Tid. — ²⁵⁾ Disse Risgærder er aftegnet paa et Kort, der udførtes en Del Aar senere, da Reguleringen af Aaen paany blev aktuel. Mærkelig nok er Omkostningerne ved disse Gærders Opsætning ikke til at finde i Byens Regnskaber. — ²⁶⁾ Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1794 $\frac{27}{2}$. — ²⁷⁾ Sst. 1794 $\frac{28}{5}$. — ²⁸⁾ Sst. 1794 $\frac{7}{7}$. — ²⁹⁾ Kæmnerregnskab 1795. — Disse Bortkørsler af Sten og Murgrus fra Slotsbanken foretoges i disse Aar i stor Udstrækning baade til Damskifternes Istandsættelse og til Udfyldning af de forskellige Vejler. — ³⁰⁾ Dokumenter og Breve til Magistraten, Pakke F 37 under 1794 $\frac{28}{8}$. — ³¹⁾ Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1795 $\frac{28}{6}$. — ³²⁾ Kæmnerregnskaber 1796—98 diverse Datoer. — ³³⁾ Denne Afgift bortfaldt ved Generaltoldkamrets Skrivelse 1822 $\frac{3}{6}$. — ³⁴⁾ Ribe Havnevæsens Arkiv. Protokol 1797 $\frac{9}{4}$. — ³⁵⁾ R. A. Generaltoldkamrets Ekstrakt af jydsk Havnesager 1798 $\frac{13}{10}$. — ³⁶⁾ Ribe Havnevæsens Arkiv. Protokol 1798 $\frac{17}{11}$. — ³⁷⁾ R. A. Generaltoldkamrets Ekstrakt 1798 $\frac{15}{12}$. — ³⁸⁾ Havnevæsnets Arkiv. Protokol 1799 $\frac{9}{6}$. — ³⁹⁾ Under 1804 $\frac{27}{1}$ findes blandt de løse Akter i Havnevæsnets Arkiv et stærkt rettet og med mange Paategninger forsynet Udkast til et Havnereglement, men i Generaltoldkamrets Ekstrakter over jydsk Havnesager nævnes, at Kamret allerede 1803 $\frac{10}{3}$ har modtaget et Udkast til et saadant. Det gennemrettede Eksemplar synes saaledes at være et Forsøg paa en Forbedring af det til Generaltoldkamret indsendte, hvis Approbation stadig udsattes, idet man i Kamret ventede paa, at der skulde komme mere Orden i Sagerne. — ⁴⁰⁾ R. A. Generaltoldkamrets Ekstrakter 1800 $\frac{7}{6}$. — ⁴¹⁾ R. A. Generaltoldkamrets Arkiv. III C 1. Havnenes Tilstand og Status. — ⁴²⁾ R. A. Generaltoldkamrets Ekstrakter under 1803 $\frac{8}{3}$ og $\frac{19}{3}$. — ⁴³⁾ Sst. 1804 $\frac{19}{5}$. — ⁴⁴⁾ Havnevæsnets Arkiv. Protokol under 1805 $\frac{15}{8}$. Se desuden Generaltoldkamrets Arkiv III C 1. Havnenes Tilstand og Status. — ⁴⁵⁾ Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 178. — ⁴⁶⁾ R. A. Generaltoldkamrets Ekstrakt 1805 $\frac{10}{6}$. — ⁴⁷⁾ Havnevæsnets Arkiv. Indkomne Sager 1810 $\frac{3}{6}$. — ⁴⁸⁾ Sst. Originalbrev ligesom foregaaende 1810 $\frac{10}{6}$. — ⁴⁹⁾ Sst. Originalbrev 1810 $\frac{7}{6}$. — ⁵⁰⁾ Havnevæsnets Forhandlings- og Korrespondanceprotokol 1811—79 under 1811 $\frac{18}{3}$. — ⁵¹⁾ Havnevæsnets Arkiv. Skrivelse fra Stiftamtmand Koefoed til Borgmester Blume af 1811 $\frac{26}{1}$. — ⁵²⁾ Havnevæsnets Protokol under 1811 $\frac{27}{4}$. — ⁵³⁾ Raadstueprotokol 1811 $\frac{7}{5}$. — ⁵⁴⁾ Havnevæsnets Arkiv. Ori-

ginalbrev 1811 $\frac{1}{6}$, 1812 $\frac{27}{11}$, 1813 $\frac{10}{6}$. — ⁵⁵) Havnevæsnets Protokol har ingen Tilførsler efter de citerede Bestræbelser i 1811 for atter at faa Gang i Sagen, for 1826. Først i 1837 opræder Protokollen som Journal over indkomne Breve.

RIBES LANDHANDEL

Side 146—163.

¹) M. Galthen: Beskrivelse over Kiøbstæden Ribe, Odense 1792. — ²) Otto Smith: Ribe havn 1750—1814. Jydske Samlinger. — ³) Tingbog 1732 $\frac{12}{2}$. — ⁴) Indberetningen af 1735. — ⁵) Magistratens Kopibog 1739 $\frac{22}{1}$. — Jydske Samlinger 3. Rk. IX 117. — ⁶) Sst. 1739 $\frac{9}{2}$. — ⁷) Ved Forordningen af 1681 $\frac{16}{4}$ var der blevet tilstaaet Købstæderne paa Jyllands Vestkyst og ganske særlig Ribe en Række Friheder i Handlen paa Udlandet. — ⁸) Indberetning i Henhold til Kgl. Befaling af 1747 $\frac{18}{6}$, afskrevet i Magistratens Kopibog 1735—47 under 1747 $\frac{24}{10}$. — ⁹) For Ribes Vedkommende kan eksempelvis anføres, at dens Købmænd i 1766 beordredes til aarligt at aftage for 300 Rdlr. af de udenlandske Ulden- og Silkevarer (Ribe Raadstueprotokol 1766 $\frac{19}{7}$), og at de i 1779 fik Paabud om hvert Aar at aftage 100 Tdr. Salt fra Vallø Saltværk i Norge. Paa dette Tidspunkt var altsaa den særlige Naade, der i 1739 var vist Ribe, blevet tilbagekaldt. — ¹⁰) Christian V's Reskript af 1673 $\frac{28}{7}$ forbød Bønderne saavel nord som syd for Ribe at bruge ulovlig Forprang og Købmandsskab med Øksne, Hø, Korn og andre Varer. — ¹¹) Memorialer og Breve til Magistraten 1771 $\frac{31}{1}$. — ¹²) Magistratens Kopibog 1771 $\frac{9}{4}$. — ¹³) Memorialer og Breve til Magistraten 1774 $\frac{4}{7}$ og $\frac{23}{11}$. — ¹⁴) Magistratens Kopibog 1770 $\frac{27}{11}$. — ¹⁵) Blandt disse var i 1787 Jeppe Lyhne, der var barnesødt i Ribe, og i 1795 Christian Carl Bjerrum, der ogsaa var opvokset og udlært der i Byen. Udefra kom der saa godt som ingen. — ¹⁶) Kongelig Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1795 $\frac{22}{6}$, hvorefter Magistraten autoriseredes til at tage Forbehold ved Udstedelsen af Borgerskabsbreve til Skippere mod at disse drev borgerlig Næring uden for Byen. — ¹⁷) Begtrup: Agerdyrkingens Tilstand i Danmark V 1 pag. 109 ff. — ¹⁸) Dokumenter og Breve til Magistraten 1792 $\frac{11}{3}$. — ¹⁹) Optoges i Pengemesterregnskaberne (senere Kæmnerregnskaberne) under Betegnelsen Bropenge. — ²⁰) Søren Alkjær sig har i en Afhandling i Jydske Samlinger 3. Række IV Bind om Toldgrænsen behandlet Smuglerspørgsmaalet og Kvægduførslen i det hele taget meget indgaaende. — ²¹) Raadstueprotokol 1812 $\frac{18}{6}$. — ²²) Diverse Datoer i Raadstueprotokollerne for 1822—23. — ²³) Disse Indtægter findes specificerede i de enkelte Aars Delefogedregnskaber. — ²⁴) Magistratens Kopibog 1740 $\frac{12}{12}$. — ²⁵) Sst. 1744 $\frac{27}{6}$. — ²⁶) Jydske Tegnelser 1763 Nr. 38. — ²⁷) Jydske Tegnelser 1783 $\frac{13}{6}$. — Dokumenter og Breve til Magistraten 1783 $\frac{18}{11}$. — Kæmnerregnskabet 1784 September. — ²⁸) De fremmedes Besøg paa Ribes Markeder i 1788 var følgende: Paa Markedet $\frac{9}{6}$: 8 fra *Aabenraa* (1 Pottemager, 1 Bødker, 1 Knapmager, 1 Bendrejer, 2 Guldsmede og 2 Rebslagere), 9 fra *Tønder* (2 Bogbindere, 1 Guldsmed, 2 Rebslagere, 2 Bagere, 1 Blikkenslager, 1 Bendrejer), 13 fra *Haderslev* (1 Sadelmager, 1 Blikkenslager, 2 Pottemagere, 4 Hattemagere, 5 Redslagere), 5 fra *Løgumkloster* (1 Knapmager, 4 Skomagere), 4 fra *Flensborg* (1 Pottemager, 1 Feldbereder, 2 Kvinder, en med Blomster og Synaale og en med hjemmesyede Huer). — Markedet $\frac{17}{6}$: 16 fra *Tønder* (1 Knapmager, 2 Kobbersmede, 2 Bagere, 2 Bendrejere, 5 Rebslagere, 1 Kvinde med Fruentimmerhuer, 1 Guldsmed), 17 fra *Haderslev* (2 Feldberedere, 1 Guldsmed, 1 Tinstøber, 1 Pottemager, 1 med Fruentimmerhuer, 2 Bødkere, 2 Hattemagere, 2 Sadelmagere, 4 Rebslagere, 1 Blikken-

slager), 12 fra *Aabenraa* (2 Rebslagere, 1 Bager, 1 Knapmager, 3 Bendrejere, 2 Guldsmede, 2 Bødkere, 1 Mand med Galanterivarer), 5 fra *Løgumkloster* (1 Knapmager, 4 Skomagere, 1 Galanterihandler med Nürnbergerkram og Isenkram, 1 Hattemager, 1 Pottemager), 4 fra *Varde* (1 Feldbereder, 3 Huekvinder), fra *Sønderborg* 1 Rebslager, fra *Christiansfeld* 1 Kobbersmed og 1 Købmand med Halvsilketøj og Bomuldstørklæder. — Markedet $\frac{10}{16}$: 19 fra *Aabenraa* (1 Købmand med Nürnbergerkram og Isenkram, 1 Knapmager, 1 Bødker, 1 Bager, 2 Rebslagere, 1 Pottemager, 4 Skomagere, 2 Guldsmede, 6 Drejere), 18 fra *Haderslev* (2 Sadelmagere, 4 Rebslagere, 3 Hattemagere, 1 Tinstøber, 1 Guldsmed, 1 Købmand med Flors Blomster, 2 Feldberedere, 2 Bogbindere, 2 Pottemagere), 12 fra *Tønder* (1 Rebslager, 1 Bundtmager, 1 Kobbersmed, 2 Bendrejere, 1 Blikkenslager, 2 Bagere, 1 Guldsmed, 2 Bogbindere, 1 Knapmager), 5 fra *Løgumkloster* (1 Knapmager, 4 Skomagere), fra *Flensborg* en Pottemager med Stentøj, 9 fra *Kolding* (1 Handskemager, 4 Skomagere, 1 Pottemager, 1 Rebslager, 1 Hattemager, 1 Galanterihandler med Nürnbergerkram og Isenkram), 6 fra *Varde* (3 Feldberedere, 3 Kvinder med hjemmesyede Huer, Silkeklude m. m.), 3 fra *Horsens* (2 Feldberedere, 1 Galanterihandler), 2 fra *Christiansfeld* (1 Bager, 1 Købmand med Lærreds- og Bomuldstørklæder samt Kobber-, Messing- og Blikarbejde). — Markedet $\frac{18}{11}$: 9 fra *Tønder* (1 Guldsmed, 2 Bagere, 1 Kobbersmed, 1 Rebslager, 2 Bogbindere, 2 Bendrejere), 13 fra *Aabenraa* (2 Guldsmede, 2 Bagere, 2 Bendrejere, 1 Drejer, 1 Knapmager, 5 Skomagere), fra *Flensborg* en Possementmagerenke med Blomster og Synaale, 3 fra *Løgumkloster* (1 Knapmager, 2 Skomagere), 14 fra *Haderslev* (2 Tinstøbere, 1 Bogbinder, 1 Pottemager, 4 Rebslagere, 2 Hattemagere, 1 Feldbereder, 1 Bundtmager, 1 Sadelmager, 1 Guldsmed), 4 fra *Varde* med Huer, 2 fra *Kolding* (1 Galanterihandler, 1 Handskemager). — ²⁰) Dokumenter og Breve til Magistraten 1788 $\frac{20}{12}$. — ³⁰) Raadstue Hovedprotokol 1789. — ³¹) Magistratens Kopibog 1792 $\frac{24}{8}$. — Kongelig Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1792 $\frac{20}{6}$. — ³²) Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1793 $\frac{21}{2}$.

AGER OG ENG

Side 164—203.

¹) Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 262 ff. — ²) Raadstuens Hovedprotokol 1731 $\frac{4}{6}$. — ³) Magistratens Kopibog 1722—44 diverse Datoer samt i »Magistratens blandede Dokumenter 1661—1779« tilsvarende Aar. — ⁴) Den stadfæstede Overenskomst (af baade Magistrat og Stiftamtmand) er optaget i Raadstueprotokollen under 1733 $\frac{22}{6}$. — ⁵) Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 270. — ⁶) Magistratens Kopibog 1722—44 under 1731 $\frac{1}{2}$. — ⁷) Raadstueprotokollen for 1689 indeholder en nøjagtig Fremstilling af de smaa Østermaaskifters Overgang til Magistraten med Borgerskabets Tilslutning dertil, og i en i 1693 forfattet, men nu bortkommet Eng- og Agerbog, stod Sagen lige saa udførligt refereret. — ⁸) Foruden de gamle Skøder, de laa inde med, paaheraabte de sig Fr. II's Privilegium af 1580. — ⁹) Magistratens Kopibog 1722—44 under 1731 $\frac{10}{2}$. — ¹⁰) Auktionsprotokol over Byens Jorder 1704—98 under 1743 $\frac{15}{3}$. — ¹¹) Magistratens Kopibog 1735—47 under 1743 $\frac{23}{3}$. Det fastsattes (Raadstueprotokol 1743 $\frac{20}{5}$) at 4 Mand skulde indkassere de 205 Rdlr. og indbetale dem til Pengemesteren. Skifterne skulde rebes, saa at de blev lige gode, og det blev tilladt at indgrøfte og inddige dem. — ¹²) Magistratens Kopibog 1735—47 under 1742 $\frac{13}{12}$. — ¹³) Kgl. Reskript til Gabel af 1743 $\frac{25}{3}$, optaget i Magistratens Kopibog 1735—47. — ¹⁴) Raadstueprotokol under 1743 $\frac{9}{8}$. — ¹⁵) Magistratens Kopibog under 1743 $\frac{23}{4}$. — ¹⁶) Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 265. —

17) Disse Enges og Skonningerbroens Historie er udførligt omtalt i Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 259 ff. — 18) Raadstueprotokol 1743 $\frac{5}{8}$. — 19) Magistratens Kopibog 1743 $\frac{13}{6}$. — 20) Sst. 1744 $\frac{18}{3}$. — 21) Tingbogen 1734 $\frac{21}{1}$ ($\frac{1}{6}$). — 22) Lektor Blochs Ekscerpter uden Angivelse af Kildestedet. — 23) Magistratens Kopibog 1722—44 under 1742 $\frac{20}{2}$. — 24) Sst. 1742 $\frac{17}{4}$. — 25) Sst. 1743 $\frac{11}{7}$ og $\frac{22}{7}$. — 26) Auktionsprotokol over Jorder 1704—98 under 1748. — 27) Raadstueprotokol 1748 $\frac{1}{2}$. — 28) Auktionsprotokol over Jorder 1704—98 under 1750 $\frac{30}{1}$. — 29) Pengemesterregnskab 1750 og 1751. — 30) Auktionsprotokollen over Jorder 1704—98 under 1751. Det omtalte Forhold anføres af Præsident Ussing under dennes Protest mod at skulle opgive Riber Kær. — 31) Sst. samt Magistratens Kopibog 1757 $\frac{20}{6}$. — 32) Raadstueprotokol 1754 $\frac{1}{2}$ og Auktionsprotokol over Jorder 1704—98 under 1754 $\frac{22}{3}$. — 33) Ribe Bys Historie 1660—1730 pag. 255 f. — 34) Raadstueprotokol 1755 $\frac{1}{7}$. — 35) Auktionsprotokol over Jorder 1704—98 under 1755 $\frac{28}{5}$. — 36) Magistratens Kopibog 1759 diverse Datoer. — 37) Sst. 1759 $\frac{7}{3}$. — 38) Raadstueprotokol 1760 $\frac{25}{6}$. — 39) Magistratens Kopibog 1748—71 under 1759 og 1760 August. — 40) Sst. under 1761 $\frac{1}{7}$. — 41) Naar den i Ribe Bys Arkiv opbevarede »Ribe Byes Jordebog« opgiver Udskiftningen af »Gamle Hede« til Aaret 1759, idet Ribe Ugeblad 1798 p. 209 anføres som Kilde, er dette i H. t. det anførte absolut forkert. Tilmærket kan Udskiftningen maaske ansættes til 1763—64. — 42) Magistratens Kopibog under 1765 $\frac{19}{10}$. — 43) Ribe Bys Ugeblad 1766 pag. 207. — 44) Memorialer og Breve til Magistraten 1771—78 under 1769 samt Ribe Bys Ugeblad 1799 pag. 61 f. — 45) Raadstueprotokol 1771 $\frac{23}{5}$. — 46) Magistratens Kopibog 1748—71 under 1771 $\frac{11}{2}$. — 47) R. A. Jyske Tegnelser 1771 Nr. 61 samt Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1771 $\frac{13}{6}$. — 48) Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1771 $\frac{11}{12}$ samt Raadstueprotokol under 1771 $\frac{20}{10}$. — 49) R. A. Jyske Tegnelser 1773 Nr. 42 samt Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1773 $\frac{13}{5}$. — 50) Ribe Bys Arkiv. Protokollen: Ribe Byes Jordebog. Udskiftningsforretningerne findes i bekræftet Afskrift paa Ribe Kæmnerkontor. — 51) Kgl. Majestæts og Rentekammerskrivelser 1803 $\frac{17}{6}$. — 52) Raadstueprotokol 1804 $\frac{1}{10}$ og Korrespondanceprotokol 1804 $\frac{22}{10}$. — 53) Raadstueprotokol 1811 $\frac{8}{2}$. — 54) Kæmnerregnskab 1772 og følgende. — 55) Kæmnerregnskab 1776. — 56) Kgl. Majestæts og Rentekammerskrivelser 1805 $\frac{12}{5}$. — 57) Dokumenter og Breve til Magistraten, Pakke F. 37 under 1793. — 58) Landsarkivet, Viborg. Raadstuebog angaaende Byens Jorder 1544—96. — 59) Landsarkivet, Viborg. Ribe Amts Arkiv. Pakken: Udskiftning vedkommende Ribe Kjøbstads Jorder 1803 f. — Trykt i Bjerger og Søgaard: Danske Vider og Vedtægter, III, 557. — 60) Raadstueprotokol 1796 $\frac{9}{6}$. — 61) Kæmnerregnskab 1810. Litra D. — 62) Raadstueprotokol 1745 $\frac{24}{5}$. — 62a) Krudthornet findes i Gaunøs Vaabensamling. — 63) Jyske Registre 1779 $\frac{13}{1}$. — 64) Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1779 $\frac{12}{11}$, 1780 $\frac{22}{2}$ og $\frac{22}{11}$, 1781 $\frac{14}{1}$. — 65) Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1781 $\frac{14}{1}$, $\frac{18}{1}$, $\frac{20}{1}$, $\frac{15}{2}$, $\frac{18}{3}$, $\frac{31}{3}$, $\frac{7}{1}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{9}{6}$, $\frac{14}{8}$, 1790 $\frac{9}{2}$. — 66) Protokol for Det borgerlige Selskab af 1893 under 1795 $\frac{10}{12}$. — 67) Kæmnerregnskab 1794. — 68) Kæmnerregnskab 1776. — 69) Dokumenter og Breve til Magistraten, Pakke F. 37 under 1793 $\frac{25}{5}$. — 70) Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1780 $\frac{11}{1}$. — 71) Raadstueprotokol 1811 $\frac{8}{1}$. — 72) Raadstueprotokol 1764 $\frac{20}{1}$. — 73) Magistratens Kopibog 1748—71 under 1764 $\frac{3}{6}$. — 74) Dokumenter og Breve til Magistraten, Pakke F. 37 under 1793 Nov. — 75) Kæmnerregnskab 1793 $\frac{3}{1}$ og Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1793 Juni. — 76) Magistratens Kopibog 1771—1806 under 1781 $\frac{22}{6}$. — 77) Kancelliets Resolution af $\frac{19}{1}$ 1795 slog udtrykkelig fast, at Vej og Fart til Riber Holme m. m. skulde besørges af Lodsejerne og være Byens Kasse uvedkommende (sml. Raadstueprotokol 1795 $\frac{21}{1}$ og Magistratens Kopibog 1795 $\frac{13}{1}$). — 78) Raadstueprotokol 1807 $\frac{10}{7}$. — 79) Alligevel var det i 1817 Lodsejerne,

der traf Aftale med de Fardrup Bønder om Benyttelsen af Vejen over Fardrup Enge, paa det Grundlag, at Holmekassen aarlig betalte Nørfardrup Grandelag 8 Rdlr. Sølvværdi. (Raadstueprotokol 1817 ⁵/₇). — ⁸⁰) Kæmnerregnskab til Nørreport 1742 ¹⁶/₆. — ⁸¹) R. A. Jyske Tegnelser 1780 Nr. 66. — ⁸²) Magistratsens Kopibog 1771—1806 under 1780 ³/₅. — ⁸³) Fra Ribe Amt V, 172 ff. — ⁸⁴) Det borgerlige Selskabs Protokol 1794 ¹⁵/₂. — ⁸⁵) Sst. 1794 ²⁴/₃. — ⁸⁶) Dokumenter og Breve til Magistraten, Pakke F. 7 under 1793 ³/₁₀. — ⁸⁷) Bekostningerne ved Anlægget er ikke let at udrede af Kæmnerregnskaberne, ligesom de Beløb, Byen fik ind ved den gamle Vejs Udlægning til Marker ikke har kunnet opspores. I 1801 laante Byen 600 Rdlr. af Ritmester Lachendorff, til Bestridelse af en Del preserende Udgifter. — Se yderligere Magistratsens Korrespondance 1788—1806 under 1801 ¹⁶/₁₁. — ⁸⁸) Dokumenter og Breve til Magistraten 1780 ³⁰/₂. — ⁸⁹) Kæmnerregnskab 1803 og 1805 Bilag Nr. 82. — ⁹⁰) Kæmnerregnskab 1806 og 1812 ²⁰/₁₂. — ⁹¹) Ribe Stifts Adresseavis 1802 ²⁰/₁₀.

GARNISONEN

Side 204—231.

¹) Tingbog 1833 ¹⁰/₃ og div. Skatteligninger. — ²) Raadstueprotokol 1736 ²⁷/₁ og 1740 ²¹/₆. — ³) Tingbog 1742 ¹⁰/₄. — ⁴) Magistratsens Kopibog 1743 ¹¹/₇. — ⁵) Raadstueprotokol 1752 ⁷/₃. — ⁶) Skatteligninger 1743 og Raadstueprotokol 1744 ²⁷/₂. — ⁷) Memorialer og Breve til Magistraten 1771—78 under uangivet Dato i Maj 1767. — ⁸) Sst. 1769. — ⁹) Af Rentekammerantegnelser til Ribes Kæmnerregnskaber fremgaar det, at der betales Fredericia 2172 Rdlr. og Kolding 1714 Rdlr. med 1. Halvdel ²⁰/₁₂ 1773 og 2. Halvdel ²⁰/₂ 1774, altsaa bagud. — ¹⁰) Kæmnerregnskab 1774. — ¹¹) Magistratsens Kopibog 1774 ²⁸/₅. — ¹²) Kæmnerregnskab 1775 og Magistratsens Kopibog 1775 ¹²/₆. — ¹³) Regimentet, der fra 1767—72 havde været omdannet til et geworbent Dragonregiment, var nu paany blevet Rytterregiment og bar det officielle Navn Holstenske Regiment Rytter. — ¹⁴) Hærens Arkiv. 9. Bataillons Arkiv. Kollegieskrivelser til slesvigske Infanteriregiment 1779 ⁹/₁. — ¹⁵) Sst. 1779 ¹³/₂, ⁹/₃. — ¹⁶) Paa Grund af den store Ildebrand i Varde, hvorved de 3 Kompagnier led store Tab i deres Udrustning, blev de foreløbig forlagt til Holstebro. — ¹⁷) Hærens Arkiv. Kollegieskrivelse til Slesvigske Infanteriregiment 1779 ³/₄. — ¹⁸) Ialt stod der 600 Mand langs Grænsen. — ¹⁹) Hærens Arkiv. Kollegieskrivelse til Slesvigske Infanteriregiment 1779 ³¹/₁₂. — ²⁰) Kæmnerregnskab 1779. — ²¹) Hærens Arkiv. Kollegieskrivelse til Slesvigske Infanteriregiment 1780 ²⁰/₆. — ²²) Dokumenter og Breve til Magistraten 1782 ²¹/₆. — ²³) Raadstueprotokol 1785 ¹/₂, ¹²/₅, ²⁰/₅. — ²⁴) Kæmnerregnskabs Indkvarteringslister. — ²⁵) Rockstroh: Den nationale Hær, III, 300 f. — ²⁶) Samtlige Oplysninger om Garnisonens »indre Liv« er hentet fra Riberske Infanteriregiments Paroljournal, Hærens Arkiv. — Regimentet er den nuværende 9. Bataillon i Aalborg. Det blev oprettet i 1703 som 1. danske geworbne Infanteriregiment, der var udgaet delvist af det ældre Prins Georgs Regiment. I Forbindelse med Prætorius' geworbne Infanteriregiment dannede det i 1735 Slesvigske geworbne Infanteriregiment, som 1785 fik Navnet Riberske Infanteriregiment. I 1790 omdannedes det til 2. Jydske Infanteriregiment, som bestod til Hærordningen af 1842, da det fik Navnet 9. Linie Infanteri Bataillon. — ²⁷) Feddelen var et Bræt af Form omtrent som Kassen paa en gammeldags Violin (en Fedel). Den havde to Udskaaringer, en for Halsen og en for Haandleddene paa de sammenlagte Hænder. Brættet var spaltet paa Midten og kunde lukkes om Hals og Haandleddene derefter laases. — ²⁸) Hvert Regiment havde paa den Tid

to Faner, en for hver Halvdel (Bataillon). Den ene, »Livfanen«, var hvid, den anden havde Regimentsfarven (altsaa lysegrøn), og begge bar Regimentets Emblem, som var malet og gennemtalet paa Taftsdugen. Riberske Regiments Emblem var et Skjold med gulmalet Rand og gyldne Kanter, hvorover en gylden Kongekrone med blaa Rigsæble, blaa og røde Sten og rød Kalot. I Skjoldet var malet Jyllands Vaaben: en blaa Løve over 9 røde Hjerter i gyldent Felt. Fra hver af Dugens Sider skød paa Midten en hvid Flammetsunge ind paa Dugen. I øverste Hjørne nærmest Stangen var et Dannebrogsmærke med Sølvkors, i de andre tre Hjørner et skraatstillet gyldent C 7 med Krone over og omgivet med 2 grønne Laurbærblade. Disse Faner, som afløste de tidligere, der bar Slesvigs Vaaben, de to Løver, approberedes af Kongen den 22. Juli 1785. — ²⁰) Magistrats Korrespondance 1788 $\frac{1}{11}$. — ³⁰) Kæmnerregnskab 1789, diverse Datoer. — ³¹) Sst. — ³²) Militære Reskripter 1792 $\frac{27}{7}$. — Magistrats Korrespondance 1792 $\frac{7}{8}$. — ³³) En detailleret Redegørelse for den spanske og franske Indkvartering findes i »Fra Ribe Amt«, V, 195 f. og VI, 3 ff. — ³⁴) Gerhard Heilmann: Slægten Heilmann. Trykt som Manuskript for Slægten. — ³⁵) Kæmnerregnskabet 1810 $\frac{11}{5}$. — ³⁶) Sst. 1814, Litr. H. — Følgende Afdelinger havde i Tiden 1813—14 været indkvarteret paa Skift i Ribe og Omegn: Jydske Regiment lette Dragoner, Sjællandske Jægerkorps' 2. Bataillon, Jydske Skarpskyttekorps' 2. Bataillon og Holstenske Infanteriregiment. — ³⁷) Raadstueprotokol 1814 $\frac{12}{4}$. — ³⁸) En udførlig Beretning om Kosakkerne i Ribe af J. D. Stemann findes i »Fra Ribe Amt«, 3. Bd., pag. 533—568. — ³⁹) Raadstueprotokol 1828 $\frac{20}{1}$. — ⁴⁰) Sst. 1736 $\frac{17}{5}$. — ⁴¹) De eligerede Borgeres Korrespondanceprotokol pag. 28 f. — »Fra Ribe Amt«, V, 168. — ⁴²) »Fra Ribe Amt«, V, 169. — ⁴³) Kæmnerregnskab 1801. — ⁴⁴) Raadstueprotokol f. Eks. 1806 $\frac{11}{12}$. — ⁴⁵) Kgl. Majestæts- og Rentekammerskrivelser 1810 $\frac{15}{8}$. — ⁴⁶) Raadstueprotokol 1817 $\frac{20}{6}$. — ⁴⁷) Sst. 1817 $\frac{2}{12}$.

SOM BY SAA BORGER

Side 232—250.

1) Raadstueprotokol 1795 $\frac{12}{3}$, $\frac{20}{8}$, $\frac{26}{8}$, $\frac{26}{6}$, $\frac{24}{12}$. — Efter Indstilling fra Stiftamtmanden blev al Kornudførsel til Udlandet forbudt $\frac{14}{4}$. Fristen sattes oprindelig til $\frac{1}{6}$, men forlængedes siden til $\frac{1}{12}$. I August Maaned tilbød Hans Møller at afkøbe Byen 100 Tdr. af dens Rugforraad for 26 Mk. Td. og fremdeles alt, hvad der blev tilovers før Mikkelsdag, men Tilbudet synes ikke at være blevet modtaget. — 2) Jydske Tegnelser 1795 Nr. 84 og 302. — 3) Indkomne Skrivelser til Ribe Magistrat 1796 $\frac{30}{3}$ og $\frac{10}{7}$. — 4) Magistrats Korrespondance 1796 Juli, 1800 $\frac{25}{4}$. — Raadstuebog 1799 $\frac{20}{8}$. — Jydske Tegnelser 1797, Nr. 271. — Endnu i 1799 havde man i Bystyret Bekymringer for, om der vilde blive Rugmangel inden Høsten, og traf forskellige Forholdsregler derimod paa den Baggrund, at Byen skulde bære eventuelle Tab (Raadstueprotokol 1799 $\frac{4}{6}$). — 5) Danmarks Spejl. 1769. — 6) Tingbog 1730 $\frac{24}{1}$, 1748 $\frac{2}{3}$, hvor Obligationer tinglæses og udslettes. — 7) Skyttelaugets var ret velhavende og var f. Eks. største Lodsejer i Engene syd for Byen. (Div. Dokumenter i Magistrats Arkiv). — 8) Selskabets ældste Protokol, der slutter i December 1799, er bevarret. — 9) Ribe Stifts Ugeblad 1799. — 10) »Fra Ribe Amt«, 1907, pag. 203 ff. — 11) Dette Navn leder Tanken hen paa, om muligvis »Selskabet til økonomisk og moralsk Vels Befordring i Ribe« kan have eksisteret saa længe, at det er Sæmslutningen af disse, der har foranlediget Lovene trykt. De blev forøvrigt revideret i 1821. — 12) »Fra Ribe Amt«, 1907, pag. 32 ff. — 13) R. A. Danske Kancellis 3. Departement, Journal 1824 A. — 14) Gerhard Heilmann: Slægten Heilmann, pag. 121 ff.

BILLEDLISTE

- Side 13. Kort over Ribe af J. F. Wecker 1782. — Kortet hører til en Samling sirligt udførte Planer, som øjensynligt er tegnet paa Grundlag af Kortene til Resens Atlas, men revideret af Kartografen og forsynet med gode topografiske Oplysninger. De er alle tegnet i 1770- og 1780'erne. (Geodætisk Institut).
- Side 18 og 19. Grundplaner over Ribes Bøddeli, saaledes som det forefandtes ved nogle Grundgravninger i 1935 paa Matrikelnumrene 409 b og 410, beliggende mellem Grønnegade og Gaden nord om Torvet.
- Side 25. Stiftamtmand, Geheimeraad C. C. v. Gabels Gravmæle i Bramming Kirke, udført i sortstribet Marmor.
- Side 31. Kort over Ribe 1858 efter Trap: Danmark, 1. Udgave.
- Side 37. Maleri af Stiftamtmand Hans Greve af Schack paa Ribe Raadhus.
- Side 39. Maleri af Stiftamtmand Holger Scheel til Birkelse. Findes paa Ribe Raadhus.
- Side 45. Maleri paa Ribe Raadhus af Stiftamtmand Christian Urne.
- Side 49. Maleri paa Ribe Raadhus af Stiftamtmand V. J. A. Moltke. Det er malet 1812 af Portrætmaler Hans Hansen, Fader til Maleren Constantin Hansen. Det blev efter Afrejsen skænket Byen af Moltke, og det er muligvis denne, der bagpaa har skrevet: »Efter de ældre Tidens Skik efterlades Ribe dette til Erindring om sammes Ven.« En anden Haand har tilføjet et Vers, som hentyder til, at Maleriet under Transporten fra København til Ribe faldt i Englændernes Hænder, der dog senere lod det havne paa rette Sted.
- Side 52 og 53. Fotografier af Stiftamtmandsgaarden, det første fotograferet af Hugo Matthiessen 1917, det andet af Fotograf C. Nørsgaard Nielsen, Ribe, 1936.
- Side 57. Fotografi af Bispegaarden af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 61. Maleri af Dr. med. Ancher Anchersen paa Ribe Katedralskole.
- Side 67. En gammel Tegning af Nørreport i Ribe i 1800'ernes Begyndelse. Findes paa Ribe Museum (Antikvarisk Samling).
- Side 69. Vægterbolig i Gravsgade. Fotografi af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 73. Gravsten paa Ribe Kirkegaard over Apoteker A. M. Eilschou.
- Side 75 og 79. Fotografier af Ribe Apotek i 1800'ernes Slutning af Fotograf Hude.
- Side 81. Farver Peter Christiansen (Farbers) Epitafium i Sct. Catharinæ Kirke. Fotografi af Fotograf Sophus Bengtson 1934.
- Side 83. Silhuetter af Bogtrykker Niels Siersted Hyphoff og Hustru. Tilhører Ribe Stiftstidende.

- Side 85. Fotografi af Ribe Stiftstidendes Bygning ca. 1900.
- Side 91 og 93. Empiredøre i Grønnegade. Fotografier af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 97 og 103. Empiredøre i Præstegade. Fotografier af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 99. Empireport paa Torvet. Fotografi af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 109. Midtmøllens Gavl paa Nederdammen. Fotografi af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 113. Gaardparti fra Mellemdammen. Fotografi af Hude ca. 1900.
- Side 121. Fotografi af Ribe Havn ca. 1900. Ukendt Fotograf.
- Side 125. Tegning af den Rahrske Gaard ca. 1850.
- Side 129. Fotografi af den Rahrske Gaard ca. 1880.
- Side 133. Den tidligere Gæstgivergaard »Sælhunden« paa Skibbroen. Fotografi af Hugo Matthiessen 1926.
- Side 137. Gammel Tegning af Graabrødregade ca. 1890.
- Side 143. Fotografi af Sønderportsgade ca. 1900. Af Fotograf Hude.
- Side 147. Torvedag paa Ribe Torv. Radering af Tom Petersen.
- Side 153. Tegning af Grydergade ca. 1860.
- Side 157. Tegning af Stenbrogade ca. 1890.
- Side 161. Fotografi af Storegade 1866. Gave fra Købmand C. N. Termansen til Nationalmuseet. Underskriften fejlagtig angivet som Præstegade.
- Side 165. Fotografi af Korsbrødregade ca. 1900. Ukendt Fotograf.
- Side 171. Empirehus i Grønnegade. Fotografi af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 175. Hjørnet af Præstegade og Korsbrødregade. Fotografi af Hugo Matthiessen 1917.
- Side 179. Kølholts Slippe. Fotografi af Hude ca. 1900.
- Side 187. Tegning af Vagtbygningen paa Torvet 1808. Tilhører Ribe Museum.
- Side 193. Weis' Stue. Fotografi af Hude ca. 1880.
- Side 197. Fotografi ca. 1890 af den tidligere Latinskole, senere Posthus. Ukendt Fotograf.
- Side 201. Stiftamtmand Moltkes Æresstøtte. Fotografi af Fotograf C. Nørsgaard Nielsen 1936.
- Side 207. Menig af Slesvigske Regiment 1769. Akvarel i Tøjhusmuseet af Valdemar Møller.
- Side 209. Officer og Vagtmester af Husarregimentet 1774. Akvarel i Tøjhusmuseet af Valdemar Møller.
- Side 213. Musketer og Officer af Riberske Regiment 1785. Akvarel i Tøjhusmuseet af Valdemar Møller.
- Side 217. Slesvigske Regiments Fane i Tøjhusmuseet. Fotografi af Otto Smith.
- Side 221. Tegning af en Kosak. Skal være fremstillet under Besættelsen af en Ribeborger. Tilhører Ribe Museum.
- Side 225. Officer af Ribe borgerlige Jægerkorps paa Frederik VI's Tid. Efter C. Bruuns: Danske Uniformer.

- Side 227. Officer af Ribe Borgervæbning paa Frederik VI's Tid. Efter C. Bruuns: Danske Uniformer.
- Side 229. Ribe Borgervæbnings Fane 1803. Tilhører Ribe Museum. Fotografi 1936 af C. Nørgaard Nielsen.
- Side 237. Ribes Torv ca. 1810. Tegning af Kammerraad Rosengren og nu i Fru Sparekassekasserer Bangs Eje. Hendes Mand modtog i 1912 Tegningen som Gave fra K. A. Palludan i Tistrup, der oplyste, at Rosengren var født i Varde og blev Universitetsbogholder i København. Hans Kone var Datter af Kreaturhandler Knudsen i Ribe.
- Side 243. Parti om Sct. Catharinæ Kirke. Maleri af Snedker og Maler Peter Ussing (Bedstefader til nuværende Maler Ussing). Originalen i afdøde Stiftsfysikus, Konferentsraad Klærs Eje.
- Side 247. Norsk Ovn ca. 1820 fra Biskop Hertz' Hjem. Nu i Ribe Museum. Figuren forestiller Frugtbarhedens Gudinde.
-

Samtlige Klicheer er fremstillet i F. Hendriksens Reproduktionsanstalt.

REGISTER

- Aabenraa 72, 160
Aalborg 128
Aarhus 128
Accise 29, 34, 215
Algarbe, spansk Rytterregiment .. 223
Alkols Bjerger 187
Alléer 202
Almanza, spansk Regiment .... 220 f.
Almstock, Gregers 156
Altona 148, 220
Amtmandsbolig 15
Amtsstuen 14
Anchersen, Ancher.. 28, 50 f., 119, 182
Andehardtzy, Kammerjunkner ... 180 f.
2. jydsk Regiment 219
Andersen, A., Købmand 240
— Christen, Møller 104
— Hans, Vadstedrider 155
— Peder 156
— Søren, Prammand 131
Arbejdsanstalt 114
Arrester ..... 16 f.
Astrup, Landmaaler 190
Artilleripark 219

Bagere 212
Bagge, Susanne 38
— Vibeke Jensdatter 119
Baggesen, Iver, Bødker 230
— Peder Jensen, Købmand 119
Balle, Emanuel, Borgmester, Justits-
raad 40, 82 f., 112 f., 131, 202, 236
Baller, se Klubben.
Barberer, se ogsaa Kirurger .... 62 f.
Barchmann, Anthoni 71
Barfoed, Niels Stephansen, Proku-
rator ..... 172, 174 ff.

Barsballe, se Basballe
Basballe, Maren 82
— Michel Pedersen, Farver 82
Bauditz, Kaptajn 195
de Beccar, spansk Oberstløjtnant.. 222
Bech, Købmand 223
Behøvling ..... 95, 107 f.
v. d. Bergh, Handelshus, Amster-
dam 110
Bernbom, Nicolaj, Skomager 236
Bertelsen, Herman, Slagter 105
Bertouch, Ritmester 220
Bevtoft, Hans 191
Bilbao 122
Bille, Søkaptajn 15
Billetskriver 204
Bisperesidensen (Bispegaarden)
14 f., 57, 205

Bjerrum 22
— Bæk 142
Bjerrum, Anders 156
— Annicke 82
— Christian Johansen, Farver 80, 82
— Gregers 156
— Karen 181
— Niels 182
— Niels Christian ..... 155 f.
Bjørnsen, Niels, Organist 71, 160
Bleggaard, det Maturinske Legats 142
Blegghave, Slottets 139
Blegholm 178
Blume, Borgmester, Prokurator .. 144
Bocatus, Løjtnant 195
Bodil, salig Niels Spandets 182
Bogbindere 96, 160
Bogførere 160
Bommen for Havnen 145, 235

- Bondesen, Hans 230
 Bordehusen, Vagtmester 205
 Borgerskabspenge 29
 Borgervævning ..... 219, 228 ff., 235
 Braem, Corfils, Kbh. 42
 Brande 214
 Brandenburg 119, 148
 Brandredskaber 24
 Brandtaksation ..... 13 f.
 Brandvæsen ..... 23 f.
 Brasch, Jens Nielsen, Raadmand.. 40
 Brasen, Niels 155
 Brede Slippe 139
 Brejninggaard 98, 119
 Brockmann, Vilhelm, Tobaksspinder
     der 108
 Broer ..... 21 f., 28, 197 ff.
 Brolægning 23
 Bropenge ..... 29, 32 f.
 Brorsen, C. C. 202
 — H. A., Biskop 15
 Bruer, Henrik, Hesteskærer 70
 Brun, Sophie Dorothea 119
 Bruus, Musketer 218
 Brülöw, Lavrids ..... 80 f.
 Brændevinsbrændere 98
 Brændevinsbrænding 146, 152
 Brødbagning 212
 Brønde ..... 23 f.
 Brøns 102, 153
 Buch, Johan Hansen, Guldsmed .. 100
 Bundtmager- og Handskemager-
     laug ..... 88, 95 f.
 Byjorder 29, 32
 Byraad, se Magistrat
 Byskat 27
 Bytinget 16
 Bytzow, Niels Jochum, Præst 100
 — Oluf Nielsen, Guldsmed .. 100, 202
 Bødkere 89
 Bøddeliet (Skarpretterbolig) 18 ff.,
     22
 Bødlen ..... 19 f., 64, 66, 68, 89
 Böhme, Jacob 236
 Børnepenge (Overformynderi) ... 28
 Bötcher, Henrik, Guldsmed .. 100, 106
 — Jochum, Guldsmed 100
 Castensen, Hieronymus, Apoteker 71 f.
 Castensens Gaard, Borgmester ... 60
 Certifikat for Skippere 123
 Christensen, Michel 24
 — Terkil 236
 Christian VII 241
 Christian, Fisker 126
 Christiansdal Stampemølle 104
 Christiansen, Peder, Farver 80
 Clausen, Thomas, Raadmand.. 72, 107
 Closter, Niels Nielsen 115
 Coch, Gotfried Henrich, Kompagni-
     feltskær 63
 Colbjørnsen, Konferentsraad 69
 Collin, Jacob, Tobaksspinder 108
 de Conway, spansk Major 222
 Cortegaren (Vagten) 17, 29, 60, 105,
     205, 211, 215
 Cramer, Christian, Skoleholder .. 74
 Dagebøl 150
 Danse ..... 243 f.
 Danske Livregiment Rytteri 208
 »De junge Pieter«, Skib 122
 De 16 Mænd 16, 28, 41, 44 ff., 204, 234
 Delefoged ..... 28 f., 52 ff.
 Delinkventskat 27, 74, 76
 Dessauer, Mogens 226
 Diderichsen, Nikolaj, Rytter 59
 Doktorresidensen 60
 Domkirken ... 15, 23, 27, 74, 90, 245 f.
 »Dorothea Catherina«, Skib 122
 Dorrien, Oberstløjtnant 220
 Drejere 89
 Duus, Skomager 231
 Døde Mands Bjerge 151
 Ebbert, Frederik Samuel, Drejjs-
     væver 114
 Eenholm, Christen Siegfred, Kon-
     ferentsraad, Købmand 11, 28,
     60, 71, 98, 119, 206
 — Jep Pedersen, Tolder 119
 Eilschou, Christian Cornelius, Apo-
     teker 72, 80
 — Michael Andreas, Apoteker 48,
     72 ff, 130, 190, 202, 210, 234, 236, 239

- Eksekutionsforretninger 218
 Elbert, Sadelmager 228
 Eligerede Borgere, se »De 16 Mænd«.
 Elmenhoff, Søren Wissing, Blad-
   udgiver 86
 Enderup 194
 Enevoldsen, Jørgen, Købmand . . . 124
 Engelsk Landgang 223
 Engelstoft, Chr. 22, 102

 Falck, Hans Peter, Urmager . . 228, 230
 — Jens Jensen, Skomager 205
 — T. M., Smed 94
 Faner . . . . . 217 f., 230
 Fanø 102, 126, 131, 136, 214
 Farber, Peder 157
 Farup 33, 226
 — Sdr. 81, 152
 — Enge . . . . . 198 f.
 Farvere . . . . . 80 ff., 89
 Faurfelt 151
 Feddel, se Fiddel
 Feldberedere 89, 100, 102, 104
 Feldberederlaug 92, 100
 Fiddel 17, 218
 Figueria, Portugal 122
 Fischer, Birkedommer 156
 — Johannes, Dr. med. 60
 Fiskergade 119
 14. franske Jægerregiment 223
 Flensborg 104, 148, 160
 Flydholm 178
 Flæg 178
 Foersom, Christian, Urmager . . . 98
 — Jeppe 82
 Fog, Clemend, Præst 194
 — L., Præst 208
 Foged, Thomas, Skipper 134
 Foldingbro 220
 Forstaden 12
 Fouragemagasin, Militært 14, 205
 Frausing, Johan Jacob . . . . . 42 f.
 Frausing, Borgmester . . . 173, 178, 180
 Fredericia 82, 108, 110, 208, 210
 Frederik V 15
 — (VI), Kronprins 17, 76, 230, 240, 245
 Fridsch, Andreas Frausing, Fysikus
   62, 195
 — Christine 60
 — Mads Pedersen, Raadmand 60, 119
 — Peder Madsen, Borgmester, Ju-
   stitsraad 11, 39 f., 124, 180, 182, 195
 — Peder Madsen d. y. 62
 Frihedsdistrikt, Ribes 156
 Frihedsdistrikter, Slesvigske 152
 Friis, Skomager 231
 — Niels, Købmand 239
 Fririon, fransk General 223
 Frue Kirke, København 27
 Fugtel 216
 1. fynske Rytterregiment . . . . . 204 ff.
 Fynske Avis, Hr. Iversens 78
 — geworbne Dragonregiment 208

 Gabel, Carl Christian, Stiftamtmand
   15, 35 f., 38, 41 f., 46 f., 159, 176 f.
 Gadebelysning 26
 Galanterivarer 160
 Galgen . . . . . 26 f., 29, 218
 Galgebakken 105
 Galgemarken 22, 26, 78, 166, 186,
   189, 198, 200
 Galgemarksagre 29
 Galgemarksbroen 197
 Galmsbøl 150
 Galthen, M. 146
 Gammelaa 198
 Gammelagre 22
 Gammelhede 78
 Garnisonssygehus . . . 212, 220, 222, 224
 Gartnere 89, 96
 Garvere (se ogsaa Feldberedere)
   89, 98
 »Geduld«, Skib 110
 Gerdes, Hans Berthelsen, Købmand 123
 Gjødes Mark 117
 Gjørding Herred 63
 Glarmestre 89
 Goldt, Sophie Caroline 122
 Graabrødregaard 24
 Gravene 65
 Gravsgade 21

- Gredsted Bro 11
 Greenggaard, Aastrup Sogn 110
 Grummesen, Christen, Tobaksspinder ..... 110, 235 f.
 Grundahl, Stiftsprovst ..... 83 f.
 Gruland 122
 Grønnegade 60
 Grønnemose 197
 Guadalaxara, spansk Regiment.. 220 f.
 Guldsmede 89, 100
 Gutschlag, Gotfried, Bøddel 66
- Haandværkslaug ..... 88, 90 ff.
 Hackhe, P. Th. v. d., Kaptajn 223
 Haderslev 66, 160, 220
 Hamborg 72, 148
 Hans Karetmager 160
 Hans Hegelunds Mark 189
 Hansen, Professor, Rektor .. 154, 245
 — Andreas, Bager 60
 — Christian Terchel, Hospitalsforstander 155
 — Hansen, Claus, Bogbinder 208
 — Hans Palle, Stadsfysikus 62
 — J. L., Distriktskirurg 222, 224
 — Jens, Murmester 20
 — Jes, Møller 228
 — Johan, Møller 101, 104
 — Niels, Kæmner 54, 142, 202
 Harsdorff, Professor 96
 Hartmann, Johann Peter 17
 Hattemagere 160
 Hauch, Kaptajn 210
 Havnen, se ogsaa Skibbroen 29,
 124 ff., 233
 Havnekommission ..... 135 ff.
 Havnens Indtægter ..... 134 f.
 Havnereglement ..... 136 ff.
 Havreland 198
 Heilmann, Johan Ernst, Borgmester 30, 65, 145, 223, 226, 248 ff.
 Heldvad, Kammerraadinde 182
 Helfried, Johan Carl Frederik, Stiftamtmand 36, 69, 76
 Henckel, Anna Beate, Jordemoder 59 ff.
 — Johan Friederich, Kirurg 59, 62
- Henckel, Sophie 59
 Herløv, Morten, Præst 50
 Herman Skomager 128
 Hesteskærere ..... 69 ff.
 Hesteudskrivning 206, 226
 Hillerup 104, 151
 Hjerting 120, 123
 Hjort, Amtsforvalter 239
 — Biskop 250
 Hjorth, Hospitalsforstander 210
 — Daniel, Købmand ..... 230 f.
 — Palle, Købmand 130
 Hjortlund 33
 Hjuler, Peder Christensen 195
 Hjulmænd 89
 Ho 120, 151
 Hoboister ..... 215 f.
 Holland 121
 Holm, Ludvig Christian 55
 Holmevejen 22
 Holmevogteren 192
 Holst, Jacob, Gæstgiver 239
 Holstebro 119, 204
 Holstein, G. F., Stiftamtmand ... 184
 Holstensk Rytterregiment
 (Hostensk Kyrasserregiment)
 206 ff., 210
 Hovedvagten, se Cortegaren
 Horsens 162
 Hospitalet 114
 Hotel Dagmar 40
 Hovedeng 173, 189
 Hoxbro 194
 Hull 120
 Hunderup Birk 41, 63
 Husarer ..... 210 f., 220
 Hvidding 194
 Hyrdæng 173, 181
 Hyrdchuse 29
 Hyrder 65
 Hyrekareter 116
 Hyphoft, Niels Siersted, Bladudgiver ..... 86 f.
 Høegh, Madam 23
 Høeg, Peder, Overformynder 51
 Høfding, Daniel, Stadsfysikus 62

- Højer, Peder, Præst 105
Høkere ..... 88 f.
- Ilberg, Peder Mouritsen 172,
174 ff., 234
- Indbyggertal ..... 12, 88 f.
Indkvartering, sml. Kapitlet »Gar-
nisonen« ..... 21, 32, 72 f.
Indkvarteringskat 27
Indre Bjerrun .. 154, 177, 183, 186 f.
Inkvisition ..... 46 f.
Instrumentisten, (se Stadsmusi-
kanten)
- Island 122, 124
- Jacobsen, Sievert, Pumpemester .. 24
Jedsted 105, 153
Jens Christian Feldbereder 92
Jens Gørtler 228
Jens Murmester 126
Jensen, Dynes, Rebslager 162
— Hans, Møller 102
— Jens, Avlsbruger 12
— Laurids 156
— Niels 191
— Terman, Købmand ..... 148 f.
- Jepsen, Anders 130
Jernskærmarkerne 116
Johansen, Peder, Skomager 94
Jordemoder ..... 58 ff.
Josephsen, Jacob 236
Juel, Præst 239
Jægerkorps, Borgerligt 228
Jørgen Tømmermand 20
Jørring, Niels 71
- Kagen 17, 80, 235
Kagskilde ..... 23 f.
Kalhauge, Hans ..... 49 f., 188, 212
Kanalgravning 135, 139
Kapitulation 205
Karlslund (Kalvslund) Herred 33, 101
Kasse- og Samkvenslauget (se
Kompagnilauget) 238
Kattrup, Kæmner 202
- Kinast, Garløv, Instrumentist 55
Kirkegaard 21
Kirkeparade 215
Kirurger ..... 62 f.
Kjeldsen, Clemens 236
Klubben (»Borgerligt Selskab«) 239 ff.
Klynegravning 29, 166
Kniplingskræmmere 154
Knud Heglunds Mark 230
Knudsen, Adser, Købmand 124
— C., Købmand 142, 144
— Hans Christian, Skuespiller 245 f.
— Jens 20
— Niels, Købmand 119
Kobberbroen 197
Kobro 142
Koch, Christen, Købmand, Kæm-
ner 76, 135, 219, 239
Koefoed, Hans, Stiftamtmand 144,
226, 248, 250
Kolding 160, 208, 210
Kolvig, Frederik, Købmand 124
Kompagni- og Kasselaug 68, 238
Koncerter, se Klubben
Kongeaen 11, 151, 158
Kongens Mølle, se Overmøllen
Konrektors Residens 23
Korsbrødregaard 15, 123, 218
Korsbrødregaards Have 110
Korsbrødregade 23
Korsør 135
Kosakker ..... 224 f.
Kotzebue 241, 245
Kragh, Hans, Hospitalsforstander
15, 156
Krag, Jacob, Kammerraad 222
Kragsholm 178
Kranen .... 51, 127 f., 131 f., 139, 160
Kranhuset 125, 128
Kran- og Vejmester ..... 34, 54 f.
Krigsret, Borgerlig ..... 230 f.
Krohold ..... 35, 88, 152 f.
Krospe, Jacob, Instrumentist 56
— Johan Frederik, Stadsmusikant 55 f.
Kurveholm 178
Kurvepil, Ægyptisk 154

- Kvægassurance . . . . . 83 f.
 Kvægeksport . . . . . 33 f., 123, 155 f.
 Kvægforsikring . . . . . 83 f., 240
 Kvægmarkeder 159, 163
 Kvægsyge (Kvægpest) 68, 194 ff., 210
 Kvægudførsel 118
 »Kværnstenen« 138
 Kümmel, F. M., Købmand 132 ff., 202
 Kæmner . . . . . 28 f., 51 ff.
 Købmænd . . . . . 119 ff.
 Kølholt, Jens, Guldsmed 89, 100
 — Jens Jensen 55
 Køllner, Baltzer, Barbersvend 63

 Laanekasser 238
 Laborda, spansk Krigskommissær 222
 Lackendorph, Major . . . . . 222 f.
 Ladegaarden 173
 Ladegaardsmarken 101
 Langen, Bygmester 132
 Larsen, Christoffer, Delefoged 54
 — Niels, Gæstgiver 226
 Lasseholm 173
 Latinskolen 28
 Lauges Rangfølge 90
 Laugsskikke . . . . . 90 ff.
 Lehmann, General 72, 214, 216
 Lemvig . . . . . 148 f., 204
 v. Leth, Erik Løvenhjelm, Major
     206, 210
 Levetzau, Theodosius v., Stiftamt-
     mand 37, 188, 200
 Ligbærerlaug 21
 Ligningskommission for Indkvar-
     tering . . . . . 204 f.
 Liljebjerget 96
 Lille Kobro 189
 Lindberg, Niels, Præst 105, 199 f.
     239, 246 f.
 Linnedvævere 89
 Lisbeth Doktors Toft 21
 Lissabon 122
 Listerdyb 33
 Lorentzen, Søren 236
 Lou, Kommandørkaptajn 128, 134
 v. Luchow, Oberstløjtnant 224

 Lund, Bogbinder, Borgeradjutant
     219, 236
 Lund, Chr., Tømmermester . . . . . 230 f.
 — Jacob Jensen, Byfoged, Raad-
     mand 40, 65, 78, 220, 236
 — Laurits 236
 — Niels Christensen, Raadmand 40
 — Visti Thomsen, Byfoged, Raad-
     mand 14, 177
 Lundby 162
 Lundsmark 194
 Lusby Mark 184
 Lustrup 63, 180
 Luuskram 161
 Lynar, Rochus Greve, Ritmester 208
 Lyhne, Søren, Købmand 124, 130
 Lüneburg 119, 148
 Lützwow, Christoffer Marquard,
     Oberst . . . . . 211, 215 f., 219
 — Conrad Mouritz, Oberst 208
 Lærredsvævning . . . . . 89, 111 ff.
 Læseselskab . . . . . 239 f.
 Lø Herred 63
 Løvenørn, Poul, Overlods . . . . . 134 ff.
 — Poul Vendelbo, Søofficer 134

 Maal og Vægt 16, 159
 Madsen, Andreas, Farver 82
 »Magasinvarer« 151
 Magasiner, Militære 14, 163, 205,
     219 f., 224
 Magistraten 36, 208, 235
 Mahler, Anders Hansen, Købmand 119
 — Jacob 228
 — Mette Marie 28
 Majsdyrkning 154
 Malaga 122
 Malere 96
 Malt Sogn og Herred 63, 194
 Mandø 102, 214
 Mandø, Søren Hansen, Skipper . . . . . 120 f.
 — Hans, Skipper 120
 Manufaktur-Tugthus i Viborg 111
 Maren Jensdatter 42
 Markeder . . . . . 127, 159 ff.
 Marketenderi . . . . . 212 f.

- Markvogtere 192
 Marsebæk 151
 Maturinske Legat, Det 142
 Matzen, se ogsaa Madsen
 — Mathias Christian Frederik,
   Farver 82
 Midtholm 178
 Midtmøllebro 22
 Midtmøllen ..... 100 ff.
 Militærmusik ..... 215 f.
 Mindestøtte, Mollkes 201, 203
 v. Moltke, Caroline Lovisa Sophie 15
 Moltke, Verner Jasper Andreas,
   Stiftamtmand 36, 49, 78, 190 f.
   203, 220, 228, 230, 240 ff.
 Mortensen Terman, Købmand,
   Overformynder 42, 46 ff., 102,
   120, 155
 Mosehusbroen 197
 Mosehuset 191
 Mouritzen, Peder, Skomager (se
   ogsaa under Ilberg) ..... 46 f.
 Mouritzens, Anne Kjerstine Nico-
   lai 58
 Munch, C., Skræder 94
 — Lauritz, Oberst 98
 Munk, Lauritz, Højesteretsproku-
   rator 41
 Muusmann, Lorentz, Farver 82
 v. Mylford, Borgerkaptajn 228
 Müller, Torbjørn, Konsumtionsbe-
   tjent 231
 Møddingspladsen ved Nørreport 74, 77
 Møller, Emanuel, Borgmester, Ju-
   stitsraad 239
 — (Müller) Hans, Borgerløjtnant
   77, 104 f.
 — Peder Ovesen, Farver 81
 — Søren, Lærredshandler 112
 Møllere ..... 89, 100 ff.
 Mørck, F. P., Snedker 95

 Natmanden ..... 19 f., 65 ff., 89
 Neubergs Rytter Regiment (Neu-
   bergs Kyrasserer) ..... 205 f.
 Neumann, J. J., Raadmand 100

 Nideros, Løjtnant 230
 Niels Bager 24
 Nielsen, Anders 236
 — Herman 236
 — Peder af Lustrup 20
 — Søren, By- og Raadstueskriver 41
 — Søren se Quong.
 Nissen, Frederik, Organist 109
 Nordby 102
 Nordishavet ..... 122 f.
 Notarius publicus 41
 Nybro (Nørreports Bro eller Høj-
   bro) ..... 22, 199 f., 202
 Nygaardsholm ..... 152 f.
 Nyholm, Hans 153
 Nymark (Nyhede) 178
 Nørremarken 168
 Nørreport 21, 26, 29 f., 64, 163,
   166 ff., 212, 219 f., 231
 Nørreports Forte 22, 167, 178, 183,
   187 ff.

 Odense 84, 162
 Omeis, Læge 15
 Omeis Plads 133
 »Omgang«, Vægternes og Instru-
   mentistens 56, 65
 Oprør ..... 175 f. 234 f.
 Orlof, Andreas Pedersen, Heste-
   skærer 70
 — Hans Nielsen, Hesteskærer ... 70
 — Niels, Hesteskærer 70
 — Peder, Hesteskærer 70
 — Peder Nielsen, Hesteskærer .. 70
 Ostermann, Johan Henrik, Apo-
   teker 75, 156
 Ottensee 220
 Outzen, Iver ..... 20 f.
 — Niels, Birkedommer ..... 235 f.
 Overmøllebroen 22, 125
 Overmøllen ..... 100 f.

 Parykmager 98
 Pas 123, 215
 Pedersen, Anders 187
 — Bodolph, Kobbersmed 230

- Pedersen, Gregers 156
 — Jep 154
 Pengemester . . . . . 28 f., 52
 Petri, Johan Gotfried, Stadskirurg 62 f.
 Phoenix—Society, Forsikrings-
 skab 84
 Pickmand, Hans Hansen 15
 Pinneberg 220
 Plantagen 202
 Politibetjente . . . . . 65 f.
 Poppentøj (Legetøj) 161
 Porsborg 14, 222
 Porte, Byens 21, 26, 29
 Portklyne 51
 Portnere 64
 Poulsen, Dorthea 181
 — Hans, Delefoged 53, 204
 — Peder, Skipper 128
 Pradel, Lorenzo, spansk Overkirurg 222
 Prakkerfoged 23
 »Presning« 205
 Prins Ferdinands Dragonregiment 226
 Privilegier, Handels- 148
 Profos 218
 Prokurator 53
 v. Progrell, Christian Carl, Rit-
 mester 210
 Provstens Eng 200
 — Ridesti 132
 Præstegade 23
 Præstelønninger . . . . . 28, 170 f.
 Puggaardsgade 21

 Quong, Søren Nielsen, Kæmner
 52 f., 182

 Raadhuset . . . . . 16 f., 20, 29, 158
 Raadmandsvejle 48, 198
 Raadstuegaarden 23
 Raahede 194
 Rahr, Jens Rasmussen, Raadmand
 40. 102 f., 115, 121 f., 130, 156,
 181, 208, 210
 Rakkerkulen 77
 Ramsing, Gæstgiver 144, 230, 246
 Randbøl 195

 Randers 128
 Rantzau, Anne Sophie 15
 Rasmussen, Anders . . . . . 172, 174 ff.
 Raun, Abel 156
 Reberbane 173
 Rebslagere 98
 Redlich, Løjtnant 224, 226
 Regnskabsvæsen . . . . . 28 ff.
 Rejsby 124
 Rejsepas 123
 Rendsborg 211, 219, 249
 Reveille 215
 Revisorer 28, 51
 Riber Dyb 33, 130
 — Hede . . . . . 177, 184 ff.
 — Holm(e) 138, 140 f., 144, 189,
 192, 198 f.
 Riberhus 23
 — Birk . . . . . 36, 40 f., 63
 Riber Kær 22, 29, 38, 173, 180 f., 190 ff.
 Ribermarked . . . . . 159 ff.
 Riberske Infanteriregiment . . . . . 214 ff.
 Riga 151
 Riisbøl 120
 Ringkøbing 204, 211, 214
 Roager . . . . . 152 f.
 Roager, Rasmus Hansen 121
 Robbfangst (Sælfangst) . . . . . 122 ff.
 Romø 120
 v. Rosen, Major, Generalvejbyg-
 mester 130
 Rosenbom, Henrik Peter, Paryk-
 mager 98
 Rostock 84
 de Ruland, Dr. 38
 Ry 160

 Salthandel 150
 Sandflugt 214
 Sct. Catharinæ Kirke 124
 Sct. Hansmarked . . . . . 159 f.
 Sct Nicolai Kirkeplads 80
 Schackenborg, Grevskab 63
 Schack, Hans Greve af, Stiftamt-
 mand 15, 37
 Schade, Sidsel Pedersdatter 80

- Schaffalitzky de Muckadel, Rit-
mester 205
- Scheel, Holger, Stiftamtmand 39*
- Schouby, Løjtnant 224
- Schreiber, Bartholomæus Philip,
Instrumentist 56
- Schultz, Jochum, Urmager 98
- Schultz, Ole (Oluf), Raadmand
41 ff, 47, 177, 234
- Schütte, H. H., Kirurg 62
- Schæferi 177
- Segeberg Toft 189
- Seilholmen 138
- Selborg 151
- Sengetøj 212
- Sest 195
- Sievert, Digeinspektør 139
- Silber, Korporal 105
- Simonsen, Eskild, Gartner 96
- Eskild, Pengemester, Købmand
52, 119 f.
- Knud, Raadmand, Byskriver
40 f., 55, 78, 135, 141 f.
- Sjællandske -Jægerkorps 224
- Skade, Lauritz, Murmester 96
- Skads Herredsting 162
- Skallebæk Mølle ..... 101 f.
- Skarpretter (se ogsaa Bøddel) 66
- Skibbroaaen, se Bjerrum Bæk
- Skibbroen (se ogsaa Havnen) 29,
68, 120 ff., 160, 219
- Skibsfart paa Ribe..... 120 ff.
- Skjærbæk 153
- Skoflikkere 88
- Skomagerlaug 88, 94, 96
- Skonning, Claus 181
- Peder, Præst 181
- Rasmus 181
- Skorstensfejer 66
- Skrædere (Skræderlaug) 88, 94, 96, 105
- Skyttelaug 68, 238
- Skødt, Niels, Vadstedrider 155
- Skøgum ..... 125 ff.
- Slagtere ..... 18, 105 f.
- Slesvig 158
- Slesvigske Infanteriregiment 195, 211 ff.
- Slotsbanken ..... 22 f, 126
- Slotsengen 142
- Slottets Mølle, se Overmøllen
- Slukefter 153
- Smede (Smedelaug) 88, 94, 105
- Smedeholm 178
- Smugkroer 216
- Smugleri ..... 146 f., 151, 155 f., 216
- Snebeltang 189
- Snedkere (Snedkerlaug) 88, 95, 106 ff.
- Soholm 200
- Soldaterkoner 206, 211, 214
- »Sophie Caroline«, Skib 122
- Sorgsigbroen 197
- Sorgsig Mark 22, 78, 186, 198
- Sortebrødregade 60, 119
- Sortebrødrekloster (se ogsaa Ho-
spitalet) 222
- Sovebank (Sovebjerg) 186
- Spandet ..... 151 f.
- Spanghuset, Jedsted 153
- Spanien 121
- Spidsrod 218
- Spinderokker 160
- Spindeskole ..... 112 f.
- Spitzbergen ..... 122 f.
- Stadsbude 64
- Stadsmusikant (Instrumentist) 18 f, 55 f.
- Stampemølle ..... 102 ff., 142, 212
- Stempelpapirforhandling 100
- Stenbogade 60
- Stiftamtmandsgaarden..... 36, 52 f.*
- Stiftstidende, Ribe .... 78, 82 ff., 226
- Stokkeknægt 218
- Storegade 71, 119
- Store Kobro..... 182 f., 186, 189, 198
- Stormklokkeklang 189
- Stub, Jørgen 16
- Støjer, Anne Marie, Jordemoder 58 f.
- Støyer, C. A., Handskemager 95
- Svendelaug 95
- Svendsen, Morten 236
- Svennichsen, Knud, Møller .... 104 f.
- Svøbekoner ..... 58 f.
- Sygehus 51
- Sæbesyderi ..... 114 f.

- Sædding 151
 Sønderforte 22
 Sønderho 102, 127, 141
 Sønderho Løb 136
 Sønderport 21, 26, 29, 64, 66, 165 ff.,
 177, 198, 212
 Sønderports Bro 22, 104
 Sønderportsgade 16
 Sønderports Mærsk 167 f., 185, 187 ff.
 Sønderports Overdrev 20
 Sonnichsen, Jens, Toldfuldmægtig 130
 Sotønde- og Kabevæsen .. 29, 33, 130
- Taarnborg 15
 Takserborgere ..... 27 f.
 Talkes Vandbro 60
 Tambour ..... 56 ff.
 Tange 36
 Tange Hul 198
 Tappenstreg 215
 Teaterforestillinger ..... 240 ff.
 Teglgården ..... 20 f., 80, 183
 Teilmann, Thøger Reenberg, Kap-
 tajn 188
 Termansen, Jens ..... 46, 156, 177 f.
 Tettenborns Brigade 224
 Thaysen, Lensfoged, Tønder 199
 Thomsen, Hans, Natmand 66
 Thun, Mathias Lange, Købmand,
 Gæstgiver.. 124, 135, 138, 219, 240
 Tiggere 23
 Tinnets 162
 Tobaksfabrik (-spinderi) 100,
 108 ff., 110 f.
 Told, Den lille 155
 — Den store ..... 155 ff.
 Toldboden 22, 101, 133
 Toldgrænse ..... 157 f.
 Toldsted, Ribe 33
 Torvekilde, se Kagskilde.
 Torvet .. 14, 24, 26, 68, 215, 218, 226
 Tranberg, Herredsskriver 249
 — Jørgen 42, 44
 3. lette franske Infanteriregiment 223
 Trident, Biskoppen af 38
 Træhesten 17
- Træsko 160
 Tved 36
 Tved, Jens Nielsen 208
 Tyrehold 29
 Tyreng 189
 Tyvskrogholm 178
 Tønder 160, 240
 Tønder, Christen, Skomagersvend 205
 Tørvegravning, se Klynegravning
- Udklædning 215
 Ugeblad, Ribe Stifts ..... 83 f.
 Uniformer .. 204, 214, 226, 228, 230 f.
 Urmagere 98
 Urne, Christian, Stiftamtmand 15,
 36, 45, 48, 50, 123
 Ussing, Bagge Nielsen, Hører 38
 — Niels, Købmand, Hospitalsfor-
 stander 38, 100, 106, 110, 124,
 138, 144, 154, 200, 218, 222, 239
 — Peder, Præsident .. 38 ff., 180, 196
 — Thomas Nielsen, By- og Raad-
 stueskriver 44
- Vagtparade 215
 Valdemar Sejv 141
 Valentiner, Mathias..... 119
 Vagthuset, se Cortegaren
 Varboes Mark 185
 Varde 155, 162, 204, 211, 214
 Vejle 76
 Vejrmøllen ..... 101, 104 f., 218
 Vesterforte 22
 Vesterholm 178
 Vestermaa 142, 200
 Vester Vedsted 126
 Viborg 111
 — Tugthus 27
 Vide- og Vedtægtsbrev ..... 191 f.
 Villumsen, Nicolaj, Raadmand .. 54
 Vilslev 11, 151
 Vinhandel, Apotekerens 71
 Vinterhavn 120, 141
 Vittenberg Eng 116, 173, 181
 Vognmænd ..... 115 f.
 Voldborgmarked ..... 159 f.

Volquartz, Præst i Farup	56	Wetzler	38
Vægtene	23, 64 f.	Wildenrath, Etatsraad	195 f.
Warming, Peder, Heredsfoged ..	42 f.	Wodschou, Sv.	188
Wedel	220	Woltersen, Christen, Maler	96
Wedel Greve, Ritmester	210	Worm, Casten, Justitsraad, Præsident	13, 38, 173, 180
— L. M.	250	Worm, Mathias, Præsident	173
— M., Borgerkaptajn	228	Ydermøllebro	22
— S. M.	114	Ydermøllen	100 ff.
Weis, Søren, Gæstgiver	226	»Æskeseddel«	94
Wenzel, Johan Joseph, Stadskirurg	62 f.	Ølgaard, Delefoged	116
Wernecke, Levin Andreas, Stadsfysikus	59, 61 f.	Østerholm	178
v. Westen, Johan Kristoffer, Apoteker	84, 86, 88	Østermaa	166, 168 ff., 190, 198
— Peder, Justitsraad	82	Øster Vedsted	165
		Østervedsted Kirkevej	198